

Leonarda Dacewicz

**Nazewnictwo kobiet
w dawnym powiecie mielnickim
(XVI-XVII)**

Białystok 1994

Leonarda Dacewicz

**Nazewnictwo kobiet
w dawnym powiecie mielnickim
(XVI-XVII)**

435

DESSERTATIONES
UNIVERSITATIS
VARSOVIENSIS

Leonarda Dacewicz

**Nazewnictwo kobiet
w dawnym powiecie mielnickim
(XVI-XVII)**

Białystok 1994

Spis Treści

Recenzenci:
Prof. dr hab. Józef Bubak
Prof. dr hab. Michał Łesiów

N-93991

BIBLIOTEKA GŁÓWNA FILII UW
w Białymstoku

FUW0024367

Projekt graficzny oki
Władysław Pietruk

M(pmn)-62/g4

DZIAŁ WYDAWNICTW FILII UW W BIAŁYMSTOKU

Nakład 150 egz. ark. wyd. 15, papier offsetowy kl. 80g. Nr zam. 26/94
Wykonano w Dziale Wydawnictw Filii UW w Białymstoku

Cena 70 000 zł.

Wstęp	5
I. NAZEWNICTWO MĘSKIE W POWIECIE MIELNICKIM W XVI I XVII WIEKU.	21
II. IMIONA ŻEŃSKIE W DAWNYM POWIECIE MIELNICKIM (XVI-XVII wiek)	81
III. NAZEWNICTWO KOBIET W XVI-WIECZNYM POWIECIE MIELNICKIM.	125
IV. NAZEWNICTWO ŻEŃSKIE W XVII WIEKU	149
V. NAZEWNICTWO MĘŻÓW I ŻON W XVII WIEKU NA TERENIE POWIATU MIELNICKIEGO	193
VI. NAZEWNICTWO ŻEŃSKIE DAWNEGO POWIATU MIELNICKIEGO NA TLE ANTRONIMII POLSKIEJ, UKRAIŃSKIEJ, BIAŁORUSKIEJ I LITEWSKIEJ	207
Zakończenie	239
Wykaz źródeł	249
Wykaz skrótów	253
Przypisy	255

Wstęp

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie żeńskiego systemu antroponimicznego (własnych nazw osobowych odnoszących się do kobiet) funkcjonującego na terytorium powiatu mielnickiego (województwo podlaskie) w XVI i XVII wieku.

Nazwiska kobiet, jak wiadomo, są na ogół wtórne względem nazwisk męskich, stąd też szczegółowe opracowanie nazewnictwa żeńskiego poprzedza zamieszczona w pierwszym rozdziale pracy charakterystyka znaczeniowo-strukturalna nazw męskich oraz omówienie sposobów identyfikacji mężczyzn z uwzględnieniem szerokiego tła społecznego. Ponadto rozdział ten stanowi swoisty suplement do monografii B. Tichoniuka "Antroponimia południowej Białostoczczyzny w XVI wieku".¹⁾

Słuszna wydaje się być uwaga B. Mikołajczakowej²⁾, która stwierdziła, że dotychczasowe wyniki badań nad nazwiskami polskimi zorientowały badaczy w ich strukturze, typach i ogólnej stratygrafii. Obecnie nadszedł czas badań szczegółowych, uwzględniających procesy kształtowania się i stabilizacji nazwisk w ujęciu chronologicznym, geograficznym i socjalnym. Potwierdza tę myśl

M. Kamińska³⁾ pisząc, że udaną syntezę polskiej antroponimii winny poprzedzić regionalne studia analityczne.

Zgodnie z powyższą sugestią syntetyczne opracowanie historycznej antroponimii regionu białostockiego powinny poprzedzić szczegółowe studia analityczne. Uwaga ta w równym stopniu dotyczy nazewnictwa żeńskiego, któremu jak dotąd nie poświęcono należytej uwagi.

Niniejsza rozprawa stanowi więc próbę szczegółowego opracowania antroponimii żeńskiej w określonym czasie (XVI-XVII wiek) na określonym obszarze (powiat mielnicki).

W dalszej kolejności należałoby zbadać imiennictwo żeńskie w innych częściach województwa podlaskiego (pewnie różnice między północną i południową częścią tego województwa zostały zasygnalizowane w rozdziale szóstym), po czym należałoby przystąpić do syntetycznego opracowania żeńskiego systemu antroponimicznego funkcjonującego na terytorium całego Podlasia. Jak zaznaczyłam, przedmiotem analizy jest materiał historyczny wyekscerpowany ze źródeł XVI- i XVII-wiecznych. Wybór XVI wieku jako początkowego etapu badawczego nie jest przypadkowy, chociaż proces kształtowania się żeńskich nazw osobowych niewątpliwie sięga głębiej w przeszłość. Jednakże szerzej i dokładniej o nazewnictwie kobiet podlaskich można mówić poczynając właśnie od XVI wieku. Z badanych dokumentów XV-wiecznych (Patrz: źródła, pozycja 12) udało się wynotować tylko kilka nazw kobiet, dlatego ten okres w zasadzie nie może być brany pod uwagę.

Charakteryzując XVI-wieczną antroponimię terenu obejmującą swym zasięgiem obszar dzisiejszej południowej Białostoczczyzny, który częściowo pokrywa się z obszarem dawnego powiatu

mielnickiego, B. Tichoniuk zajmuje się wyłącznie męskimi nazwami osobowymi. Pominięcie formacji żeńskich autor uzasadnia specyfiką badanych dokumentów, w których "...kobiety były zarejestrowane sporadycznie i to głównie wdowy, którym prawo zwyczajowe tego okresu nakazywało używanie przede wszystkim form antroponimicznych męża"⁴⁾.

Antroponimy żeńskie występujące w badanych przeze mnie źródłach z XVI wieku pozwalają już na stworzenie dość dokładnego obrazu systemu antroponimicznego, który funkcjonował w tym okresie na obszarze powiatu mielnickiego..

Z kolei koniec XVII wieku nie stanowi granicy, która w sposób zdecydowany oddziela następny etap kształtowania się nazewnictwa żeńskiego. Niemniej jednak na podstawie dokumentów (Patrz: źródła, poz. 13, 18, 19) można powiedzieć, że wiek XVIII jest już okresem jakościowo odmiennym. Żywe jeszcze w XVII wieku procesy nazwotwórcze w zasadzie zanikają, ogromna różnorodność sposobów identyfikacji ulega redukcji, wyodrębniają się i stabilizują typowe dla tego terenu sposoby określania kobiet. Tak więc kolejny etap rozwoju imiennictwa żeńskiego - wiek XVIII, a także XIX może być przedmiotem oddzielnego omówienia, dla którego bazę wyjściową powinien stanowić okres poprzedzający, czyli wiek XVI-XVII.

Wybrany stosunkowo niedługi przedział czasowy - dwa stulecia - pozwala przeprowadzić dokładną analizę antroponimii żeńskiej tego okresu, uwzględnić możliwie najszerzej (na ile umożliwiają to badane źródła) uwarunkowania społeczne, towarzyszące kształtowaniu się żeńskiego systemu antroponimicznego, bowiem jak twierdzi W.O. Hassal⁵⁾ każde nazwisko ma swoją własną historię i

jednocześnie odzwierciedla historię społeczeństwa. Wyniki tych badań pozwolą określić miejsce i rolę badanego okresu w wielowiekowym procesie formowania się nowożytnego systemu nazewnictwa na terenie Rzeczypospolitej.

Każde stulecie zostało przedstawione oddzielnie, co pozwala zaobserwować przemiany zachodzące w nazewnictwie żeńskim na przestrzeni czasu.

Tak najogólniej można uzasadnić wybór okresu chronologicznego. Jeśli chodzi o wybór terytorium, to oczywiście poza tym, że powiat mielnicki był wydzielony jako jednostka czysto administracyjna, można również wziąć pod uwagę specyfikę etniczną i językową tego obszaru. Charakteryzował się on wyjątkowo silnym i trwałym osadnictwem ruskim pochodzenia północno-ukraińskiego, które w badanym okresie w najmniejszym stopniu poddawało się wpływowi polskim⁶.

Nie bez znaczenia jest również fakt, że wybór okresu i wybór terytorium w pewnym stopniu warunkuje dostępność źródeł i odpowiedni materiał.

* * *

J. P. Sierakowski - dawny
Dawny powiat mielnicki był położony w południowo-wschodniej części województwa podlaskiego, które jako jednostka administracyjna zostało wyłonione dopiero w 1520 r. Podział Podlasia już jako województwa na "ziemie" i "powiaty" przedstawia się w kolejnych epokach w sposób różny. Początkowo powiat mielnicki wchodził w skład ziemi drohickej, z czasem "wyodrębnił się na "ziemię" osobną tytularnie" (po 1566 r.)⁷. W XVII wieku jego obszar został powiększony o terytoria sporne między Koroną i Litwą⁸. Na jego teryto-

rium znajdowało się wówczas 198 wsi, 6 miasteczek, 16 folwarków, liczne dwory i zamki⁹.

Leżący na wschodnim brzegu Bugu Mielnik, stolica ziemi mielnickiej, historycznie jest ściśle związany z dziejami Podlasia. Przepuszczalnie około 1041 roku ziemie nad Bugiem opanowali książęta ruscy i wśród wsi mazowieckich wzniesli kilka grodów, m.in. Mielnik. Pod tymi grodami osiedlała się dość licznie ludność ruska, pochodząca głównie z Wołynia¹⁰. Ciągła zmiana przynależności państwowej i politycznej południowo-wschodnich ziem Podlasia na przestrzeni XIII-XV w. (z rąk ruskich przechodzi w ręce litewskie, następnie polskie, znowu litewskie, a następnie polskie) i ścieranie się dwóch obrządków chrześcijańskich nie sprzyja procesom unifikacyjnym i etniczemu ujednoczeniu¹¹.

W wieku XV za krótkich rządów księcia mazowieckiego Bolesława IV zaznaczyła się ponowna ekspansja Mazowszan, czego wymownym dowodem jest powstanie parafii katolickiej i fundacja kościoła obrządku rzymskiego w Mielniku (1420 r.)¹². Trwalsze objęcie rządów przez Wielkich Książąt Litewskich pociągnęło za sobą dalsze wzmocnienie i rozwój osadnictwa ruskiego, a także pojawienie się nad Bugiem i Narwią osadników litewskich, a zapewne też i białoruskich. Osadnictwo ruskie było gęstsze bliżej Bugu, w ciągu XV w. posunęło się ku północy w kierunku Narwi. Powstały osobne wysepki bojarskie litewsko-ruskie. Pod Mielnikiem taką wysepką była wieś Moszczona. Wpływy litewskie i białoruskie szybko roztopiły się wśród ludności ukraińskiej wciąż napływającej z południa¹³.

W ciągu wieku XVI i XVII na całym obszarze Podlasia nasilają się wpływy polskie. Najmniej podatne na te wpływy były tereny

zajęte przez ludność ruską nadbużańską pochodzenia północno-ukraińskiego¹⁴.

XVII-wieczne działania wojenne i przemarsze wojsk zadały cios osadnictwu i ludności. Największemu zniszczeniu uległy królewsczyzny, które zajmowały znaczny obszar ziemi mielnickiej. Mielnik był doszczętnie spalony, ludność zmniejszyła się o 68%. Po wojnach nastąpiło ponowne zasiedlanie tych ziem, które ustało w XVIII wieku¹⁵.

Rezultatem zetknięcia się różnych fal osadnictwa i wielu nurtów kolonizacyjnych (z Mazowsza, z Litwy, z Rusi północnej i południowej) była złożona struktura narodowościowa. Obok polskiego chłopstwa mazowieckiego byli tu chłopcy ruscy i litewscy. Obok szlachty polskiej, głównie mazowieckiej, znaleźli się bojarzy litewscy i ruscy. W miastach Polacy żyli obok Rusinów i Żydów (na terytorium powiatu mielnickiego Żydzi osiedlili się w Mielniku, Łosicach, Międzyrzeczu i Rososzu).

W południowo-wschodniej części Podlasia nie było osadnictwa tatarskiego, a także Szkotów i Niemców.

Złożona była również struktura wyznaniowa. Obok katolików było wielu wyznawców prawosławia oraz żydzi. W XVI wieku pojawili się przedstawiciele różnych wyznań reformowanych, a w końcu stulecia - unicy¹⁶. W parafiach mielnickich przejście na unię było procesem bardzo skomplikowanym i dokonało się przypuszczalnie dopiero około r. 1647¹⁷.

Nakładanie się różnych fal kolonizacyjnych i następujące przemiany w zakresie stosunków etnicznych i wyznaniowych wytworzyły bardzo skomplikowany ich obraz na Podlasiu, m.in. także na terytorium powiatu mielnickiego. Jak twierdzi A. Wyrobisz¹⁸, nie

było wyraźnych granic i podziałów na osady lub regiony polskie i ruskie. W miastach także nie było odrębnych dzielnic ruskich i polskich, czy też żydowskich. Z chwilą gdy zaczęło się pojawiać mieszczaństwo polskie w części pochodzące ze zbiedniałej okolicznej szlachty, wtedy w niektórych miastach wyodrębniły się osobne dzielnice polskie¹⁹.

Pod względem społecznym terytorium dawnego województwa podlaskiego zamieszkiwali chłopcy polscy i ruscy. Ogniwnem łączącym chłopów ze szlachtą byli tzw. bojarzy putni (jedna z kategorii chłopskiej ludności służebnej obowiązana do służby wojskowej).

Drugą bardzo liczną grupę stanowiła drobna szlachta, pochodząca przeważnie z Mazowsza, która całymi rodami zamieszkiwała wsie skupione obok siebie²⁰.

Mieszczaństwo podlaskie było nie tylko nieliczne, ale nie przedstawiało sobą poważnej siły ekonomicznej, społecznej i kulturalnej²¹. W miastach zamieszkiwali posiadacze włości, domów, ogrodów (stąd rolniczy charakter miast), różnorodni rzemieślnicy i kupcy. Cechą specyficzną miasteczek podlaskich był znaczny rozwój rzemiosł produkujących artykuły spożywcze oraz skórnicze i futrzarskie. Znaczna liczba ludności zajmowała się handlem. Mimo pomyślnego rozwoju w XV-XVI wieku żadne z miast podlaskich nie osiągnęło rozmiarów i znaczenia wielkiego ośrodka miejskiego²².

Ze względu na istnienie na Podlasiu wielu wyznań w XVI-XVII w. (i później) duchowieństwo było zróżnicowane. Ale istotne znaczenie w społeczeństwie mieli jednak duchowni prawosławni, unicy i katolicy. Pozycja podlaskiego duchowieństwa katolickiego w porównaniu z innymi obszarami dawnej Polski nie była zbyt wyso-

ka, ponieważ reprezentował je wyłącznie kler parafialny i nieliczne klasztory²³.

Przy takiej strukturze społecznej, którą charakteryzował identyczny jak w całej Rzeczypospolitej ucisk chłopów, bardzo słabe ekonomicznie i politycznie mieszczaństwo, brak wyższego duchowieństwa i szlachty posesjonatów, liczna szlachta zagrodowa, szczególnie znaczeniem cieszyły się na Podlasiu rody magnackie, określone przez A. Wyrobisza²⁴ jako litewskie, a przez A. Jabłonowskiego²⁵ jako litewsko-ruskie. W powiecie mielnickim przedstawicielami magnaterii podlaskiej byli Niemierowie i Raczkowie²⁶.

W strukturze własności ziemskiej dominowały na Podlasiu królewszczyzny, skupione gęściej w południowo-wschodniej jego części i wielkie latyfundia, zaś w życiu politycznym rody możnowładcze, których wpływy znacznie wzrosły w ciągu wieku XVII i XVIII²⁷.

Szczegółowe omówienie osadnictwa na terenie całego Podlasia, w tym także na terytorium powiatu mielnickiego, zawierają cytowane tu prace A. Jabłonowskiego, A. Wyrobisza i J. Wiśniewskiego.

* * *

Stan badań w zakresie historycznej antroponimii polskiej, a konkretnie nazewnictwa męskiego, w mniejszym lub większym wymiarze jest omówiony w szeregu już opublikowanych prac onomastycznych, np. w monografii J. Bubaka "Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego"²⁸. Poza tym pełny wykaz prac na ten temat znajduje się w czterech tomach bibliografii onomastyki polskiej włączając w to ostatni najnowszy tom²⁹.

Przegląd opracowań z zakresu nazewnictwa żeńskiego zawiera rozdział szósty niniejszej monografii, w którym żeńska antroponimia powiatu mielnickiego została ukazana na tle nazewnictwa innych regionów dawnej Polski, a także antroponimii białoruskiej, ukraińskiej i litewskiej.

W związku z powyższym stwierdzeniem we Wstępie ograniczę się tylko do omówienia problematyki i stanu badań antroponimii regionu białostockiego. Wprawdzie w jednym z numerów "Białostoczczyzny"³⁰ ukazał się mój artykuł na ten temat, ale w chwili obecnej wymaga on pewnych uzupełnień. Wcześniej to zagadnienie poruszał M. Kondratiuk³¹.

W artykule "Problematyka badań onomastycznych w regionie białostockim" M. Kondratiuk³² pisał, że antroponimia tego obszaru w porównaniu z innymi działami onomastyki jest najmniej opracowana, zarówno jeśli chodzi o zbieranie, gromadzenie i udostępnianie materiałów, jak też o ich analizę naukową. Brak opracowań odnosi się do współczesnych nazwisk, imion i przydomków, jak również do historycznych nazw ludzi.

Obecnie luka ta jest systematycznie wypełniana. Nie należy jednak zapominać, że badanie antroponimii (również toponimii) regionu białostockiego związane jest z określonymi trudnościami. Sygnalizują je wszyscy badacze, którzy podejmowali lub podejmują próbę opracowania nazewnictwa osobowego tego regionu. Jak pisze A. Berlińska³³, na obszarach pogranicznych sposoby nazywania osób właściwe różnym językom nakładają się i przenikają wzajemnie, tworząc w rezultacie swoisty konglomerat nazw osobowych, które częstokroć trudno jest objaśnić słowotwórczo i etymologicznie w sposób jednoznaczny i zadowalający. Ponadto badanie procesów

kształtowania się systemów nazw osobowych, funkcjonujących na Podlasiu, przemian w zasobie imion itp. w zależności od zmieniających się stosunków etnicznych, kultowych, społeczno-klasowych wymaga systematycznej penetracji materiałów historycznych, ksiąg metrykalnych, co związane jest ze żmudną kwerendą w archiwach (również poza granicami kraju), urzędach stanu cywilnego.

O zakresie chronologicznym i terytorialnym badań częstokroć decyduje dostępna baza źródłowa.

Niemniej jednak badania antroponimii regionu białostockiego powoli lecz systematycznie są realizowane. Ograniczę się do omówienia lub zasygnalizowania prac już opublikowanych, chociaż warto nadmienić, że pewna liczba opracowań znajduje się jeszcze w wydawnictwach.

Znaczne postępy należy odnotować w zakresie antroponimii historycznej. W 1988 roku ukazała się monografia B. Tichoniuka "Antroponimia południowej Białostoczczyzny w XVI wieku". W oparciu o około siedem tysięcy różnych nazw osobowych autor omawia sposób rejestracji i identyfikacji osób zamieszkujących teren obecnej południowej Białostoczczyzny (między rzekami Bug i Narew). Praca zawiera statystyczną oraz strukturalną analizę imion męskich, analizę etymologiczną i strukturalną nazw osobowych, które autor określa jako przezwiska, patronimy, określenia odmiejscowe, nazwy rodowe i herbowe. Ponadto badacz przedstawia różne typy zestawień antroponimicznych używanych do identyfikacji ludności tego regionu.

Autor monografii nie uniknął pewnych błędów, na co zwraca uwagę E. Wolnicz-Pawłowska³⁴. Moje uwagi znajdują się w dalszej części pracy.

Antroponimia historyczna południowo-wschodniej części dawnego województwa podlaskiego jest przedmiotem uwagi kilku moich artykułów³⁵.

Z kolei praca doktorska A. Berlińskiej "Antroponimia Tykocina od XVI do XIX wieku"³⁶ zawiera omówienie systemu antroponimicznego funkcjonującego w północnej części dawnego Podlasia. Wyekscerpowane z różnych źródeł antroponimy autorka opracowała w postaci słownika, który zawiera dokumentację źródłową i objaśnienia etymologii nazw. Dokonała analizy słowotwórczej i klasyfikacji badanego zasobu nazw osobowych, określiła typowe dla danego terenu i okresu antroponimiczne modele nazewnicze, zbadała przebieg i charakter procesów nazwiskotwórczych, których rezultatem było powstanie nazwisk w dzisiejszym rozumieniu tego słowa. Ponadto w swych rozważaniach nie pominęła bardzo ważnej dla antroponimii badanego terenu kwestii, a mianowicie zakresu i charakteru wpływów obcych.

Praca doktorska ma postać maszynopisu. Zawarte w niej wyniki badań zostały częściowo opublikowane w artykułach³⁷.

Uzupełnieniem opracowania A. Berlińskiej jest praca doktorska L. Citko, w której uwzględnione zostało terytorium starostwa knyszynskiego i części powiatu grodzieńskiego. W ramach tych badań ukazało się kilka artykułów³⁸.

Antroponimia północnego i środkowego Podlasia wyróżnia się obecnością elementów pochodzenia bałtyckiego. Fakt ten nie dziwi, bowiem jak podają źródła historyczne, magnateria litewska przносиła osadników litewskich i białoruskich ze swych posiadłości na Litwie i nad Niemnem do dóbr ziemskich i królewskich na Podlasiu.

W tomiku pt. "Bałto-słowiańskie związki językowe"³⁹ znajdują się prace M. Kondratiuka, L. Kruk (Citko) i B. Tichoniuka, które informują o występowaniu nazw osobowych bałtyckiego pochodzenia w różnych częściach XVI-wiecznego Podlasia.

Opracowanie M. Kondratiuka "Bałtyckie nazwy włościan w inwentarzu starostwa tykocińskiego z 1573 r."⁴⁰ ze względu na niewielką objętość ogranicza się do prezentacji ujawnionych bałtyzmów i ich ogólnej charakterystyki, która polega na zaklasyfikowaniu poszczególnych nazw do odpowiedniej grupy nazwisk oraz wskazaniu analogicznych antroponimów na bałtyckim obszarze językowym.

L. Kruk⁴¹ przedstawia sposoby słowiańskiej adaptacji, fonetycznej i słowotwórczej, antroponimów pochodzenia bałtyckiego, które funkcjonowały w północnej części szesnastowiecznej Białostoczczyzny.

Zasięg południowy nazw osobowych o proveniencji bałtyckiej jest przedmiotem rozważań B. Tichoniuka w artykule "Elementy bałtyckie w szesnastowiecznej antroponimii południowej Białostoczczyzny"⁴².

W kręgu podobnych zagadnień pozostają inne artykuły M. Kondratiuka⁴³ oraz artykuł napisany we współautorstwie z L. Kruk⁴⁴.

W badaniach antroponimicznych regionu białostockiego nie pominięto imion. W 1993 r. ukazała się monografia Z. Abramowicz⁴⁵ na temat imion używanych przez białostoczan na przestrzeni ostatniego stulecia. Podstawową część pracy stanowi analiza statystyczna imion. Ponadto dość szeroko został przedstawiony problem interferencji językowej. W swych badaniach Z. Abramowicz uwzględniła niezwykle istotny dla antroponimii Białegostoku podział

ludności pod względem narodowościowym (Polacy, Żydzi, Rosjanie, Białorusini, Niemcy, Tatarzy, Cyganie) i wyznaniowym (wyznanie rzymskokatolickie, prawosławne, ewangelickie, mojżeszowe). Wielonarodowość daje w efekcie wzajemne wpływy, m.in. także w obrębie nazewnictwa osobowego. Zjawisko interferencji szczególnie jaskrawo uwidoczniają imiona Żydów, którzy stanowili znaczny procent ludności Białegostoku.

Częstkowe wyniki badań nad imionami białostoczan zostały opublikowane w kilku artykułach⁴⁶.

Osiemnastowieczny zasób imion mieszkańców Białegostoku i ich frekwencję w dokumentach omawia J. Jaroszuk⁴⁷.

Nazwiska obecnie używane w różnych miejscowościach województwa białostockiego (ich etymologia, struktura, częstotliwość występowania, formy oficjalne i gwarowe) doczekały się opracowań w postaci prac magisterskich, napisanych przez studentów Zakładu Filologii Wschodniosłowiańskich i Instytutu Filologii Polskiej Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku.

Nazwy osobowe są odbiciem dziejów osadniczych i politycznych Podlasia, stąd też próby przedstawienia antroponimii tego regionu występują w niektórych pracach historycznych, np. nazwiska ziemian i urzędników podlaskich wymienia A. Jabłonowski w cytowanej wcześniej pracy, nazwiska mieszczan białostockich znajdziemy w artykule T. Wasilewskiego "Powstanie miasta Białegostoku"⁴⁸. Prezentowany w tych pracach materiał antroponimiczny stanowi jedynie tło do opisu stosunków polityczno-gospodarczo-społecznych. W żadnym razie badania te nie pretendują do roli badań o charakterze językoznawczym. Jednakże mogą okazać się pomocne dla tego typu rozważań.

To niewielkie objętościowo omówienie z pewnością nie ogarnia całokształtu zagadnienia i nie obejmuje wszystkich prac poświęconych antroponimii regionu białostockiego⁴⁹. Niemniej jednak daje pewne rozeznanie co do charakteru i zaawansowania badań antroponimicznych.

* * *

Materiał historyczny, który został poddany analizie w niniejszej pracy, pochodzi z 14 źródeł rękopiśmiennych i 16 drukowanych. Zakres chronologiczny obejmuje wiek XVI i XVII. Wiek XV, a właściwie okres od 1477 r., w zasadzie nie jest brany pod uwagę ze względu na bardzo skromny zasób antroponimów (źródła, poz. 12).

Źródła rękopiśmienne, które zawierają bogaty zasób antroponimów i odzwierciedlają stan osobowy królewszczyzn, to sporządzone w związku z przeprowadzaną około połowy XVI w. reformą rolną (tzw. pomiara włóczną) inwentarze i rejestry pomiaru włócznej starostwa mielnickiego i łosickiego.

Ponadto wykorzystane zostały księgi miejskie (wójtowskie i burmistrzowskie) królewskiego miasta Mielnika z XVII w., spis ludności powiatu mielnickiego z 1673 r. przeprowadzony w związku z tzw. podatkiem pogłównym.

Wśród źródeł drukowanych, na które warto zwrócić uwagę, znalazł się opracowany przez A. Jabłonowskiego spis szlachty i urzędników powiatu mielnickiego z XVI w., niezwykle zasobny w antroponimy spis ludności do podatku pogłównego z 1662 r., który odzwierciedla przekrój XVII-wiecznej społeczności powiatu mielnickiego, fragmenty ksiąg sądowych z XVI i XVII w. oraz Laudum mielnickie z II połowy XVII w., zawierające poświadczenia ciekawych sposobów identyfikacji szlachty powiatu mielnickiego.

Szczegółowy wykaz źródeł jest zamieszczony na końcu pracy.

Z zalem należy stwierdzić, że sporządzony w związku z włączeniem Podlasia do Korony w 1569 r. spis szlachty ziemi mielnickiej w odróżnieniu od analogicznych spisów szlachty ziemi drohickiej i bielskiej nie zachował się⁵⁰.

Wykorzystane w pracy źródła nie przedstawiają jednakowej wartości dla onomasty: księgi miejskie (sądowe, burmistrzowskie, wójtowskie) w porównaniu z zasobnymi w antroponimy rejestrami pomiaru włócznej, inwentarzami, czy też spisami do podatku pogłównego dostarczają niewiele materiału nazewniczego. Jednakże wszystkie źródła łącznie pozwalają na odtworzenie znacznego objętościowo zasobu nazw osobowych mieszkańców badanego terytorium.

Jeśli chodzi o ortografię, to niektóre źródła drukowane zachowują ją na ogół w oryginalnej postaci, w innych jest bardzo zbliżona do obowiązującej obecnie.

Część podanych źródeł dotyczy innych regionów dawnego województwa podlaskiego (Patrz: źródła, poz. 10, 11, 34, 36-40) oraz XVIII-wiecznych parafii mielnickich (poz. 13, 18, 19). Jako mniej ważne podane są na końcu spisów. Materiał z tych dokumentów został wykorzystany do porównania nazewnictwa powiatu mielnickiego z antroponimią północnej części województwa podlaskiego. Ponadto w swych rozważaniach czasami uwzględniam XVIII-wieczną antroponimie mielnicką.

Cytując w pracy poszczególne antroponimy zachowuję pisownię oryginału. Obok podaję numer źródła (daty są umieszczone bezpośrednio przy pełnych nazwach poszczególnych źródeł w spisie na końcu pracy) oraz stronę, na której znajduje się w stosownym

dokumencie przytaczany przykładowo antroponim. W wyjątkowych przypadkach w zależności od potrzeby bezpośredniego umiejscowienia danego antroponimu w czasie lub gdy rozpiętość czasowa danego źródła jest dość duża podaję datę obok cytowanej nazwy osobowej.

W trakcie omawiania różnych typów antroponimów (imion, przezwisk, patronimików, nazwisk odmiejscowych, formacji odojcowskich i odmężowskich) przykłady potwierdzające ich występowanie podawane są na ogół zgodnie z oryginalnym zapisem w całości jako zestawienia antroponimiczne.

Analiza zebranego materiału wykazuje, że sposoby identyfikacji ludzi były uzależnione nie tylko od aktualnych potrzeb lecz również w pewnym stopniu od pisarza spisującego dany dokument, od stopnia jego znajomości osoby identyfikowanej. Przykłady dowolnego zapisu spotykamy zarówno w XVI, jak i w XVII wieku. W XVI-wiecznych inwentarzach i rejestrach pomiary włócznej niektóre osoby, posiadające ziemię w kilku kawałkach, zapisane są kilkakrotnie, przy tym w różny sposób, np. w Rejestrze pomiary włócznej starostwa mielnickiego z 1560 r. mamy zapis następujący: Joseph Rzewuszek (Rewusek), Joseph zRzewuszek, Joseph Rzewuski (Rewuski).

W spisie do podatku pogłównego z 1662 r. w wielu miejscowościach osoby dorosłe są podane z imienia i nazwiska, w innych zaś - tylko z imienia (szczególnie kobiety) nie mówiąc o nierzadkich przypadkach kiedy są identyfikowane tylko jako "głowy", np. *Dorotha wdowa, Uliana sierota; Zanczuk z żoną, dziewczka, Szymon Konach, żona, córek dwie.*

Daje to w rezultacie dużą różnorodność sposobów identyfikacji ludzi w dawnym powiecie mielnickim.

I. NAZEWNICTWO MĘSKIE W POWIECIE MIELNICKIM W XVI I XVII WIEKU.

Zgodnie z tematyką określoną w tytule monografia jest poświęcona nazewnictwu żeńskiemu, jednakże, jak wiadomo, nazwiska kobiet są wtórne względem nazwisk męskich i z tego to powodu najpierw należy dokonać przeglądu i charakterystyki męskich własnych nazw osobowych funkcjonujących na terenie dawnego powiatu mielnickiego.

Głównym celem tego rozdziału będzie więc ogólna charakterystyka znaczeniowo-strukturalna antroponimów męskich z uwzględnieniem sufiksów je tworzących, określenie częstotliwości występowania poszczególnych typów nazw i sufiksów nazwisko-twórczych oraz uchwycenie typowych sposobów identyfikacji osób z uwzględnieniem szerokiego tła społecznego.

Przed przystąpieniem do analizy materiału rzeczowego warto uściślić, jakim terminem będzie określany drugi po imieniu człon zestawienia antroponimicznego. Problemy dotyczące stosowanej w tym zakresie terminologii były wielokrotnie przedstawiane i dysku-

owane w literaturze onomastycznej. Proponowano różne rozwiązania, np. nazwisko indywidualne (S. Rospond)⁵¹, protonazwisko (J. Matuszewski)⁵², przezwisko i przydomek (M. Malec)⁵³, nie mówiąc już o wcześniejszych propozycjach W. Taszyckiego⁵⁴ i S. Bystronia⁵⁵, które stanowiły punkt wyjścia dla wymienionych wyżej terminów.

Z kolei E. Wolnicz-Pawłowska⁵⁶, a w ślad za nią W. Szulowska⁵⁷, używa niezbyt udanego, moim zdaniem, terminu "określenie dodatkowe". Jest on zbyt ogólny i właściwie pusty, ponieważ nie sygnalizuje, że mowa jest o nazwie własnej osobowej.

Nie wymieniam i nie omawiam wielu wcześniejszych prac na temat historii powstawania nazwiska i samego terminu "nazwisko", ponieważ szeroko naświetlił to zagadnienie J. Bubak w monografii "Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego"⁵⁸, oraz nowszych prac uwzględnionych w Bibliografii onomastyki polskiej (1981-1990)⁵⁹.

Całkowicie podzielam pogląd, m.in. J. Bubaka⁶⁰, J. Mączyńskiego⁶¹, T. Skuliny⁶², D. Kopertowskiej⁶³, że omawiając historyczny materiał antroponimiczny, w odniesieniu do drugiego po imieniu członu antroponimu męskiego można posługiwać się terminem "nazwisko", zwłaszcza że na ogół używa się tego terminu w określonym kontekście historycznym.

J. Bubak zastrzegając ahistoryczność swego postępowania w sposób przekonujący uzasadnia potrzebę używania terminu "nazwisko". Píše on m.in., że "...ten drugi po imieniu człon nazwy osobowej w omawianym okresie (XV-XVII w.) nie zawsze był dziedziczny, niezmienny, obowiązkowy, jak dzisiejsze nazwisko, niemniej jednak ten właśnie człon, przyjmując stopniowo te cechy,

stawał się dzisiejszym nazwiskiem i to w zasadzie bez specjalnych wykładników formalnych⁶⁴.

Autor tego stwierdzenia nie widzi potrzeby, aby formy nazwiska w początkowym okresie rozwoju określać terminami "przezwisko" czy "przydomek", które przecież nie są jednoznaczne i dzisiaj najczęściej używane jako synonimy na określenie trzeciej obok imienia i nazwiska nieoficjalnej nazwy osobowej.

M. Malec⁶⁵ w recenzji monografii J. Bubaka stwierdza, że antycypacja terminu "nazwisko" dla dodatkowego po imieniu określenia osoby, o potencjalnym często statusie antroponimicznym, w wielu wypadkach nie mającego cech stałości i dziedziczności, jest niekorzystna w pracy o kształtowaniu się dopiero tej formacji onomastycznej. Opinia ta jest trafna, ale ani w tej recenzji, ani w innych swych pracach M. Malec nie wysuwa propozycji terminu, który nie budziłby żadnych zastrzeżeń.

J. Mączyński⁶⁶, podobnie jak J. Bubak, przedstawia różne terminy używane w stosunku do nazw osobowych typu nazwisko w XV-XIX wieku. Niemniej jednak ze względów praktycznych również używa terminu "nazwisko".

Z kolei T. Skulina⁶⁷ używając terminu "nazwisko" w odniesieniu do stosownych antroponimów XVII-wiecznych, twierdzi, że na historię nazwisk, ich upowszechnianie i stabilizację można spojrzeć inaczej, uwzględniając w pierwszym rzędzie nie normę prawną, lecz normę językową (onimiczną), a inaczej mówiąc zwyczaj językowy. Już wcześniej wyraża swój pogląd, że sytuacja prawna nazwiska polskiego przypuszczalnie jest przede wszystkim chronologicznym i rozwojowym następstwem jego sytuacji językowej⁶⁸. Twierdzi przy tym, że mimo odmiennych relacji między przezwiskiem i

innymi klasami nazw, jakie miały miejsce kiedyś, to już wtedy przezwisko funkcjonowało jako nazwa wtórna, zastępcza i charakteryzująca. Przewisko jakiegoś osobnika w zestawieniu z imieniem nie jest już właściwym przewiskiem lecz członem nowej konstrukcji antroponimicznej, która traci swój zastępczy charakter, zyskuje zaś funkcje, które znacznie później skumulowało w sobie nazwisko⁶⁹.

W monografii "Antroponimia południowej Białostoczczyzny w XVI wieku", która stoi w bliskim związku z badanym przeze mnie materiałem antroponimicznym, B. Tichoniuk⁷⁰ w sposób sensowny argumentuje potrzebę używania terminu "przewisko" zamiast ahistorycznego "nazwiska". Jednakże ma on na uwadze tylko określoną grupę nazw, "...które nadawane były osobom od najdawniejszych czasów według elementów charakteryzujących lub odróżniających ich pod jakimś względem od otoczenia"⁷¹. Tu zaś chodzi o termin nadrzędny obejmujący swym zakresem znaczeniowym wszystkie rodzaje antroponimów, które stojąc obok imienia tworzyły zestawienia antroponimiczne, a z biegiem czasu większość z nich uzyskała status prawny nazwiska.

Przeciwko używaniu terminów "przewisko" lub "przydomek" zamiast terminu "nazwisko" przemawia także marginesowy lecz dość istotny fakt. Otóż w XVII wieku w nazewnictwie szlachty na terenie ziemi mielnickiej w zestawieniu antroponimicznym **imię + nazwisko odmiejscowe** (rzadziej patronimiczne) dość powszechnie występuje trzecie określenie osobowe, które jest niczym innym tylko przewiskiem lub przydomkiem służącym do dokładniejszej identyfikacji danego osobnika, jako że powtarzalność jednakowo brzmiących nazwisk w jednej i tej samej wsi szlacheckiej była

zjawiskiem nagminnym⁷². Trzeba przy tym dodać, że w roli przydomków, przewisk występowały nie tylko antroponimy kwalifikowane przez badaczy jako przewiska z historycznego a nie współczesnego punktu widzenia, lecz także formacje patronimiczne. Był to zapewne początek narodzin trzeciej nieoficjalnej dzisiaj kategorii własnych nazw osobowych - przewisk.

Drugi po imieniu człon własnej nazwy osobowej już w XVI, a tym bardziej w XVII wieku spełniał podstawowe funkcje nazwiska - w sposób wystarczający identyfikował danego osobnika. Wobec braku w pełni adekwatnego i jednoznacznego określenia dla wymienionego typu antroponimów warto chyba używać terminu, który mocno zakorzenił się w świadomości społecznej, czyli terminu "nazwisko".

Nie jest moim celem zajmowanie się szczegółową analizą tego problemu i wysuwanie własnych propozycji, czy chociażby uwag krytycznych wobec już istniejących terminów, bowiem w dalszej części monografii, poświęconej antroponimii żeńskiej, będzie wprowadzona odrębna terminologia stosowana powszechnie przy omawianiu nazewnictwa żeńskiego.

Spoza zasięgu oddziaływania terminu "nazwisko" można byłoby wyłączyć struktury nie w pełni ukształtowane, jak np. zależnościowe formacje analityczne typu *Marcisz syn Punin, Panas Łucow brat*, czy też odmiejscowe formy analityczne typu *Prokop z Milejczyc, Hricz z Radziłowki*.⁷³ Formacje analityczne w badanym okresie stanowią zresztą zjawisko marginesowe.

Z genetycznego punktu widzenia można wyróżnić w badanym materiale antroponimicznym trzy główne typy nazwisk: odapelatywne, np. *Kozioł, Wierzba, Kowal*; patronimiczne, np. *Baraniuk*,

Wołosik, Szostakowicz; odmiejscowe, np. *Biernacki, Korzeniewski, Wyrzykowski*⁷⁴.

Pod terminem "nazwiska odapelatywne" kryją się nazwy kwalifikowane przez niektórych badaczy jako przezwiska⁷⁵ i nazwy zawodów.

Poza podziałem na trzy główne typy pozostaje grupa nazwisk równa imionom, np. *Mic Niczypor, Andrzej Makar*; etnonimom, np. *Tatarzyn, Węgrzyn, Grek* (nazwy te mogły mieć charakter przezwiskowy) oraz nazwiska odherbowe, np. *slach. Lenart Koziet* (21,I,64).

Przedstawiona klasyfikacja może budzić pewne zastrzeżenia, podobnie jak i wszystkie dotąd zaproponowane⁷⁶. Niemniej jednak powinna sprostać stawianym wymaganiom, tzn. w wystarczającym stopniu pokazać rodzaje antroponimów męskich, które stanowiły podstawę do ukształtowania się określonego systemu nazewnictwa żeńskiego w XVI- i XVII-wiecznym powieście mielnickim.

Zgodnie z wcześniejszym założeniem w skład grupy nazwisk odapelatywnych weszły nazwy o charakterze przezwiskowym oraz nazwy zawodów.

Nazwiska-nazwy przezwiskowe

Jeśli chodzi o nazwy przezwiskowe, to szczególne zainteresowanie budzi semantyka podstaw derywacyjnych tych antroponimów. Pozostaje ona w ścisłym związku ze światem roślin, zwierząt, ze zjawiskami z zakresu życia duchowego i kultury materialnej, z określeniami cech wewnętrznych i zewnętrznych człowieka i t.d., np. XVI w.: *Niescier Bierozka* (1,113), *Woytko Brzechun* (7,259) *Wołos Byk* (7,281), *Radko Chmyl* (8,305), *Kac Hmiel* (5,139), *Iwan*

Hniot (25, 153), *Proc Hołod* (5, 123), *Makar Huszcza* (1, 117), *Cimosz Kalabun* (5,133) *Szyman Koczan* (1, 110), *Wasil Koczerha* (1,117), *Stanko Kukołka* (3, 31), *Jakub Kuryca* (7, 261), *Sienko Kopoc* (3, 30), *Hryc Korobka* (4, 20), *Jacko Koroway* (8, 304), *Wasko Kozioł* (3, 11), *Moisiej Morda* (4, 21), *Jakub Niedostay* (3,23) *Łuc Przystupa* (3, 26), *Ignat Siereda* (4,21), *Iwan Szpak* (4, 22), *Hryn Struk* (5, 173), *Radziwon Rak* (8, 320), *Sak Wilk* (1, 100), *Stasiło Wuż* (7, 279), *Kunach Wydra* (7, 262), *Iwan Zaiac* (7, 246), *Olic Zasiadło* (7, 252), *Szyman Żyr* (4, 13);

XVII w.: *Iwan Chodun* (35, 521), *Paweł Cholewa* (35, 454), *Chwedor Koral* (35, 424), *Maciey Kot* (35, 420), *Timosz Łobacz* (470), *Chwiedko Łom* (35, 410), *Demian Margata* (35, 444), *Hryc Mołczan* (35, 474), *Pilip Niedbaito* (35, 474), *Moisa Piskun* (35, 535), *Jarosz Pituch* (35, 422), *Łucz Prystupa* (35, 499), *Hryc Sokot* (15, 21), *Chwiedko Taratata* (35, 413), *Samuel Wąż* (14, 261), *Trofim Wierzba* (29, 172), *Dmiter Żuk* (35,420).

Dość rzadko w nazewnictwie powiatu mielnickiego spotykamy nazwiska w formie rzeczowników złożonych, np. *Hryc Hołomyjec* (8, 333), *Timosz Kozerez* (35, 480), *Matiey Lichoszway* (35, 458), *Kostian Naydzhore* (7, 274), *Iendrzey Nowosad* (1, 97), *Chwedko Suchowerch* (1, 91), *Jacko Warzywoda* (35, 495).

Obok form rzeczownikowych znalazła się niewielka liczba nazw w postaci przymiotników (lub imiesłowów), np. XVI w.: *Iwan Bity* (7, 269), *Woyciech Długi* (5, 142), *Stanko Dolhi* (7,257), *Onisko Hukniwy* (8, 330), *Chwiedz Krzywy* (4, 15), *Andrzej Łysy* (7, 255), *Kunach Maslenny* (4, 16), *Kozma Przyniesiony* (4, 26), *Fiedko Rudy* (8, 335), *Sienko Skory* (4, 19), *Klim Ubogy* (8, 329), *Paszko Wiereszliwy* (8, 335), *Fiedko Zimny* (8, 317); XVII w.: pan *Zygmunt*

Biały (35, 518), *Sak Chromy* (35,335), *Iwan Mały* (35, 526), *Potap Pieszny* (35, 478), *Juchim Słepy* (35, 520).

Wśród antroponimów przezwiskowych funkcjonowała znaczna liczba nazw odapelatywnych, które powstały w wyniku derywacji sufiksальной. Z antroponimicznego punktu widzenia niektóre z wymienionych wyżej nazw nie stanowią form wtórnych, bowiem są równe apelatywom, tyle że utworzonym na bazie innych wyrazów pospolitych, np. *Brzechun* = ukr. *Brechun* od ukr. *brechaty* 'kłamać', *Mołczan* od ukr. *mołczaty* 'milczeć', *Łobacz* od wschl. *łob* 'czoło'. Tylko dla nielicznych antroponimów znajdziemy w badanych źródłach poświadczenie podstawy słowotwórczej równej własnej nazwie osobowej, np. *Łysucha* od *Łysy*, *Krupien* od *Krupa*.

Jednakże określenie prymarność i sekundarność męskich własnych nazw osobowych jest mało istotne dla przedmiotu moich rozważań poświęconych antroponimii żeńskiej, stąd też nie wprowadzam takiego podziału.

Nazwiska-nazwy zawodów

Specyficzną grupę antroponimów stanowią nazwy wykonywanych zawodów, pełnionych funkcji, piastowanych godności i urzędów. Antroponimy równe nazwom zawodów przez niektórych badaczy onomastów są zaliczane do przezwisk, inni wydzielają je w odrębną grupę nazw⁷⁷.

Proponowana tu kwalifikacja nazw odzawodowych jako jednej z odmian określeń odapelatywnych zupełnie nie przeszkadza w podzieleniu drugiego poglądu. Jak słusznie twierdzi J. Bubak⁷⁸, w określeniach odzawodowych trudno doszukać się elementu "prze-

zwiskowości" i ekspresji, która cechowała formy odapelatywne charakteryzujące, czyli przezwiska, w momencie ich powstawania.

Z pewnością istniały pojedyncze przypadki, kiedy to nazwa zawodu była tylko przezwiskiem, ale, po pierwsze, tego typu fakty są trudne do ustalenia, po drugie, skala tego zjawiska przypuszczalnie była niewielka.

Z danych "Słownika staropolskich nazw osobowych"⁷⁹ wynika, że identyfikacja osób przez wskazanie na wykonywane rzemiosło, zajmowane stanowisko czy urząd miała miejsce już w XII wieku, a w wiekach następnych, o czym możemy się przekonać badając materiał antroponimiczny z kolejnych stuleci, nazwy zawodów występują w roli identyfikatorów coraz częściej.

Jak wykazały dotychczasowe badania ten element identyfikacyjny odgrywał w procesie kształtowania się nazwisk mniej lub bardziej istotną rolę w zależności od regionu, np. często używano nazw zawodów do identyfikacji mieszczan i chłopów na Sądecczyźnie⁸⁰, z kolei na Kielecczyźnie mniej więcej w tym samym okresie odnotowano znacznie mniej nazw zawodów i odzawodowych nazw osobowych⁸¹. Trudno zresztą porównywać wyniki badań zawarte w różnych monografiach ze względu na zróżnicowany zasięg geograficzny badanych terytoriów oraz różną liczbę badanych antroponimów.

W dawnym województwie podlaskim (XVI-XVII w.) w oparciu o inwentarze, rejestry pomiaru włócznej, spisy do podatku poglównego (Patrz: źródła, poz. 1-9, 11, 14, 15, 35, 37-39) wynotowano ponad 120 nazw zawodów⁸². Dokładniejsze badania wykazały, że nawet na obszarze powiatu mielnickiego było ich więcej.

Rzemiosło na tym terenie rzadko było jedynym źródłem utrzymania zarówno na wsi, jak i w miastach, które miały zdecydowanie rolniczy charakter⁸³. Niemniej jednak nazwy zawodów odgrywały ważną rolę w identyfikacji jednostki, ponieważ wykonywany zawód, rzemiosło, pełniona przez danego osobnika funkcja, piastowany urząd stanowiły cechę odróżniającą go od reszty społeczności, zwłaszcza że nazwisko w dzisiejszym rozumieniu, jako nazwa stabilna i dziedziczna nie funkcjonowało, szczególnie w niższych warstwach społecznych, z których wywodzili się rzemieślnicy. A właśnie dla wielu rzemieślników i kupców dokładna identyfikacja była niezwykle ważna, ponieważ określona nazwa, a z czasem nazwisko przechodząc z pokolenia na pokolenie stawało się jakby znakiem firmowym.

Nazwy osobowe stanowią dobre źródło informacji o rodzajach rzemiosł wykonywanych na danym terenie. W dawnym powiecie mielnickim informują one o istnieniu rzemiosł włókienniczo-odzieżowych, skórzaných, budowlano-ceramicznych, metalowych, drewnianych, spożywczych i szeregu innych⁸⁴. Konkretnym tego przejawem są następujące nazwy: XVI w.: *Kasper balwierz* (25, 155), *Wotos Bartnik* (8, 341), *Andrzej Barwierz* (8,342), *Michno Bednarz* (5, 132), *Onoszko Bondarz* (7, 257), *Jakub Chmielnik* (8, 315), *Supron Czobotar* (7, 243), *Hryman Dziesiątnik* (1,82), *Macko garczarz* (7, 243), *Olis garczarz* (1, 116), *Timosz Garncarz* (8, 353), *Macko Horczar* (3, 8), *Marcin Horszczar* (8, 318), *Sienko Kamasznik* (5, 135), *Marek Karczmarz* (8, 332), *Mac Karczmit* (1, 110), *Woytko Kolesnik* (1, 98), *Hryn Kołbnik* (8,345), *Woytko Kołodziej* (7, 267), *Chwedko Kopacz* (25, 155), *Iwaszko Kowal* (26, 157), *Wasko Koziemiaka* (7, 252)⁸⁵, *Chwiedzko Kramarz* (5, 143), *Iwan*

Krawiec (1, 109), *Chwiedzko Kusnierz* (1, 100), *Taras Kwasnik* (4, 21), *Cimosz Mielnik* (5, 159), *Adam Młynarz* (5, 125), *Sac Mularz* (3, 43), *Lewoc Pastuch* (1, 93), *Roman Piwowar* (8, 319), *Liewon piekarz* (8, 345), *Jocz postrzygacz* (25, 157), *Mosiey Rudnik* (5, 135), *Zdan Rybak* (8,322), *Kalenik Rybołow* (1, 105), *Hrync rymarz* (4, 19), *Matys Rzeznik* (5, 127), *Tomek Siedelnik* (7, 257), *Bartosz Slosarz* (5, 122), *Dzieszko solnik* (7, 245), *Matwiey stolarz* (7, 246), *Jan Strzelec* (8, 319), *Tomek Szkutnik* (5, 163), *Taras Szwiec* (7, 253), *Misko Tiesla* (7, 249), *Stas Tokarz* (8,346), *Iwan Tracz* (7, 251), *Paszko Winnik* (1, 114), *Macko Zdun* (5, 142), *Micz Zieleznik* (8, 321), *Mielech Złotnik* (8, 324), *Stefan Złotnik* (3, 47), *Marcisz Żołnierz* (7, 259);

XVII w.: *Sak Bartnik* (35, 529), *Wasko Bębnarz* (35, 424), *Laurentius Bednarz* (35, 450), *Simon bronowłok* (35, 424), *Kazimierz Cieśla* (35, 440), *Marcin Chworys* (35, 538), *Piotr Czapnik* (35, 410), *Chwedko czeladnik* (35, 454), *Łukasz Dobosz* (35, 460), *Wawryn dziesiątnik* (35, 438), *Grzegorz foris* (35, 454), *Krzysz gospodarz* (35, 421), *Trochim Gumiennik* (35, 499), *Mathiasz haiduk* (35, 441), *Siemion Koniuch* (35, 460), *Maciey Konowal* (35, 511), *Jan Kotlarz* (35, 483), *Hryc Kowal* (35, 496), *Wasil Kozak* (35, 455), *Stanisław Kozopłath*, (35, 465), *Stanisław krawiec* (35,441), *Ryc kwasiewicz* (35, 501), *Joannes kucharz* (35, 446), *Les kuchcik* (35, 495), *Chwiedzko Kusnierz* (35, 411), *Chwiedko liesnik* (35, 506), *Iwanko Mastalierz* (35, 437), *Maciey miecznik* (35, 482), *Sobek młynarczyk* (35, 464), *Tchomasz młynarz* (35, 489), *Woitek Mysliwczyk* (35, 494), *Woi ciech Mysliwiecz* (35, 442), *Michał ogrodnik* (35, 426), *Timosz parobek* (35, 453), *Jan pastuch* (35, 463), *Stefan pastuszek* (35, 505), *Aleksander Piekarcz* (35, 486), *Klim Piwowar* (35, 453), *Olisiey*

powroźnik (35, 468), Stanislaus przewoźnik (35, 463), Hryc Puszkarz (35, 482), Fes Rybak (35, 516), Siemion Rzeźnik (35, 455), Jan Sklarz (35, 411), Marcin Skrzypek (35, 503), Słosarz Jakub (35, 413), Paweł Słodownik (35, 623), Hawryło służka (35, 453), Hryc Smolarz (35, 506), Choma Stelmach (35, 526), Jakub Sukiennik (35, 483), Jarosz Szkutnik (35, 526), Melian szwiec (35, 460), Krzysztof Szychterz (35, 493), Iwan Szynkarz (35, 463), Krzysko Tkacz (35, 483), Nicypor Węglarz (35, 531), Wasko Winniarz (35, 457), Denis Winnik (35, 457), Mathias woźnica (35, 441), Hryc woźnik (35, 535), Ostap Zdun (35, 457), Osip Żołotnik (35, 464), Onac żołnierz (35, 423).

Kilka nazw zawodów zarejestrowano w wersji językowej łacińskiej: *Petrus auriga* (35, 446), *auriga Paulus* (35, 418), *Joannes cocus* (35, 532), *figulus Albertus* (35, 443), *laboriosus viduus Laurentius molitor* (35, 443), *Mathaeus pastor* (35, 446), *Nicolaus pistor* (35, 532).

Łacińskie nazwy zawodów również stanowiły potencjalną podstawę do utworzenia własnej nazwy osobowej, o czym świadczy zanotowane przez J. Bubaka⁸⁶ nazwisko *Uryga* utworzone od łacińskiego apelatywu *auriga* 'woźnica, parobek do koni, masztalerz' oraz spostrzeżenia T. Brezy⁸⁷ na temat przejścia nazw łacińskich do oficjalnych określeń, które stały się nazwiskami.

Wśród nazw zawodów przeważają formy rzeczownikowe. Zaledwie kilka nazw posiada postać przymiotnikową: *Wasko Lesznicy* (35, 463), *Timosz Gumienny* (35, 428), *Oniszko Ogrodowy* (35, 438), *Harasim piwniczny* (35, 436), *Bartholomeus sadowniczy* (35, 423).

Nazwy pełnionych funkcji administracyjnych, piastowanych urzędów, godności charakterystycznych dla badanego okresu rów-

nież można odnaleźć w nazewnictwie osobowym powiatu mielnickiego, np. *Mikołai chorąży* (35, 431), *Stas Ciwun* (8, 328), *Chwidzko lentwoyt* (1, 97), *Lewko burmistrz* (35, 410), *Wasil Ławnik* (5, 173), *Antoni Marszałek* (35, 503), *Roman posoł* (1, 97), *Walko Szotys* (35, 529), *Paszko Woiewoda* (7, 250), *Fiedko woit* (8, 342), *Rafał woźny* (21, I, 62).

W badanych dokumentach dotyczących powiatu mielnickiego występują najrozmaitsze warianty tej samej nazwy zawodu, np. *Garncarz*, *Garnczarz*, *Garczarz*, *gancar*, *Horszczar*, *Horczar*; *Bednarz*, *Bondar*, *Bondarz*, *Bundar*; *Młynarz*, *Mielnik*; *Złotnik*, *Złotniczy*, *Zołotnik*; *Ciesla*, *Tiesla*. Powstawały one zapewne w wyniku niedbałego zapisu, ale w głównej mierze ta różnorodność, czy też dwuwariantowość, była rezultatem etnicznego zróżnicowania nosicieli tych nazw, wzajemnych wpływów i przenikania się co najmniej dwóch kultur: polskiej i ruskiej (północnoukraińskiej).

Znaczna liczba nazw zawodów oraz nazw osobowych utworzonych na ich podstawie, wykazuje w języku polskim, ukraińskim i białoruskim zbieżność lub duże podobieństwo brzmienia. Wynika ono nie tylko z faktu bliskiego pokrewieństwa wymienionych języków. Język białoruski i ukraiński zapożyczyły pewną liczbę nazw zawodów z języka polskiego lub za jego pośrednictwem z języka niemieckiego⁸⁸. Była to naturalna kolej rzeczy, bowiem kultura białoruska i ukraińska stoi w ścisłym związku z kulturą polską (Białoruś i północna część Ukrainy wchodziły w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego).

W XVI wieku znakomita większość osobowych nazw odzawodowych posiada formę równą apelatywowi, np. *Bondar*, *Kowal*, *Tkacz*. Możliwe, że z antroponimicznego punktu widzenia niektóre

nazwy zawodów były jeszcze w strefie przejściowej pełniąc funkcję deskrypcji określonych i jak to stwierdza A. Cieślíkowa⁸⁹ mogły dostarczać informacji o denotacie całkowicie zgodnych z rzeczywistością, zwłaszcza że we wsiach a także miasteczkach podlaskich rzemieślnicy należeli do uboższej warstwy społeczeństwa, w której posiadanie nazwiska nie było konieczne i nie stanowiło reguły. Poza tym wykonywany zawód stanowił raczej wystarczający wyróżnik w małej społeczności.

Z drugiej jednak strony zgodnie z twierdzeniem T. Brezy⁹⁰ i T. Skuliny⁹¹ znaczna część osób określanych imieniem i nazwą zawodu zapewne posiadała już nazwisko, które było fakultatywnie zastępowane przez określenie zawodu, co zwykle wystarczało do identyfikacji danej osoby właśnie w małym skupisku ludzkim. Bezpośrednie dowody tego stanu rzeczy mamy w mielnickim materiale antroponimicznym, np. *Iwaszko Kleszkowicz Mielnik* (5, 164), *Janko Drelowiec Kowal* (35, 482), *Wawrzyniec Łyszczuk ptasznik* (35, 459).

W XVII wieku częstotliwość użycia nazw zawodów jako identyfikatorów osobowych spada (zjawisko to występuje i na innych terenach, np. na wspomnianej Sądecczyźnie). W zamian pojawia się więcej utworzonych na ich bazie formacji sufiksalnych o charakterze patronimicznym, np. *Andrzej Cieśluk*, *Pawłuk Garcarzyk*, *Hryc Kowalik*, *Szymon Krawczuk*, *Stanisław Puszkarzyk*, *Andrzej Stelmazek*, *Wasko Tokarczyk*, *Paweł Zdunik*.

Częstotliwość użycia określonej odzawodowej nazwy osobowej może świadczyć o swoistej specyfice regionalnej, czyli dominacji określonego rzemiosła na danym terenie, co z kolei miało związek z określonymi warunkami naturalnymi.

Ogółem z XVI- i XVII-wiecznych dokumentów dotyczących powiatu mielnickiego wynotowano 146 nazw zawodów⁹². Jest to dość pokaźna liczba zwłaszcza w zestawieniu z faktem, że wytwórczość przemysłowa w miastach podlaskich była skromna i jej znaczenie nie przekraczało granic lokalnego rynku⁹³.

Kończąc rozważania na temat nazw osobowych, czy też nazwisk równych nazwom zawodów należy wspomnieć o spostrzeżeniu W. Taszyckiego⁹⁴, że nazwiska oznaczające zawód lub pełnioną funkcję powstały najpóźniej.

Dotychczasowe badania wykazały, że w wielu regionach dawnej Polski nazwiska odapetywne tworzyły najliczniejszą grupę, co można wiązać z faktem, że zasób słownictwa apetywne dawał największe i najprostsze możliwości indywidualizacji ludzi, stając w zasadzie niewyczerpane źródło materiału nazewniczego⁹⁵.

Nazwiska-nazwy patronimiczne

W początkowym okresie kształtowania się polskiego systemu antroponimicznego istotną rolę odegrały także patronimika zaliczane przez P. Smoczyńskiego⁹⁶ do najstarszych określeń osobowych. Patronimiczne typy nazwisk były najwcześniej poświadczone w krajach słowiańskich⁹⁷.

Nazwiska patronimiczne zdominowały wyraźnie XVI-wieczną antroponimie województwa podlaskiego, czego dowodzą wyniki badań B. Tichoniuka⁹⁸ oraz materiał antroponimiczny zawarty w inwentarzach, rejestrach pomiarów włócznej i innych źródłach (Patrz: źródła, poz. 1-11, 22-26, 36-40) z terenu tego województwa (kolejne stulecia, jeśli chodzi o terytorium całego województwa podlaskiego, wymagają dalszych badań).

W XVI- i XVII-wiecznej antroponimii powiatu mielnickiego typ nazwisk określanych jako formacje patronimiczne zajął miejsce znaczące. Ze względu na to, że patronimika (lub patronimy) odnosi się w zasadzie do form odojcowskich, zaś niektóre antroponimy mogą też wyrażać inne relacje pokrewieństwa, np. syna do matki, czy też wskazywać czym dana osoba jest bratem, zięciem, szwagrem i t.d., niektórzy badacze używają szerszego terminu: nazwisko zależnościowe lub przynależnościowe⁹⁹. Jest to termin bardziej adekwatny do charakteru omawianego nazewnictwa. Z drugiej jednak strony wszelkie inne poza patronimikami formacje zależnościowe stanowią nikły procent tego typu nazw, występują przy tym na ogół tylko w formie opisowej (w materiale mielnickim), można więc zasygnalizować ich obecność podczas omawiania formacji patronimicznych z jednoczesnym wskazaniem na inny rodzaj zależności rodzinnej. Inna sprawa, że żadne istotne argumenty nie przemawiają za tym, żeby zrezygnować z używania terminu "nazwisko zależnościowe" lub "nazwa zależnościowa".

Z formalnego punktu widzenia rozróżniamy trzy sposoby wyrażania zależności rodzinnych: analityczny, analityczno-syntetyczny, syntetyczny.

Patronimikom analitycznym i analityczno-syntetycznym nie poświęcam zbyt dużo uwagi, ponieważ jako formy antroponimiczne niewykształcone nie odegrały istotnej roli w kształtowaniu się żeńskiego systemu nazewnictwa. Poza tym szesnastowieczny ich stan na terytorium częściowo pokrywającym się z obszarem powiatu mielnickiego dość szczegółowo omawia B.Tichoniuk¹⁰⁰, który łączy te dwa typy antroponimów pod wspólnym hasłem "patronimy analityczne". Tym samym terminem operuje m.in. także K.Ry-

mut¹⁰¹, podczas gdy inni badacze dokonują bardziej szczegółowego podziału¹⁰².

Zasób patronimików syntetyczno-analitycznych w dokumentach dotyczących powiatu mielnickiego jest bardzo skromny. Ogranicza się do kilku poświadczeń, np. *Iwan syn Borowikow* (3, 28), *Iwan syn Milanow* (35, 455), *Iwan syn Iurkow* (35, 453), *Hryc syn Iwanow* (35, 454), *Marcisz syn Punin* (7, 261), *Paweł syn Iendrzejow* (35, 526), *Wasko Horoszkow syn* (7, 278), *Matyasz syn Pawłów* (21, 175).

Formalny związek z patronimikami analityczno-syntetycznymi łączy niewielką grupę nazw, w których apelatywy wskazują na inny rodzaj pokrewieństwa, np. *Panas Łucow brat* (8, 329), *Melian brat Osipow* (8, 342), *Marcin zięć Tatarzynow* (8, 329), *Cimosz zięć Kitaszow* (5, 140), *Pron Fieckow zięć* (8, 328), *Bartosz Iwanow zięć* (35, 413), *Wasko zięć Kistow* (35, 452), *Dawyd stryż Swieszczennikow* (8, 346), *Zienko stuszka Suprunow* (35, 459).

Zdarzają się też przykłady relacji przynależnościowej do kobiety, np. *Janko zięć Mankowey* (8, 329), *Wasil Komszyney mąż* (1, 116).

Poświadczenie formalnej przynależności zawierają patronimika analityczne typu: *Michał poddany pana Pioro* (35, 408), *Marcin chłop pana Andrzeia Poptawskiego* (35, 409), *chłop Siemion pana Rzewuskiego* (35, 407), *Simon wnuk Lipiński* (35, 437).

Patronimika analityczne, w których wskazuje się nie na ojca lecz na innego krewnego lub inne osoby, T.Skulina¹⁰³ traktuje jako struktury okazjonalne nie tworzące antroponimów wielostopniowych.

Patronimika syntetyczne tworzone od imion, najczęściej ich form hipokorystycznych, gdyż w tej postaci umożliwiały bogatszą i bardziej wyrazistą dyferencjację, od przezwisk, nazw zawodów.

Relacje zależności wyrażały następujące formanty:

A. Rzeczownikowe:

-ic(z)//-yc(z), -ewic(z)//-owic(z): XVI w., np. *Panas Chomicz* (3, 16), *Iwan Doroszewicz* (5, 136), *Hryc Garczarzewicz* (5, 140), *Niemira Grzymalicz* (5, 187) albo *Niemir Grzymałowicz* (20, 481), *Bartosz Grzywicz* (21, I, 65), *Zan Hruszewic* (8, 321), *Arcich Hrynczukowicz* (7, 285), *Sak Hrynkowicz*, (8, 318), *Koc Huszczyc* (5, 137), *Irzykowicz Kasper podkomorzy mielnicki* (20, 481), *Radko Kozycz* (25, 153), *Jacko Sawczyc* (3, 15); XVII w., np. *Hryc Artychowicz* (35, 438), *Mathei Karpowicz* (12, 210), *Jacobus Kuzmich* (24, 92), *Supron Pypicz* (35, 522), *Jan Zubkowicz* (35, 526);

-ak: XVI w., np. *Jan Dobrak* (5, 129), *Fiedko Czornak* (8, 331); XVII w., np. *Joannes Głowniak* (35, 416), *Piotr Nowak* (35, 438), *Joannes Szczęśniak* (35, 443);

-ek: XVII w., np. *Wasko Bierniczek* (35, 411), *Paulus Kozietek* (35, 444), *Iwan Litwinek* (35, 434), *Andrzej Stelmaszek* (35, 439);

-ik// -yk: XVI w., np. *Iwan Bobryk* (8, 329), *Miec Chrusczyk* (8, 317), *Panas Czernik* (5, 164), *Supron Katabunik* (5, 148), *Sawka Łuszczyk* (7, 267), *Truchon Marczyk* (5, 140), *Marcin Nowik* (5, 165), *Macko Puzik* (1, 101); XVII w., np. *Paulus Białowąsik* (35, 444), *Stanisław Boiczuk* (35, 427), *Timosz Chwedaczuk* (35, 441), *Lewko Kochanik* (35, 466), *Philip Korszunik* (35, 452), *Lewko Michnik* (35, 470), *Ondruch Pauluczuk* (35, 428), *Andrzej Soroczuk* (35, 454);

-uk: XVII w., np. *Sierhey Caruk* (35, 452), *Siemien Daciuk* (35, 528), *Simon Desczuk* (35, 451), *Jacko Kołodziuk* (35, 413),

Iwan Maczuk (35, 522), *Simon Szczęśniuk* (35, 447), *Iwan Tarasiuk* (35, 468), *Hiacintus Wilczuk* (35, 447);

-ka: XVI w., np. *Janko Bohonka* (8, 316), *Iwaszko Dzierewianka* (8, 335), *Iwan Hołowka* (8, 321), *Kunach Kołbaska* (3, 41), *Stanko Krostka* (1, 102), *Łuc Krupienka* (3, 10), *Wasil Niedzielka* (8, 329), *Sidor Rykawka* (7, 281), *Paszko woiewodka* (7, 277); XVII w., np. *Kalich Kociubka* (35, 408), *Oniszko Koladka* (35, 413), *Iwan Krupka* (35, 412), *Stanisław Łoziczka* (35, 413), *Kondrat Małyszka* (35, 413), *Timosz Sołoduszka* (35, 426);

-ko: XVI w., np. *Hryn Czerewko* (8, 337), *Misko Czortko* (1, 98), *Jecko Dubko* (8, 330), *Fiedzko Hnoyko* (5, 172), *Janko Howorko* (3, 44), *Choma Jachanko* (8, 344), *Jacko Kabatko* (8, 327), *Jacko Kłoczko* (7, 246), *Wasko Łoskotko* (5, 128), *Hryn Pituszko* (1, 108), *Paszko Poczerewko* (4, 18), *Pron Pszonko* (8, 348), *Iwan Rogatko* (7, 255), *Liaszko Szymoniek* (4, 17), *Sienko Trybuszko* (8, 333), *Kuc Wołosko* (3, 43); XVII w., np. *Iwan Dobreiko* (35, 493), *Chwedko Hołodko* (35, 483), *Jacobi Łoyko* (35, 444), *Hryc Połayko* (35, 422), *Stephan Przybytko* (35, 441), *Michał Stalmaszko* (35, 439);

Kwalifikacja derywatów tworzonych sufiksami **-ek**, **-ka**, **-ko** **-ik//yk** nastęrcza określone trudności, bowiem w większości przypadków trudno jest jednoznacznie rozstrzygnąć, czy dana forma z **-ek**, **-ka**, **-ko** jest patronimiczna, czy deminutywna¹⁰⁴. Z pewnością w wymienionej tu grupie antroponimów szereg z nich można byłoby odnieść do form deminutywnych, np. *Hołowka*, *Kołbaska*, *Krostka*, *Czortko*, *Hnoyko*, *Nowik*. Nie mamy jednak żadnej pewności, czy

nie funkcjonowały antroponimy *Hołowa, Kołbasa, Krosta, Czort, Hnoj, Nowy*.

-enko: XVII w., np. *Iwan Jacenko* (35,413), *Miszko Sztochnienko*(35,413);

-enia: XVI w., np. *Piotr Chitrenczenia* (7,272), *Maciey Ilenczenia* (1,100), *Anchim Kacienia* (7,246), *Andresz Kopylenia* (5,172), *Jasko Ondrelenia* (7,261), *Hryn Siewczenia* (8,323), *Stephan Syczenia* (7,245); XVII w., np. *Woyciech Grzesienia* (35,439), *Chwedko Klimienia* (35,481), *Marko Misienia* (35,502), *Paszko Panczenia* (35,435), *Fedor Petrenia* (35,520);

-ec: XVI w., np. *Sciepan Chromiec* (8,321), *Jacko Trubiec*(7,246).

W ogromnej liczbie patronimików znalazły się trzy formacje metronimiczne derywowane sufikami **-ak, -uk, -yk**: *Gregorius Jaldwidzak* (35,415), *Fedor Wirczyk* (35,480), *Magdziuk*(35,421).

B. Przymiotnikowe:

-ew//ow: XVI w., np. *slachetny Bartłomiej Andrzejów* (21,I,62), *Piotr Badowijew* (7,258), *Szymon Kuroszczow* (8,282), *slach. Andrzej Pawłów* (21,I,64); XVII w., np. *Klim Andreiow* (35,529), *Lewko Androczykow* (35,464), *Ostap Mitrukow* (35,466), *Ichnat Niestorikow* (35,413), *Mikołai Olbrychtow* (35,485), *Klim Sanczykow* (35,445), *Kuryło Supronow* (35,458);

-in//yn: XVI w., np. *Marcin Kuroszczyn* (7,261), *Piotr Motoszczyn* (7,261), *Piotr Szumin* (7,259); XVII w., np. *Jakub Iwaniszyn* (35,466), *Szczepan Kutarzyn* (35,493), *Mikita Michaliszyn* (35,466).

Funkcje i cechy charakterystyczne poszczególnych formantów zależnościowych zostały szczegółowo omówione w różnych monografiach i artykułach, m.in. M.Biryły¹⁰⁵, J.Bubaka¹⁰⁶, B.Lindert¹⁰⁷, P.Smoczyńskiego¹¹⁰, S.Rosponda¹⁰⁹, we Wstępie do "Słownika prasłowiańskiego"¹¹⁰ i wielu innych pracach.

Natomiast faktem istotnym i niepowtarzalnym na różnych terenach może być produktywność poszczególnych sufiksów. Poza tym na obszarze pogranicznym, jaki stanowi terytorium powiatu mielnickiego wystąpiły formanty charakterystyczne dla tego terenu (w porównaniu np. z terenami dawnej Polski centralnej), na co należy zwrócić nieco więcej uwagi.

XVI- i XVII-wieczne nazewnictwo osobowe powiatu mielnickiego obfituje w patronimika utworzone przy pomocy stosunkowo dużej liczby sufiksów. Jednakże oba te stulecia dzieli jak gdyby cezura czasowa, która dotyczy częstotliwości występowania poszczególnych sufiksów tworzących formacje patronimiczne. W XVI wieku niezwykłą wprost produktywność w zakresie tworzenia własnych nazw osobowych wykazywał przyrostek **-ic(z)//-yc(z)**, a szczególnie jego rozszerzone warianty **-ewic(z)//-owic(z)**. W analizowanym materiale antroponimicznym z tego okresu znalazło się 2067 przykładów nazw z tym formantem, podczas gdy pozostałe sufiksy zależnościowe posiadają zaledwie od kilkadziesiątu (np. **-ko** - 57, **-enia** - 31) do kilku poświadczeń.

W XVII wieku zwraca uwagę ekspansja ogólnosłowiańskiego sufiksu **-ik//yk**. Formacje patronimiczne derywowane tym przyrostkiem są charakterystyczne dla niższych warstw społecznych, podobnie jak szereg antroponimów utworzonych przy pomocy innych sufiksów, które w tym okresie wyraźniej niż w XVI w. zaznaczyły

swą obecność w antroponimii powiatu mielnickiego, np. **-ak, -ek, -ka, -ko, -enia, -uk**. Warto dodać, że ten ostatni, jak wiadomo o wschodniosłowiańskiej proveniencji, w XVI w. spotykamy jedynie w pojedynczych formach imion, np. *Kosciuk Klicewicz* (7,286), *Radziuk Kuścinowicz* (8,320), w XVII w. występuje dość często w patronimikach, w XVIII zaś osiąga taką popularność, że formacje derywowane sufiksem **-uk** są traktowane jako charakterystyczne dla omawianego terenu¹¹¹.

Analogiczne zjawisko sygnalizuje M.L.Chudasz¹¹². Z jego badań, poświęconych antroponimii ukraińskiej, wynika, że był to najbardziej produktywny sufiks. Nazwy osobowe derywowane przyrostkiem **-uk** pojawiają się na Ukrainie, szczególnie w zachodniej jej części, w XVII wieku, a w XVIII w. następuje gwałtowny ich rozwój (analogiczna sytuacja miała miejsce w powiecie mielnickim).

Wschodniosłowiański rodowód posiada także sufiks **-enia**. B.Tichoniuk¹¹³ w ślad za M.Biryłą¹¹⁴ określa go jako sufiks białoruski. Znajdujemy go również w antroponimii ukraińskiej¹¹⁵.

W nazewnictwie osobowym powiatu mielnickiego patronimika derywowane przyrostkiem **-enia** są niezbyt liczne w obu stuleciach, ale ze względu na terytorialnie ograniczony zasięg (chodzi tu głównie o wyspowy charakter występowania, np. w starostwie łosickim) dość charakterystyczne i widoczne.

Inne wschodniosłowiańskie sufiksy (**-in//yn, -ko//enko**) są słabo poświadczone.

W antroponimii powiatu mielnickiego obserwujemy brak poświadczeń formacji patronimicznych grupowych utworzonych formantem **-ęta**.

Zgodnie z opracowaną stratygrafią przyrostek **-ę (-ęta)** zlokalizowano na obszarze południowośląskim oraz pograniczu polsko-ukraińskim¹¹⁶.

B.Tichoniuk notuje trzy nazwy osobowe z sufiksem **-ęta** wyekscerpowane z Inwentarza miasta Brańska. W istocie znajdują się tam cztery poświadczenia, poza tym w Inwentarzu miasta Narwi z 1560 r. też jest jedno poświadczenie¹¹⁷. Ponadto cztery patronimika grupowe na **-ęta** są w Inwentarzu miasta Suraża z 1558 r. (miasto to leży poza terytorium badanym przez B.Tichoniuka, ale na terenie województwa podlaskiego)¹¹⁸. W antroponimii znajdującego się w północnej części województwa podlaskiego miasta Tykocin znalazło się jedno poświadczenie¹¹⁹.

J.Rieger¹²⁰ stwierdza obecność tego sufiksu w ziemi sanockiej i przemyskiej (XV w.), natomiast B.Lindert¹²¹ na terenie dawnego województwa lubelskiego (XV w.).

Poświadczenia znajdujące się w XVI-wiecznych inwentarzach miast Brańsk, Narew, Suraż, Tykocin dowodzą istnienia i funkcjonowania formacji patronimicznych utworzonych formantem **-ęta** nie tylko na pograniczu polsko-ukraińskim, ale również polsko-białoruskim.

Brak tych patronimików w powiecie mielnickim nie musi oznaczać, że formacje te były obce dla tego terenu, chociaż swoją drogą fakt ten stoi w wyraźnej sprzeczności z bogactwem antroponimów znajdujących się w XVI-wiecznych inwentarzach i rejestrach pomiaru włóczęj starostwa mielnickiego i łosickiego.

Nazwiska-nazwy odmiejscowe

W społeczności ludzkiej obok rodziny, zajęcia, zawodu ważną

rolę zawsze odgrywała siedziba, miejsce zamieszkania, jego otoczenie. Znalazło to swój wyraz w nazewnictwie osobowym w postaci określeń odmiejscowych.

O nazwiskach odmiejscowych pisano dotąd wielokrotnie. Odnieść tu należy zaliczane już do klasyki literatury onomastycznej prace W. Taszyckiego¹²², S. Bystronia¹²³, S. Rosponda¹²⁴.

Szczególną uwagę zwraca na ten rodzaj nazwisk Z. Kowalik-Kaletka¹²⁵, J. Matuszewski¹²⁶, J. Bubak¹²⁷, E. Klisiewicz¹²⁸.

Nie omawiam szczegółowo prac wymienionych autorów, ani też nie wymieniam wielu innych, którzy tym problemem się zajmowali, gdyż nie jest moim celem przegląd i analiza krytyczna literatury onomastycznej na temat nazwisk odmiejscowych, lecz omówienie tych nazwisk jako środków do identyfikacji ludzi w dawnym powiecie mielnickim ze wskazaniem na zasięg społeczny i częstotliwość występowania.

W badanym okresie istniały trzy sposoby wyrażania relacji osób identyfikowanych do nazw miejscowych: analityczny, syntetyczny i mieszany, czyli syntetyczno-analityczny.

Najstarszy rodzaj określeń odmiejscowych, czyli formacje analityczne w XVI-wiecznej antroponimii powiatu mielnickiego występują rzadko, zaś w XVII w. stanowią zjawisko reliktowe. O liczbie tych form w źródłach z XVI wieku w pewnym stopniu decydowała specyfika badanych dokumentów. W Rejestrach popisów wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego (1565-1567 r.) B. Tichoniuk¹²⁹ odnotował znaczną liczbę tych struktur, zaś w Spisie szlachty powiatu drohickiego (sąsiadującego z powiatem mielnickim) z 1569 r. - ich brak (analogiczny dokument z przysięgi szlachty powiatu

mielnickiego nie zachował się, o czym było wspomniane we Wstępie).

W inwentarzach i rejestrach pomiary włócznej starostwa mielnickiego i łosickiego oraz innych dokumentach znalazło się ponad 20 analitycznych osobowych nazw odmiejscowych: *Arcich z Waykowa* albo *Arcisz ZWaykowa* (5,139; 7,243), *Dzmitr Złukowyszcz* (8,326), *Prokop z Mileyczyc* (5,171), *Stephan z Mielnika* (5,172), *Jozeph z Rewuszek* (5,150), *Leszko spokanieiewa* (5,132), *Lewko spokanieiewa* (5,145), *Stas z Moszczoney* (5,132), *Hricz z Radziłowki* (5,147), *Radzo (Radzko) z Siemiatycz* (5,173), *Kuc poseł Zmierczycz* (5,160), *Mantur pop z Czarnej* (5,171), *Woytko s Myelnyka* (25,153), *Reczko s Kleparzow* (23,69), *Wasko z Mężenina* (25,153), *Olich z Moszczoney* (26,157), *Mic z Waikowa* (26,157), *Siemion z Łosic* (21,1,81), *Pasko z Baczyk* (21,1,81), *Piotr ze Szpaków* (21,1,81), *Homa z Mielnika* (21,1,81), *Wasko z Mierwic* (21,1,81), *Jakub z Konachów* (21,1,63).

Dokumenty XVII-wieczne notują zaledwie siedem analitycznych określeń odmiejscowych: *Marcin z Mszaney* (35,435), *Samuyło z Sydtowki* (35,413), *Marcin z Niemoiek* (35,435), *Piotrasz z Żerczyc* (35,529), *Dac z Bulitowiec* (35,460), *Klim z Bulitowiec* (35,460), *Korniło z Bulitowiec* (35,460).

Nazwa miejscowości występuje niekiedy jako dodatkowy element identyfikacyjny tworząc zestawienie o charakterze syntetyczno-analitycznym, np. *nobilis Albertum Szawiczki in Starczewicze* (24,92), *Albertus Sawiczki in Hrusniewo* (27,161), *Krzysztof z Piekara Piekarski* (35,456), *JegoMosc Pan Wawrzyniec z Zakrzewa Radliński Podśędek Ziemi Mielnickiej* (1655; 17,18), *JegoMosc Pan Mantel z Zakrzewa Radlinski Pisarz Grodzki Mielnicki* (1655;

17,18), *ImcPan Jan Władysław Kunath na Wyrozębach Wyrozębski Stolnik y Marszałek Ziemie Mielnickiej* (1597; 17,90), *ImcPan Karol Siostrzewitowski z Siostrzewitowa Woyski Ziemie Naszey* (1698; 17,97).

Tzw. "pisanie się ze wsi (majątku)" niekoniecznie w połączeniu z nazwiskiem na -ski notujemy na terenie ziemi mielnickiej począwszy od XV w., kiedy to formuła identyfikacyjna mogła zawierać dodatkowo słowo "heres" 'dziedzic', np. *Joannes Naszutowicz de miedzyrzycz heres* (1477; 12,208), *domine Joannes Hukacz heres de Noszowo* (1477; 12,208), *Stanisław Janów z Nowosiótek* (1580; 21,I,77), *ImcPan Alexander na Niemierowie Niemiera Chorążyc y Marszałek Ziemie Mielnickiej* (1700; 17,125).

Nazwa wsi miała za zadanie wskazywać na pochodzenie rodowe. Ponadto w swoim czasie taki zapis dodawał splendoru, chociaż już w drugiej połowie XVII w. był na ziemiach polskich krytykowany¹³⁰.

Określenia **de + nazwa miejscowości** umieszczano czasami przy nazwiskach chłopów, którzy byli świadkami spisu pogłównego w danej miejscowości, np. *Chroł Pasczyk de Prochenki* (35,414), *Ostap Karluk de Korczowka* (35,414), *Chwedko Bykowski de Szpaki* (35,433), *Joannes Balizik de Kornica* (35,433).

Skromna pozycja analitycznych nazw odmiejscowych w dawnym powiecie mielnickim wynikała przypuszczalnie stąd, że na tym terenie dominowały formacje patronimiczne. Poza tym należy przypuszczać, że odmiejscowe określenia analityczne były charakterystyczne dla okresu wcześniejszego, czego dowodzą wyniki badań W.Szulowskiej nad XV-wieczną antroponimią ziemi halickiej i

lwowskiej oraz podane wyżej przykłady z XV-wiecznej antroponimii mielnickiej.

Wprawdzie B.Tichoniuk znajduje znaczną liczbę analitycznych określeń odmiejscowych, które funkcjonowały na terytorium województwa podlaskiego między rzekami Bug i Narew, we wspomnianych popisach Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1565 i 1567 r., ale twierdzi przy tym, że "na pewno o użyciu tych struktur zadecydowała specyfika sporządzonych dokumentów, obejmujących swym zasięgiem całe Wielkie Księstwo Litewskie, i w których ukazanie miejsca zamieszkania spisujących osób odgrywało istotną rolę"¹³². Zresztą z podanych przykładów wynika, że analityczna nazwa odmiejscowa w postaci wyrażenia przyimkowego **z + nazwa miejscowa** jest rzeczywiście tylko dodatkowym elementem identyfikacyjnym, np. *Iwan Wawrynowicz z Banikow*, *Tomasz Bartoszewicz z Pierchoł*¹³³.

Wiek XVI, a tym bardziej XVII - to okres dominacji form odmiejscowych derywowanych głównie sufiksem **-ski//cki**.

Trudno jest podać dokładną liczbę nazw na -ski w antroponimii XVI-wiecznego powiatu mielnickiego, kiedy to społeczny zasięg oddziaływania sufiksu -ski ograniczał się niemal wyłącznie do stanu szlacheckiego, bowiem nie zachował się wspomniany wcześniej akt przysięgi szlachty ziemi mielnickiej z 1569 r. Na podstawie analogicznego dokumentu, który dotyczył znajdującej się w bezpośrednim sąsiedztwie ziemi drohickiej, możemy założyć, że obok formacji patronimicznych antroponimy odmiejscowe z pewnością zajmowały ważne miejsce w identyfikacji szlachty mielnickiej, zwłaszcza że na obszarze powiatu mielnickiego znajdowała się znaczna liczba posiadłości szlacheckich¹³⁴.

W Popisie wojennym ziemian mielnickich z 1528 roku szlachta jest identyfikowana przy pomocy nazw zbiorowych na -ski wymienienie z nazwą posiadłości, np. *Bernaty ziemiane i Bernatskii ziemiane, Popławski ziemiane, Wyczółki ziemiane, Chibowo ziemiane, Tirlikowskii ziemiane* (21,I,186). Natomiast Spis urzędników Ziemi Mielnickiej z II połowy XVI w. podaje kilkanaście form syntetycznych na -ski, np. *Woyciech Biernacki sędzia mielnicki, Marian Ostrowski podstarości, Jan Tołwiński woźny ziemski, Stanisław Wyrzkowski pisarz grodzki* 135.

Z inwentarzy oraz rejestrów pomiaru włócznej starostwa mielnickiego i łosickiego, odzwierciedlających XVI-wieczny stan osobowy królewszczyzn, mielnickich aktów sądowych z lat 1562-1600, Rejestru poboru Króla jegomości na obronę Rzeczypospolitej (Patrz: źródła, poz. 21) wyekscerpowano 197 nazwisk na -ski, które odnosiły się przede wszystkim do szlachty, rzadziej mieszczan, np. *Szczepan Bereznicki* (3,23), *Piotr Bernacki* (8,325), *Stas Boratyński* (7,232), *Piotr Borychowski* (5,141), *Bartholomeo Chibowski* (24,92), *urodzony Jan Kasper Dembiński* (21,I,68), *generosus Daniel Dziatkowski* (24,92), *Szczesny Kącki* (21,I,75), *Woyciech Korzeniewski* (5,141), *Leonardo Mieziński* (24,92), *Andrzej Niemoyski* (8,338), *Jakub Nowosielski* (8,314), *Jan Ostrowski* (5,129), *Andrea Radliński* (24,92), *mieszczanin Maciej Sikorski* (26,157).

Wobec braku odpowiednich kwalifikatorów stanowych o fakcie identyfikowania chłopów przy pomocy nazwisk odmiejscowych na -ski mogą przypuszczalnie świadczyć hipokorystyczne formy imion o genezie wschodniosłowiańskiej, np. *Zan Czebieracki* (7,258), *Protas Pokaniejewski* (5,124).

Te same nazwiska odmiejscowe na -ski zarejestrowane w XVI w. znajdziemy w dokumentach sporządzonych sto lat później.

Powszechnie używane w XVII wieku nazwiska odmiejscowe na -ski zostały utworzone od nazw miejscowości położonych na terytorium powiatu mielnickiego oraz terenach sąsiadujących.

Nazwiska odmiejscowe szlacheckie zazwyczaj łączą danego szlachcica z miejscowością, której był on właścicielem lub posiadał w niej swoją "zagrodę", jak to ma miejsce w przypadku ubogiej szlachty zwanej zagrodową, np. *Aleksander Buratyński* (Buratyniec), *pan Stephan Nowosielski* (Nowosielcz), *pan Adam Popławski* (Popławy), *nobilis Martinus Szawłowski* (Szawły), *Terlikowski* (Terlikowo), *Wyczółkowski* (Wyczółki).

Występujące znacznie rzadziej mieszczańskie i chłopskie nazwiska na -ski informowały, skąd dany osobnik pochodził, np. na dworze mielnickim (35,525) pracowali *hajduk Tomasz Kornicki* (z Kornicy), *kucharz Szymon Hołowczycki* (Hołowczyce), *myśliwcyk Jasko Sieklucki* (Siekluki w pow. drohickim), w Biernatach Rudniku (35,407) mieszkał chłop *Jedrzej Terlikowski* (z Terlikowa), *parobek Adam Popławski* (Popławy).

Zjawisko to obserwujemy już w dokumentach XVI-wiecznych, np. *chłop Pokaniejewski Protas* (Pokaniewo) mieszkał w Mielniku (5,143), *Jan Moszczeński* (Moszczona) mieszkał w Radziłowce (5,148).

Była to tendencja dominująca, a nie ściśle określona reguła, bowiem szlachta też zmieniała miejsce zamieszkania, szlachcic mógł posiadać wiele wsi, a nosił nazwisko utworzone od nazwy jednej z nich.

Nazwiska odmiejscowe derywowane innymi sufiksami (np. -ec, -czyk, -ny, -isty) mają w podstawie nie tylko toponimy lecz również mikrotoponimy. Najliczniejszą grupę wśród nich tworzą derywaty z sufiksem -ec i są to w zasadzie antroponimy równe nazwom mieszkańców określonych miejscowości lub miejsc w terenie¹³⁶, np. w XVI w.: *Hryc Bieleniec* (3,50), *Protasz Czuchlebowiec* (8,321), *Michno Kobryniec* (5,121); XVII w.: *Stec Didkowiec* (35,460), *Jan Drelowiec* (35,510), *Roman Dubrowiec* (35,454), *Paweł Komareniec* (35,460), *Iwan Lipiniec* (35,452), *Jacko Lisowiec* (35,466), *Onton Pekarec* (35,426), *Iwaszko Pereszczowiec* (35,479), *Jarmosz Rososiecz* (35, 456), *Iwan Tokarowiec* (35,525).

Podobnie rzecz się ma z formacjami derywowanymi sufiksem -czyk, np. *Chwiedko Krzywosiedczyk* obok *Jacko Krzywosiecki* (35,420), *Bartosz Nahorczyk* (35,493).

Antroponimy przymiotnikowe na -ny i -isty utworzono od nazw terenowych, czy miejscowych zawierających element identyfikacji danej osoby wskazujący na miejsce jej zamieszkania, np. *Ignath Podhayny* (8,325), *Wasko Kamienny* (8,325), *Woyciech Kempisty* (21,III, 248), *Simon Kalużny* i *Michał Kalużny* (35,432), *Protas Nakoneczny* (35,474), *Albertus Podgainy* (35,474), *Iwan Zadrożny*(35,479)¹³⁷.

Na oddzielną uwagę zasługują nazwiska odmiejscowe z przyrostkami, którym tej funkcji raczej nie przypisywano, np. *Horoszko Ignath* (od nazwy miejscowości Horoszki lub Horoszkowa Wola), *Kuzma Drelowicz* wymiennie z *Drelowiec* (od nazwy miejscowości Drelow), *Iwan Czeberak* (od Czeberaki). Nosicielami nazwisk *Czeberak*, *Horoszko* byli chłopci, stąd też twierdzenie odwrotne, że to nazwy miejscowości *Czeberaki* i *Horoszki* pochodzą od tych właśnie

nazwisk, może budzić wątpliwości. Niewskazana jest całkowita negacja patronimicznego lub przezwiskowego charakteru podanych nazwisk, np. antroponim **Horoszko** mógł powstać od ukraińskiego apelatywu **horoch** 'groch' przy pomocy sufiksu -ko.

Za genezą odmiejscową wszystkich lub tylko niektórych z wymienionych przykładów nazw może przemawiać fakt, że J. Mączyński¹³⁸ również odnotował obecność nazwisk odmiejscowych derywowanych typowym patronimicznym formantem -owicz. Wypadki zastosowania przyrostków patronimicznych do tworzenia nazwisk odmiejscowych można chyba uznać za przejaw strukturalizacji funkcji tych formantów.

Ostatecznie trudno jest rozstrzygnąć tę kwestię, ponieważ gdy mamy do czynienia z pojedynczym zapisem należy zachować ostrożność tak w trakcie analizy, jak i przy wyciąganiu wniosków.

Kończąc rozważania na temat struktury nazwisk odmiejscowych należy dodać, że powstawały one głównie drogą derywacji sufiksальной, np. *Szymański* (od nazwy miejscowości Szymany), *Łazowski* (Łazowo), *Borsucki* (Borsuki), wyjątkowo drogą kompozycji i sufiksacji, np. *Nowomiescki* (Nowe Miasto) oraz derywacji paradygmatycznej, np. *Rzewuski* (Rzewuski)¹³⁹.

W XVII wieku nikłe przejawy strukturalizacji przyrostka -ski//-cki dadzą się zaobserwować na przykładzie nazwisk duchownych, np. *Dmitr (Demetry) Wierzba* i *Demetry Wierzbicki* (31,358), *Jan Wierzba* i *Joannes Wierzbicki* (35,449). Ta sama osoba jest zapisana przy pomocy formy przezwiskowej lub utworzonej od niej formacji sufiksальной na -cki.

Nasilenie formacji na -ski//-cki powstałych w rezultacie przybrania przez ten sufiks znaczenia ogólnostrukturalnego obserwowane

jest w wiekach późniejszych. Potwierdzenie tego faktu znajdziemy w opracowanej przez A. Berlińską¹⁴⁰ antroponimii Tykocina, miasta położonego w północnej części województwa podlaskiego.

Typ nazwiska o genezie odmiejscowej na -ski mimo że zajmuje w dawnym powiecie mielnickim skromniejszą pozycję niż formacje przezwiskowe, a szczególnie patronimiczne, wykazuje najbardziej zdecydowane tendencje do stabilizacji. Z pewnością u szlachty jest to już nazwisko rodzinne, np. *pan Maciey Bobrowski urzędnik, pani Jadwiga Bobrowska* (35,431), *pan Jan Gulewski, pani Teresa Gulewska* (35,440), *generosa Helena Wodyńska castellanida Podllachiae, filius eiusdem Joannes Wodyński* (35,532).

Pewnym odstępstwem od tej reguły były nazwiska kobiet mężatek. Kobieta wychodząc za mąż na ogół nie od razu przyjmowała nazwisko męża, stąd też mamy wiele przykładów rodzin, w których mąż i żona mają inne nazwiska, dzieci nazwisko ojca (problem nazwisk mężów i żon jest szczegółowo przedstawiony w rozdziale V).

Mimo braku bezpośrednich dowodów ciągłości tego samego nazwiska w jednej i tej samej rodzinie można zaryzykować stwierdzenie, że jest to także nazwisko dziedziczne, bowiem przez dwa stulecia mamy do czynienia z takimi samymi nazwiskami w jednych i tych samych miejscowościach, np. rody szlacheckie *Biernackich, Chybowskich, Poptawskich, Radlińskich, Terlikowskich, Wyczółkowskich* i wiele innych są notowane w latach 1528, 1551, 1560, 1571, 1583, 1600, 1604, 1647-1700 (Patrz: źródła, poz. 1-9, 14, 17, 21, 24, 25, 27, 35).

O fakcie noszenia tego samego nazwiska przez wszystkich członków rodziny oraz jego dziedziczności decydował oczywiście nie typ nazwiska lecz status majątkowy i prestiż społeczny określonej ro-

dziny, o czym świadczą przykłady możliwych rodów podlaskich *Niemierów, Orzeszków, Raczków*: "iegiomość pan Jan Niemiera stolnik Podlaski, ieymość pani Alexandra Niemierzyna stolnikowa, im. panna Niemierzanka Joanna; iegomości pan Mikołai Orzeszko stolnik Mielnicki, ieymość pani Marianna Orzeszkowa stolnikowa Mielnicka, Theophil Orzeszko syn, pan Jan Orzeszko syn, panna Anna Orzeszkowna córka..." (35,434-435).

Wymieniono dotychczas trzy najbardziej charakterystyczne i liczne grupy nazw własnych osobowych używanych na terenie dawnego powiatu mielnickiego: nazwy odapelatywne (przezwiskowe i nazwy zawodów), patronimiczne i odmiejscowe. Poza tym podziałem pozostaje grupa nazwisk równych imionom i etnonimom.

Nazwiska- nazwy równe imionom.

Marginalny sposób tworzenia nazwisk równych imionom omawia m.in. S. Rospond¹⁴¹, T. Skulina¹⁴², J. Bubak¹⁴³.

T. Skulina analizując XVII-wieczny materiał antroponimiczny z terenu Wielkopolski twierdzi, że w zestawieniu antroponimicznym, składającym się z dwóch imion, to drugie spełnia podstawowe funkcje nazwiska, antroponimiczną i strukturalną; dokładniej wyodrębnia jednostkę i przekształca jednostopniowe nomen proprium personale w strukturę dwustopniową¹⁴⁴.

W dawnym powiecie mielnickim nazwiska równe imionom, podobnie jak i na innych terenach Polski, należą do nielicznych.

Imię pełniące funkcję nazwiska z pochodzenia mogło być imieniem ojca.

Zestawienia antroponimiczne zawierają kombinacje różnych form imion, a mianowicie: dwie formy hipokorystyczne, np. *Fiedzko*

Liecz (3,49); dwie formy pełne (w tym jedna może być potoczna), np. *Mikołai Dominik* (35,516), *Andrzej Makar* (5,153), *Andrzej Curyło* (36,289), *Mielian Wakuła* (35,508); formę pełną i hipokorystyczną, np. *Konon Koc* (3,51), *Symon Chwietko* (35,494), *Ihnat Chwietko* (35,494), *Iwan Michnio* (35,471), *Mathias Oleszko* (35,482), *Daniło Tymosz* (35,494); hipokorystyczną i pełną, np. *Iwaszko Charyton* (35,481), *Wasko Roman* (35,505), *Stasiek Hnat* (25,153); hipokorystyczną i pełną potoczną, np. *Hryc Parafin* (35,476), *Mic Nicypor* (8,312), *Hric Curilo* (35,482); dwie pełne formy potoczne, np. *Jadam Nicypor* (35,481)¹⁴⁵.

Na podstawie podanych przykładów można stwierdzić, że w roli dodatkowego elementu identyfikacyjnego występują zarówno imiona w hipokorystycznej, jak i pełnej oficjalnej oraz potocznej formie. Jeśli chodzi o ich genezę, to przeważają imiona wschodniosłowiańskie, w tej liczbie głównie ukraińskie, np. *Daniło*, *Ihnat*, *Wakuła*, *Hnat*.

Do grupy nazwisk równych imionom można zakwalifikować kilka nazwisk szlacheckich utworzonych na bazie imion słowiańskich, np. *Lucas Bolesta* (35,417), *Woyciech Buyno* (35,436; 36,285), *Mikołai Dadzibog* (35, 494), *Stanisław Niemira* (5,187), *Jan Niemiera* (35,434), *Thomasz Woyno* (35,408). Wymienione nazwiska mogą pochodzić od następujących imion słowiańskich: *Bolesta* od *Bolestaw*, *Bolemir*, *Bolestrach*; *Buyno* - *Buj*; *Dadzibog* - *Dadzibog*; *Niemira*//*Niemiera* - *Niemir*//*Niemier*, *Woyno* - *Wojnomir*, *Wojstaw*¹⁴⁶.

Nazwiska te stały się podstawą do utworzenia nazw posiadłości, np. *Bolesty*, *Bujny*, *Niemierów*, *Wojny*.

Nazwiska-nazwy równe etnonimom

Znacznie więcej trudności nastęca interpretacja nazwisk równych etnonimom. J.Bubak¹⁴⁷ powołując się na W.Taszyckiego¹⁴⁸ kwalifikuje je jako nazwiska odmiejscowe.

Określając ten typ antroponimów jako nazwiska oznaczające narodowość przodka J.K.Red'ko¹⁴⁹ umieszcza je także w grupie nazw toponimicznych.

Inni badacze nazwy własne osobowe o genezie odetnicznej wyodrębniają jako oddzielny typ¹⁵⁰ lub przydzielają do grupy nazwisk odapelatywnych¹⁵¹.

Moim zdaniem jednoznaczna kwalifikacja omawianego typu antroponimów jest prawie niemożliwa bez znajomości realiów i okoliczności towarzyszących przyjęciu przez dany etnonim funkcji identyfikatora osobowego, a następnie nazwiska. Nie można bowiem wykluczyć, że zamiast określać pochodzenie danego osobnika (zgodnie z sugestią J.Bubaka) niektóre etnonimy funkcjonowały na zasadzie przezwiska nadawanego komuś z racji określonych cech zewnętrznych, sposobu bycia i zachowania specyficznego dla określonej nacji. Nie sądzę, aby osobnik identyfikowany jako *Stephan Murzyn* (35,411) pochodził z Afryki. O nadaniu jemu takiego określenia osobowego przypuszczalnie zdecydował wygląd zewnętrzny.

Do przezwisk zaliczył etnonimiczne nazwy osobowe B.Tichoniuk¹⁵², co z kolei stanowi także skrajne rozwiązanie, ponieważ część etnonimów z pewnością w mniej lub bardziej bezpośredni sposób wiązała się z rzeczywistym pochodzeniem, miejscem zamieszkania tak określanej osoby.

Bez poznania okoliczności nadania nazwy równej etnonimowi problem pozostaje nierozstrzygnięty. Pozostaje więc czysto formalne podejście - przyznanie omawianej grupie antroponimów statusu nazwisk pochodzących od etnonimów.

Na terytorium powiatu mielnickiego funkcjonowała niewielka, ale ze względu na swój specyficzny charakter, dosyć widoczna grupa nazw osobowych równych etnonimom: XVI w. - *Macko Cygan*(4,18), *Mikołaj Grek* (21,III,252), *Stanisław Lach* (7,247), *Macko Liach* (1,114), *Macko Litwin* (1,115), *Staszko Mazur* (7,275), *Andrzej Moskwicin* (5,130), *Słowak* (1,101), *Wasil Tatarzyn* (3,30), *Moisiej Turczyn* (8,330), *Szymon Turczyn* (8,330), *Łuc Wegrzyn* (7,253); XVII w. - *Wawrzyniec Czerkas* (35,478), *Sigismundus Grek* (35,447), *Chwedko Kozak* (35,466), *Weremko Litwin* (35,408), *Thomek Mazur* (35,486), *Marcin Moskal*(35,409), *Moszkal laboriosus* (36,2850), *Stephan Murzyn* (35,411), *Mikita Rusin* (35,411), *ruś Jachim* (35,410), *Piotr Szwed* (35,520), *Jan Tatarzyn* (35,514), *Jersko Ukrainiec*(35,495), *Nicolaus Włoch* (36,262), *Hryc Wołyniec* (35,496).

Po przedstawieniu typów antroponimów męskich nieco uwagi można poświęcić określeniu ich zasięgu społecznego, a następnie typom modeli identyfikacyjnych.

Z onomastycznego punktu widzenia kwestia podziału nazwisk na chłopskie, mieszczańskie i szlacheckie pozostaje otwarta. Zdecydowanie takiemu podziałowi przeciwstawia się Z. Klisiewicz¹⁵³, który twierdzi, że od strony językowej wyróżnianie nazwisk chłopskich, mieszczańskich, szlacheckich jest zabiegiem sztucznym. Rozważania związane z pochodzeniem polskich nazwisk należałoby odnieść

jedynie do bazy semantycznej, ukazując specyficzną kreacyjność nazwisk w poszczególnych warstwach społecznych.

Wielu badaczy skłania się jednak ku temu podziałowi. Świadczą o tym tytuły artykułów i monografii o tematyce onomastycznej¹⁵⁴. Nie wszyscy onomaści kładą jednak specjalny nacisk na określenie cech charakterystycznych nazwisk funkcjonujących w poszczególnych stanach społecznych. Można więc, nieco upraszczając problem, powiedzieć, że w wielu pracach chodzi po prostu o prezentację nazwisk, które nosili mieszczenie, chłopci, czy też szlachta w określonym regionie, miejscowości.

Analiza materiału antroponimicznego z obszaru powiatu mielnickiego pozwala wyodrębnić typy nazwisk charakterystyczne dla szlachty i chłopów. Nie chodzi tu jednak o jakieś zdecydowane rozgraniczenie lecz dominację określonych rodzajów nazw charakterystycznych dla danej warstwy społecznej. Jednakże w gruncie rzeczy problem zróżnicowania nazewnictwa osobowego w zależności od miejsca zajmowanego w hierarchii społecznej jest bardziej skomplikowany, ponieważ wewnątrz każdego stanu również obowiązywała określona hierarchia. Zagadnienie to porusza m.in. A. Wyczański¹⁵⁵. Przedstawia on hierarchię społeczną w dwóch wariantach: w jednym wypadku była to hierarchia stanów, ze szlacheckim i duchownym na górze, a mieszczańskim i chłopskim na dole. W obrębie obu stanów uprzywilejowanych występuje odrębna hierarchia - od szlachty gołoty i zagrodowej, po magnaterię, od służby kościelnej po biskupów. W ramach mieszczaństwa hierarchia wychodziła od najuboższej ludności miejskiej, żebraków, terminatorów do patrycjatu, na wsi zaś od czeladzi chłopskiej i komorników sięgała po młynarzy i sołtysów.

Ta dość formalna hierarchia stanowiła jedną stronę medalu. Procesy społeczne, gospodarcze i kulturowe prowadziły do tworzenia się szerszej międzystanowej hierarchii, która opierała się na odmiennych zasadach. Mniejszą rolę odgrywała w niej strona prawna, większą - majątek i prestiż społeczny.

Te dość szczegółowe wywody, być może, pozwolą uzmysłwić, że charakterystyka procesów nazwiskotwórczych w ścisłym powiązaniu ze zjawiskami społecznymi nie może polegać na mechanicznym podziale nazwisk na szlacheckie, mieszczańskie i chłopskie, zwłaszcza na tak zaawansowanym etapie tego procesu, jaki miał miejsce w XVI i XVII wieku.

Jeśli chodzi o rodzaje nazw osobowych można mówić o dominacji określonego typu nazwisk w danej warstwie społecznej, natomiast w przypadku omawiania rodzajów modeli nazewniczych warto uwzględnić fakt istnienia określonej hierarchii społecznej wewnątrz każdego stanu. Potwierdzenie tego stanu rzeczy znajdziemy w kilku fragmentach zapisów wyjętych z Rejestru podatku pogłównego z 1662 r.: wieś Kornica w starostwie łosickim: "Pan Maciej Bobrowski urzędnik, pani Jadwiga Bobrowska, slach. Piotr Biehowski czeladnik, Ewa mamka. Poddani: Chroł owczarz, Chwieda żona, Hryc pastuch, Jakub Czczunik, Uxima siostra, Simon Jaroszik, Marina matka, Jurek parobek, Marina dziewczka, Marcin chłopiec, Weremiej Baraniuk, Oreszka młynarka, Andrzej Skwarka, Melania komornica, Maczko kowal, Jasko Ozimek, Wasko Sakowicz, Chwiedko Krawiecz... (35,431); wieś szlachecka Droblin, dwór imości pana Turskiego: Pan Woiciech Turski, pani Jadwiga Laskowska małżanka. Czeladź: parobek Demian, pastuszek Piotr, Omelian pastuszek, Hanuska mamka, Hanuska dziewczka, Borys Krawiec.

Poddani w Droblinie: Piotr Litwin, Anna żona tegoż, Sonia komornica tegosz, Karp, Zofia żona tegosz, Ustimka dziewczka, Juchimka komornica, Adam Chrościk, Katarzyna żona tegosz, Jakub szwagier tegosz, Hapa komornica, Krzysztof wozny..." (35,477); wieś Ostrowki: "Gospodarze z żonami, z potomstwem. Paweł Sakulik, Anna Kociołkowna z Turowa żona, dzieci Wawrzyniec, Dorotha, Maryna, Stanisław, Zophia..., Maciej Dziewulski, żona Dorota Kiewielanka, Woyciech, Bochdan..." (35,509); miasto Międzyrzecz - Nowe Miasto: "Adam Kubik z żoną, syn, parobek y dziewczka, Andrzej Turski z żoną, Tomasz Gortala z żoną y corką, Wasko Łosicki z żoną, Intisz Sidorczyk z żoną, chłopiec służyły, Jakim Skraba z żoną..." (35,483).

Różnice w identyfikacji osób - przedstawicieli różnych stanów społecznych, wymienionych w przytoczonych fragmentach zapisów są widoczne na pierwszy rzut oka. W II połowie XVII wieku biedota wiejska, służba na dworach, folwarkach nadal jest identyfikowana przy pomocy samego imienia, imienia i nazwy zajęcia, nazwy określającej stan posiadania, czy też określenia opisowego, czym poddanym jest dany chłop, np. *Karp poddany* (35,477), *Łukasz pastuch* (35,435), *Mathias haiduk* (35,435), *Trochim parobek*, *Hans krawiec*, *Jacek woznica* (35,525), *Wasieczek chłopiec bronowłok* (35,435), *chłop Iwan pana Rzewuskiego* (35,407), *chłop Michał poddany pana Pioro* (35,408).

Elementy wchodzące w skład przedstawionych formuł identyfikacyjnych chłopów, służby dworskiej mają różną wartość: imię jest istotnym, jedynym antroponimicznym elementem tejże formuły, zaś nazwa zawodu, zajęcia lub określenie czym poddanym jest chłop spełnia rolę wyróżnika.

Wśród ludności wyznania unickiego i prawosławnego wyraźnie dominują ukształtowane na podłożu wschodniosłowiańskim hipokorystyczne, zdrobniałe i potoczne formy imion, np. *Hryc, Troc, Ilko, Onisko, Hawryło, Wasko, Osip, Zan, Sak*, zaś chłop katolik nosi na ogół polskie imię w postaci dokumentalnej, potocznej lub zdrobniałej, np. *Jan, Jakub, Piotr, Tomek, Jasko, Wojtko*.

W II połowie XVII wieku istniały również formuły identyfikacyjne osób, w których nawet nie było imion, np. *czeladnik rusin* (35,410), *litwin ogrodnik* (35,525), *Moszkal laboriosus* (36,285).

Na marginesie warto dodać, że niekiedy nie zadawano sobie w ogóle trudu, żeby identyfikować daną osobę przy pomocy jakiegokolwiek indywidualnego kwalifikatora osobowego, o czym świadczy stosowny cytat z Konsystorza Janowskiego: "...w szpitalu dwóch ubogich Dziadków niedołężnych y dwie Babce, które osoby sobie chleba wyżebrać y wybiegać nie mogą, a czterech zdrowszych Dziadkow, Dziad swarliwy pijanica..." (1669; 12,28).

Chodzi tu rzecz jasna o osoby bardzo ubogie, żebraków, osoby, które właściwie znalazły się poza marginesem społecznym. Zamiast własnych indywidualnych nazw osobowych używano określeń "dziadek", "babcia" pisanych z dużej litery.

Stojący wyżej w hierarchii społecznej chłopi-gospodarze, kmiecie już w II połowie XVI w. (z tego okresu pochodzi większość najwcześniejszych badanych źródeł) byli identyfikowani przy pomocy imienia i przeważnie formacji patronimicznej, rzadziej przezwiskowej, w XVII w. posiadają imiona i określenia osobowe, niczym nie różniące się od dzisiejszych nazwisk (z pewnością o płynnym jeszcze charakterze), np. *Jakub Adamczyk, Wawrzyniec*

Bujaczyk, Piotr Denisik, Maciej Kot, Kalisz Kuchta, Sozont Zdunczyk, Awryło Szczygłowicz, Wojciech Kropiwnicki.

Wśród antroponimów chłopskich spotykamy nazwy o charakterze przezwiskowym, odzawodowym, nazwy odmiejscowe oraz formacje patronimiczne, które uzyskały bardzo wyraźną przewagę nad pozostałymi rodzajami określeń osobowych.

Obok jednoimiennych i dwuczłonowych modeli nazewniczych do identyfikacji chłopów używano czasami trzelementowych zestawień antroponimicznych. Obok imienia i nieformalnego jeszcze nazwiska pojawia się czasami nazwa zawodu lub nazwa wskazująca na status społeczny, np. *Miec Oleszkowicz krawiec* (5,147), *Iwaszko Kleszkowicz Mielnik* (5,164), *Misko Myszczuk sklarz* (35,452), *Jan Lisowiec skrzypek* (35,435), *Marcin Tiborowski młynarz* (35,556), *Szczepan Żyła ogrodnik* (35,435), *Iwan Ignatowicz ławnik* (5,152), *Iwan Spakowski komornik* (35,454); wyjątkowo dwie formy patronimiczne: *Grzegorz Beydziczak Adamczuk* (35,510).

Przykłady te oznaczają, że wykonywany zawód, rzemiosło było na tyle charakterystyczne, że osoby, które je wykonywały, jeśli nie były bezpośrednio określane przy pomocy nazwy zawodu, to przynajmniej dodatkowo. Poświadczenia te potwierdzają wcześniej zasygnalizowaną myśl, że często przy identyfikacji niektórych osób pomijano nazwisko ograniczając się przy zapisie tylko do imienia i nazwy zawodu.

Z antroponimicznego punktu widzenia wymienione wyżej przykłady należy właściwie zaliczyć do zestawień dwuczłonowych, ponieważ podane w tych przypadkach nazwy zawodu nie są antroponimami.

Rzemiosło mimo wszystko było domeną miast, a nie wsi, stąd też nazwy odzawodowe często stanowią drugi po imieniu element identyfikacyjny mieszczan, np. w mieście Łosice: *Wawrzyniec Kowal, Grzegorz Tkacz, Iwan Zdun, Iwan Kołodziej, Chwiedko Kusnierz, Iendrzey kowal, Jasko młynarz, Piotr Czapnik* (35,410-411); w Niemierowie: *Fedor Stelmach, Paweł Stodownik, Mikołaj Kowal, Stanisław Kuszniierz, Marcin slusarz* (35,524).

Przypuszczalnie rolniczy charakter miast podlaskich zadecydował o tym, że nazewnictwo mieszczan na ogół nie różni się od antroponimii chłopskiej¹⁵⁶. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym zbieżności nazwisk w tych dwóch stanach społecznych było szerokie przenikanie chłopów do stanu mieszczańskiego począwszy już od XVI wieku¹⁵⁷.

Biedota miejska jest identyfikowana, podobnie jak i wiejska, przy pomocy imion oraz określeń wskazujących na rodzaj zajęcia, stan posiadania, np. *Bartosz słuźebnik, Masko słuźka, Timosz parobek, Mikita komornik* (35,454), *Jakub pastuch, Symon chłopiec* (35,526).

Lepiej uposażonych majątkowo mieszkańców miast rejestruje się z imienia i nazwiska, które najczęściej ma postać formacji patronimicznej, np. *Ihnat Konewczyk, Olexa Szewczyk, Kochan Szczydłowicz* (Horodyszcze; 35,454); *Piotr Adamczuk, Hrycz Daczuk, Hrycz Marczak* (Łosice; 35,410-411); *Philip Korszunik, Karp Naumowicz* (Rososz; 35,452); *Jan Borysowicz, Chalimon Krupicz, Samoyło Łebkowicz, Michałko Łukaszewicz* (Mielnik; 35,526).

W miastach powiatu mielnickiego nazwy odmiejscowe na -ski/-cki nawet w połowie XVII w. występowały zupełnie sporadycznie, na przykład, w miasteczku Horodyszcze na 430 (w tej liczbie całe rodziny) zarejestrowane osoby występuje tylko 14 takich nazwisk,

np. *Roman Podleski, Kuryan Szarkowski, Jacko Zaleski* (35,454); w Łosicach (zarejestrowano tylko "głowy" rodzin) na 150 - 8, np. *Stanisław Remiszewski, pan Jan Wołowski* (35,411); w Rososzu na 460 (w tej liczbie całe rodziny) - 7, np. *Wawrzyniec Dziewulski, Kazimierz Prochniewski* (35,452).

W samym Mielniku, stolicy ziemi mielnickiej, przy tym mieście królewskim, obserwujemy dominację patronimików na **-ewicz//owicz**, które już wtedy zaczęto uznawać za nazwiska o wyższej randze społecznej oraz nazwisk odmiejscowych na **-ski**, np. *Olbrycht Hornacki, Jakub Ostrowski* (35,526).

W innych miasteczkach (np. Łosice, Horodyszcze, Międzyrzecz, Rososz) przeważają patronimika na **-ik//yk, -uk, -ko, -ek**.

W zestawieniach antroponimicznych obok imienia i nazwiska, podobnie jak i w antroponimii chłopskiej, spotykamy dodatkowe określenia identyfikacyjne w postaci nazw zawodu lub pełnionych funkcji, *Thomek Niemczyk krawiec* (35,422), *Jan Prusinowski kozak* (35,525), *Alexander Hackiewicz pisarz mieyski* (35,526).

Przedstawiciele stanu szlacheckiego zarówno w XVI, jak i w XVII wieku byli identyfikowani z imienia i nazwiska. I jeśli wśród określeń chłopskich w funkcji nazwisk występują głównie formacje patronimiczne, to w warstwach uprzywilejowanych tę rolę przyjęły na siebie przede wszystkim nazwy odmiejscowe z sufiksem **-ski**.

Nagminna powtarzalność jednakowo brzmiących nazwisk odmiejscowych, szczególnie we wsiach, które licznie zamieszkiwała szlachta zagrodowa, wywoływała potrzebę stosowania dodatkowego elementu identyfikacyjnego w postaci przydomka, który na ogół posiadał formę patronimiku lub przezwiska. Tym sposobem formuła nazewnicza przedstawiciela stanu szlacheckiego dość często miała

charakter trzelementowego zestawienia antroponimicznego, np. *pan Adam Popławski rzeczony Wrobl* (35,409), *pan Paweł Wrobl* Popławski (36,289), *pan Andrzej Popławski Curyło* (35,409), *pan Andrzej Stary Popławski* (36,289), *pan Simon Popławski Kozluk*, Jakub Popławski *Pawluk*, Woyciech Popławski *Pawluk*, Woyciech Popławski *Safranek*, Marcin Popławski *Koziół* (35,407); *nob. Stanislaus Szawłowski cognomine Ciołek*, *nob. Stanislaus Szawłowski Szuswatek*, *nob. Joannes Szawłowski Wrobl*, *nob. Joannes Szawłowski Kowalik* (35,415); *nobilis Jacobus Wyczółkowski Zagrobik*, *nobilis Jacobus Wyczółkowski Marczuk*, *Joannes Wyczółkowski Żołnierczyk*, *Martinus Wyczółkowski Michaluk*, *Bartholomeus Wyczółkowski Gryczennik*, *Bartholomeus Wyczółkowski Maslak*, *Adamus Wyczółkowski Bielsczak*, *Simon Wyczółkowski Podawczyk*, *Petrus Wyczółkowski Guzek*, *Nicolaus Wyczółkowski Mruczyk*, *Mathias Wyczółkowski Zapłomiak*, *Christopherus Wyczółkowski Zapłomiak* (35,417).

Nie tylko to samo nazwisko powtarzało się, ale częstokroć także to samo imię, np. *Woyciech Wyrzykowski Kalinka*, *pan Woyciech Wyrzykowski Dobrodzieczyk*, *slach. Woyciech Wyrzykowski Piotrowicz*, *slach. Woyciech Wyrzykowski Gizluk* (35,436).

Co do zestawień trzelementowych, to stanowią one w całym badanym okresie niewielki procent oznaczeń osobowych. Oprócz wymienionych wcześniej przykładów nazw chłopskich, mieszczańskich (w których trzeci element identyfikacyjny mógł nie posiadać statusu własnej nazwy osobowej), szlacheckich (w XVII w. przydomki w niektórych wsiach były bardzo popularne) trzyczłonowe zestawienia antroponimiczne stosowano także w odniesieniu do przedstawicieli duchowieństwa, np. *Trochym Hrehorowicz Wierzba*

(pop cerkwi w Mielniku; 1609; 29,184), *Piotr Joanowicz Michajłowski* (pop mielnicki; 28,179). W tych przypadkach można mówić o wpływie modelu obowiązującego (jeszcze nie powszechnie) w tradycji wschodniosłowiańskiej.

Pewna liczba rodów podlaskich nosiła osobliwie brzmiące nazwiska. Chodzi tu o *Mleczków*, *Raczków* i *Saczków*. Genezę tych nazwisk wywodzi się od starodawnych zdrobnień imion *Rafał*, *Melecjusz*, *Aleksander*¹⁵⁸. Identyfikacja znacznej liczby członków

rodu wymagała czasami stosowania kilku elementów antroponimicznych, np. w XV w.: *Rafał Raczek Saczkowicz de Ruskowo*, starosta mielnicki zwany także *Mleczką* (41,161), w XVI w.: *Jan Raczek Saczkowicz z Ruskowa* (41,162), *Jan Saczek Olechnowicz Gatecki* (41,193); w XVII w.: *Adam Raczek sędzia ziemski mielnicki* (41,163), *Wojciech Raczek skarbnik mielnicki* (41,163), *Wojciech Emerik Mleczko* (35,433; 37,I,76).

W odróżnieniu od szlachty rdzennie polskiej, która zgodnie z twierdzeniem W. Taszyckiego¹⁵⁹ w XVI i XVII wieku nie używała nazwisk patronimicznych, wśród przedstawicieli szlachty podlaskiej, m.in. i mielnickiej, spotykamy patronimika, o czym świadczą powyżej przedstawione antroponimy. Obecność tych patronimików jest zupełnie zrozumiała, ponieważ możnowładczy rod *Raczków* oraz mniej zamożne rody *Mleczków* i *Saczków* - to z pochodzenia rody litewsko-ruskie (Patrz: 21,II,249), podobnie jak i możny ród *Niemirów*, z którego wywodził się starosta mielnicki z lat 1499-1533 identyfikowany początkowo przy pomocy formacji patronimicznej *Hrymalicz* (albo *Grzymalicz*) *Niemiera*. Później ród przybrał nazwisko od jego imienia - *Niemierowie*.

Oprócz tych rodów można wymienić innych przedstawicieli szlachty, posiadających nazwiska patronimiczne, np. *Kacper Irzykowicz* (41,163), *slachetny Bartosz Grzywicz*(21,I,65), *Arnulf Hlebowicz chorąży drohicki i mielnicki* (21,II,253), *Jerzy Iwaszkowicz* (21,II,248), *Grzegorz Wołowicz starosta mielnicki*(21,II,246), *Mikołaj Andruszewicz starosta mielnicki* (21,III,246).

Przedstawione tu patronimika również zdają się wskazywać na powiązania tak identyfikowanych osób ze Wschodem słowiańskim.

Znaczna liczba patronimików występowała w roli przydomków (patrz wyżej). Można przypuszczać, że w przypadku niektórych przydomków mamy do czynienia z patronimikami kognacyjnymi, np. *Jan Wyrzykowski Piotrowicz*, *Woyciech Wyrzykowski Piotrowicz* (35,436).

Oprócz uważanych za "lepsze" formacji na -owicz w roli przydomków występowały typowo chłopskie patronimika na -ek, -ik//-yk, -uk, -ka¹⁶⁰.

Zarówno w identyfikacji chłopów, jak i szlachty szeroko stosowano kwalifikatory bezpośrednio lub pośrednio (np. poprzez określenie rodzaju zajęcia) wskazujące na pochodzenie stanowe: szlacheckie, np. *ks.* (ksiązę) *Franciszek Woroniecki* (16,II,252), *dominus Joannes Hukacz heres de Noszowo* (12,208), *generosus Joannes Tarkowski* (35,418), *pan Kazimierz Poptawski* (35,409), *iegomosc pan Stephan Nowosielski* (35,419), *iegomość pan Jan Sawicki skarbnik Podlaski* (35,419), *iegomość pan Mikołaj Orzeszko stolnik Mielnicki* (35,435), *Hieronim Niemiera szlachcic* (27,161), *iegomość pan Stephan Orzeszko sędzia Mielnicki*(35,435), *pan Woyciech Emerik Mleczko Mielnicki i Łosicki starosta*(35,525), *ImcPan Antoni Orzeszko Podczaszyc Ziemie Mielnickiej* (17,133), *nobilis*

Martinus Wyczołkowski (35,417), *slach. Paweł Wyrzykowski* (35,436), *urodz. pan Horyan Iruszewicz* (12,210), *urodzony Oktawian Irzykowicz* (21,I,62); chłopskie, np. *Wasko komornik* (35,411), *chłop Jozeph pastuch*(35,408), *Albertus laboriosus tkacz* (35,436), *famulus laboriosus Petrus auriga* (35,436), *laboriosus Nicolaus Kucharczyk* (35,504), *Matys Koziej poddany* (29,172), *Iendrzey poddany* (35,407), *chłop Iwan pana Rzewuskiego* (35,407), *Michał poddany pana Pioro* (35,407), *Andrzej parobek* (35,432), *parobek Adam Poptawski* (35,408), *Szymko służka* (35,408), *pachotek Grzegorz* (35,409), *pachotek Jakubowski* (35,426), *puer Kryński* (35,478), *kalika ubogi Turczynowicz* (12,27); mieszczańskie, np. *Lewka Saraton mieszczanin Rossoski* (12,210), *Jan Koniewicz mieszczanin* (29,173), *Matfiej Wołkowicki mieszczanin* (29,172), *Maciek Kowal mieszczanin* (29,173), *Grygory Omeljanowicz rajca*(28,171), *Bogdan Wasiljewicz starosta cechu* (28,171), *Łukasz Markowicz burmistrz* (25,153), *uczciwy Woyciech Hal* (15,25), *stawetny Iwan Hodricz* (15,18).

Podane przykłady dowodzą, że w przypadku przedstawicieli szlachty lub mieszczan kwalifikatory dodatkowe, określające bezpośrednio lub pośrednio stan społeczny, występują łącznie z imieniem i nazwiskiem, zaś w przypadku chłopów (z pewnością również miejskiej biedoty) najczęściej występują tylko z samym imieniem, co oznacza, że dany chłop mógł jeszcze nazwiska (w stałej lub nawet przejściowej postaci) nie posiadać.

Wszystkie określenia odnoszące się do danej osobie mogły pełnić funkcję identyfikującą, ale tylko niektóre z nich pełniły funkcję nazwiska lub też, jak to ma miejsce w przypadku przedstawicieli najniższych warstw społecznych, żadne ze znajdujących się obok

imienia określeń ani od strony semantycznej, a także strukturalnej nie posiadało cech formy nazwiskowej¹⁶¹.

Na początku II połowy XVII wieku w południowej części województwa podlaskiego nazwy osobowe oraz towarzyszące im kwalifikatory i określenia wskazujące na rodzaj zajęcia, stan posiadania odzwierciedlają pełny przekrój społeczeństwa, co oznacza, że na podstawie badanych formuł nazewniczych z dużą dozą prawdopodobieństwa można określić przynależność stanową. Natomiast w określaniu przynależności etnicznej i wyznaniowej kryterium postaci fonetycznej i semantyczno-strukturalnej nazwy osobowej, czy też postaci imienia chrzestnego może być zawodne przede wszystkim w odniesieniu do warstwy chłopskiej i mieszczańskiej. Wpływy osadników polskich prowadziły do polonizacji współżyjącej z nimi ludności pochodzenia ruskiego, a nawet przechodzenia na wiarę katolicką, szczególnie po Unii brzeskiej. Natomiast ludność polska ulegała wpływowi przeważającego otoczenia ruskiego. Nastąpiło znaczne przemieszanie orientacji "narodowej" i wyznaniowej właśnie wśród chłopów¹⁶². Świadczy o tym szereg przykładów nazwisk i imion: we wsiach Szpaki, Kornica wiele osób wyznających katolicyzm nosi typowo wschodniosłowiańskie imiona i nazwiska, np. *Iwan Chwiedorenia, Iwan Haczenia, Troc Omelianik, Hryc Panaszuk, Zien Juchimiuk*, częściej tylko imiona, np. *Chwiedka Bykowski, Hryc Kusnierz, Chwiedor Warecki, Iwan Nowikowski, Awryło Kruczyk, Tereszka Kalinowski (35, 431)*.

Zapis dotyczący wsi Ostrowki (zamieszkiwała tam ludność wyznania katolickiego) typu: "Kassian Siemieniuk żona Hapa russka, Siemion Sliwczuk żona Uxima russka" (35,510) świadczy o tym, że mimo imion i nazwisk o genezie wschodniosłowiańskiej mężczyźni

byli uważani za Polaków, ich żony nie (przypuszczalnie były to kobiety wyznania prawosławnego lub unickiego).

W powiecie mielnickim ludność pochodzenia ruskiego stanowiła znaczny procent mieszkańców - chłopów i mieszczan. Stąd też w antroponimii tego terenu obserwujemy dużo imion ukształtowanych na podłożu wschodniosłowiańskim i występujących przede wszystkim w postaci potocznej, hipokorystycznej i deminutywnej, np. *Charyton, Choma, Chwedko, Daniło, Dmiter, Hawryło, Hlib, Hryc, Ihnat, Iwan, Osip, Ostap, Panas, Sak, Stec, Terech, Wasko, Wołos, Trochym, Zan*163.

Te i szereg innych imion męskich bardzo często stanowiły podstawę do tworzenia formacji marytonimicznych i patronimicznych.

W antroponimii powiatu mielnickiego obserwujemy nagminną wręcz obecność nazwisk o genezie wschodniosłowiańskiej, np. *Szymka Bahniuk (35,528), Niescier Bieroska (1,113), Michno Bondarowicz (5,122), Mic Chruszczewicz (5,135), Stec Hreczanik (8,348), Proc Hołod (5,123), Wasko Hołub (35,511), Iwan Horbacz (35,536), Demid Hrib (35,530), Perchuc Hrybko (5,130), Wasko Hryczuk (35,502), Makar Huszcza (1,113), Wasil Koczerha (1,117), Iwan Kuroczka (35,533), Mikita Michaliszyn (35,467), Melian Pryhoryło (35,457), Fedor Petrenia (35,520), Chwiedko Struk (35,451), Hryc Worobiej (35,522)*¹⁶⁴.

Warto zasygnalizować fakt, że na pograniczach etniczno-mownych zazwyczaj funkcjonują takie antroponimy, które można uznać za twory hybrydalne. Polsko-wschodniosłowiańska interferencja językowa znalazła odbicie zarówno w strukturze, jak i w fonetyce nazw osobowych. Cechy fonetyczne ukraińskie zastępowano pol-

skimi, np. *Onoszko Bondarz* (7,257), *Iwaszko Dzierewianka* (7,262), *Łuc Przystupa* (3,26).

W zakresie morfologii można odnotować zjawisko łączenia się formantów ukraińskich z podstawami polskimi, np. *Woyciech Grzesienia* (35,439), *Hiacintus Wilczuk* (35,477), *Simon Szczęśniuk* (35,447), *Marko Andrzejewicz* (5,132), *Hryc Garcarzewicz* (5,128), i odwrotnie - formantów polskich z podstawami onomastycznymi ukraińskimi, np. *Fiedko Czornak* (8,331), *Iwan Hawrylik* (35,457), *Lewko Michnik* (35,470), *Andrzej Soroczyk* (35,455), *Hryc Wawryszyk* (35,456).

Nie omawiam tu całokształtu zagadnienia, ale nawet pobieżne obserwacje pozwalają stwierdzić, że w XVI i XVII wieku nazwiska hybrydalne występowały niezbyt często. Najbardziej rozpowszechnione w XVII w. były twory składające się z ukraińskiej podstawy słowotwórczej i sufiksu *-ik// -yk*.

Liczba formacji hybrydalnych na terenach pogranicznych polsko-ukraińskich (i białoruskich) zapewne narastała w następnych stuleciach, o czym świadczą wyniki badań m.in. M.Łesiowa¹⁶⁵, S.Warchoła¹⁶⁶, M.Buczyńskiego¹⁶⁷.

Oprócz hybryd nazewniczych spotykamy się ze zjawiskiem swojej językowej dwuwariantowości antroponimów, np. polski *Chrzyszczyk* (1,111) - wschodniosłowiański *Sciepan Chruszczyk* (8,317), *Woyciech Długi* (7,257) - *Stanko Dolhy* (7,257), *Stasiło Wuż* (7,279) - *Samuel Wąż* (14,261), *Mielech Złotnik* (8,324) - *Stefan Zolotnik* (3,47), *Michno Bednarz* (5,132) - *Iwan Bondarz* (7,257).

Ze względu na specyfikę etniczną badanego obszaru zasygnalizowane problemy są rzeczą zupełnie naturalną.

Obecność litewska na obszarze dawnego powiatu mielnickiego nie pozostała bez śladu. Potwierdzają to nazwy osobowe używane w połowie XVI w. we wsi Kornica: *Woitko Żwirblis* (7,259), *Andrzej Skrablinis* (7,259), *Jan Toszniela* (7,267), *Jakub Punia* (7,257), czy też wielokrotnie spotykane nazwy *Litwin*, *Litwiniuk*¹⁶⁸.

Na terytorium położonym na południe od rzeki Narew, m.in. w okolicach miast Brańsk, Narew, Kleszczele niezbyt liczną grupę antroponimów pochodzenia bałtyckiego notuje B.Tichoniuk¹⁶⁹.

Silne wpływy języka litewskiego w zakresie antroponimii (i toponimii) zaznaczyły się w północnej części dawnego województwa podlaskiego, o czym pisze m.in. M.Kondratiuk¹⁷⁰, L.Kruk¹⁷¹, południowa jego część, w tym także terytorium powiatu mielnickiego, ze względu na zbyt odległe położenie poddały się tym wpływom w niewielkim stopniu.

Analizowany materiał antroponimiczny dowodzi, że w miastach powiatu mielnickiego miało również miejsce nieliczne osadnictwo żydowskie, np. w Mielniku: *Abraham Samuelowicz* (24,92); w Łosicach: "...żyd Dawid, żona Sara, Fruma dziewczyna żydowska, Hatka żydziuk chłopiec..." (35,411); w Rososzu: "*Salamon Abrahamowicz, Sara żona, Benus Joskowicz, Rochanna żona, Leiba Woroszylik, Ester żona, Zawet Słomowicz, Gitla żona ...*" (35,454); w Międzyrzeczu, np. *Samson Aronowicz, Chaim Kalmanowicz, Lewko Czapnik, Josio Ickowicz, Isier Leibkow, Hersko Jerszkow, Jersko Isierik, Jochiem Osierzyk, Samoilo Jozzuk, Leybko Krzewicki, Wolw Krasowski, Jokiem Krawiec, Chaim Kalmanowicz, Jakub Rzeźnik, Abraam Szeiowic, Boruch Żerociński* (35, 495-496).

Z przytoczonych przykładów wynika, że Żydzi na ogół nosili starożydowskie imiona, "nazwiska" zaś tworzone zazwyczaj przez

dodanie do imienia ojca któregoś ze słowiańskich sufiksów patronimicznych: -ow, -in, -uk, -ik//-yk, -owicz lub sufiksu -ski. Mogła to być również nazwa zawodu. Od strony formalnej były to więc takie same nazwiska, jakie nosiła rdzenna ludność badanego obszaru. Potwierdzenie tego spostrzeżenia znajdziemy u B.O.Unbegau-na¹⁷², który dodaje przy tym, że do końca XVIII w. Żydzi w centralnej i wschodniej Europie nie posiadali nazwisk dziedzicznych.

W dotychczasowych rozważaniach podjęto próbę przedstawienia różnego rodzaju antroponimów męskich ze względu na ich genezę, socjologiczne uwarunkowania ich funkcjonowania w dawnym powiecie mielnickim. Przedstawiony w całej swej różnorodności materiał antroponimiczny należy ostatecznie uporządkować biorąc pod uwagę rozwój i funkcjonowanie dwustopniowych (czasami trzystopniowych) struktur antroponimicznych oraz funkcjonalną ewolucję nazwiska, ukazać proporcje między nazwami jednostopniowymi, na które nie zwrócono szczególnej uwagi, a zestawieniami antroponimicznymi.

Materiał antroponimiczny z XVI- i XVII-wiecznego powiatu mielnickiego można podzielić na trzy wewnętrznie zróżnicowane grupy. Kryterium podziału stanowi struktura pełnych nazw osobowych i stopień antroponimizacji komponentów tworzących zestawienia antroponimiczne.

Jak już wspomniałam, chodzi głównie o uporządkowanie konkretnego przedstawionego zbioru nazw osobowych, a to z kolei pozwoli, w dużym zresztą przybliżeniu, określić etap funkcjonalnej ewolucji nazwisk i ich ukształtowania się jako jednostek antroponimicznych.

Klasyfikacja przeprowadzona przez T.Skulinę¹⁷³ (na bazie XVII-wiecznego materiału antroponimicznego z Wielkopolski), na której w znacznym stopniu wzoruję się, w odniesieniu do nazewnictwa osobowego z obszaru powiatu mielnickiego wymaga pewnych modyfikacji. Zaznaczam przy tym, że nie ma sensu przytaczać proponowanej przez T.Skulinę klasyfikacji, ponieważ, po pierwsze, jest ona dość szeroko omówiona w artykule "O ustalaniu się nazwisk mieszczańskich i chłopskich w Wielkopolsce XVII wieku"¹⁷⁴, po drugie, wprowadzone przeze mnie zmiany będą bezpośrednio omawiane i konfrontowane z oryginalną postacią klasyfikacji.

I. Nazwy, w których nie ma żadnego poza **imieniem** członu antroponimicznego; nie wyklucza to innych apelatywnych lub apelatywno-własnościowych elementów identyfikacyjnych. Grupę tę można podzielić na cztery podgrupy:

1. Samo imię: *Dawyd a zięć jego Piotrasz* (8,350), *Zienko* (1,117), *Kalenik* (1,110), *Tomko* (1,110), *Dmitrz* (1,110), *Karp*, *Zofia żona tegosz* (35,477), *Thomek z żoną* (14,291), *Waszko z żoną* (35,442), *Omielan y gospodyni* (35,442).

Zarówno w XVI, jak i w XVII wieku występowanie samego imienia jako elementu identyfikacyjnego jest właściwie zjawiskiem rzadkim. Chociaż w spisie do podatku poglównego z 1662 i 1673 r. chłopci poddani czasami są rejestrowani przy pomocy samego imienia, to fakt ten nie wyklucza możliwości posiadania drugiej nazwy osobowej w postaci przezwiska, czy też formacji patronimicznej. Po prostu osoba sporządzająca rejestr mogła nie zadać sobie trudu, żeby ten dodatkowy element identyfikacyjny w nim zamieścić, uznając przypuszczalnie, że wyróżnikiem w pełni wystarczającym będzie nazwisko pana, o czym może świadczyć następujący fragment za-

pisu: "Aula generosi Nicolai Siestrzewitowski, pani Agata Siestrzewitowska małżonka. Parobek y chłopiec y dziewczyna, matka y dziewczyna. Subditi eiusdem Domini: Prima domus Maciey, żona, dziewczyna y dziewczyna, Olesiey, żona y dziewczyna, Paweł, żona y dziewczyna, Kondrat, żona y parobek, komornica wdowa y chłopiec, Jarosz, żona y matka, Mikita, Stasziuk młodzieniec".

2. Imię z określeniem apelatywnym, np. *poddany Marcin z żoną* (14,278), *Iędrzey poddany* (35,407), *chłop Tomko pana Rzewuskiego* (35,407), *Michał poddany pana Pioro* (35,409), *laboriosus nomine Dawid* (35,443), *laboriosus viduus Laurentius* (35,443), *Choma komornik* (35,437), *Oxiuta wdowiec* (35,442), *Jan synowiec* (35,437), *famulus Andreas* (35,443).

Na podstawie źródeł XVI-wiecznych trudno jest określić, jak często stosowano ten sposób identyfikacji, zaś w połowie XVII wieku należy do rzadkości.

3. Imię z analitycznym patronimicum lub inną formacją zależnościową, np. *Iwan syn Borowikow* (3,280), *Hryc syn Iwanow* (35,454), *Wasko Horoszkow syn* (7,278).

T.Skulina pomija zestawienia antroponimiczne z innego typu określeniami zależnościowymi, np. *Bartosz Iwanow zięć* (35,454), *Melian brat Osipow* (8,342), które posiadały potencjalnie taką samą możliwość przekształcenia się w formy syntetyczne, a potem - w nazwiska.

Imię w połączeniu z jakąkolwiek analityczną formacją zależnościową występuje w badanych dokumentach sporadycznie w obu stuleciach (w XVI w. częściej niż w XVII).

4. Imię z analitycznym określeniem odmiejscowym, np. *Prokop z Mileyczyc* (5,171), *Stas z Moszczoney* (5,132), *Mic z Waykowa* (26,157), *Piotrasz z Żerczyc* (35,529).

W XVI wieku znajdujemy około 50 (z pewnością były częściej używane, niż wskazują na to zapisy w dokumentach), a w wieku XVII kilka tego typu formuł identyfikacyjnych.

II. Imię + nazwa zawodowa (w zakresie tego określenia wchodzi również tytuły urzędnicze, nazwy funkcji społecznych itd.).

Należy przyjąć, że nazwy zawodowe to w większości przypadków identyfikatory o charakterze apelatywnym, jednakże ich wydzielenie z całości omawianego nazewnictwa wydaje się być zasadne, ponieważ niektóre z nich mogły już być, a inne stały się nazwiskami.

Zgodnie z wcześniej wspomnianym twierdzeniem W.Taszyckiego nazwiska odzawodowe powstały najpóźniej, mimo że identyfikacja osób przez wskazanie na wykonywane rzemiosło, zajmowane stanowisko itd., o czym była mowa wyżej, miała miejsce już w XII w.

W odróżnieniu od T.Skuliny nie widzę potrzeby dzielenia tej grupy na dwie podgrupy, rozróżniając polskie i łacińskie nazwy zawodów, zwłaszcza że tych drugich odnotowano znikomą liczbę. Poza tym w dawnym powiecie mielnickim funkcjonowały wschodniosłowiańskie nazwy zawodowe.

Znaczna liczba przykładów zestawień nazwenniczych **imię + nazwa zawodowa** znajduje się w stosownej części tego rozdziału poświęconej nazwom zawodów. Oto niektóre z nich: *Michno Bednarz* (5,132), *Jarosz Szkutnik* (35,526), *Marcisz Skrzypek* (35,503), *Andrzej parobek* (35,432), *Marcin Horszczar* (3,318), *Woytko Ko-*

lesnik (1,98), *Hryc Puszkar* (35,482), *Joannes Woyt* (35,446), *Wasil Ławnik* (1,173), *Petrus auriga* (35,446), *Joannes cocus* (35,532), *Nicolaus pistor* (35,532).

Formuł nazewniczych, w których skład wchodziło imię i nazwa zawodu, zajęcia używano w obu stuleciach dość często do identyfikacji osób, szczególnie w miastach, na dworach, zamkach.

Szereg osób identyfikowanych przy pomocy imienia i nazwy zawodowej z pewnością posiadało miana, które można określić jako nazwiska, o czym świadczą struktury typu: *Daniel Niestorczyk wozny* (35,435), *Jan Purowicz skrzypek* (35,435), *Marcin Tiborowski młynarz* (35,435). Przy zapisie nazwiska czasami pomijano, bowiem określenie zawodowe wystarczało do pełnej identyfikacji (kwestia ta była omówiona wcześniej).

III. Imię + nazwisko.

Nie ma żadnej pewności, że wszystkie antroponimy, które będą tu prezentowane stanowiły nazwiska w dzisiejszym rozumieniu tego słowa. Jeśli chodzi o strukturę, niczym się od nich nie różnią.

1. Imię z nazwiskiem odapelatywnym, np. *Woyciech Łuba* (5,121), *Taras Sinica* (5,127), *Paszko Jałowka* (8,330), *Chwedor Koral* (35,424), *Kunach Wydra* (7,262), *Hryc Motczan* (35,474), *Iwan Szczerbacz* (35,482), *Chwiedko Tarata-ta* (35,413), *Sak Chromy* (35,502), *Iendrzey Nowosad* (1,97).

Takiej formuły nazewniczej dość często używano w identyfikacji chłopów i mieszczan.

2. Imię z nazwiskiem patronimicznym, np. *Jasko Andrelenia* (5,147), *Mic Chruszczyk* (8,317), *Piotr Łukaszyk chłop* (14,262), *Philip Korszunik* (35,452), *Jacko Koto-dziuk* (35,413), *Jacko Sawczyc* (3,24), *Kacper Irzykowicz*

(41,163), *Lec Kunachowicz* (5,134), *Romaszko Wawryszewicz* (5,175), *Ostap Mitrukow* (35,466), *Mikołai Orzeszko stolnik Mielnicki* (35,434).

Z kolei ten sposób identyfikacji absolutnie zdominował chłopską i mieszczańską antroponimię XVI- i XVII-wiecznego powiatu mielnickiego. Wśród szlachty wystąpiła niewielka liczba formacji patronimicznych derywowanych sufiksami -ewicz//-owicz, -ko, które funkcjonowały na przestrzeni obu stuleci. W XVI w. można odnotować dość popularne patronimika na -ów (np. *Jan Mikołajów*), które miały zdecydowanie przejściowy, płynny charakter.

3. Imię z nazwiskiem odmiejscowym (+ przydomek).

Tę podgrupę T.Skulina określa "Imię z nazwiskiem na -ski", włączając tu zarówno struktury odmiejscowe, jak też wzorowane na nich, czyli utworzone od nazwisk odapelatywnych, odzawodowych itd. W tak określonej podgrupie nie mieszczą się inne (nie na -ski) struktury odmiejscowe; poza tym eksponowanie jednego sufiksu jak gdyby daje zachwianie kryterium podziału, bowiem formacje patronimiczne także tworzone od nazwisk odapelatywnych, nazw zawodu itd.

W związku z tym w tej podgrupie umieszczam tylko nazwiska o genezie odmiejscowej, np. *Bartholomeo Chibowski* (24,92), *Mikołai Korzeniewski* (5,127), *Adam Poptawski* (35,407), *Iwan Lipiniec* (35,452), *Protasz Czuchlebowiec* (8,321), *Chwiedko Krzywosniedczyk* (35,420), *Ignath Podgainy* (8,325), *Iwan Zadrożny* (35,479).

Czasami dość wysoka częstotliwość występowania jednakowo brzmiących nazwisk odmiejscowych na -ski wywoływała potrzebę używania przydomków, np. *pan Woyciech Wyrzykowski Dobrodzieczyk*, *Woyciech Wyrzykowski Kalinka*, *slach. Woyciech Wyrzyko-*

wski *Piotrowicz* i kilku innych (35,436), *Joannes Wyczotkowski* *Zolnierczyk*, *Nicola Wyczotkowski* *Mruczyk* (35,417).

W XVI wieku nazwiska odmiejscowe na -ski służą przede wszystkim do identyfikacji szlachty, w XVII wieku pojawiają się wśród chłopów i mieszczan, ale stosunkowo na niewielką skalę.

Inne nazwiska odmiejscowe zajmują skromniejszą pozycję i występują wśród chłopów i mieszczan.

Proces tworzenia nazwisk przy pomocy sufiksu -ski od nazw własnych osobowych w II połowie XVII wieku na terenie powiatu mielnickiego prawdopodobnie znajduje się w początkowym stadium rozwoju.

4. Imię z nazwiskiem równym imieniu, np. *Iwaszko Charyton* (35,481), *Jadam Nicypor* (35,481), *Stanisław Niemiera* (5,187).

Był to marginalny sposób identyfikacji osób w dawnym powiecie mielnickim.

Rezygnuję z wprowadzanej przez T.Skulinę podgrupy "Imię z nazwiskiem pochodzenia obcego", ponieważ na terenie pogranicznym, na którego obszarze znajdował się powiat mielnicki, nazwisk o genezie wschodniosłowiańskiej nie należy traktować jako obcych, napływowych. W okresie wielowiekowego osadnictwa tych ziem ścierały się tam ze sobą wpływy polskie, ruskie, w minimalnym stopniu litewskie. Odnotowane w XVII wieku nazwiska żydowskie tworzone według wzorców nazwisk funkcjonujących na danym terenie.

5. Imię z nazwiskiem równym etnonimowi, np. *Macko Cygan* (4,18), *Macko Litwin* (1,115), *Mikita Rusin* (35,411), *Thomek Mazur* (35,486).

W klasyfikacji T.Skuliny nie ma takiej podgrupy. Etonimy włącza on do grupy nazwisk odapelatywnych.

Zgodnie z wcześniejszym omówieniem konsekwentnie klasyfikuję tego typu określenia osobowe jako odrębny typ nazw, chociaż włączenie ich do grupy nazwisk odapelatywnych też można uznać za zasadne.

Podgrupa liczy tylko 20 antroponimów (patrz wyżej). Niektóre z nich, takie jak *Lach*, *Litwin*, *Mazur*, mają po kilka poświadczeń.

6. Samo nazwisko (+ apelatywne elementy identyfikacyjne), np. *puer Kryński* (35,478), *kalika ubogi Turczynowicz* (12,27), *gumienny Wasilewski* (35,535), *czeladnik Dębowski* (35,516), *wozny Sikorski* (25,153), *Burkacz z żoną* (35,521), *Marczyk* (25,155), *Romanik* (25,155).

Ten schemat nazewniczy posiada niewielką liczbę poświadczeń.

Omawiając w podsumowaniu tego rozdziału poszczególne grupy i podgrupy antroponimów męskich tylko orientacyjnie podaję, które struktury nazewnicze dominowały i były charakterystyczne dla badanego obszaru, które wykazywały tendencję spadkową lub zajmowały pozycję wręcz marginesową¹⁷⁵.

Wśród szlachty zestawienie **imię + nazwisko** stanowi już zwyczajowo ustalony środek identyfikacji, wśród mieszczan i chłopów ma on znaczną przewagę nad innymi typami nazw (schematami nazewniczymi).

Struktury beznazwiskowe (pojedyncze imiona, imię z określeniem apelatywnym, imię z patronimicznym lub odmiejscowym określeniem analitycznym) stanowią wyraźnie regresywny model identyfikacji jednostki zarówno w warstwie mieszczańskiej, jak i chłopskiej.

Celowo wydzielone w odrębną grupę nazwy zawodu zajmowały jak gdyby pośrednią pozycję między nazwiskami, a określeniami apelatywnymi. Część z nich funkcjonowała jako nazwisko i z biegiem czasu z pewnością uzyskała jego status, część - jako nazwa apelatywna służąca do dokładniejszej identyfikacji. W niektórych, a może nawet wielu, przypadkach określenia zawodowe zastępowały tylko posiadane już nazwisko, o czym może świadczyć istnienie trzelementowych modeli nazewniczych, które składały się z imienia, nazwiska i nazwy zawodu. I jeśli w XVI wieku nazwy zawodu występują na ogół w "czystej" postaci, to w XVII kryją się one w pewnej liczbie utworzonych na ich bazie formacji patronimicznych.

II. IMIONA ŻEŃSKIE W DAWNYM POWIECIE MIELNICKIM (XVI-XVII wiek)

Omówienie XVI-wiecznego zasobu imion męskich, używanych na części terytorium powiatu mielnickiego (do linii Bugu), zawiera (przynajmniej teoretycznie, bowiem autor nie uwzględnił żadnych dokumentów dotyczących bezpośrednio terenu tego powiatu) wspomniana wcześniej monografia B. Tichoniuka "Antroponimia południowej Białostoczczyzny w XVI wieku"¹⁷⁶. W wymienionej pracy znalazła się pewna liczba poważnych błędów (szczególnie w analizie fonetycznej i morfologicznej imion), o czym pisze w recenzji tej rozprawy E. Wolnicz-Pawłowska¹⁷⁷, słownik imion ma niezależnie od tego pewną wartość informacyjno-badawczą.

Natomiast imiona żeńskie używane na terenie dawnego powiatu mielnickiego nie zostały, jak dotąd, opracowane przez badaczy. Jest to poniekąd zrozumiałe, ponieważ status prawny i pozycja społeczna ówczesnej kobiety zadecydowały o tym, że w dokumentach historycznych rzadko spotykamy żeńskie nazwy osobowe.

Szesnastowieczny zasób imion żeńskich jest istotnie bardzo skromny. W kilku zasobnych w antropimimy dokumentach, takich jak rejestry pomiaru włóczęj starostwa mielnickiego i łosickiego, inwentarze obu starostw oraz w innych źródłach (Patrz: źródła, poz. 1-8, 21) udało się znaleźć zaledwie 43 imiona. Na ogół odnoszą się one do wdów, np. *Barbara Świrydowa, Hanna Lenartowa, Hanna Kusiewicz, Naścia Krzywa, Sonia Miskowa, Kulina Kliszewicz, Hasia Chwiedzkowa, Wierka Łucowa, Marusza Rokitnina, Katarzyna Ostrowska, Zofia Sarnacka, Anna Turska, Jadwiga Żarczyńska*.

Nie bez znaczenia jest charakter badanych dokumentów. Dwa rejestry podatku pogłównego z połowy XVII wieku (Patrz: źródła, poz. 14, 35) zawierają ogromne bogactwo (ponad 20 tysięcy) różnorodnych form antropimimicznych, zarówno męskich, jak i żeńskich. Ale nawet w tych dokumentach widoczna jest społeczno-prawna "dyskryminacja" kobiet: w spisach ludności niektórych miejscowości, zamieszkałych głównie przez ludność ruską, np. we wsi Witulin, Łukowisko, Peredyły, Pereszczówka, Zakalinki, w miasteczku Międzyrzec występują tylko nazwy męskie, kobiety zaś są określane jako żony, matki, córki. Tego typu luki w rejestrach, rzecz jasna, mają niekorzystny wpływ na ostateczne wyniki badań antropimimii tego terenu, w tym także na badania dotyczące imion.

Niemniej jednak zasób siedemnastowiecznych imion żeńskich wydobyty ze wspomnianych rejestrów i innych dokumentów (Patrz: źródła, poz. 12, 14-16, 25, 26, 31, 41) osiągnął łącznie z wariantami liczbę 78 form dokumentalnych (łącznie z wariantami) oraz 162 formy hipokorystyczne (i zdrobniałe).

Imiona w równej mierze, jak i nazwiska uwidoczniają wpływy kulturowe kilku grup etnicznych zamieszkujących ziemię mielnicką

w XVI i XVII wieku. Zróżnicowanie narodowościowe powstało w rezultacie zetknięcia się różnych fal osadnictwa, głównie ruskiego wołyńsko-brzeskiego i polskiego mazowieckiego¹⁷⁸.

Pewna liczba imion żydowskich, np. *Fradla, Fruma, Gitla, Golda, Ester, Sara, Rochanna*, potwierdza obecność tej grupy wyznaniowo-narodowej na badanym terenie, głównie w miastach.

Natomiast nie znalazło odzwierciedlenia w imionach niewielkie osadnictwo litewskie. Trudno byłoby je zresztą stwierdzić jedynie na podstawie imion, bowiem w owym czasie na Litwie dość często używano tych samych lub bardzo podobnych imion, np. *Alżbieta, Anna, Barbara, Dorota, Jadwiga, Jagnieszka, Katryna, Maryna, Jewa, Magdalena, Zofia*¹⁷⁹.

Bezpośrednie zetknięcie się dwóch odłamów religii chrześcijańskiej daje specyficzny zasób imion chrześcijańskich: katolicki i prawosławny (w XVII: wieku: unicki). Część imion w obu systemach brzmi jednakowo. Większość wykazuje jednak różnice fonetyczne, ponieważ źródłem imion obrządku wschodniego był język grecki (pośrednio język starocerkiewnosłowiański), imiona katolickie przysły zaś z łaciny, stąd mamy analogie typu: *Barbara - Warwara, Eufemia - Jewfimiya, Teodora - Feodora, Zofia - Sofia* itd.

I jeśli w zestawie imion męskich funkcjonujących na terenie ówczesnego powiatu mielnickiego zachowała się pewna liczba formacji rdzennie słowiańskich, to grupę imion żeńskich tworzą imiona chrześcijańskie; wyjątek może stanowić imię *Wocia* od ukraińskiego imienia pełnego pochodzenia słowiańskiego *Wołodymyra* oraz *Chocimka* od słowiańskiego *Chociemir*¹⁸⁰.

Na stopniowe zastępowanie imion słowiańskich imionami chrześcijańskimi zwraca uwagę S.Rospond¹⁸¹. Niewątpliwie jedną z

istotnych przyczyn wzrostu, a w rezultacie dominacji imion chrześcijańskich był kult świętych w Średniowieczu¹⁸².

Okres "koegzystencji" imion słowiańskich i chrześcijańskich w okresie staropolskim M.Karpluk¹⁸³ określa mianem "puszczy imienniczej".

Na podstawie porównawczego materiału imienniczego z ziemi halickiej i lwowskiej oraz lubelskiej można stwierdzić, że XV wiek nie jest jeszcze okresem całkowitego odwrotu imion słowiańskich. Z obserwacji B.Lindert¹⁸⁴ i W.Szulowskiej¹⁸⁵ wynika, że imiona słowiańskie występują głównie w formach hipokorystycznych, niemniej jednak ich obecność jest jeszcze wyraźnie widoczna w odróżnieniu od okresów późniejszych, o czym świadczy opracowany słownik imion żeńskich używanych na terenie ziemi mielnickiej w XVI i XVII wieku.

W związku z tym, że znaczna liczba imion występuje wyłącznie w postaci hipokorystycznej, proponowany słownik imion żeńskich składa się z dwóch części¹⁸⁶. Pierwsza z nich zawiera pełne formy imion, ale tylko te, które znalazły się w badanych dokumentach.

Wydzielenie form hipokorystycznych (i deminutywnych) w odrębną część słownika wydaje się być celowe co najmniej z dwóch powodów, po pierwsze, odpada konieczność sporządzania indeksu imion, bez którego byłoby trudno ze słownika korzystać, po drugie, jest on bardziej przejrzysty i czytelny, tym bardziej że hasło słownikowe zarówno w pierwszej, jak i w drugiej części składa się z kilku elementów.

Pomysł ten zrodził się pod wpływem lektury wymienionej wyżej pracy B.Tichoniuka, w której sporządzony dużym nakładem pracy słownik imion jest mało czytelny ze względu na umieszczenie w tym

samym hasle form pełnych (w tym również rekonstruowanych) i hipokorystycznych przy jednoczesnym braku indeksu, wskutek czego znalezienie określonych hipokorystyków sprawia znaczne trudności. Identyczne kłopoty sprawia dość znana w onomastyce słowiańskiej monografia A.K.Uścińowicz "Antrapanimija Hrodzienszczyny i Brestczyny"¹⁸⁷. Poza tym podobny podział na część "oficjalną" i "potoczną" mamy w kilku znanych słownikach, np. N.A.Petrowskij, "Słowa' russkich licznych imen"¹⁸⁸; Ł.H.Skrypnik, N.P.Dz'atkiwśka, "Własni imena ludej"¹⁸⁹.

W pierwszej części słownika znajdują się alfabetycznie ułożone imiona pełne w brzmieniu polskim, wyjątkowo - w cerkiewno-ruskim, jeśli język polski nie posiada adekwatnego odpowiednika. Cyfra w nawiasach obok imienia określa jego frekwencję w dokumentach. Następnie podana jest forma imienia w języku łacińskim, wyjątkowo greckim i starocerkiewnosłowiańskim oraz językach wschodniosłowiańskich, głównie ukraińskim i białoruskim. Przytoczone formy można porównać z oryginalnymi postaciami źródłowymi imion podanymi w materiale ilustracyjnym, zwłaszcza że część imion występuje w zapisie łacińskim. Należy przy tym pamiętać, że łacińskie wersje imion są wspólne dla obu kręgów kulturowych i mogą kryć w sobie zarówno formę cerkiewno-ruską, jak i łacińsko-polską (prawdopodobnie są to jednak raczej rzadkie przypadki).

Materiał ilustracyjny jest opatrzony adnotacją na temat dokumentacji źródłowej. Nie uznałam za konieczne podawania roku, w którym dane imię zostało zarejestrowane, gdyż określa to podane źródło.

W odniesieniu do imion żydowskich wymieniony jest język, z którego dane imię pochodzi, hebrajski lub jidysz oraz możliwe jego formy.

Wyrazem hasłowym w drugiej części słownika jest jedna lub kilka form hipokorystycznych (czasami są to tylko warianty fonetyczno-graficzne) utworzonych od tego samego imienia pełnego i zaczynających się na tę samą literę (ze względu na układ alfabetyczny). Ta sama forma hipokorystyczna może odnosić się do kilku imion oficjalnych. Tego typu przypadki J. Domin¹⁹⁰ określa jako swoistą homonimię. Przy każdej formie podana jest liczba zaświadczeń, a następnie jedno lub kilka imion pełnych, które mogły stanowić podstawę derywacyjną. Kolejne elementy hasła są takie same, jak w pierwszej części słownika.

Podana frekwencja imion nie oddaje stanu rzeczywistego, nawet jeśli chodzi o siedemnastowieczny stan imion, bowiem w rejestrach pogłównego kilkunastu miejscowości (przy łącznej ich liczbie 220), o czym było już wspomniane, kobiety są oznaczone jedynie jako "głowy", a nie osoby posiadające imiona i nazwiska. Niemniej jednak podane liczby, czasami dość wysokie, z mniejszą lub większą dozą prawdopodobieństwa odzwierciedlają tendencje nazewnicze, jakie panowały w XVI, ale przede wszystkim w XVII wieku w powiecie mielnickim.

AGAFIJA /2/, AGAPIJA /1/¹⁹¹ (łac. Agapia, grec. Agathe, cerk. Agafija, Agapija, brus., ukr. Ahafija, Ahapija) *dziewka Agafia* (35,200), *żona Agaphia Stefana Klimaszuka* (35,520)

AGATA /2/ (grec. Agathe, łac. Agatha, wschł. Agata) *Agata Siestrzewitowska* (35,442)

AGNES /18/ - patrz AGNIESZKA

AGNETA /1/, AGNETE /5/¹⁹² - patrz AGNIESZKA

AGNIESZKA /28/, JAGNIESZKA /23/ (łac. Agnes, grec. agne, brus. Ahniesa, Ahniesz, Ahniet, ukr. Ahnesa, Ahnesza, Ahneta) *pani Agnieszka Koziarzewska* (35,447), *Agnieszka Marcianowa wdowa* (35,487), *Agnes Mężęńska* (35,447), *Agnes żona Jołtuchowa* (35,460), *Agneta Kusnierżowna* (35,444), *Agnete Terlikowska* (35,448), *Jagnieszka Zarebianka* (35,434), *Jagnieszka Sielecza* (35,435).

AKULINA /1/, KULINA /41/ (łac. Aquilina, pol. Akwilina, cerk. Akilina, brus. Akulina, ukr. Kułyna, Kyłyna, Jakyłyna) *Akulina Woyciechowa* (15,16), *Kulina Kliszewicz* (5,122), *Kulina żona Kondrata* (35,456).

ALEKSANDRA /2/ (grec., łac. Alexandra, brus. Al'aksandra, ukr. Ołeksandra) *Aleksandra Niemierzyna* (35,434).

ANASTAZJA /28/, NASTAZJA /15/ (łac. i grec. Anastasia, wschł. Anastasija) *Anastazja Pawłowiczowa* (35,525), *żona Anastazja dziada ślepego* (35,453), *Anastasia Rucka* (35,509), *nobilis vidua Anastasia Boleścina* (35,448), *Nastazja żona Siemiena Paszczyka* (35,453), *Nastasia żona Nauma Kalinowskiego poddanego* (35, 408).

ANNA /369/, HANNA /11/ (hebr. hanna, łac. Anna, brus., ukr. Anna, Hanna)¹⁹³ *generosi Anna Siestrzewitowska* (35,442), *Anna Prokopowa wdowa* (35,470), *dziewka Anna* (35,409), *Anna Sienczycha* (5,147), *Hanna Chwedkowicz* (5,149), *Hanna Lienartowa* (7,232), *Hanna Ostrowska Jarmocowa* (15,21), *Anna Wierowska* (25,155), *Anna Kornułowa Klukowska* (21,1,77).

APOLONIA /21/, POLONIA /3/ (łac. Apollonia, brus. Apałonija, ukr. Apołonija) *Apolonia Sledziukowa wdowa* (35,487), *Apolonia*

Szczerbakowna (15, 17), ...*uxore nobili Appolonia* (35,448), *żona Polonia Fiłona Potrzusza* (35,508), *córka Polonia Oleszkowejwdowy* (35,519), *Polona służebnica* (35,418).

BARBARA /51/ (łac. Barbara, wschł. Warwara) *Barbara Swirydowa wdowa* (5,142), *Barbara Olexina* (35,510), *Barbara Bieracka* (35,416).

CHAROTA /1/ (łac. Charitina, grec. charis, gen. charitis, brus. Charytyna, ukr. Charyta, Charytyna) *Charota Bendarczanka* (5,146).

CHWIEDORA /2/ (łac. Theodora, pol. Teodora, cerk. Feodora, brus. Chwiedora, ukr. Chwedora) *Chwiedora Ostrozczyzna* (35,454).

DOMNA /2/ (łac. Domna, wschł. Domna) *Domna żona Dawyda stryia Swieszczennikowa* (35,458).

DOROTA /100/ (łac. Dorothea, brus. Darota, ukr. Dorofeja, Doroteja, Dorotija) *Dorota wdowa* (4,160), *Dorota Kurnawianka* (5,129), *Dorota Lipczyzna gospodyni* (35,434), *Dorotha Wyrzykowska* (35,436), *Dorota Irzykowiczowa* (35,521), *pani Dorota Laskowska* (12,27).

ELŻBIETA /16/ (łac. Elisabeth, brus. Alżbieta, ukr. Jełysaweta, Łysaweta) *Elżbieta Sietrzeńska wdowa* (35,490), *Elizabeth Szawłowska* (35,415), *Helżbieta Henkiellowna* (35,478), *Helizabeth uxor Andreas Sendyk* (35,417).

ESTER /1/ (żyd. Ester, łac. Esther, pol. Estera, ukr. Esfir) *Ester żona Leiby Woroszylika* (35,454).

EUFEMIA /1/ (łac. Euphemia, brus. Jauchimija, ukr. Jefymija, Juchymija) *Euphemiae Beydowa in Zaborze* (35,442).

EUFROZYNA /3/ (łac. Euphrosyna, brus. Jefrassinia, ukr. Jefrosynija, Frosyna) *Eufrozyna Jastrzębska pisarzowa* (35,495).

EUGENIA /1/ (łac. Eugenia, brus. Jauhienija, ukr. Jewhenija, Jewhena, Iiwha) *Eugenia Beydowa pisarzowa Mielnicka vidua* (35,442).

EWA /31/, JEW A /4/, JOWA /11/ (łac. Eva, Heva, wschł. Jewa) *Ewa Hinczanka* (35,477), *Ewa czeladnica* (35,458), *Jewa Kałdoszycha* (35,427), *dziewka Jewa* (35,407), *Jowa żona Mathiasa Oleszko* (35,431).

FELICJANNA /4/ (łac. Felicianna, ukr. Feliksa, Felicata) *Felicianna Janczewska* (35,442), *pani Felicianna Radzikowska* (35,477).

FRADLA /1/ (żyd. jidysz Frade, Fradl < niem. Freude) *Fradda żona Isrola Woroszylika* (35,475).

FRANCISZKA /1/ (łac. Francisca, brus. Franciszka, ukr. Franka) *Franciszka żona Kazimierza Biernackiego* (35,407).

FRUMA /1/ (żyd. jidysz Frume < niem. fromme) *Fruma dziewczyna żydowska* (35,411).

GITLA /1/ (żyd. jidysz Gita, Gitla, Gitel < niem. gute) *Gitla żona Zawła Słomowicza* (35,475).

HALINA /1/¹⁹⁴ (grec. galene, brus. Halina, ukr. Hałyna) *Halina Woytkowa* (5,146).

HELENA /21/ (łac. Helena, brus. H'elena, ukr. Ołena, Hełena) *Helena Siemionowna komornica* (35,492), *Helena Wodyńska* (35,532).

JACZYNTA /1/ (łac. Hyacintha, pol., brus., ukr. Hiacynta) *Jaczynta Orzeszkowna* (35,435).

JADWIGA /86/, HEDVIGIS /39/ (łac. Hedvigis, wschł. Jadwiga) *Jadwiga Horodnicza* (5,146), *urodzona Jadwiga Niemierzyna z Niwic* (21,I,61), *Jadwiga Zułkowna plebeia* (35,521), *Jadwiga Bo-*

browska (35,431), *Hedvigis Wilanowska* (35,443), *Hedvige Wyrzykowianka* (35,444), *Hedvigi Sarnaczka* (35,444).

JANINA¹⁹⁵ /1/ - patrz JOANNA

Jęnina żona Marcina Barona (35,408).

JEWDOKIJA¹⁹⁶ /1/ (grec. Eudokia, pol. Eudoksja, ukr. Jewdokija) *żona Ewdokia Iwana woznego u wojta* (35,520).

JOANNA /3/ (łac. Johanna, Joanna, ukr. Joanna, Iwanna, brus., ukr. Janina) *Joanna Niemierzanka* (35,434).

JUCHYMA /18/ (ukr. Juchyma < Juchymija < cerk. Jewfimija) - patrz EUFEMIA; *Juchyma żona Sidora Steczyka* (35,454), *Juchima żona Denisa Sawczuka* (35,454).

JUSTYNA /4/ (łac. Iustina, brus., ukr. Justyna)¹⁹⁷ *Iustina kucharka* (35,526).

KALINA /1/ (bułg. Kalina, ukr. Kałyna)¹⁹⁸ *Kalina żona Andrzejowa* (35,454).

KATARZYNA /263/ (łac. Catharina, ukr. Kateryna) *Catharina et Filip Niemiera* (12,23), *pani Katarzyna Niemierzanka Hrehorowa Baczyzna* (21,I,63), *Katharzyna Ostrowska* (25,153), *Katarzyna Potapicha* (5,138), *Katarzyna Poniatowska* (35,476), *Katarzyna praczka dworska* (35,437), *Catharina Kryńska* (35,418), *Catherina Smolakowa* (35,450).

KONSTANCJA /3/ (łac. Constantia, ukr. Konstancija) *Constantia piwowarka* (35,526), *pani Constantia Hinczanka* (35,477), *Constantia Łubińska* (35,532).

KRYSTYNA /71/, CHRYSTYNA /14/ (łac. Christina, Cristina, brus., ukr. Chrystyna) *Krystyna Naruszkowska dziewczyna* (35,458), *Krystyna Pieńkowska* (16,II,92), *Chrystyna służebnica* (35,455),

Cristina dziewczka (35,476), *Chrystina żona Stanisława pastucha dworskiego* (35,466), *Hrystyna córka Iwanowa* (35,471).

LUBA /14/ (wschł. Lubow, Luba) *Luba Chilczycha* (35,453).

LUCYNA /1/ (łac. Lucina, Lucinia, brus. L'ucyna, wschł. L'ucija) *Lucyna Wiszniewska* (15,24).

MAGDALENA /7/ (łac. Magdalena, brus. Mahdalena, ukr. Mahdałyna) *Magdalena Krasowska* (35,519).

MAŁGORZATA /17/, MARGARETA /9/ (łac. Margarita, brus., ukr. Marharyta, Marharetta) *Małgorzata Terlikowska* (35,418), *Margareta Kuklińska* (35,444), *Margaretha Miskowa Szczęśniukowa* (35,447).

MARCJANNA /5/ (łac. Marcianna, Martiana, brus. Marcyjana, ukr. Markijana) *famula Marcianna* (35,416), *Merencianna żona Pawła Timoszuka* (35,418).

MARIANNA /57/ (łac. Maria-Anna, Mariana, wschł. Marianna, Mariana, Mar'janna) *Marianna Kurzyńska* (35,417), *Marianna Nestoranka* (35,449), *Marianna Zgliczyńska* (12,210).

MARYNA /636/ (łac. Marina, brus., ukr. Maryna) *Maryna Biernecka Janowa* (35,410), *Marina Tereszczanka z Wolki* (35,510), *Maryna Hryhorowa* (35, 434), *Maryna Kobczycha* (35,429), *Maryna Borkowska* (35,431), *Maryna Huctianka* (31,362).

MATRONA /1/ (łac. matrona, brus. Matrona, ukr. Motrona) *Matrona komornica* (35,431).

MELANIA /4/ (łac. Melania, ukr. Mełania, Mełanija) *Melania dziewczka* (35,431), *Melania komornica* (35,431).

MONIKA /2/ (łac. Monica, wschł. Monika) *vidua Monika* (35,447), *Monica żona Marka Lisika* (35,463).

NATALIA /2/ (łac. Natalia, wschł. Natalija, Natal'ja) córka *Natalia Fitona Potrzusza* (35,519), *Natalia wdowa* (35,514).

NINA /1/ (łac. Nina, wschł. Nina) *Nina Bierczyna* (5,149).

OLENA//OLONA /24/ (łac. Helena, brus. Olena, ukr. Olena < Jelena) *Olena żona Andrzeiowa* (35,463), *Olona wdowa komornica* (35,508), *Olona Żołnierka* (35,425), *Olona Ihnatianka* (35,427).

PRYSKA /6/ (łac. priscus, -a, pot. ukr. Priška < Frosyna, Jefrosynija)¹⁹⁹ *żona Pryska Antoniego Kulesza* (35,431), *soror Prisca* (35,448).

RAINA /10/ (pot. brus. Raina < Regina) *Raina Siedlanowska* (35,486), *Rayna Tapiatanka* (35,507).

REGINA /37/ (łac. Regina, wschł. Regina), *Regina praczka* (35,456), *Ragina Przychocka* (35,490), *Regina Grochowska* (35,510).

ROCHANNA /1/ (żyd. hebr. Rachama) *Rochanna żona Benusa Joskowicza* (35,452).

SARA /2/ (bibl. hebr. Sarah, żyd. Sara, wschł. Sara) *Sara żona Salomona Abramowicza* (35,475), *żona Sara Żyda Dawida* (35,411).

SŁOMINEJA /1/ (może wariant im. Salomeja < Salomon, pol. Salomea, wschł. Salomeja) *Żydowka Słomineja* (35,453).

SZCZĘSNA /4/ (kalka łac. Felicia) *Szczęsna z Moszczoniej piekarka* (21,1,81), *Szczęsna Zarankowna* (35,444).

TACJANA, TATIANA /11/ (grec. Tatiana, brus. Tacc'ana, ukr. Tet'jana, ros. Tatiana) *Tatiana żona Wasila Ryzanika* (35,460), *Taciana córka Piotra Sacika* (35,479).

TEKLA /1/ (łac. Thecla, brus. pot. i ukr. Tekl'a) *ieyomość pani Tekla Suchodolska* (35,514).

TEODORA /12/ (łac. Theodora, ukr. Teodora, Todora, Fedora) *Teodora żona pastuchowa* (35,423), *Theodora dziewczka* (35,519), *Teodora Karczewska* (16,I,37).

TEOFILA /1/ (łac. Theophila, ukr. Teofiła, Teofilija) *ieyomość pani Theofiła żona pana Kazimierza Głuchowskiego* (35,455).

TERESA /5/ (łac. Terasia, wschł. Tereza) *Teresa Suska* (35,525), *Teresa Napierska* (35,476).

ULIANA /75/ (łac. Iuliana, Juliana, pol. Julianna, brus. i ukr. Uljana < cerk. Julianija) *Uliana Chlebowna* (35,495), *Uliana służna dziewczyna* (35,463), *Uliana żona Niczypora Wirtyńskiego* (35,460).

URSZULA /2/ (łac. Ursula, wschł. Ursula) *Ursula Szawłowska* (35,415).

WERONIKA /1/ (łac. Veronica, ukr. Weronika) *Weronika żona Woyciecha Leczuka* (35,509).

WIKTORIA /1/ (łac. Victoria, ukr. Wiktoryja) *filiae: Anna, Elizabeth, Victoria* (35,418).

ZOFIA /186/ (łac. Sophia, wschł. Sofija) *Zofia Sarnacka chorążycowa* (21,I,66), *Sophiam Dębińska* (12,209), *Zofia Korzeniewska* (35,527), *Zofia Trędowina* (35,435), *Zophia Iwanowska* (35,431), *nobilis Zophia Nowosielska* (35,417).

ZUZANNA /2/ (łac. Susanna, wschł. Susanna, Zuzana) *Zuzanna Zaleska* (35,447).

* * *

Akasia /4/ - może zniekształcona forma im. Agasia, Agasza < cerk. Agafija albo mniej prawdopodobne Akasia < Kasia < Katarzyna; ...*córka Akasia* (35,519), *Hryc Lewkowicz, żona Akasia* (35,519).

Alska//Alska /2/ - patrz Halszka

żona Alska Alexieja kowala (35,431).

Anaszka /1/, **Anka** /1/, **Anuska** /2/ - Anna

Anaszka y Proska sieroty (35,506), *komornica Anuska* (35,409),

Anka wdowa (5,146).

Appa /24/ - patrz Hapa

Appa Gimicka (35,431), *Appa dziewczka* (35,433).

Baska /1/ - Barbara

Baska żona Matieysa Szewczuka (35,476).

Chima /1/ - Juchyma (< ukr. Juchymija < cerk. Jewfimija)

Chima żona Karpowa (35,471).

Chocimka²⁰⁰ /1/ - słow. *Chotimiera (<* Chotimier=) albo pot.
ukr. Chotyna.

...uxore Chocimka (35,450).

Chweda /15/, **Chwednia** /120/, **Chwedzia** /10/, **Chwieda** /5/,

Chwiednia /25/ - ukr. Chwedora, brus. Chwiedora (w XVII w.) <
cerk. Feodora

Chwieda Chwiedorowna (35,434), *Chwiednia białogłowa*
(35,453), *Chwednia żona Kochanowa* (35,458), *Chweda żona Iwana*
Łusia (35,462), *Chwedzia wdowa* (1,114), *Chwedzia Kosicz* (5,141).

Chwesia /2/ - Chwedora (Feodora)

Chwesia dziewczyna (35,526).

Dacia /1/ - wschł. Darija

Dacia siostra Soni Wetczanki komornicy 935,464),

Docia matka Ihnata Gresiuka (35,453).

Darka /21/ - Daria, Darija

Darka żona Ułasa Bokaty (35,460), *Darka Sakowna* (15,12).

Docia /2/ - ukr. Dokija, wschł. Jewdokija

Docia matka Ihnata Gresiuka (35,453).

Dokimka /3/ - Dokija albo forma żeńska od ukr. im. m. Jewdokym
Dokimka córka Chwiedkowa (35,464).

Domacha²⁰¹ - ukr. Domna, słow. Domasława

Domacha córka Ostapa Kalinczyka (35,435).

Domka /2/ - Domna, Domnikija

Domka żona Makara Szuszczyka (35,439).

Dosia /2/, **Doska** /2/ - Dokija (< Jewdokija), Dorota, Fiedosia (<
Fieodosija)

Dosia żona Siliwona Choroszczuka (35,454), *Doska żona Siecha*
tesli (35,457).

Fedia /2/, **Fiedzia** /1/, **Fieda** /1/ - Feodora

Fieda komornica (35,510), *Fieda Ziołczycha* (35,427), *Fiedzia*
wdowa (7,253), *Feyda Ruska* (35,510).

Fesia /1/ - ukr. Fedosija (< cerk. Fieodosija)

Fesia żona Piotra (35,522).

Halszka /3/ - Halźbieta (< Elźbieta) albo Halina²⁰².

Halszka Biskupowna (35,486).

Hania /1/, **Hanka** /3/, **Hanusia** /2/, **Hanuska** /8/ - Hanna

Hania wdowa (7,255), *Hanka wdowa* (4,261), *Hanusia Borysi-*
cha (35,523), *Hanuska Prokopicha* (35,515).

Hapa /134/, **Happa** /2/, **Hapka** /1/ - Ahapija

Hapa Pasczycha (5,142), *Hapa Szykałowicz* (25,155), *Hapa Ho-*
rodczycha (35,429), *Happa Klimczycha wdowa* (35,453), *Hapa*
gospodyni (35,525), *Hapka siostra Olesieia Miskowicza* (35,5220).

Hasia /18/, **Hasza** /6/ - ukr. Hafija (< cerk. Agafija)²⁰³

Hasia Chwiedzkowa 95,127), *Hasia Ilczanka* (35,431), *Hasza*
matka Augustina Jasińskiego (35,462), *Hasia wdowa komornica*
(35,431).

Hruska /1/ - ukr. Ahrypyna

Hruska żona Kondrata (35,434).

Hrycia /2/, **Hrysza** /2/ - Ahrypyna; por. im. m. Hryć, Hrysza < ukr. Hryhorij

Hrysza żona Steca Czeberaka (35,457).

Hulka /1/ - ukr. Ulana; może od Ahłaja, Ahłajida

Hulka córka Zycha Łukasza (35,462).

Jaca /14/ - Hiacynta, Jakinta; por. Jac < Jakow, Jacek

Jaca Siemienicha (35,427), *Jaca Sowisowa* (35,431).

Jagienka /3/ - Agnieszka/Jagnieszka

Jagienka czeladnica (35,435), *Jagięka komornica* (35,456).

Jołcha /1/, **Jolha** /2/, **Joucha** /2/, **Jouha** /7/ - ukr. Iiwha < Jewhenija

żona Jołcha Jana Szkutnika (35,526), *Jolha żona Jurka Litwina* (35,478), *uxore nomine Jołcha* (35,446), *Jouha żona Mirona Lewczyka* (35,435).

Jonka /3/ - Janina

Jonka żona Połyana Matysika (35,462).

Jouka /3/, **Jowka** /5/ - Jewa

Jowka czeladnica (35,456).

Juchimka /37/ - ukr. Juchyma (Juchymija)

Juchimka czeladnica Srolowa (35,453).

Kachna /2/, **Kaska** /6/ - Katarzyna, Kateryna

Kaska kramarka (8,328), *Kachna Ostrowska* (5,140), *Kachna Kalneia* (25,153), *Kaska żona Suprona Senduszka* (35,477).

Lubka /5/ - Luba, Lubawa, Lubomira

Lubka wdowa w komornym (35,523).

Lucia /4/ - Lucija, Lucyna

...uxor nomine Lucia (35,448), *Lucia komornica Żydowki Bieniaszowej* (35,453).

Łucia /9/, **Łuca** /1/ - Łucyja, Łukija

Łucia Pawłowa wdowa (35,455), *pani Łucia Boimowa* (35,517), *Łuca Dziemieszkowa wdowa* (7,288).

Małacha /1/, **Melacha** /12/, **Mielacha** /29/ - ukr. Małana, Mełana, Mełanija

Małacha rutena (35,450), *Melacha matka woita* (35,441), *Miełacha Samsoniczka* (35,450).

Marusia /2/, **Marusza** /34/, **Maruszka** /80/, **Maryszka** /1/ - Maryna, Maria

Mariusza wdowa (1,236), *Marusia Matesowna* (15,21), *Marusza Rokitnina* (5,124), *Marusza żona Klimowa* (35,462), *Maruszka żona Dmitrowa* (35,453), *Marusza Andrusicha wdowa* (35,470), *Maryszka córka dziada ułomnego* (35,458).

Maszka /1/ - Maryna, Maria

Maszka rutena (35,450).

Matika /1/ - może od im. żyd. Mattias 'Mateusz'

Matica córka Joska arendarza Żyda (35,464).

Matułka /1/ - Matrona

Matułka pastuchowa (35,452).

Miłacha /1/, **Miłacha** /2/ - Emilia, ukr. Myłana, Myłyc'a, Myłoslawa; por. słow. Miłocha, Miłochna²⁰⁴

matka Miłacha Chryca Kuczuka (35,531).

Mina /1/ - może od wschł. Minodora albo od Michalina; por. Minka < Michalina (u M.W.Biryły²⁰⁵), a także wschł. im. m. Mina²⁰⁶, żyd. im. ż. Mina²⁰⁷

Mina Beresczyna (5,142).

Monia /12/, **Monka**²⁰⁸ /5/ - ukr. Motrona, Sołomonija, Sołomonida; Monika

Monia żona Lewkowa (35,470), *Monka dziewczka* (35,433).

Nascia /3/, **Nasta** /39/, **Nastia** /37/, **Nastacha** /37/, **Nastaska** /7/, **Nastucha** /1/ - Nastasija (Anastasija)

Nascia Wakulicz (5,148), *Nascia Krzywa* (5,146), *Nascia Kulakowicz* (7,243), *Nastia Hasiwna* (7,294), *Nasta żona Sawczyna* (35,458), *Nastia Bondarka* (35,452), *Nastia czeladnica* (35,456), *Nastacha Szelpaczycha* (35,423), *Nastucha wdowa* (35,483), *żona Nastaska Demka Gierka* (35,522).

Natalka /2/, **Natałka** /1/, **Natauka** /1/, **Natawka** /4/ - Natalia

Natalka żona Miska Gereika (35,471), *Natałka żona Miska Prokopisa* (35,471), *Natauka córka Hryca Pezyryka* (35,431), *Natawka dziewczka rzedna* (35,441).

Ochimka /2/ - Juchyma, Juchima

Ochimka Onachowa (5,148).

Ohapa /6/ - Ahapija

żona Ohapa Demiana Margaty (35,447).

Oksima /2/, **Oksimka** /2/, **Oksinia** /2/ - Aksinia, Ksienia

Oxima rutena (35,448), *żona Oksima Stephana Miskowicza* (35,519), *dziewczka Oksimka* (35,528), *żona Oksinia Grzegorza Paudaulika* (35,535), *Oksinia służebnica* (35,419).

Olesia /1/, **Ołaszka** /1/ - ukr. Ołena, Ołeksandra; Aleksandra

Olesia żona Woytka Moznika (35,531), *Ołaszka żona Miska Synola* (35,464).

Oreszka /12/, **Oreska** /1/, **Orynka** /30/, **Oryska** /1/, **Oryszka** /45/ - ukr. Oryna < Iryna

Orynka Cinszycha (5,134), *Niestaykowa Oryska* (5,131), *Oreszka młynarka* (35,431), *Oreska matka Iwana Benka* (35,431), *Orynka dziewczka* (35,456), *Oryszka komornica* (35,453).

Owda /1/ - patrz Wowda

Paca /5/ - może od wschł. Pawła, Pawlina; por. im. m. Pac < Ipatij

Paca żona Jarosza Baraniuka (35,431).

Pałaska /9/, **Pałaszka** /1/, **Pałazka** /15/, **Połaszka** /11/, **Połazka** /41/ - pot. ukr. Pałahna, Pałaha, wschł. Pelagieja, Pelagija

Połaska Kowalkowa (35,427), *Połaszka Sewcowa* (35,413), *Połazka lesnikowa* (35,441), *Pałazka sierota* (35,506).

Paraska /102/, **Paraszka** /2/ - pot. wschł. Paraskowija, Paraskiewa

Paraska Naumicha (35,466), *Paraszka Pastuszanka* (35,505), *Paraska Klimicha baba piekarniana* (35,472).

Paska /1/, **Pasia** /4/, **Pasza** /2/ - Parasia (< Paraskowija), Pawlina, Pawła

wdowa Pasca sama gospodyni (35,505), *matka Pasia rodziny Cieczuków* (35,534), *żona Pasza Chwiedora Benka* (35,431).

Polinka /1/, **Pałanka** /1/, **Połonka** /1/, **Połynka** /6/ - Polina < Apolonija, Apolinaria

Polinka córka Pawła Wakulika (35,455), *Połonka żona Jaska Ozimka* (35,431), *Połynka żona Łukaszowa* (35,452).

Proska /45/ - Frosyna, Jefrosynija; por. Froška

Proscia żona Maczka Kowala (35,431), *Proscia żona Paulika Kruczyka* (35,431), *Proska żona Hryciowa* (35,453), *Proska Pikiłowa* (15,13).

Soca /1/, **Socia** /2/ - może od Sofija; por. Soć, Sac < Isaakij

Soca Mozczyczka (35,427), *komornica Socia* (35,407).

Sonia /23/ - Sofija, Sołomonija

Sonia Woszczykowa wdowa (35,464), *Sonia Miszkowa* (5,147), *Sonia wdowa* (5,146).

Stasia /3/ - Nastia, Nastasija, Stanisława

Stasia żona Dmitra Szczygłowicza (35,456).

Steca /1/, **Stecia** /16/ - Stepanija, Stefanija; por. Stec < Stepan, Stefan

Steca Dubelanka sierota (35,507), *Stecia żona Siemionowa* (35,453).

Stefanka /1/ - Stefania, Stefanija, Stepanida

córka Stepanka Tymosza Mafiewicza (35, 522).

Taca /5/, **Tacia** /65/ - Tatjana, Tacjana

Taca Chwiedzczycha (5,132), *Tacia Iwanowa wdowa* (35,455), *Taca Ilkowa* (5,178).

Uchima /1/, **Uchimka** /5/ - Juchyma//Juchima

Uchimka żona Ilka Szwieca (35,456).

Uksima /14/, **Uksimka** /65/ - Aksinia, Aksenija, Oksana, Okse-
nija

Uksima kucharka (35,508), *Uxima russka* (35,510), *Uksimka Kudynianka wdowa* (35,453).

Ulka /1/ - Uliana, Julianna, Urszula

Ulka wdowa (35,522).

Uroszka /5/ - ukr. Wrocha (< Jefrosynija), słow. Wrochna; por.
Wroszka

Uroszka Łukaszowa wdowa (35,457).

Ustima /7/, **Ustimka** /7/, **Usia** /12/, **Uscina** /1/, **Ustina** /2/, **Ustinia** /2/, **Uscima** /1/ - Justyna

Uscima żona Simona Zorczyka (35,431), *Ustima żona brata Antona* (35,458), *filia Ustimka* (35,450), *Ustina żona chłopca Simona Kislaka* (35,407), *Ustinia siostra Lewka Glanczuka* (35,460), *Usia Hrycowa* (35,422).

Warusza /2/ - Warwara

Warusza gospodyni (35,466).

Wasia /15/, **Waska** /2/ - Wasilisa, Wasylina

Wasia wdowa (35,470), *Wasia rutena* (35,449), *Wasia wdowa* (3,23), *Waska Ulawonicha* (35,423).

Wawdia /1/, **Wowda** /33/, **Wowdia** /89/ - Jewdokija

Wawdia Somianka (35,530), *Wowdia Żynkowa* (15,28), *Wowdia Komarycha* (35,482), *Wowdia czeladnica* (35,453), *Wowda czeladnica Nosankowa* (35,454), *córka Wowda chłopca Chwedka pana Biernackiego* (35,407)

Wiercia /1/, **Wierka** /4/, **Wirka** /10/ - ukr. Wira; Wiera, Weronika *Wiercia Ichanka* (35,533), *Wierka teszcza* (35,454), *Wierka Truchonicha* (5,149), *Wirka żona Trochima Haczaruka* (35,456).

Wocia /1/, **Wocia** /13/ - ukr. Wołodymyra; Waclawa

Wocia Iwanicha (5,142), *Wocia córka Wawrysza Artychowicza* (35,457).

Wroszka /2/ - ukr. Wrocha (< Jefrosynija); Wrochna

Wroszka żona Olexy Seroczyka (35,464).

Zaca /1/ - może od Zacharija (< Zacharij); por. Zac < Zacharij

Zaca baba stara (35,427).

Zenia /1/, **Zienia** /19/, **Zienka** /2/, **Zinia** /2/ - Zinowija, Zinaida, Zenobia

Zienia żona Klimowa (35,464), *Zienia Szymaniuczka* (35,523), *Zinia baba komornica* (35,506).

Zosia /1/, Zoska /2/ - Zofia

piastunka Zosia (35,409), dziewczka Zoska (35,409).

Na podstawie danych zawartych w słowniku możemy stwierdzić, że znaczna liczba pełnych form imion występuje w dokumentach w zapisie łacińskim, np. *Agnes, Christina, Cristina, Catharina, Dorotaha, Elizabeth, Hedvigis, Margaretha, Theodora, Zophia.*

Niektóre imiona chrześcijańskie mają charakterystyczne dla żywych języków słowiańskich nagłosowe **j-**, np. *Jagnieszka* i pochodne *Jagienka, Jewa* oraz formy z początkowym **h-**, np. *Helżbieta.*

Protetyczne **h** i **j** są charakterystyczne także dla gwarowej odmiany języka ukraińskiego²⁰⁹.

Ponadto zasób imion przedstawiony w słowniku pozwala stwierdzić, że cechą charakterystyczną badanego okresu i terenu jest bogactwo form hipokorystycznych i deminutywnych, które utworzono przy pomocy kilkunastu formantów. Największą aktywność wykazały przyrostki z podstawowym **-k-**, które w wyniku palatalizacji rozbiły się na trzy warstwy: z **-k-**, **-c-**, **-cz-**²¹⁰.

Jako ponadczasową można określić szczególną produktywność sufiksu **-ka**, utrzymującą się na przestrzeni kilku wieków, bowiem z jego udziałem powstała i nadal powstaje znaczna liczba współczesnych żeńskich spieszczonych i zdrobniałych form imion.

Derywaty z sufiksem **-ka**:

*Baska < Basia < Barbara; Chocimka < (*Chotimiera < Chotimierz) mouze od Chotyna*²¹¹; *Darka < (Daria, Darija); Dokimka (może od ukr. im. m. /Jew/dokim; Dokija); Domka < Domna; Doska < (Fiedosia, Fieodosija); Halszka < (Halżbieta); Hanka < Hanna, Hapka < Ahapija; Hulka < Ulana; Jonka < Janina; Jowka < Jowal/Jewa; Juchimka < Juchima; Kaska < Kasia < Katarzyna;*

Lubka < Luba, (Lubawa); Monka < Monia < (Sołomonyda, Sołomonija); Nastaska < Nastasia; Natalia < (Natalia); Ochimka < Ochimal/Juchima; Oksimka < Oksima < (Aksinia); Ołaszka < (Ołacha < Ołena); Orynka < (Oryna < Iryna); Pałaszka < (Pałaha, Pałahna); Paraska < Parasia < (Paraskowija); Paska < Pasza < (Pawła, Pawlina); Połanka < Apołonija; Polinka < (Polina) < Polonia; Proska < (Frosyna, Jefrosynija); Priska < (Frosyna, Jefrosynija); Stefanka < (Stefania, Stefanija); Uchimka < Uchima < Juchima; Uksimka < Uksima < (Oksana, Akseńija); Ulka < Ulana; Uroszka < (Wrocha < Jefrosynija; Wrochna); Ustimka < Ustima < Justina; Waska < (Wasilisa, Wasyłyńa); Wierka/Wirka < (Wieral/Wira); Wroszka < (Wrocha < Jefrosynija; Wrochna); Zienka < Zienia < (Zinowija, Zenobia); Zoska < Zosia < Zofia.

Sufiks **-ka** wystąpił także w kilkunastu formacjach sekundarnych:

-ul-ka: *Matułka < Matrona;*

-szka: *Halszka < Halina; Anaszka < Anna; Maryszka < Maryna, (Maria); Maszka < Maryna, (Maria); Oryszka < (Oryna);*

-es-ka//esz-ka: *Oreska//Oreszka < (Oryna);*

-us-ka//usz-ka: *Anuska < Anna; Hanuska < Hanna; Hruska, (Ahrypyna); Maruszka < Maryna, (Maria);*

-ut-ka: *Steputka < (Stepanija).*

Derywaty z **c' a//ca:** *Dacia, Docia < (Dokija); Hrycia < (Ahrypyna); Łucia < (Łukija); Socia < (Softja); Stecia//Steca < (Stepanija, Stefanija); Wocia//Woca < (Wołodymyra albo Wactawa); Zaca < (Zacharia).*

Nieco mniejszą aktywność wykazały sufiksy z podstawowym **-ch-**, które specjalizują się w tworzeniu form hipokorystycznych²¹².

Wśród hipokorystycznych imion żeńskich występują formy z **-ch-**, a także nowsze derywaty zbudowane z pomocą sufiksów z podstawowym **-sz-** (**-ch** + **-ja**):

-acha: *Domacha* < *Domna*; *Małacha*, *Melacha* < *Melania*, (*Małana*); *Milacha* < (*Emilia*, *Myłana*);

-ucha: *Nastucha* < *Nastia*, *Nastasija*;

-s'a: *Chwesia* < *Chwedora*; *Fesia* < (*Fieodosija*); *Hasia* < *Ahafija*; *Olesia* < (*Ołena*, *Ołeksandra*); *Pasia* < (*Pawła*, *Pawlina*);

-sza: *Hasza* < *Ahafija*; *Hrysza* < (*Ahrypyna*); *Pasza* < (*Pawła*, *Pawlina*);

-us'a: *Hanusia* < *Hanna*; *Marusia* < *Maryna*, (*Maria*);

-usza: *Marusza* < *Maryna*, (*Maria*), *Warusza* < *Warwara*;

-chna: *Kachna* < *Katarzyna*.

Wyraźnie zaznaczyły swą obecność hipokorystyka z formantem **-all-'a:** *Chwedial/Chwedzia* < *Chwedora*; *Fiedal/Fiedzia* < *Feodora*); *Hania* < *Hanna*; *Jaca* < *Jaczynta* (*Hiacynta*); *Lucia/Łucia* < (*Lucyja*, *Łucyja*), *Lucyna*; *Mina* < (*Minodora*); *Nastia* < *Nastasija*; *Ohapa* < *Ahapija*; *Tacal/Tacia* < *Tacjana*, *Tatjana*; *Usia* < *Ustina*; *Wasia* < (*Wasyłyna*, *Wasilisia*); *Zienia*, *Zinia* < (*Zinowia*, *Zenobia*).

Z podstawowym **-n-** w sufiksie mamy dwa spieszczenia, w tym jedno stanowi formę sekundarną: *Sonia* < *Sofia*, *Kachna* < *Katarzyna*.

Przedstawiony zasób sufiksów potwierdza tezę K.Rymuta, że w słowiańskiej antroponimii upowszechniły się formacje z takimi elementami spółgłoskowymi jak **-ch-**, **-k-** (oboczne z **-c-**, **-cz-**), **-t-**, **-n-**²¹³.

Procesem towarzyszącym sufiksacji jest dezintegracja rdzenia o mniejszym lub większym zasięgu. Jak wynika z obserwacji J.Kury-

łowicza²¹⁴ skracanie imion osobowych i tworzenie od skrótów form pieśzotliwych jest zjawiskiem rozpowszechnionym w językach indoeuropejskich. Przeważnie mamy do czynienia z niemorfologicznym okaleczeniem (mutylacją) imienia. Z kolei B.Kreja²¹⁵ określa to zjawisko mianem derywacji wstecznej, w wyniku której powstały także przyrostki żeńskie takie jak **-cia**, **-dzia**, **-nia**, **-sia**.

Najczęściej redukcji ulegają elementy finalne, np. *Chwedial*, *Chwesial* < *Chwedora*; *Domacha* < *Domna*; *Halszka* < *Halżbieta*, *Halina*; *Hanka*, *Hanusia* < *Hanna*; *Kaska* < *Katarzyna*; *Maszka* < *Maria*; *Marusia* < *Maryna*, *Maria*; *Ohapa* < *Ahapija*; *Warusza* < *Warwara*; rzadziej inicjalne i finalne jednocześnie, np. *Doska* < *Fiedosija*, *Jaca* < *Hiacynta*, *Hruszka* < *Ahrypyna*, *Proska* < *Jefrosynija*, *Hapa* < *Ahapija*.

Na podstawie tych przykładów możemy stwierdzić, że mechanizm skrócenia hipokorystycznego może posunąć się tak daleko, że podstawę do utworzenia hipokorystyku mogą stanowić zaledwie dwie spółgłoski, np. *Hruszka*, *Hrysza* < *Ahrypyna*, *Usia* < *Ustina*.

Redukcja i wymiany tematyczne dają tak znaczną rozbieżność między postacią podstawową imienia a formami pochodnymi od niej, że związek derywacyjny czasami jest trudny do ustalenia.

Oprócz derywacji sufiksalnej w tworzeniu spieszceń zaznaczyła swój udział derywacja redukcyjna²¹⁶, polegająca tylko na skróceniu formy pełnej imienia. W wyniku redukcji fragmentów początkowych mogły powstać hipokorystyka: *Chima* < *Juchima*, *Stasia* < *Nastasija*, *Monia* < *Sołomonija*.

Formy *Fesia* < *Fedosia*, *Pasia* < *Parasia* mogły powstać w rezultacie ucięcia fragmentów medialnych. Jest to oczywiście jedna

z możliwych interpretacji, jako że formy te można zaliczyć także do tworów sufiksalnych.

Nie spotyka się w zasadzie hipokorystyków powołanych do życia w drodze czystej redukcji fragmentów finalnych imienia pełnego, czego przykłady mamy wśród imion męskich, np. *Stan, Wład*.

Trudności ze znalezieniem odpowiednich pełnych form imion żeńskich jako podstaw słowotwórczych dla niektórych hipokorystyków nasuwają myśl, że niektóre spieszczenia mogły powstać drogą przeniesienia do paradygmatu żeńskiego hipokorystyków męskich przy pomocy formantu **-a//’a, -ka**, np. *Paca* < *Pac (Ipatij)*; *Soca, Socia* < *Soc (Isaakij)*; *Zaca* < *Zac (Zacharija)*; *Dokimka* < *Jewdokim*²¹⁷. Zjawisko to być może ma jakiś związek z omawianymi przez W. Taszyckiego²¹⁸ przypadkami, kiedy to skrócone jednotematowe imiona męskie nierzadko obok formy męskiej używały również formy żeńskiej imienia. Formalny wykładnik żeńskości **-a** odgrywał mniej więcej tę samą rolę, co przyrostek zdrabniający.

Hipotezę o powstawaniu hipokorystyków żeńskich w wyniku derywacji paradygmatycznej od spieszczeń imion męskich zdecydowanie odrzuca A. Cieślíkowa²¹⁹ polemizując z M. Karpluk²²⁰ i E. Rzetelską-Feleszko²²¹. Biorąc pod uwagę przekonywującą argumentację A. Cieślíkowej należałoby uznać, że wszystkie hipokorystyka żeńskie powstały od pełnych imion żeńskich. Jednakże wyprowadzenie imienia *Dokimka* od *Dokija* nie wydaje się być zasadne, bowiem byłby to jedyny przypadek formy derywowanej sufiksem **-im-ka**, zwłaszcza że M. Karpluk²²² poddaje w wątpliwość istnienie sufiksu **-im-ka** w imieniu *Chocimka*. Wypadałoby przyjąć wersję drugą, za którą przemawiają formy *Juchimka, Ochimka, Uchimka, Uksimka, Ustimka* utworzone przy pomocy sufiksu **-ka**.

Ostatecznie kwestię tę można rozwiązać biorąc pod uwagę spostrzeżenie M. Seniwa²²³. Otóż przez długi okres czasu od przyjęcia chrześcijaństwa (mniej więcej do poł. XVIII w.) cerkiew tak surowo przestrzegała reguły nadawania imienia zgodnie z kalendarzem, że jeśli w dniu narodzin dziewczynki w kalendarzu nie było imienia żeńskiego, dziecku nadawano imię męskie w sfeminizowanej formie, np. *Anatolia* od *Anatolij, Apollonija* od *Apollonij*.

Zapisane w dokumentach mielnickich wschodniosłowiańskie żeńskie hipokorystyka, dla których trudno znaleźć odpowiednie formy pełne imion, być może powstały właśnie od takich sfeminizowanych form imion męskich, np. *Paca* < *Ipatija* < *Ipatij*, *Zaca* < *Zacharija* < *Zacharija/Zacharij*.

W kontekście powyższych rozważań twierdzenie A. Cieślíkowej, że hipokorystyka żeńskie powstawały od pełnych imion żeńskich, okaże się zasadne.

Formy hipokorystyczne imion na ogół powstają w wyniku derywacji alternacyjno-sufiksальной²²⁴, stąd też zjawiskiem dość powszechnym jest występowanie różnego rodzaju zmian fonetycznych, takich jak wymiana samogłosek i spółgłosek.

W przypadku konkretnego materiału antroponimicznego z terenu ziemi mielnickiej, w którym wśród imion żeńskich zdecydowanie przeważają wschodniosłowiańskie (ukraińskie) hipokorystyka, szereg zmian fonetycznych jest wynikiem długotrwałego procesu adaptacji imion cerkiewnych na gruncie wschodniosłowiańskim. Na bazie imion cerkiewnych powstawały narodowe, ludowe warianty tych imion. Różniły się one, czasami w sposób dość znaczny, od swych pierwowzorów w oficjalnym cerkiewnym wydaniu zarówno pod względem fonetycznym, jak i morfologicznym.

Szczegółowej analizy adaptacji fonetycznej żeńskich imion cerkiewnych na gruncie języka ukraińskiego dokonała M.Seniw²²⁵.

Procesy fonetyczne analogiczne do tych, które przedstawiła w swej monografii M.Seniw, obserwujemy w mielnickim materiale antroponimicznym, ściśle związanym z antroponimią ukraińską ze względu na specyfikę osadniczą badanego terytorium.

Jako materiał ilustracyjny do ukazania zmian fonetycznych posłużą wszelkie poświadczane w badanych dokumentach formy imion. W związku z tym, że imion kanonicznych zarejestrowano niewiele, bowiem w dokumentach dominowały hipokorystyka, zaistniała konieczność wykorzystania w charakterze ilustracji także imion niepoświadczonych w źródłach (podane są w nawiasach).

W systemie samogłoskowym imion można wyodrębnić następujące procesy fonetyczne:

- zamianę początkowej nieakcentowanej samogłoski **a** na **o**, np. *Ahapija* > *Ohapa*, *Aksinia* > *Oksinia*, *Aleksandra* > *Olesia*;

je > **o**, np. *Jelena* > *Olena*, *Olona*; *Jewdokija* > *Owda*;

je > **ju**, np. *Jewfimija* > *Juchyma*;

ju > **u**, np. *Juchima* > *Uchima*, *Justina* > *Ustina*, *Julianija* > *Ułana*;

ju > **o**, np. *Juchyma* > *Ochimka*;

o > **i** (w sylabie zamkniętej; jest to wyłączna cecha języka ukraińskiego), np. *Jefrosynija* > *Priska*//*Pryska*, *Polonia* > *Polinka*, *Potynka*;

- ściągnięcie elementów finalnych, np. *Agafija* > *Agafia*, *Juchymija* > *Juchyma*;

- ściągnięcie elementów medialnych, np. *Feodora* > *Chwedora*;

- zanik samogłoski nagłosowej, np. *Ahapija* > *Hapa*, *Hasia*; *Ahłaja* > *Hulka*, *Ahrypyna* > *Hruska*, *Hrycia*, *Hrysza*; *Akulina* > *Kulina*; *Anastasija* > *Nastasija*; *Apotłonija* > *Polonia*

W systemie spółgłoskowym wystąpiły następujące zjawiska:

- pojawienie się dźwięku **h** na miejscu nie istniejącego w języku ukraińskim **g**, np. *Agafija* > *Ahapija*, *Hapa*;

- wymienne używanie zbliżonych artykulacyjnie **n** i **m**, np. *Aksinia* > *Oksima*, *Uksima*; *Chotyna* > *Chocimka*, *Justyna* > *Ustima*;

- wymienne używanie **w** i **u**, np. *Wroszka*//*Uroszka* (*Wrocha* < *Jefrosynija*, *Jewfrosynija*);

- zamiana obcego dla języków słowiańskich dźwięku **f** dźwiękami **ch**, **chw**, **p**, np. *Jewfimija* > *Juchyma*, *Feodora* > *Chwedora*, *Frosyna* < *Jewfrosynija* > *Proska*;

- użycie spółgłosek protetycznych **h** i **w**, np. *Anna* - *Hanna*, *Jewdokija* - *Wowda* (je- > o- > wo-).

Zainteresowanych szczegółową analizą przekształceń fonetycznych imion cerkiewnych na gruncie wschodniosłowiańskim ze szczególnym uwzględnieniem języka ukraińskiego odsyłam do monografii M.Seniw²²⁶. Identyczne procesy fonetyczne notuje R.Kersta²²⁷ podczas analizy ukraińskich imion męskich.

Ciekawym zjawiskiem w dawnym powiecie mielnickim było istnienie swoistych wysp imienniczych. Niektóre imiona i ich warianty fonetyczne były używane tylko na niewielkim określonym obszarze, np. tylko w Bacikach Bliższych (35,519) występuje po-

świadczona cztery razy forma *Akasia* (chyba w wyniku działania analogii), dla terenu parafii łosickiej charakterystyczne są formy imion bez nagłosowego **h**, np. *Appa* < *Hapa*, *Alsza* < *Halsza*, reguła ta rozciąga się również na imiona męskie, np. *Awryto* - *Hawryto*, *Appon* - *Hapon*.

Z rozważań S. Urbańczyka²²⁸ na temat staropolskiego **h** i **ch** wynika, że polscy pisarze (kanceliści) rzadko używali nagłosowego **h**-, bowiem w wyrazach łacińskich go nie wymieniano. W związku z tym nasuwa się myśl, że zwyczaj ten na niektórych terenach przez analogię przeniesiono m.in. na imiona wschodniosłowiańskie.

Za to w wymienionej tu parafii łosickiej dość chętnie stosowano wymowę z protezą **j**-, np. *Jewa*, *Jowa*, *Jagnieszka*.

Niektóre przekształcenia imion mogą być wynikiem błędnego lub niedbałego zapisu. Zmiany przypadkowe utrudniają czasami odtworzenie pełnej formy imienia w oparciu o posiadaną formę hipokorystyczną, np. wspomniane wyżej imię *Akasia* mogło powstać w wyniku zniekształcenia imienia *Agasia* < *Agafija*. Ponadto mamy do czynienia z pewną liczbą wariantów graficznych i fonetycznych tego samego imienia, np. zasada wymawiania ukraińskiego **w** jako **u** niezgłoskotwórczego przed spółgłoską znalazła odzwierciedlenie w formach *Joucha*, *Jouha*, *Jotcha*, *Jotha* (< ukr. *Iiwha* < *Jewhenija*), *Jowka* // *Jouka* (< *Jewa*), *Natawka* // *Natauka* (< *Natalia*).

Tymi dość luźnymi uwagami kończę charakterystykę imion od strony fonetycznej, bowiem głównym celem niniejszego omówienia jest nie tyle fonetyczna i morfologiczna ile socjolingwistyczna analiza imion.

W XVI i XVII wieku imiona, ich różne formy, podobnie jak i nazwy określane mianem nazwisk, stanowią bogaty materiał do

badania nad zróżnicowaniem socjalno-stanowym społeczeństwa, bowiem w imiennictwie szlachty i chłopów istniały różnice dotyczące zarówno popularności imion, jak i ich form. Imiona mieszczan nie wyróżniały się niczym szczególnym. Rolniczy charakter miast podlaskich zdecydował o tym, że znajdziemy tu i formy czysto chłopskie i szlacheckie.

Dość konsekwentnie stosowane w rejestrze podatku pogłównego z 1662 r. określanie przynależności stanowej nominowanych osób pozwala w pewnym stopniu poznać społeczne zasięgi używanych imion chrzestnych. Trzeba przy tym pamiętać, że cechą odróżniającą XVI- i XVII-wieczne imiennictwo powiatu mielnickiego od nazewnictwa, na przykład, regionów centralnych dawnej Polski, jest obecność dużej liczby formacji wschodniosłowiańskich. Narodowościowa specyfika imiennicza wynikała z pogranicznego położenia tych ziem. Zamieszkująca obszar powiatu mielnickiego ludność ruska używająca na codzień gwar północnoukraińskich - to przeważnie chłopci. W tej warstwie społecznej przede wszystkim używano hipokorystycznych form imion.

Zwyczaj stosowania form hipokorystycznych (i deminutywnych), zarówno w użyciu potocznym, jak i dokumentach, był rozpowszechniony na sąsiednich terenach ruskich i stąd zapewne z falą osadnictwa ruskiego przyszedł i przyjął się na Podlasiu, gdzie dwa systemy imiennicze, ruski i polski, współżyły i przenikały się wzajemnie²²⁹.

Wschodniosłowiańską genezę tego zjawiska potwierdza fakt, że wśród chłopskich imion polskich zapisanych w badanych dokumentach formy hipokorystyczne nie występują na tak szeroką skalę. Najdobitniej świadczą o tym dane liczbowe. W opracowanym ma-

teriale występuje tylko 19 hipokorystyków, które można uznać, że zostały utworzone od imion w wersji polskiej, chociaż niektóre z nich spotykamy w obu systemach językowych, np. *Baska, Hania, Hanusia, Lucia, Natalka, Stasia, Ulka, Zosia* i 149 form zdecydowanie wschodniosłowiańskich, np. *Dacia, Fiedia, Hasza, Hruska, Juchimka, Ohapa, Oksima, Oryszka, Stecia, Warusza, Wowdia*. Oznaczać to może, że normy użycia (zapewne jeszcze niepisane a tylko zwyczajowe) różnych form polskich imion narodowych były już właściwie określone. Jeśli chodzi o imiona wschodniosłowiańskie, to z obserwacji A. Uścińowicz i moich wynika, że wraz ze wzrostem ważności zapisów prawnych liczba form hipokorystycznych zdecydowanie maleje, ale ma to miejsce dopiero w wieku XVIII²³⁰.

Jako ciekawostkę można podać fakt, że przypadki występowania hipokorystyków w oficjalnych dokumentach spotykamy jeszcze w połowie XIX wieku. Świadczy o tym skarga ministra oświaty z 1869 r. wystosowana do biskupa Chełmskiej Diecezji, w której pisze on, że księża unicy zamiast oficjalnych form imion w wydawanych metrykach podają imiona w potocznej formie: *хипокорыстыквшш официальных документах спотыкамы йесцзе ш поношии ЖИЖ шику. Чшиадцзы о тым скарга министра оШпиаты з 1869 р. пыстосшана до бискупа ЦхеНомскай Диецезьи, ш ктврэй писзе он, е ксиа уницы замиаст официальных форм имион ш пыдашаныцх метрыкацх подайе имиона ш потоцней форме: Б...не применяясь къ церковнымъ святцамъ, а придерживаясь уменьшительныхъ именъ употребляемыхъ местнымъ простонародьем и шляхтою, так что вместо, напримеръ Иванъ, Григорий, Евфросиния,*

*Александра, Мария и проч. пишутъ: Ясько или Янь, Гриць, Фрузына, Олекса, Марина и проч. ...*²³¹„

W oficjalnych dokumentach mielnickiej parafii unickiej z II połowy XIX wieku także spotykamy nieliczne przypadki potocznych form imion, np. *Onisem, Nicefor, Jasko, Paraska*²³².

Tworzenie i powszechne używanie spieszceń i zdrobnień (przypuszczalnie niekoniecznie były one wówczas odbierane jako takie) w okresie badanym i wcześniej było podyktowane względami praktycznymi. W czasach, kiedy imię odgrywało dość istotną rolę

w identyfikacji ludzi, zwłaszcza ludności chłopskiej i mieszczańskiej, formy tworzone przy pomocy różnego rodzaju przyrostków pełniły ważną funkcję dyferencyjną - służyły do odróżniania nosicieli tych samych imion, jako że nazwiska nie funkcjonowały powszechnie, nie mówiąc już o tym, że w tym względzie nie obowiązywały żadne zasady i normy.

Rejestry podatku pogłównego powiatu mielnickiego sporządzali przeważnie księża i zapisywali imiona zgodnie z ich codziennym użyciem, rzecz jasna imiona chłopskie, i co warto jeszcze raz podkreślić zjawisko to dotyczyło przede wszystkim kręgu imion pochodzenia wschodniosłowiańskiego. Imiona szlacheckie, a nawet chłopskie polskie, zwłaszcza że stan chłopski cechowały wewnętrzne podziały zależnie od uposażenia majątkowego, w dokumentach były notowane na ogół w formie oficjalnej.

Przyjęcie takiej, a nie innej formy imienia za dokumentalną, zgodnie z twierdzeniem A. Superanskiej²³³, jest zjawiskiem historycznym i może zmieniać się w poszczególnych epokach. Związek form skróconych i nacechowanych emocjonalnie z imionami dokumentalnymi pełnymi nie zawsze był widoczny dla tych, co je zapi-

sywali, a być może i dla użytkowników. Formy tzw. oficjalne istniały niewątpliwie w spisach cerkiewnych i kościelnych, nie zawsze w świadomości ludzi.

Statystyczna i socjolingwistyczna analiza używanych w powiecie mielnickim imion pozwoliła na określenie stopnia i zakresu ich popularności, a ściśle rzecz biorąc częstotliwości występowania w dokumentach, bowiem jak słusznie twierdzi M.Górny²³⁴ stopień popularności poszczególnych imion można określać jedynie w odniesieniu do imion otrzymywanych przez dzieci na chrzcie, ponieważ identyfikacja osób dorosłych jest na ogół w dokumentach niepełna. Tak więc używane tu czasami określenie "popularność imienia" oznacza w istocie częstotliwość jego występowania w dokumentach.

W antroponimii dawnego powiatu mielnickiego przede wszystkim warto zwrócić uwagę na imiona, które można określić jako uniwersalne, bowiem były one powszechnie używane we wsiach katolickich i unickich, a także zarówno wśród ludu, jak i szlachty. Były to imiona *Anna* (łącznie z formami hipokorystycznymi zanotowano 367 razy) i *Katarzyna* (270 razy), np. *nobilis Anna Wyczołkowska* (35,417), *panna Anna Orzeszkowna* (35,435), *Anna Wierowska* (25,155), *Anna dziewczka rzedna* 935,436), *Anna rykunia* (35,443), *panna Katarzyna Czapska* (35,478), *nobilis Catherina Sawłowska* 935,415), *Katarzyna praczka dworska* (35,458), *Katarzyna dziewczka* (35,525).

Zdaniem A.Frosa i F.Sowy imię *Anna* swą popularność zawdzięcza św. Annie²³⁵. Przy okazji można dodać, że popularność obu tych imion przetrwała kilkuwiekową próbę czasu.

Najwyższą częstotliwość użycia na badanym terenie osiągnęło imię *Maryna*. W dokumentach zarejestrowano je 636 razy (łącznie z hipokorystykami 754 razy). To imię również można zaliczyć do uniwersalnych, z tym tylko zastrzeżeniem, że częściej spotykamy je wśród ludu. Powszechność występowania tego imienia mogła wynikać z faktu, że w owych czasach nie nadawano imienia *Maria*, ponieważ nosiła je Matka Boska. Jednakże nie wszędzie przestrzegano tego "zakazu", np. M.Biryła²³⁶ na podstawie XVII-wiecznych dokumentów z sąsiednich terenów białoruskich notuje imię *Maria* 10 razy, a u A.Uścińowicz²³⁷ w materiale antroponimicznym z XV-XVII wieku jest poświadczony 5 razy, zaś w antroponimii ukraińskiej zarówno w XVI, jak i w XVII wieku imię *Maria* należy do najpopularniejszych²³⁸. W XVII-wiecznym powiecie mielnickim, na którego obszarze znajdowało się ponad 200 miejscowości, imię *Maria* jest zupełnie nieobecne.

Z badań M.Malec²³⁹ wynika, że w źródłach staropolskich imię *Maria* pojawia się wyjątkowo w Polsce centralnej, nieco częściej na kresach południowo-wschodnich. Z kolei T.Skulina²⁴⁰ stwierdza, że w XVII wieku w Wielkopolsce imię *Maria* jest ciągle wyjątkowe.

Brak imienia *Maria* w XVI- i XVII-wiecznej antroponimii polskiej należy tłumaczyć wpływem kościoła katolickiego, który był absolutnie przeciwny używaniu imienia *Maria* przez zwykłych śmiertelników.

W powiecie mielnickim niewątpliwie zastępowano je częściowo imieniem *Marianna* oraz *Maryna*, które było do tego stopnia popularne, że w wielu miejscowościach nosiła je prawie połowa kobiet. Można to tłumaczyć faktem, że w "Słowniku ukraińskojęzycznej mowy"²⁴¹ jest określone jako ukraińskie imię metrykalne, zaś SSNO poświad-

cza pochodność imienia *Maryna* od *Maria*, o czym pisze Cz.Ko-syl²⁴², i notuje wyłącznie ze źródeł kresowych od r. 1443. Z kolei M.Górny²⁴³ imię *Maryna* interpretuje jako wariant imienia *Marianna*.

W powiecie mielnickim imienia *Maryna* używano w różnych warstwach społecznych, np. *nobilis Marina Terlikowska* (35,448), *vidua nobilis nomine Marina Florianowa Przesmyczka* (35,445), *nobilis Marina Wyrzykowska Drażykowa* (35,436), *Marina matka Hawrylikowa* (35,438), *Maryna Makarowa komornica* (35,464), *Maryna czeladnica* (35,445), *Maryna kucharka* (35,478).

Natomiast dość powszechnie używane imię *Marianna* wydaje się być zarezerwowane wyłącznie dla warstwy uprzywilejowanej, o czym świadczy szereg zapisów typu: *ieyomość Marianna Nowosiel-ska* (35,419), *ieyomość pani Marianna Orzeszkowa stolnikowa Miel-nicka* (35,435), *ieyomość pani Marianna Orzeszkowna sędzina Mielnicka* (35,435), *nobilis Marianna Kuczyńska* (35,446) itp.

Z kolei takie imiona jak *Agata*, *Aleksandra*, *Eufrozyna*, *Eugenia*, *Felicjanna*, *Helena*, *Jaczynta*, *Joanna*, *Teresa* w powiecie mielnickim były używane sporadycznie, ale też wyłącznie przez szlachtę, np. *pani Alexandra Niemierzyna stolnikowa* (35,434), *panna Nie-mierzanka Joanna* (35,434), *pani Jaczynta Orzeszkowna* (35,434), *ieyomość panna Felicjanna Orzeszkowna* (35,434), *ieyomość pani Agata Orzeszkowa podsędkowa* (35,441), *ieyomość pani Agata Sie-strzewitowska* (35,442), *generosa Eugenia Beydowa* (35,442), *pani Eufrozyna Jastrzębska pisarzowa vidua* (35,495), *pani Teresa Suska* (35,525), *nobili Helena Rolanka* (35,445).

Wśród szlachty spotykamy dwa przypadki imion podwójnych, co było zjawiskiem niezwykle rzadkim w owym czasie: *generosa*

Helena Teressiae Ciecierska (35,446), *Helena Constantia Łubiń-ska* (35,532).

Socjalne zróżnicowanie imion na południowym Podlasiu nie było zjawiskiem wyjątkowym. Podziały stanowe w zakresie używalności określonych imion na Rusi miały miejsce w XI-XII wieku i prze-trwały do wieku XIX²⁴⁴.

Wracając do problemu popularności imion należy stwierdzić, że niektóre z nich zawdzięczały ją faktowi częstego występowania w kalendarzu, a jak wiadomo wybór imienia w dużym stopniu był uzależniony od kalendarza. Upodobanie co do pewnych imion było trwałe i obejmowało swym zasięgiem znaczne obszary. Tezę tę potwierdzają wyniki badań na XV-, XVI- i XVII-wiecznymi imio-nami z innych regionów Polski i wschodnich ziem pogranicznych, np. z ziemi halickiej i lwowskiej²⁴⁵ ziemi lubelskiej²⁴⁶, z Kielec-czyn²⁴⁷, z Bytomia²⁴⁸, z Małopolski i ziemi sandomierskiej²⁴⁹, z ziemi łódzkiej (parafia Łask)²⁵⁰, z Wielkopolski²⁵¹, Lubelszczyzny (parafia Piotrawin)²⁵².

Zestaw imion o największej częstotliwości użycia we wszystkich wymienionych regionach jest w zasadzie taki sam. Zawiera on imiona: *Anna*, *Katarzyna*, *Jadwiga*, *Dorota*, *Zofia*, *Barbara*, *Agnie-szka*, *Małgorzata*, *Elżbieta*, *Marianna*, *Ewa*, *Regina*. Różnica polega na innej kolejności wymienionych imion. W wielu regionach na pierwszym miejscu wymiennie znajdują się imiona *Anna* i *Katarzy-na*. Z danych SSNO wynika, że imię *Katarzyna* było na pierwszym miejscu, a *Anna* na drugim także w XIV i XV wieku²⁵³. Obecność imion *Katarzyna*, *Jadwiga*, *Dorota*, *Małgorzata*, *Anna* w źródłach staropolskich (XIV i XV) może świadczyć o tym, że dość wcześnie zaczęły one zyskiwać popularność²⁵⁴.

Problem geograficznie zróżnicowanej popularności poszczególnych imion jest w istocie bardziej skomplikowany i wymagałby szerszego omówienia.

Zdecydowanie najpopularniejsze w powiecie mielnickim imię *Maryna* w innych regionach dawnej Polski zajmuje dalsze pozycje. Istnieje jednak bardziej zasadnicza cecha odróżniająca XVI- i XVII-wieczny zasób imion powiatu mielnickiego od nazewnictwa regionów centralnych. Pograniczne położenie ziemi mielnickiej zadecydowało o specyficznym charakterze zestawu imion zawierającego znaczną liczbę formacji wschodniosłowiańskich, głównie w postaci form potocznych, hipokorystycznych i deminutywów. Jeśli chodzi o formy pełne, to oprócz tych, które mogą kryć się w zapisach łacińskich oraz tych, które są wspólne dla języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich, występuje zaledwie kilka, np. *Ahapija//Ahafijsa, Chwiedora, Jewdokijsa, Juchyma, Raina, Domna, Tatiana, Akulina*.

Szereg form pełnych, np. *Anna//Hanna, Jadwiga, Joanna, Justyna, Maryna, Regina, Weronika*, jak zdrobnień, np. *Hania, Hanka, Hanusia, Lucia, Łucia, Natalka, Stasia, Stefanka, Ulka* była wspólna dla obu systemów imienniczych, wschodniosłowiańskiego i polskiego.

Uwzględnienie imion wschodniosłowiańskich w nazewnictwie dawnego powiatu mielnickiego w sposób istotny wpłynęło na ostateczne wyniki określające frekwencję imion w badanych dokumentach. W zasadzie należałoby zrobić dwa oddzielne zestawienia: jedno dla form pełnych, drugie dla hipokorystyków i deminutywów. Jednakże w związku z tym, że te drugie na ogół występują w roli oficjalnych form dokumentalnych, wydaje się być celowe sporządzenie jednego wspólnego zestawienia imion odznaczających się

najwyższą częstotliwością występowania. W poniższym zestawieniu podane są pełne formy imion, w przypadku imion, które wystąpiły w dokumentach tylko w formie hipokorystycznej, te imiona, od których je utworzono. Dane liczbowe określające frekwencję ogólną uwzględniają więc zarówno formy pełne, jak i pochodne od nich. Szczegółową frekwencję wszystkich zarejestrowanych postaci imion zawiera zamieszczony na początku rozdziału słowniczek.

Przy równoczesnym uwzględnieniu formacji hipokorystycznych zasób najczęściej używanych w dawnym powiecie mielnickim imion przedstawia się następująco: *Maryna* - 754²⁵⁵, *Anna* - 367, *Katarzyna* - 270, *Agafija* (patrz *Hapa*) - 195, *Chwiedora* (*Chwedia*) - 195, *Zofia* - 189, *Anastazja//Nastazja* - 167, *Jewdokijsa* (*Wowdia*) - 126, *Paraskowija* (*Paraska*) - 104, *Krystyna* - 89, *Oryna* (*Oryszka, Orynska*) - 89, *Jadwiga* - 86, *Tatiana//Taciana* (*Tacia*) - 81, *Aksynia//Oksana* - 79, *Pelagija//Pałahna* - 76, *Ulana* - 75, *Agnieszka* - 75, *Juchyma* - 63, *Jewfrosynija* - 58, *Marianna* - 57, *Ewa* - 54, *Barbara* - 52.

Z powyższego zestawienia wynika, że do najczęściej używanych w powiecie mielnickim imion o genezie wschodniosłowiańskiej (ukraińskiej) należały: *Chwedia* (*Chwedora*), *Hapa* (*Ahapijsa*), *Wowdia* (*Jewdokijsa*), *Paraska* (*Praskowija*), *Maruszkas* (*Maryna, Maria*), *Ulana* (*Julianija*).

Bogaty zasób i wysoka frekwencja imion wschodniosłowiańskich jest w pełni zrozumiała w świetle stwierdzenia, jakie znalazło się w rejestrze pogłównego miasta Mielnik z 1673 r.: "...osob religii ruskiej 209, katolickiej 24"²⁵⁶.

Mimo dużej zbieżności fonetycznej, która wynikała z niezbyt jeszcze wyraźnego zróżnicowania języka białoruskiego i ukraińskiego w XVI i XVII wieku w zasadzie nie ma potrzeby udowadniania

ukraińskiego pochodzenia imion zakwalifikowanych jako wschodniosłowiańskie, bowiem jak podaje "Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny"²⁵⁷ między Bugiem i Narwią na terenie Białostoczczyzny gwary mają charakter ukraiński, a cóż dopiero na terytoriach sięgających głęboko poza linię Bugu, jak to ma miejsce w przypadku XVII-wiecznego powiatu mielnickiego.

W badanym zasobie imion można wyróżnić szereg typowych dla języka ukraińskiego cech fonetycznych (część z nich omówiono wcześniej): przejście e (jat') w i, np. *Wirka*, im.m. *Hlib*; ikawizm, np. *Priska* < *Jefrosynija*; dyspalatalizacja ukraińska, np. *Juchyma* < *Jewfimija*, *Orynka* < *Oryna* < *Irina*, *Chweda* wobec *Chwieda*, *Fedia* wobec *Fiedia*, *Steca* < *Stiefanija*; wymowa ukraińskiego w jak u (niezgłoskotwórcze) na końcu sylaby przed spółgłoską wyrażona w grafice imion, np. *Jouka*, *Jowka* < *Jewa*, *Jouha* < *Jiwha* (*Jewhenija*); ukraińskie w protetyczne przed samogłoską o, np. *Wowdia* < *Jewdokija*; miękka wymowa c', np. *Łucia*, *Stecia*, *Socia* (por. imiona męskie *Łuc'*, *Steć*, *Soć*)²⁵⁸.

Ze względu na znaczącą obecność w antroponimii dawnego powiatu mielnickiego imion wschodniosłowiańskich warto porównać zasoby najbardziej popularnych imion z tego terytorium z zasobem imion ukraińskich, a także z wywodzącymi się z tego samego źródła imionami białoruskimi, zwłaszcza że w badanym okresie zarówno pełne, jak i hipokorystyczne formy imion ukraińskich i białoruskich w wielu przypadkach brzmiały identycznie.

W XVI-wiecznej antroponimii ukraińskiej M.Seniw²⁵⁹ jako najpopularniejsze podaje następujące imiona: *Marija*, *Anna*, *Julianija*, *Jewdokija*, *Ahafija*, *Feodosija*, *Anastasija*: w XVII w. - *Marija*, *Anna*, *Anastasija*, *Ahafija*, *Jekateryna*, *Jewdokija*, *Petahija*.

Na podstawie poświęconych antroponimii białoruskiej opracowań A.Uścinowicz²⁶⁰ i M.Biryły²⁶¹ możemy stwierdzić, że dokumenty, których znaczną liczbę badacze wykorzystali w swych badaniach, z pewnością nie obfitowały w antroponimy żeńskie, bowiem w okresie obejmującym kilka stuleci (XIV-XVIII) najbardziej popularne imię *Anna* w opracowaniach obu badaczy jest poświadczane 45 razy, podczas gdy w powiecie mielnickim tylko w wieku XVII - 367 razy, imię *Maryna* - 36 (u A.Uścinowicz) i 13 (u M.Biryły), w powiecie mielnickim - 754 razy. Kolejne miejsca u A.Uścinowicz zajmują imiona *Jewdokija*, *Sofija*, *Barbara*//*Warwara*, *Anastasija*, *Maria*, *Ahafija*; u M.Biryły - *Maria*, *Ahapija*//*Ahafija*, *Anastasija*, *Barbara*//*Warwara*, *Justina*, *Ksienia*.

Cechą znamioną antroponimii trzech porównywanych terytoriów jest przewaga form potocznych i hipokorystycznych imion (należy przypomnieć, że w przypadku powiatu mielnickiego chodzi głównie o imiona wschodniosłowiańskie). Stąd też przy ocenie stopnia popularności poszczególnych imion brane są pod uwagę także te formy imion.

W powiecie mielnickim zajmującym południowo-wschodnią część dawnego województwa podlaskiego (należy tu zaznaczyć, że wyniki badań zawarte w opracowaniach dotyczących dawnej Ukrainy i Białorusi również nie obejmują swym zasięgiem całych terytoriów tych krajów) ogromną wręcz częstotliwość użycia wykazywało imię *Maryna*, w antroponimii białoruskiej skromnie poświadczone znalazło się na drugim miejscu, zaś w antroponimii ukraińskiej jego miejsce zajęło imię *Maria*.

W powiecie mielnickim i na Ukrainie na drugim miejscu znalazło się imię *Anna*, które na Białorusi osiągnęło najwyższą popularność.

Do wspólnego zasobu najczęściej używanych imion na trzech porównywanych terytoriach zaliczyć także należy imiona *Jewdokija*

(w powiecie mielnickim w postaci *Wowdia*), *Katarzyna* (*Jekateryna*), *Ahapija*/*Ahafija* (w powiecie mielnickim jako *Hapa*), *Anastasia*/*Anastazja*.

Szereg innych popularnych imion wykazuje dosyć zróżnicowaną częstotliwość użycia na porównywanych terytoriach (wystarczy porównać przedstawione wyżej wykazy). Odznaczające się najwyższą częstotliwością użycia w powiecie mielnickim imię o genezie wschodniosłowiańskiej *Chwedia* (< *Chwedora* < *Feodora*) zarówno w antroponimii ukraińskiej, jak i białoruskiej zajmuje skromną pozycję.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy jeszcze raz podkreślić, że w XVI- i XVII-wiecznym powiecie mielnickim funkcjonował specyficzny zasób imion chrześcijańskich: katolicki i prawosławny. Imiona katolickie polskie na ogół są zarejestrowane w dokumentach w pełnej oficjalnej postaci (w wersji polskiej lub łacińskiej), imiona prawosławne (unickie) w postaci wschodniosłowiańskich (ukraińskich) form potocznych i hipokorystycznych.

Wykserpowany z badanych źródeł historycznych zasób imion żeńskich liczy 65 form pełnych (z wariantami 78) i 162 hipokorystyka. Niektóre imiona wystąpiły wyłącznie w formie hipokorystycznej, co dało w rezultacie mniejszą liczbę imion dokumentalnych oficjalnych.

Najczęściej używanym w powiecie mielnickim okazało się imię *Maryna*. Posiada ono dwukrotnie więcej poświadczeń niż drugie pod względem frekwencji imię *Anna*. Tak wysokiej popularności imienia *Maryna* nie odnotowano w żadnym z porównywanych regionów

dawnej Polski, jak również w antroponimii białoruskiej, ukraińskiej i litewskiej²⁶². Jest to więc cecha specyficzna imiennictwa powiatu mielnickiego. Jeśli chodzi o frekwencję imion wschodniosłowiańskich, to jako często używane należy wymienić *Hapa* (< *Ahapija*) i *Wowdia* (< *Jewdokija*).

W derywacji form hipokorystycznych (i deminutywnych) brało udział łącznie z przyrostkami sekundarnymi 15 formantów. Podobnie jak i w innych regionach dawnej Polski, a także w antroponimii ukraińskiej i białoruskiej największą produktywnością wykazywał się sufix -ka. W antroponimii powiatu mielnickiego przy jego pomocy derywowano 53 imiona.

Analiza socjologiczna materiału imienniczego pozwoliła na uchwycenie pewnych prawidłowości w zakresie funkcjonowania określonych imion lub ich form w poszczególnych warstwach społecznych. Imiona bardzo popularne spotykamy we wszystkich stacjach społecznych (imię *Maryna* rzadziej wśród szlachcianek), rzadko spotykane imiona polskie rejestrowane w oficjalnej formie spotykamy wyłącznie w warstwach uprzywilejowanych. Przy pomocy wschodniosłowiańskich hipokorystyków identyfikowano wyłącznie ludność chłopską.

Imiennictwo dawnego powiatu mielnickiego łączy z dawną antroponimią polską obecność najczęściej używanych imion żeńskich takich jak *Anna*, *Katarzyna*, *Zofia*, *Barbara*, *Jadwiga*, *Dorota*, *Małgorzata* i kilku innych oraz sposób ich zapisu w dokumentach - w pełnej oficjalnej formie, zaś z antroponimią wschodniosłowiańską, konkretnie ukraińską, obfitość różnorodnych form imion zarówno wspólnych, jak i typowo wschodniosłowiańskich, głównie w postaci hipokorystyków, deminutywów i form potocznych.

III. NAZEWNICTWO KOBIET W XVI-WIECZNYM POWIECIE MIELNICKIM.

Częstotliwość występowania nazw kobiet w dokumentach XVI-wiecznych jest dość niska (fakt ten został już zasygnalizowany w rozdziale II). Decydowała o tym jednakże nie tyle specyfika badanych dokumentów, ile sytuacja prawno-społeczna kobiet w owych czasach. Powszechnie wiadomo, że status prawny i pozycja społeczna kobiety wiązała się z pewnymi ograniczeniami. Opinie historyków na ten temat są zresztą podzielone.

W bogatych rodzinach kobieta ograniczona była do roli pani domu, zamknięta w jego murach. Mogła rządzić gospodarstwem, służbą, doglądać dzieci itd. Nawet dziedziczki znacznych fortun znajdowały się pod stałą kuratelą ojców, mężów, braci, którzy występowali w ich imieniu przed sądem, obracali kapitałem. Wyjście za mąż bez zgody rodziny mogło spowodować utratę praw do spadku²⁶³.

Tezę o ograniczonej zdolności prawnej kobiet w dawnej Polsce próbuje podważyć A.Wyczański²⁶⁴. Twierdzi on, że stanowisko kobiety, szczególnie szlachcianki, zarówno w rodzinie, jak i w całości życia społecznego w XVI wieku można uznać za silne. Taką właśnie pozycję kobiety, jego zdaniem, potwierdza szereg faktów: prawo dziedziczenia uwzględniało m.in. i córki, przewidywało rozdzielenie majątkową małżonków w przypadku wniesienia przez każde z nich majątku, sankcjonowało zasadę zabezpieczenia majątku żony i dochodów na wypadek śmierci męża. Kobieta, szczególnie wdowa, nie musiała koniecznie występować w asyście mężczyzny (np. w urzędach) i mogła zarządzać majątkiem w zastępstwie męża.

Ze znacznej samodzielności i pełnoprawności działania - pisze A. Wyczański - korzystały nie tylko kobiety należące do wyższych warstw społecznych, nie tylko szlachcianki, czy mieszczyki. Znane są wypadki samodzielnego prowadzenia gospodarstw kmiecych przez kobiety-wdowy. Kobiety (szczególnie dworki) zarządzały folwarkami, pracowały więc najemnie na stanowiskach kierowniczych²⁶⁵.

Z drugiej jednak strony, jak słusznie zauważyła M.Bogucka²⁶⁶, wynikało to przede wszystkim stąd, że dla większości kobiet z pospólstwa praca zawodowa była koniecznością ekonomiczną. Kobiety z niższych warstw mieszczańskich pracowały w warsztatach rzemieślniczych, uprawiały drobny handel, lichwę, prowadziły wyszynk itd. Ubogie kobiety szlachetnie urodzone też zmuszone były zająć się jakąś działalnością zarobkową, np. wspomnianym wyżej zarządzaniem folwarkiem, prowadzeniem gospodarstwa, czy też pełnieniem roli panny służebnej.

Praca na ogół dawała kobietom większą samodzielność, ale były one dość bezwzględnie dyskryminowane i wyzyskiwane (gorsza praca, niższe płace). Do cechu rzemieślniczego w zasadzie mogły należeć tylko kobiety wdowy i to przez ograniczony okres.

Jak twierdzi C.Kukło²⁶⁷, dynamiczny rozwój gospodarczy wielu miast w okresie późniejszym wpływał na zmianę tradycyjnego miejsca wielu kobiet i rezygnacji z niektórych narzuconych im wcześniej ról, np. służby domowej.

"Wprawdzie większość badaczy (M.Bogucka, H.Samsonowicz, D.Herlihy, S.Sogner, H.Sandvik, L.Mottu-Weber, V.Brodsky) - pisze C.Kukło - zgodnie podkreśla dużą samodzielność gospodarczą wdów, ale nie brak przykładów, które poświadczają występowanie tendencji do wykorzystania momentu wdowieństwa w celu utracenia dotychczasowej pozycji społeczno-majątkowej samotnej wdowy"²⁶⁸.

Jednakże ogólnie rzecz biorąc życiowa konieczność i względy praktyczne dawały większą samodzielność i swobodę kobietom wdowom tak w warstwach uprzywilejowanych, jak również wśród mieszczaństwa i chłopstwa. Stąd też w źródłowych dokumentach XVI-wiecznych znajdujemy głównie antroponimy odnoszące się do wdów.

Wykorzystane w tym rozdziale źródła (głównie inwentarze i rejestry pomiaru włócznej) zawierają dużą liczbę nazwisk męskich. Antroponimy żeńskie spotykamy zdecydowanie rzadziej. Niemniej jednak udało się wynotować 303 różnego rodzaju nazwy kobiet, które utworzono od męskich własnych nazw osobowych drogą derywacji fleksyjnej lub sufiksacji.

Słototwórcze sposoby określenia antroponimów żeńskich wykształciły się w zależności od pozycji rodzinnej kobiety, częstotliwość ich użycia i zasięg społeczny uzależnione były w pewnym stopniu od pozycji społecznej, zaś zasięg geograficzny niektórych typów nazw - od przynależności etniczno-wyznaniowej.

Zbadanie tych zależności w pełnym wymiarze jest możliwe w odniesieniu do antroponimii XVII-wiecznej, bowiem w badanych źródłach z tego okresu zwracano na ogół uwagę na pochodzenie społeczne, przynależność wyznaniową, niekiedy etniczną.

Materiał rzeczowy z XVI wieku pozwoli jedynie zasygnalizować wymienione zależności.

Głównym celem tego rozdziału jest opis słototwórczy i charakterystyka funkcjonalna przede wszystkim formacji marytonimicznych, patronimiczne bowiem były reprezentowane tylko kilkoma przykładami.

W XVI-wiecznym materiale antroponimicznym można wyodrębnić cztery rodzaje nazw kobiet: imiona chrzestne, andronimy, czyli formacje utworzone od własnych nazw osobowych mężów, patronimy, czyli formacje odojcowskie oraz własne żeńskie nazwy osobowe typu przezwiskowego lub nazwy zawodów, zajęć wykonywanych przez kobiety.

Imionom, a mianowicie ich rodzajom, formom, frekwencji poświęcono rozdział II niniejszej rozprawy. W tej części pracy będzie rozpatrywany tylko ich udział w zestawieniach antroponimicznych używanych do identyfikacji kobiet w XVI wieku.

Analizę XVI-wiecznego nazewnictwa żeńskiego rozpoczniemy od antroponimów, które można włączyć zarówno do drugiej, jak i trzeciej grupy, ponieważ określały kobiety zamężne, ale również i

panny. Chodzi tu o formacje przymiotnikowe na **-ska//cka** tworzone od męskich nazwisk odmiejskowych na **-ski//cki** drogą derywacji fleksyjnej²⁶⁹.

Już na wstępie nasuwa się dosyć oczywista myśl, że w XVI wieku zarejestrowane w dokumentach określenia przymiotnikowe na **-ska** określały wyłącznie kobiety zamężne, a właściwie wdowy, jako że w badanych źródłach z tego okresu mamy głównie do czynienia z nazwami wdów.

Odnutowano tylko 19 nazwisk na **-ska**²⁷⁰: *Borychowska* (5,123), *Korzeniewska* (25,155), *Kroczeńska* (25,153), *Kryńska* (5,137), *Ostrowska* (5,132), *Katharyna Ostrowska* (25,153), *pani Paderewska* (25,153), *Sokołowska* (5,134), *Szykołowska* (5,145), *Tokarowska* (25,155), *Tokarzeńska* (25,155), *pani Wahanowska* (5,131), *Zophia Wielenowska* (5,128), *Anna Wierowska* (25,155), *Wirowska* (5,124), *generosae Catarinae Zichorska de Pakanyewo* (23,80), *slachetna Anna Turska* (21,I,61), *slachetna Zofia Sarnacka* (21,I,65), *pani Jadwiga Żarczyńska* (21,I,66), *slachetna Anna Kornułowa Klukowska* (21,I,77).

Wymienione nazwiska powstały od odpowiednich formacji męskich, a te z kolei od nazw miejscowości położonych na terenie województwa podlaskiego: Borychowice, Korzeniówka, Krynki, Ostrów, Ostrowki, Paderewo, Sokołów, Tokary, Wahanowskie, Wirowo, Welenowo, Wielanów, Sarnaki, Klukowice.

Nazwisk na **-ska** z pewnością było znacznie więcej, zwłaszcza we wsiach szlacheckich, takich jak Biernaty, Popławy, Ostrowki, Chybowo, Terlikowo i wiele innych. Świadczy o tym znaczna liczba zarejestrowanych w dokumentach odmiejskowych formacji męskich (patrz rozdział I).

W zasobnym w antroponimy spisie szlachty ziemi drohickiej (jak wiemy analogiczny dokument ze spisem szlachty ziemi mielnickiej nie zachował się), znajdującej się w bezpośrednim sąsiedztwie ziemi mielnickiej, spotykamy tylko 35 żeńskich nazw osobowych, w tej liczbie zaledwie kilka nazwisk na-ska, np. *szl. Helena Święcka żona niegdy Piotra Święckiego (ze Święcka), ur. Anna Lubiecka z Rogowa*²⁷¹.

Kilkanaście przykładów nazw pochodzących z terenu powiatu mielnickiego oraz kilka z drohickiego nie stanowi w zasadzie mocnej podstawy do stwierdzenia, że w połowie XVI wieku w południowej części województwa podlaskiego nazwiska na -ska były ważnym elementem żeńskiego systemu antroponimicznego.

Proporcjonalnie niewielka ich liczba w stosunku do innego typu nazw kobiet wynikała nie tylko z niskiej frekwencji antroponimów żeńskich w dokumentach, ale także z faktu, że w XVI wieku ten sposób identyfikacji kobiet (a także mężczyzn) ograniczał się w zasadzie do warstwy szlacheckiej, wyjątkowo mieszczańskiej.

Do grupy nazw kobiet urabianych drogą derywacji fleksyjnej należy włączyć nazwę utworzoną od antroponimu męża oznaczającego pełnioną funkcję: *Jadwiga Horodnicza* (5,139). Określenie to funkcjonowało wymiennie z andronimem *Horodniczyna* (5,140).

Zdecydowanie większą rolę w tworzeniu XVI-wiecznych formacji marytonimicznych odegrała derywacja sufiksalna. Dała ona znaczne bogactwo nazw, które funkcjonowały w szerokim kręgu kobiet.

Antroponimy żeńskie tworzone od wszystkich klas męskich nazw osobowych, t.j. imion w pełnej lub hipokorystycznej i deminutywnej formie, formacji odapelatywnych o genezie przezwiskowej i odza-

wodowej, formacji patronimicznych, przydomków i przezwisk (w dzisiejszym rozumieniu tego terminu).

Podczas analizy formacji żeńskich należy uwzględnić ich terytorialne pochodzenie, bowiem czynnik geograficzno-językowy stanowi o występowaniu określonych wykładników i struktur właściwych dla danego obszaru. Fakt ten jest sygnalizowany w niektórych pracach onomastycznych²⁷² i znajduje potwierdzenie w nazewnictwie żeńskim funkcjonującym na terytorium powiatu mielnickiego, w którym obok formantów uniwersalnych, powszechnych, czyli takich, które występowały na całym obszarze Polski oraz na znacznej części terytorium słowiańskiego zarejestrowano specjalne formanty geograficznie zlokalizowane. Do pierwszych można zaliczyć sufiksy **-ewa//owa**, **-ina//yna**, **-ka**, **-anka**, **-ówna** (**-owna**); grupa druga ogranicza się właściwie do jednego, ale bardzo produktywnego przyrostka ruskiej proveniencji **-icha//ycha**. Można tu wymienić także przyrostek **-owaja** (rozszerzony wariant sufiksu -owa), który ma dwa poświadczenia oraz **-inaja** (-ina) występujący w jednej nazwie.

Uwzględniając pozycję rodzinną należy stwierdzić, że najbardziej produktywnymi przyrostkami, tworzącymi nazwy żon w dawnym powiecie mielnickim, były formanty **-ewa//owa**, **-icha//ycha**.

Przyrostek **-owa** wykazywał dużą produktywność na terenie całej Polski. Odznaczał się on wyjątkową zdolnością do łączenia się z różnymi typami antroponimów męskich, przy tym nie tylko z podstawami zakończonymi na spółgłoskę, ale również z tymi, które posiadały wygłos samogłoskowy, np. *pani Raczkowa* (21,1,88), *Oryska Niestaykowa* (5,131), *Lenartowa Piekietkowa* (25,153), *Cwiet-*

kowa wdowa (3,36), *Anna Małuszowa* (5,136), *Łepkowa wdowa* (8,320), *Pieckowa wdowa* (3,41).

Najczęściej w połowie XVI wieku w podstawie formacji odmęzowskich derywowanych sufiksem -owa obserwujemy różnorodność formy imion męskich, np. *Hasia Chwiedzka* (5,127), *Hawryłowa wdowa* (3,10), *Hlebowa wdowa* (5,161), *Hryniewa wdowa* (1,92), *Jurkowa wdowa* (3,11), *Marcinowa wdowa* (5,129), *Sonia Miszko* (3,26), *Paszkowa wdowa* (3,45), *Piotrowa wdowa* (5,129), *Zaniewa wdowa* (8,334).

Na ogólną liczbę 91 zarejestrowanych antroponimów żeńskich z sufiksem -owa przypada 75 formacji odimennych, które odzwierciedlają całą gamę imion męskich i ich różnorodnych form, najczęściej hipokorystycznych, np. *Marcin*, *Piotr*, *Chwiedzko* (< *Chwedor* - cerk. *Feodor*), *Hawrył* (< *Hawriit* - *Gawriit*), *Hleb* (*Gleb*), *Hryń* (od *Hryhorij* - cerk. *Grigori*), *Miszko* (od *Michał*, *Michaił*), *Paszko* (od *Paweł*), *Zań* (od *Zacharija*)²⁷³.

Do swoistych wyjątków albo reliktyw należą antroponimy **Ma-chowaja wdowa** (3,11), **ziemianka Prybikowaja** (21,I,186) zawierające w swej strukturze rozszerzony zaimkowy wariant sufiksu -owa. Traktowanie tego typu nazw w XVI wieku jako reliktyw jest jednoznaczne z faktem szerszego regularnego ich stosowania w okresie wcześniejszym. Jako wyjątki będą stanowiły zjawisko przypadkowe. Znikoma liczba nazw kobiet w badanych dokumentach z XV w. nie pozwala odpowiedzieć na pytanie, czy nazwy z sufiksem -owaja oraz niepoświadczonym jego wariantem -ewaja były powszechnie używane na terenie południowego Podlasia, czy też funkcjonowały na prawach wyjątków, utworzone przez analogię do formacji przymiotników ruskich. Był to bowiem formant chara-

kteryistyczny dla antroponimii ruskiej²⁷⁴, a nawet litewskiej²⁷⁵ pozostającej pod silnym wpływem ruskim szczególnie w okresie wspólnej państwowości.

Formacje utworzone przy pomocy formantu -ewaja//owaja wskazywały na męża, np. pani *Jurkowaja Łukaszewaja*²⁷⁶, *Pielągija Senkowaja kowalewa*, *kniaginia Iwanowaja Żesławskaja*²⁷⁷.

Jak podają N.Nikonow²⁷⁸, M.Chudasz²⁷⁹, M.Seniw²⁸⁰ nazwy z formantem -ewaja//owaja funkcjonowały w antroponimii rosyjskiej i ukraińskiej jeszcze w XVII w.

Ostatecznie należy stwierdzić, że zbyt mała liczba poświadczeń nazw na -owaja w XVI-wiecznej antroponimii powiatu mielnickiego przemawia za marginesową rolą tych tworów w okresie wcześniejszym.

Znacznie więcej tego typu formacji notujemy w północnej części XVI-wiecznego województwa podlaskiego, np. *Onkowaja wdowa* (21,I,195), *Lewonowaja wdowa* (21,I,196), *Jurkowaja wdowa* (40,180), o czym będzie mowa w rozdziale VI.

Sufiks -owa popularnością przewyższał formant -icha//ycha, mimo że jego użycie związane było z pewnymi ograniczeniami, ponieważ, po pierwsze, miał on określony zasięg terytorialny, po drugie, ograniczony zasięg społeczny.

Nazwy odmęzowskie utworzone przy pomocy formantu -icha//ycha to typowe formacje chłopskie. Tłumaczy ten fakt w pewnym stopniu wschodniosłowiańska geneza tego sufiksu, bowiem wśród chłopów zasiedlających terytorium ziemi mielnickiej przeważała ludność ruska. Przyrostek ten przyjął się niewątpliwie wśród polskiej ludności chłopskiej, ale granicy tego stanu raczej nie przekroczył.

Geneza sufiksu -icha//ycha wyjaśnia także jego lokalizację geograficzną, która ogranicza się do ziem pogranicza wschodniego (szerzej na temat tego sufiksu - patrz rozdział VI).

Wśród nazw kobiet derywowanych tym przyrostkiem dominują formacje odimienne (99 jednostek), np. *Cimoszycha wdowa* (7,284), *Taca Chwiedczycha* (5,132), *Hrycyha wdowa* (3,11), *Iwanicha wdowa* (8,339), *Jakubicha wdowa* (3,11), *Mieleszycha wdowa* (3,42), *Ostaszycha wdowa* (7,246), *Pronicha wdowa* (7,247), *Sciepanicha wdowa* (3,40), *Wierka Truchonicha* (5,149).

Podobnie jak w przypadku formacji z przyrostkiem -owa w podstawie andronimów na -icha również dominują hipokorystyka męskie z tą różnicą, że tworzone są głównie od imion o genezie wschodniosłowiańskiej, np. *Cimosz* (od cerk. *Timofiej*), *Chwiedko* (od ukr. *Chwedor* - cerk. *Feodor*), *Mic* (od ukr. *Dmytro* - cerk. *Dmitrij*), *Mieleszko* (od cerk. *Jemeljan*), *Ostasz* (cerk. *Jewstafij*), *Proń* (ukr. *Prochor*, *Prokop*).

Tylko 20 z zarejestrowanych antroponimów na -icha//ycha ma w podstawie nazwy męskie odapelatywne, np. *Marusza Katabunicha* (5,148), *Howorczycha wdowa* (1,100), *Łucyha Morozicha* (5,130), *Anna Obidyha* (1,99), *Machowa Pukalicha* (3,11), *Paszkowa Woiewodzicha* (5,172), *Wydrzykowa wdowa* (1,114).

Marginesową rolę w tworzeniu nazw kobiet w XVI-wiecznym powieście mielnickim odegrały sufiksy -ina//yna i -ka. Pierwszy z nich stanowi część składową struktury zaledwie 17 formacji odmęzowskich, np. *Hrehorowa Baczyha* (21,III,229), *Mina Beresczyha* (5,142), *Nina Bierczyha* (5,149), *Chwiedzkowa Biełohuzina* (5,171), *Iwanulina wdowa* (5,135), *Horodniczyha* (5,139), *Kaczyna wdowa* (25,155), *Koscieszyna wdowa* (3,9), *Michnowa Kurnawina* (5,129),

pani Niemierzyna z Ostrowca (21,I,62), *Srumieyczyna wdowa* (5,160), *Syczyna wdowa* (7,241), *Marusza Rokitnina* (5,124), *Kulina Wakulina* (5,129), *Wiszczenychyna wdowa* (5,126).

Sufiks -ina//yna na ogół łączył się z podstawami zakończonymi na samogłoskę²⁸¹, stąd też w tej grupie antroponimów żeńskich niewiele jest formacji odimiennych.

Odosobniony przypadek stanowi nazwa **Kozynaja wdowa** (3,8) derywowana rozszerzonym wariantem sufiksu -yn-. Na marginesie można dodać, że antroponimy z przyrostkiem -ynaja były charakterystyczne dla antroponimii ukraińskiej²⁸².

Z kolei przyrostek -ka łączył się z podstawami zakończonymi na spółgłoskę. W dokumentach XVI-wiecznych znalazła się znikoma liczba antroponimów żeńskich utworzonych przy pomocy tego przyrostka (6 przypadków), np. *Bibiczka* (8,335), *Borziczka wdowa* (7,243), *Daniłowa Dyndziczka* (8,316), *Paszkowa Horbaczką* (8,330), *Nieczayka wdowa* (8,303), *Machowa woitniczka* (8,317).

Osobne, a przy tym interesujące zagadnienie, stanowią nazwy kobiet równe nazwiskom męskim. W XVI wieku w powieście mielnickim notowane są formy patronimiczne rodzaju męskiego na ic(z)//yc(z), ewic(z)//owic(z) używane do identyfikacji kobiet zamężnych (wdów), towarzyszą im formacje żeńskie na -owa, -icha lub imię kobiety np. *Jackowa Bendzyczycz* (5,127), *Zaniewa Cynie-wicz* (8,334), *Bogdanowa Doroszewicz* (5,136), *Chwedzia Kalabunowicz* (5,134), *Timoszycha Kartowicz* (25,153), *Kulina Kliszewicz* (5,142), *Iwanowa Kozicz* (5,122), *Miskowa Krykowicz* (3,33), *Iwanicha Kudzinowicz* (5,128), *Hanna Kusiewicz* (3,44), *Iwanicha Lechowicz* (5,169), *Chwiedzkowa Tolmyczyc* (3,11), *Nascia Wakulicz wdowa* (3,11), *Truchonicha Wicherkowicz* (5,141).

Zarejestrowano znaczną liczbę patronimików z sufiksem -**ewicz//owicz** oznaczających kobiety - 28 przypadków przy ogólnej liczbie 303 nazw żeńskich, co oznacza, że nie było to zjawisko przypadkowe.

Ten sposób identyfikacji kobiet obserwujemy także w innych częściach XVI-wiecznego województwa podlaskiego (np. w Kleszczelach, Surażu), np. Polaska Zezulicz (42,7), Steczowa Ospodkowicz (42,11), Walentowa Jaczkowicz (34,420), Jankowa Noszuczycz (38,56), Anna Markowicz (34,419), Catharina Arczymowicz (34,440).

Dzisiaj typ nazwiska żeńskiego na -ewicz//owicz jest dość powszechny w całej Polsce. Zwyczaj tworzenia od tych nazwisk form marytonimicznych z przyrostkiem -owa właściwie wygasł zupełnie, oczywiście w użyciu oficjalnym, w środowiskach wiejskich nadal jest żywy. Natomiast obecność formacji żeńskich na -ewicz//owicz w XVI-wiecznym powiecie mielnickim i innych częściach województwa podlaskiego można chyba tłumaczyć dowolnością i niestabilnością ówczesnego systemu antroponimicznego, o czym świadczy, na przykład, następująca para nazw: *Iwan Kobylak* mąż i *Iwanowa Kobylakowicz* żona.

Próba dokładniejszego wyjaśnienia tego zjawiska została przedstawiona w VI części pracy.

Rzeczą zupełnie wyjątkową jest jeden przypadek nazwiska żeńskiego równego nazwisku męskiemu innego typu (nie na -owicz): *Hryszkowa Zwoznik* (8,325). Być może jest to rezultat niedbałego zapisu nazwy w źródle rękopiśmiennym lub też kolejny dowód na niestabilny charakter antroponimii żeńskiej w owym czasie.

Kilka określeń kobiet ma charakter różnego rodzaju formacji genetywnych tworzonych od imienia lub drugiego członu antroponimu męża (7 przypadków), np. *Chica wdowa* (8,294), *Roca wdowa* (8,297), *Stasisza wdowa* (3,41), *Wierka Łucy* (5,149), *Kachna Kalneia* (25,153), *Hrynicha Kobrzynca* (7,246), *Wasilowa Kilimowicza*(3,32).

Pewne zainteresowanie mogą budzić rzadko spotykane formy genetywne tworzone drogą derywacji fleksyjnej od hipokorystycznych form imion męskich, np. *Chica wdowa* od imienia *Chic* posiadzonego w zestawieniu antroponimicznym *Chic Boczewicz* (8,299).

Typowe formacje odojcowskie w XVI-wiecznym żeńskim nazewnictwie osobowym powiatu mielnickiego występują sporadycznie. Odnotowano tylko 7 nazw derywowanych sufiksami **-anka**, **-ewna//owna**. Wymienione formanty badacze zazwyczaj kwalifikują jako te, które służą do tworzenia nazwisk panien, chociaż w niektórych regionach przy pomocy formacji z sufiksem **-anka** identyfikowano kobiety zamężne (patrz rozdział VI).

Wprawdzie w antroponimii mielnickiej omawiane nazwy służą głównie do identyfikacji wdów, ale z pochodzenia są to zapewne formacje patronimiczne, np. *Dorota Kurnawianka* (5,129), *Dorota Lenarcianka* (3,10), *Niedzieianka wdowa* (3,10), *Katarzyna Niemierzanka* (21,1,63), *Ruczianka* (8,290), *Nastia Hasiewna* (7,288), *dziewki siroty Jakubowny* (8,347). Ostatnia nazwa stanowi formę patronimiczną zbiorową.

Znacznie więcej formacji patronimicznych, tworzonych przyrostkiem **-owna**, wynotowano ze źródeł dotyczących północnej części województwa podlaskiego (Patrz: źródła, poz. 34, 43).

Czwartą niewielką grupę tworzą żeńskie nazwy osobowe typu przezwiskowego lub odzawodowego, np. *Cnotliwa wdowa* (3,11), *Nascia Krzywa* (5,130), *Kaska kramarka* (8,328).

Trudno jest określić stopień zantropimizowania tych nazw. Być może na tym etapie były to nazwy pospolite występujące w roli identyfikatorów osobowych.

Zarejestrowano także jeden przypadek analitycznej nazwy odmiejskowej w połączeniu z nazwą zawodu: *Szczęсна z Moszczonej piekarka* (21,I,81).

Obok własnych nazw osobowych do identyfikacji wykorzystywano pospolite nazwy kobiet. Dokumenty XVI-wieczne rejestrują skromny zasób pozaonimicznych środków identyfikacyjnych. Składa się on z nazw określających relacje rodzinne: wdowa, sierota; nazw wskazujących na status społeczny: pani, ziemianka, urodzona, slachetna; nazw wskazujących na pełnioną przez męża godność: chorążycowa; nazw określających rodzaj zajęcia, zawodu: kramarka, piekarka, dziewczka, np. *Maryna wdowa* (8,330), *Gryniowa wdowa* (3,33), *Hryniowa Kopytowicz wdowa* (3,31), *dziewki siroty Jakubowny* (8,347), *pani Wahanowska* (5,131), *slachetna Anna Turska* (21,I,65), *urodzona Jadwiga Niemierzyna z Niwicz* (21,I,61), *ziemianka Prybikowaja* (21,I,181), *slachetna Zofia Sarnacka chorążycowa* (21,I,66), *Kaska kramarka* (8,328), *Szczęсна z Moszczonej piekarka* (21,I,81).

Największą częstotliwość użycia wykazuje nazwa "wdowa". Towarzyszy ona w zasadzie wszystkim pojedynczym antropimom, np. *Ławryszcha wdowa* (4,12), *Jankowa wdowa* (3,9), *Syczyna wdowa* (7,241), *Stasisza wdowa* (3,41), a także pewnej liczbie okre-

śleń zawierających w swym składzie dwa antropimy, np. *Zaniewa Cyniewicz wdowa* (8,333), *Hanna Lienartowicz wdowa* (3,11).

Pomimo dość skromnego zasobu antropimów żeńskich w dokumentach można odnotować znaczną różnorodność formuł identyfikacyjnych. W XVI wieku kobiety identyfikowano przy pomocy pojedynczych antropimów oraz dwu-, trzy- i czteroelementowych zestawień antropimicznych o zróżnicowanym składzie elementów.

I. Antropimy jednoczłonowe

1. Nazwa utworzona od imienia lub drugiego członu antropimu męża (ojca), np. *Cwietkowa wdowa* 93,36), *Hawryłowa wdowa* (3,10), *Howinicha wdowa* (3,42), *Jurkowa wdowa* (8,315), *Koscieszyna wdowa* (3,9), *Kubczycha wdowa* (3,44), *Ostapkowa wdowa* (3,334), *Piekłina wdowa* (7,232), *pani Raczkowa* (21,I,88), *Zaniewa wdowa* (8,333).

Jest to zdecydowanie najczęstsza forma identyfikacji kobiet w XVI-wiecznym powieciu mielnickim. Nazwie własnej towarzyszy zazwyczaj określenie "wdowa", które informuje o statusie społeczno-rodzinnym.

Przedstawione wyżej nazwy czasami w literaturze onomastycznej traktowane są jako dwuelementowe²⁸³. Istotnie składają się one z dwóch elementów, ale nie sensu stricto antropimicznych. Element "wdowa" stanowi jedynie określenie statusu społeczno-rodzinnego i jest jednostką niezantropimizowaną²⁸⁴, tzn. wykazującą strukturalną nietypowość dla późniejszej, ustalonej już powszechnie antropimii. Tak więc ze względu na obecność elementu nieistotnego dla kształtowania się jednostek antropimicznych omawiane tu struktury zaliczane są do jednoczłonowych.

2. Nazwa na -ska, np. *Ostrowska, pani Wahanowska, Tokarzewska, pani Paderewska* (dane źródłowe - patrz wyżej).
3. Imię + "wdowa", np. *Anka wdowa* (5,146), *Barbara wdowa* (8,328), *Chwiedzia wdowa* (1,114), *Mariusza wdowa* (1,236), *Marusza wdowa* (7,294), *Fiedzia wdowa* (1,114), *Maryna wdowa* (8,330), *Sonia wdowa* (5,146).

Podstawowym elementem tej formuły jest imię, a nie jakikolwiek z omówionych wcześniej antroponimów żeńskich. Jednakże wraz z elementem pozaonimicznym "wdowa" tworzy określoną formułę identyfikacyjną, o której należało wspomnieć w części poświęconej sposobom identyfikacji kobiet w XVI wieku.

Znikoma liczba poświadczeń potwierdza fakt, że imię w nazewnictwie kobiet w omawianym okresie nie stanowiło istotnego elementu identyfikacyjnego, bowiem udzielało mało istotnej informacji o danej kobiecie. W XVI wieku najważniejszym elementem używanym do identyfikacji kobiet był antroponim wskazujący na przynależność do męża, rzadziej ojca. Podobne spostrzeżenie dotyczy również antroponimii ruskiej²⁸⁵.

Obok nazw jednoczłonowych dość często były używane **dwuczłonowe zestawienia antroponimiczne** o zróżnicowanej zawartości elementów składowych:

1. Imię + nazwa utworzona od imienia lub drugiego członu antroponimu męża (ojca), np. *Jadwiga Androsicha* (7,231), *Mina Bereszczyna* (5,142), *Nina Bierczyna* (5,142), *Orynka Cimoszycha* (5,134), *Taca Chwiedzczycha* (5,131), *Hasia Chwiedzkowa* (5,128), *Łuca Dziemieszkowa* (7,294), *Nastia Hasiewna* (7,288), *Woca Iwanicha* (5,140), *Taca Ilkowa* (3,29), *Mariusza Katabunicha* (5,148), *Dorota Kurnawianka*

(5,129), *Wierka Łucowa* (5,136), *Anna Małuszowa* (5,136), *Dorota Lenarcianka* (3,10), *Sonia Miskowa* (5,147), *Oryska Niestaykowa* (5,131), *Chwiedzia Marcinicha* (5,132), *Anna Obidycha* (1,99), *Ochimka Onackowa* (5,141), *Kulina Oroszkowa* (5,146), *Hapa Pasczycha* (5,142), *Katarzyna Potapicha* (5,148), *Marusza Rokitnina* (5,123), *Anna Sienczycha* (5,146), *Barbara Świrydowa* (3,42), *Wierka Truchonicha* (5,149), *Kulina Wakulina* (5,129), *Marusza Wasilicha* (5,142), *Halina Woytkowa* (5,146).

Do wyjątków należą zestawienia, w których występuje inna kolejność poszczególnych członów: *Grycycha wdowa Hanka* (7,262).

2. Nazwa utworzona od imienia męża + nazwa utworzona od drugiego członu antroponimu męża, np. *Hrehorowa Baczyna* (21,III,229), *Bogdanowa Doroszewiczowa* (5,152), *Chwiedzkowa Bietohuzina* (5,172), *Daniłowa Dyndziczka* (8,316), *Łucycha Morozicha* (5,130), *Machowa Pukalicha* (3,11), *Machowa Woitniczka* (8,317), *Michnowa Kurnawina* (5,129), *Moisiełowa Zosimowa* (5,132), *Paszkowa Horbaczka* (8,330), *Sienkowa Klawyszyczna* (8,326).

Wyjątkowo tego typu zestawienie jest rozdzielone dodatkowymi elementami identyfikacyjnymi o charakterze apelatywnym: *Strumieczyna wdowa z synem Augustycha* (5,160).

3. Imię + nazwa na -ewicz//owicz, np. *Chwiedzia Kalabunowicz* (5,134), *Kulina Kliszewicz* (5,122), *Nascia Kulakowicz* (7,244), *Hanna Kusiewicz* (3,44), *Nascia Wakulicz wdowa* (7,275).
4. Nazwa utworzona od imienia męża + nazwa w formie patronimu rodzaju męskiego na -ewicz//owicz, np. *Bogdanowa*

- Doroszewicz* (5,136), *Chwiedkowa Tolmyczyc* (3,11), *Cimoszowa Karłowicz* (5,137), *Hryniowa Kopytowicz* (3,31), *Iwanicha Lechowicz* (5,169), *Iwanicha Kudzinowicz* (5,128), *Iwanowa Kobylakowicz* (5,142), *Iwanowa Kozicz//Iwanicha Kozicz* (5,136,122), *Iwanicha Niedcycha* (7,245), *Jackowa Bendziczyc* (5,141), *Marcinicha Szarkowicz* (5,139), *Miskowa Kłykowicz* (3,33), *Miskowa Posłowicz* (8,328), *Suprunowa Kałabunowicz* (5,141), *Osipowa Szewszczewicz wdowa* (8,323), *Paszkowa Mankowicz* (5,171), *Truchonicha Wicherkowicz* (5,141), *Wasilicha Kocatowicz* (7,243), *Wasilicha Kałabunowicz* (5,148), *Wasilicha Mieszkowicz* (5,146), *Wasilowa Klimowicz* (3,44), *Zaniewa Cyniewicz* 98,333).
5. Imię + nazwa na -ska, np. *Zofia Korzeniewska* (25,155), *Kachna Ostrowska* (5,140), *Katharzyna Ostrowska* (25,153), *Zophia Wielenowska* (5,128), *Anna Wierowska* (25,155), *Anna Wirowska* (5,125), *slachetna Zofia Sarnacka chorążycowa* (21,I,66), *slach. Anna Turska* (21,I,65), *pani Jadwiga Żarczyńska* (21,I,66).
6. Nazwa utworzona od imienia męża + nazwa na -ska, np. *Piotrowa Borychowska* (5,171), *Janowa Sokołowska* (5,169).
7. Nazwa utworzona od imienia męża + formacja przynależnościowa genetywna: *Kacycha Biełohuzyka* (5,128), *Hrynicha Kobrzyncza* (7,246), *Wasilowa Klimowicza wdowa* (3,32).
8. Imię + formacja genetywna: *Wierka Łucy* (5,149), *Kachna Kalneia* (25,153).
9. Imię + przezwisko żeńskie w postaci przymiotnika: *Nascia Krzywa* (5,130).

10. Nazwa utworzona od imienia męża + przezwisko żeńskie w postaci przymiotnika: *Piotrowa chroma* (8,335).

11. Imię + nazwa określająca rodzaj zajęcia: *Kaska kramarka* (8,328).

Nazwy w postaci przymiotników określających cechy zewnętrzne kobiety (*Krzywa, chroma*) trudno jest zaliczyć do struktur zantropomimizowanych.

Określenie "kramarka" na tym etapie też jest raczej tylko formacją feminitywną. Niemniej jednak zarówno określeń przymiotnikowych, jak i nazwy wykonywanego przez kobietę zajęcia użyto w celu dokładnej identyfikacji tak nominowanych osób. Trudno jest w zasadzie określić potencjalne możliwości przekształcenia się tych określeń we własne nazwy osobowe.

12. Nazwa utworzona od nazwiska męża + odmiejscowa przydawka analityczna: *pani Niemierzyna z Ostrowca* (21,I,62).

Spośród 12 typów zestawień dwuczłonowych najczęściej używano dwóch rodzajów formuł identyfikacyjnych, a mianowicie takiej, w której skład wchodziło imię i nazwa utworzona od imienia lub drugiego członu antroponimu męża (ojca), np. *Halina Woytkowa, Katarzyna Potapicha, Dorota Kurnawianka* oraz takiej, która składała się z nazwy utworzonej od imienia męża i nazwy w postaci patronimu na -owicz//owicz, np. *Iwanicha Lechowicz, Hryniowa Kopytowicz*.

Trzecią pozycję zajmuje zestawienie składające się z dwóch andronimów, np. *Łucycha Morozicha, Minowa Kurnawina*.

Pozostałe typy dwuczłonowych zestawień antroponimicznych spełniały marginesową rolę w identyfikacji kobiet mielnickich w XVI wieku.

III. Nazwy trzyczłonowe

1. Imię + nazwa utworzona od imienia męża + nazwa na -ska: *slachetna Anna Kornulowa Klukowska* (21,I,77), *Hapa Pasczycha Szykołowska* (5,149).
2. Imię + nazwa na -ska + analityczna przydawka odmiejscowa: *generosae Catherinae Zichorska de Pakanyewo* (23,80).
3. Imię + nazwa utworzona od nazwiska męża + analityczna przydawka odmiejscowa: *urodzona Jadwiga Niemierzyna z Niwic* (21,I,61).
4. Imię + analityczna nazwa odmiejscowa + nazwa zajęcia: *Szczesna z Moszczonej piekarka* (21,I,81).

Sporadycznie występujące w dokumentach formuły trzyczłonowe częściej stosowano w odniesieniu do kobiet z warstw uprzywilejowanych, o czym świadczą stosowne kwalifikatory stanowe.

IV. Nazwy czteroczłonowe

W XVI-wiecznym materiale antroponimicznym znalazło się również zestawienie, w którego skład weszły cztery nazwy: imię + formacja odojcowska + nazwa utworzona od imienia męża + nazwa utworzona od nazwiska męża: *pani Katarzyna Niemierzanka Hrehorowa Baczina* (21,I,63).

Jest to jedyny przykład kobiety z warstwy uprzywilejowanej identyfikowanej po mężu przy pomocy nazw o genezie wschodniosłowiańskiej. Osoba ta wywodziła się z możnego rodu *Niemierów* (patrz część I pracy).

Do zestawień czteroczłonowych można również zaliczyć strukturę typu: *urodzona Katarzyna z Lubani Stanisławowa Raczkowa* (21,I,77), jeśli analityczną nazwę odmiejscową potraktujemy jako "potencjalny" antroponim.

Oba modele nazewnicze identyfikowały kobiety wysoko urodzone, bowiem ród *Raczków* obok rodu *Niemierów* zaliczał się do najmożniejszych rodów podlaskich (patrz rozdział I).

W podsumowaniu rozważań na temat XVI-wiecznego nazewnictwa żeńskiego należy stwierdzić, że nawet stosunkowo niewielka (303 antroponimy) ilość materiału faktograficznego pozwoliła zaobserwować pewne zjawiska charakterystyczne dla tego okresu i terenu, ustalić określone typy strukturalne, proporcje w zakresie częstotliwości ich występowania itd.

Nazewnictwo kobiet w XVI wieku było dość różnorodne i zróżnicowane. Panowała swego rodzaju dowolność i zdecydowany brak stabilizacji, bowiem ta sama osoba była identyfikowana w różny sposób, np. *Sonia wdowa i Sonia Miszkowa; Hapa Pasczycha, Hapa Szykołowicz i Hapa Pasczycha Szykołowska; Horodniczyna wdowa i Jadwiga Horodnicza; Bogdanowa Doroszewicz, Bogdanicha Doroszewicz i Bogdanowa Doroszewiczowa; Iwanowa Kozicz i Iwanicha Kozicz; Wierka Łucy i Wierka Łucowa; Cimoszowa Kartowicz i Timoszycha Kartowicz; Wasilowa Klimowicz i Wasilowa Klimowicza, wdowa Hanka i Gryczycha wdowa Hanka, Machowaja wdowa i Machowa wdowa.*

W wymienionych przykładach obserwujemy obecność form obocznych, np. *Bogdanowa//Bogdanicha, Iwanowa//Iwanicha*, co było zjawiskiem dość często spotykanym i na innych terenach²⁸⁶.

Niemniej jednak widać załóżki systemu, który z biegiem czasu ukształtował się i utrwalił jako obowiązujący. Podstawową jednostkę tego systemu stanowił antroponim dwuczłonowy: imię + nazwa w postaci formacji odmeżowskiej lub odojcowskiej oraz nazwisk na -ska. Drugi człon takiego zestawienia był tworzony przy pomocy

słowiańskich przyrostków marytonimicznych **-ewa//owa**, **-icha//ycha**, **-ina//yna**, **-ka** i patronimicznych **-anka**, **-owna**. Miał on charakter zależnościowy (oprócz formacji na **-icha//ycha**, którym cecha posesywności była obca)²⁸⁷. Oczywiście wśród formacji marytonimicznych dużo było struktur odimiennych. Ich potencjalne możliwości przekształcenia się z biegiem czasu w antroponim oficjalny i obowiązujący były raczej niewielkie.

Dwuczłonowych zestawień antroponimicznych zawierających w swym składzie imię dokumenty rejestrują mniej niż formuł o innej zawartości nie mówiąc o dominacji modeli jednoczłonowych, ponieważ imię, które było pierwotnie podstawowym elementem identyfikacyjnym, w tym okresie jak gdyby funkcjonuje na drugim planie, być może dlatego, że udzielało ono jedynie dodatkowej mało znaczącej informacji o danej kobiecie. Podstawową funkcję identyfikacyjną spełnia element wskazujący na męża (czy ojca). Potwierdzają ten fakt licznie występujące w dokumentach pojedyncze antroponimy o charakterze zależnościowym utworzone głównie od imienia męża w połączeniu z apelatywnym określeniem "wdowa" (*Marcinicha wdowa*, *Iwanowa wdowa*) lub dwuczłonowe zestawienia antroponimiczne składające się z form utworzonych od imienia i drugiego członu antroponimu męża (*Łucycha Morozicha*, *Bogdanowa Doroszewiczowa*).

Dominacja pojedynczych formacji odimiennych jest zupełnie zrozumiała: po pierwsze, w określonych miejscowościach rejestrowano niewielką liczbę kobiet, po drugie, formacje marytonimiczne tworzone od różnych hipokorystycznych form imion, co w wystarczającym stopniu zapewniało identyfikację.

Nawiasem mówiąc tak bardzo charakterystyczne dla XVI-wiecznej antroponimii powiatu mielnickiego nazwy osobowe relacyjne czyli wskazujące na stosunki rodzinne, zdaniem K. Rymuta²⁸⁸ istniały już w epoce prasłowiańskiej, oczywiście głównie w postaci form analitycznych. Jednakże systemowe stosowanie formacji marytonimicznych, jak twierdzi T. Skulina²⁸⁹, w polskim nazewnictwie kobiecym nie jest dziedzictwem prasłowiańskim. Ich funkcja onimiczna choć rozwinęła się z prasłowiańskiej funkcji dzierżawczej, upowszechnia i utrwala się dopiero od końca XVI wieku.

Ponad 66% zarejestrowanych w XVI-wiecznych dokumentach nominacji kobiet mielnickich utworzono przy pomocy dwóch sufiksów: **-icha//ycha** i **-ewa//owa**. Pierwszy z nich o genezie wschodniosłowiańskiej miał ograniczony zasięg terytorialny i społeczny. Swą popularność (119 poświadczeń) zawdzięcza znacznej przewadze ludności pochodzenia ruskiego, która osiedlała się na terenie południowego Podlasia począwszy od XI wieku²⁹⁰.

Natomiast aż nadto widoczne preferencje dla ogólnosłowiańskiego sufiksu dzierżawczego **-ewa//owa** (92 poświadczenia), wyjątkowo **-owaja** (2 poświadczenia) mogą wynikać stąd, że formacje utworzone przy jego pomocy odczuwane były jako neutralne, a jednocześnie w dostatecznym stopniu wyrażające szacunek (te przypuszczenia będą bardziej adekwatne w odniesieniu do antroponimów siedemnastowiecznych). Ponadto sufiks **-owa** wykazuje uniwersalne możliwości łączenia się z różnorodnymi podstawami słowotwórczymi antroponimów męskich.

Inne formanty marytonimiczne **-ina//yna** (**-ynaja**), **-ka**, a także patronimiczne **-ewna//owna**, **-anka** są zaledwie sygnalizowane (su-

fiks -ina//-yna ma kilkanaście poświadczeń, pozostałe - od jednego do sześciu).

W badanych źródłach XVI-wiecznych występuje zaledwie 19 nazw o genezie odmiejscowej, które powstały drogą derywacji fleksyjnej od nazwisk męskich na -ski, np. *Katarzyna Terlikowska*, *Piotrowa Borychowska*, *Janowa Sokotowska*. Na podstawie znacznie większej liczby poświadczeń nazwisk męskich na -ski można przypuszczać, że nazwiska żeńskie na -ska odgrywały większą rolę w identyfikacji kobiet, niż ta, którą odzwierciedlają dokumenty.

Niewielka liczba tych formacji wynika, po pierwsze stąd, że w materiale antroponimicznym dominują nazwy mieszczańskie i chłopskie, sufiks -ski (-ska) w XVI wieku pozostaje jeszcze sufiksem warstw uprzywilejowanych, po drugie, nawet na podstawie stosunkowo skromnej bazy materiałowej można wyciągnąć wniosek, że w owym czasie norma zwyczajowa zakładała raczej używanie przez żonę form odmeżowskich, a więc tych z sufiksami -owa, -ina, -ka, -icha.

Ciekawym zjawiskiem w XVI-wiecznym nazewnictwie kobiecym są formy patronimiczne rodzaju męskiego na -icz//-ycz, -ewicz//-owicz używane do identyfikacji kobiet, np. *Nascia Wakulicz*, *Bogdanowa Doroszewicz*, *Zaniewa Cyniewicz*.

IV. NAZEWNICTWO ŻEŃSKIE W XVII WIEKU

Znacznie szersze możliwości badawcze daje XVII-wieczny materiał antroponimiczny, którego podstawowym źródłem są dwa rejestry podatku pogłównego z 1662 i 1673 r. (Patrz: źródła, poz. 14, 35). Inne dokumenty (Patrz: źródła, poz. 12, 15, 16, 31, 41) spełniają raczej rolę pomocniczą, niemniej jednak zawierają ciekawe sposoby identyfikacji kobiet.

Sprawą niezwykle istotną jest fakt, że w dokumentach z XVII wieku mamy reprezentatywny materiał antroponimiczny dotyczący ogółu kobiet. Na jego podstawie można nie tylko określić rodzaje żeńskich własnych nazw osobowych, zestaw środków morfologicznych służących do ich tworzenia, sposoby identyfikacji kobiet w XVII wieku, ale także naświetlić problem socjologicznego zróżnicowania antroponimów żeńskich, społeczne zasięgi określonych rodzajów nazw i sposobów identyfikacji kobiet w tym okresie²⁹¹.

Zarówno w XVI, jak i w XVII wieku funkcjonowały w zasadzie takie same rodzaje żeńskich własnych nazw osobowych, zróżnicowana była tylko częstotliwość użycia poszczególnych typów antro-

ponimów żeńskich, a ściślej rzecz biorąc ich frekwencja w dokumentach, która w XVII w. okazała się dużo wyższa. Zarejestrowanym antroponimom na ogół towarzyszy kontekst rodzinny, społeczny oraz wyznaniowy. Fakt ten umożliwia analizę socjologiczną nazewnictwa żeńskiego.

Ponadto w XVII wieku obserwujemy bogatszy zasób środków identyfikacyjnych zarówno antroponimicznych, jak i apelatywnych.

Analizę antroponimów XVII-wiecznych podobnie jak omówienie nazewnictwa z XVI wieku zaczynamy od formacji, które określały kobiety zamężne, wdowy, panny, czyli nazwisk na *-ska//cka*.

Określenia przymiotnikowe na *-ska*, które w XVI wieku są zaledwie sygnalizowane, w następnym stuleciu należą do antroponimów występujących na dość szeroką skalę.

Obfitość nazwisk odmiejscowych w źródłach XVII-wiecznych pozwala stwierdzić, że w tym okresie przestały funkcjonować bariery stanowe. Nazwiska na *-ska* nosiły nie tylko szlachcianki, ale także kobiety z gminu. Znalazła w nich odzwierciedlenie znaczna liczba nazw miejscowości, posiadłości szlacheckich znajdujących się na terytorium powiatu mielnickiego i pozostałej południowej części województwa podlaskiego, np. *Biernacka* (< *Biernacki* < *Biernaty*); w kolejnych przykładach pomijam ogniwo pośrednie, jakim była forma nazwiska rodzaju męskiego, która stanowiła bezpośrednią podstawę do tworzenia nazwisk żeńskich na *-ska*. Chodzi tu bowiem również o to, żeby uwypuklić ścisły związek nazewnictwa osobowego z terenem, na którym ono kształtowało się i funkcjonowało, np. *Buratyńska* (*Buratyniec*), *Chybowska* (*Chybowo*), *Hornowska* (*Hornowo*), *Jakubowska* (*Jakubowice*), *Klimczycka* (*Klimczyce*), *Lipińska* (*Lipiny*), *Pietruszewska* (*Pietruszy*), *Rzewuska* (*Rzewuski*),

Rozwadowska (*Rozwadowo*), *Sarnacka* (*Sarnaki*), *Skolimowska* (*Skolimowo*), *Szankowska* (*Szankowo*), *Szawłowska* (*Szawły*), *Terlikowska* (*Terlikowo*), *Tołwińska* (*Tołwin*), *Wyrzykowska* (*Wyrzyki*).

Nazwiska na *-ska* w XVII wieku, o czym było już wspomniane, nosiły przedstawicielki wszystkich stanów społecznych, począwszy od arystokracji, np. *generosae dominae Helenae Vodinska* (35,443), *Opalińska Mleczkowa*, pierwsza żona *Wojciecha Emerika Mleczki* starosty mielnickiego (16,I,58), a skończywszy na biedocie wiejskiej, do której zaliczano komornice, dziewczki, np. *Kordulska baba komornica uboga* (35,410), *komornica Wierowska wdowa* (35,409), *dziewka Maryna Szankowska* (35,408).

Nazwiska te wiązały określoną osobę z miejscowością, w której mieszkała (głównie dotyczyło to szlachcianek) lub z której pochodziła (to zjawisko częściej obserwujemy wśród chłopek).

Czasami kobieta nosiła nazwisko utworzone od nazwy wsi będącej w jej posiadaniu, a więc inne niż nazwisko męża²⁹².

Z badanych dokumentów XVII-wiecznych wynotowano 217 nazwisk żeńskich na *-ska*. Częstotliwość ich występowania znacznie przekracza tę liczbę i wynosi 356 jednostek, bowiem niektóre nazwiska nosi od kilku do kilkunastu osób, np. *Sarnacka i Lipińska* - 5 osób, *Biernacka*, *Ostrowska*, *Popławska*, *Rozwadowska*, *Wyczółkowska* - 6, *Szankowska* - 7, *Szawłowska* - 8, *Chybowska* - 10, *Wyrzykowska* - 14. Najpopularniejszym okazało się nazwisko *Terlikowska*. Wystąpiło ono 24 razy, z tego ponad połowa jego nosicielki zamieszkiwała w Terlikowie. W tymże Terlikowie sześć spośród *Terlikowskich* posiadało to samo imię - *Maryna*, poza tym były trzy *Anny* i trzy *Katarzyny*. Odróżniano te kobiety zapewne dzięki na-

zwiskom ich mężów, które brzmiały inaczej, np. *Joannes Szawłowski uxor eius Marina Terlikowska* (35,448).

W XVII wieku derywacja sufiksalna dała jeszcze większą obfitość żeńskich własnych nazw osobowych niż miało to miejsce w szesnastym stuleciu. Największą produktywność w zakresie tworzenia andronimów wykazały te same formanty: -ewa//-owa, -icha//-ycha. Z tą różnicą, że w tym stuleciu znaczną przewagę uzyskał przyrostek -owa. Wynotowano 251 antroponimów żeńskich na -owa. Faktycznie było ich o wiele więcej, bowiem wymieniona liczba nie uwzględnia dość powszechnie stosowanych w Spisie do podatku pogłównego z 1662 r. struktur analitycznych typu: *Hapa żona Andrzejowa, Tacia córka Łucowa* oraz wszystkich powtarzających się nagminnie tworów odmiennych, np. *Iwanowa, Janowa, Andrzejowa*.

Formant -icha//-ycha stanowi część składową struktury 181 formacji marytonimicznych, ale ta liczba również nie uwzględnia wszystkich powtarzających się andronimów odmiennych typu: *Hawrylicha, Iwanicha*.

Bardzo wyraźnie uwidacznia się uniwersalny charakter formantu -ewa//-owa zarówno od strony socjologicznej, jak i czysto lingwistycznej. Jeśli chodzi o pierwszy z tych czynników, to należy stwierdzić, że andronimy na -owa funkcjonowały powszechnie we wszystkich warstwach społecznych. W przypadku drugiego czynnika chodzi o łączliwość z różnymi podstawami antroponimów męskich, o czym była mowa w III części pracy.

Całkowitą wyłączość na tworzenie formacji odmeżowskich posiada sufiks -owa w przypadku patronimików utworzonych formantem -ewicz//-owicz, np. *Katarzyna Hackiewiczowa* (35, 529),

Dorota Irzykowiczowa (35,521), *Anastazja Pawłowiczowa* (35,495).

Wyłączość ta obejmowała także nazwiska kobiet funkcjonujące w warstwach uprzywilejowanych (jeśli nie brać pod uwagę zupełnie marginesowej roli przyrostka -ina//-yna), o czym świadczy stosowny kontekst, np. *Łucia Boimowa* (35,517), *pani Jadwiga Włódkowa podstarościna* (35,495), *pani Marianna Orzeszkowa stolnikowa Mielnicka* (35,435), *pani Jadwiga Dadzibogowa* (35,493), *pani Jerzyna Woynowa* (35,407).

Rzecz jasna ten ostatni czynnik wykracza poza sferę formalno-lingwistyczną, ma czysto socjologiczny charakter. Ostatnia grupa przykładów potwierdza fakt, że nazwy kobiet utworzone przy pomocy przyrostka -owa w dostatecznym stopniu wyrażały szacunek.

W związku ze specyficznym sposobem identyfikacji kobiet, a mianowicie przy pomocy zestawień antroponimicznych zawierających dwa andronimy oraz nadal niezwykle popularnego w warstwach niższych jednostopniowego nomen proprium personale znaczna liczba formacji odmeżowskich z sufiksem -owa, podobnie jak i w wieku XVI, ma w podstawie imiona męskie, np. *Pawłowa Bartoszewiczowa* (35,487), *Waskowa Sidorykowa* (35,515), *Stecowa Kowalowa* (35,422), *Jackowa Sokółowa* (35,530), *Jakubowa wdowa* (35,535), *Oniskowa wdowa* (35,500), *Aleksandrowa wdowa* (35,491), *Janowa wdowa* (35,513), *Stephanowa komornica* (35,501).

W podstawach formacji marytonimicznych na -owa spotykamy zarówno imiona polskie, jak i wschodniosłowiańskie w pełnej i hipokorystycznej (oraz deminutywnej) formie.

W XVII wieku utrzymała się nadal bardzo duża popularność formantu -icha//-ycha. Bogactwo i różnorodność materiału antroponimicznego z tego okresu pozwala w sposób jednoznaczny potwierdzić ograniczony zasięg społeczny andronimów derywowanych tym formantem. Funkcjonowały one wyłącznie wśród chłopek, wyjątkowo mieszczek.

Co najmniej z dwóch powodów przeważają wśród nich formacje odimienne, po pierwsze, w dwuczłonowych formułach identyfikacyjnych, które składały się z dwóch andronimów, jeden z nich musiał być utworzony od imienia męża, po drugie, formy odimienne dominowały w niższych warstwach społecznych, np. *Hrycicha Kowalicha* (35,458), *Stepanicha wdowa*, *Pronicha wdowa* (35,423), ponieważ w środowiskach wiejskich często używano do identyfikacji imion. Ponadto nierzadko biedota wiejska, szczególnie w XVI, ale także i w XVII wieku, nie posiadała nazwisk. Proces ich kształtowania jeszcze trwał.

Nacechowaniem socjalnym odznaczały się m.in. formy imion stanowiące podstawę andronimów z sufiksem -icha//-ycha. Najczęściej są to charakterystyczne dla ludu formy hipokorystyczne, deminutywne i potoczne wschodniosłowiańskie, rzadziej polskie, np. *Charytonicha* (35,501) od ukr. *Charyton*, *Iwanicha* (35,454) od wschł. *Iwan*, *Jadamicha* (35,499) od pot. *Jadam - Adam*, *Petruczycha* (35,534) od ukr. *Petruk - Petro (Piotr)*, *Luba Chilczycha* (35,453) od *Chilko - wschł. Chilimon, Filimon, Paraska Klimicha* (35,472) od *Klim - wschł. Kliment, Jaca Siemienicha* (35,428) od pot. *Semen - cerk. Simeon, Uliana Sidorycha* (35,474) od pot. *Sidor - cerk. Isidor, Stepanicha wdowa* (35,504) od ukr. *Stepan - cerk.*

Stefan, Stecicha wdowa (35,498) od ukr. *Stec - Stepan, Stefan, Juchimicha* (35,502) od ukr. *Juchym - cerk. Jewfimij*.

Wschodniosłowiańskie formy imion dodatkowo potwierdzają chłopski charakter formacji z sufiksem -icha//-ycha, ponieważ z historii osadnictwa wiadomo, że wśród osadników ruskich przeważali chłopci.

Andronimy utworzone od nazw odapelatywnych również dość często mają genezę wschodniosłowiańską, np. *Howorczycha* (25,155) od **Howorko - *Howor - ukr. howor 'gwara', howoryty 'mówić', Hołodicha* (35,497) od *Hołod - ukr. hołod 'głód', Woronicha* (35,526) od **Woron - wschł. woron 'kruk', worona 'wrona', Paszkowa Kuczerycha* (35,428) od **Kuczer -wschł. kuczer 'woźnica', Wowdia Komarycha* (35,481) od **Komar - pol., wschł. komar*.

Podobnie jak w XVI wieku niewielką rolę odegrały w tworzeniu nazw kobiet sufiksy -ina//-yna i -ka. Bogatsza baza materiałowa daje proporcjonalnie większą liczbę poświadczeń, a te z kolei umożliwiają wyciągnięcie wniosków natury ogólniejszej co do zakresu funkcjonowania andronimów derywowanych tymi formantami.

Formanty -ina//-yna i -ka pod pewnymi względami stanowią podobną parę, jak sufiksy -owa i -icha//-ycha. Podobieństwo polega na tym, że oba posiadają mniej więcej jednakową częstotliwość występowania: -ina//-yna 36 poświadczeń, -ka - 33. Zakres użycia przyrostka -ina//-yna obejmuje nazewnictwo we wszystkich warstwach społecznych, podobnie jak to ma miejsce w przypadku sufiksu -owa, zaś przyrostek -ka służy przede wszystkim do tworzenia nazw chłopek, tak jak sufiks -icha//-ycha.

Wnioski te można było wyciągnąć w oparciu o kwalifikatory stanowe, np. *nobilis*, *generosae*, *laboriosa*.

Przy formacjach na -ka, jak słusznie zauważył A. Wróbel²⁹³, nie spotyka się określeń godnościowych typu "pani" dość częstych przy formacjach na -owa i -ska. Analogiczna uwaga dotyczy andronimów na -icha// -ycha.

Formant -ina// -yna tworzy nazwy żon przede wszystkim od antroponimów męskich zakończonych na samogłoskę, głównie od nazw apelatywnych, rzadziej od różnych form imion męskich posiadających w wygłosie samogłoskę, np. *nobilis vidua Anastasia Bolescina* (< *Bolesta*) 35,448; *nobilis vidua Catherina Łapina* (< **Łapa*) 35,445; *Dorota Lipczyzna gospodyni* (< **Lipka*) 35,434; *Danielowa Sulibina* (< *Suliba*) 35,525; *Maryna Ladyscyzna komornica* (< **Ladyska*) 35,431; *Piotrowa Plewczyna* (< **Plewko*) 35,486; *pani Nasitowska Janowa Hinczyzna wdowa* (< *Hincza*) 35,477; *pani Alexandra Niemierzyzna stolnikowa* (< *Niemiera*)²⁹⁴ 35,434; *pani Jerzyzna Woynowa* (< *Jerzy*) 14,252; *laboriosa vidua Olexina* (< *Oleksy*, *Oleksa*) 35,451; *Chomina wdowa* (< *Choma* - *Foma*) 35,413.

Wyjątkowo nazwy żeńskie na -ina// -yna utworzone zostały od podstaw z wygłosem spółgłoskowym, np. *Jadwiga Dubina* (< **Dub*) 35,510; *Zophia Kowalina* (< *Kowal*) 35,510.

Andronimy derywowane przyrostkiem -ka mają w podstawie zakończone na spółgłoskę męskie formacje patronimiczne, nazwy zawodów i inne nazwy odapelatywne, wyjątkowo imiona, np. *Boryszka* (*im. Borys*) 35,411; *Saczaczka wdowa* (**Saczak*) 35,412; *Kaska Stepanka* (*im. Stepan*) 35,522; *vidua laboriosa Bołkuniczka* (< **Bołkunik*) 35,446; *Oryszka Czerniczka* (*Czernik*) 35,484; *Zienia Szymaniuczka* (*Szymaniuk*) 35,523; *Jadwiga Kobierniczka* (< **Kobiernik*)

35,510; *Olona Żołnierka* (< *Żołnierz*) 35,426; *Marina Kusnierka* (*Kusnierz*) 35,444; *laboriosa vidua Mietacha Samsoniczka* (*Samsownik*) 35,451; *Nastia Bondarka* (*Bondar*) 35,454.

Wyjątkowym zjawiskiem w XVII-wiecznej antroponimii mienińskiej jest andronim derywowany sufiksem -ocha: *Klimocha wdowa* (35,500) oraz trzy andronimy utworzone przy pomocy przyrostka -ucha: *Mitaiucha wdowa* (35,486), *Miskowa Zaskucha* (35,484), *Nastacha Marciniucha* (35,441).

Omówione w III rozdziale pracy zjawisko określania kobiet przy pomocy patronimików rodzaju męskiego na -ewicz// -owicz w XVII wieku ma zdecydowanie skromniejszy wymiar. Mimo znacznie bogatszej bazy materiałowej spotykamy zaledwie kilka przypadków takich nazw. Trzy z nich pochodzą z miejscowości Młynarze Moszczeńskie: *Demianowa Kudelicz*, *Pawłowa Usowicz*, *Marcinowa Stankowicz* (35,522), pozostałe - z miejscowości znajdujących się w bliskim sąsiedztwie: *Hanna Chwedkowicz* (35,528), *Kuzmicha Kotkowicz* (15,17), *Kopryanowa Antonowicz* (15,21), *Maryna Matysowicz* (15,16).

Daje to podstawę do przypuszczenia, że mogły one funkcjonować w wyniku działania analogii. Z drugiej jednak strony można wysunąć inną tezę, chodzi tu bowiem o kobiety z niższych warstw społecznych, które posiadały silną pozycję w swoim środowisku. Bezsprzecznie taką pozycję miały kobiety z miejscowości Młynarze. Nazwa wsi powstała stąd, że nad rzeką Moszczoną osiedlili się młynarze mający tam swoje młyny²⁹⁵. Młynarz obok sołtysa zajmował w społeczności wiejskiej uprzywilejowaną pozycję²⁹⁶. Zachować ją mogła wraz z nazwiskiem również wdowa po młynarzu.

Pojedyncze przykłady nazw żeńskich równych nazwiskom męskim stanowią antroponimy *Trochimowa Świdrykow* (35,426) i *Barbara Wyrzykowska Saczuk* (35,436). *Swidrykow* - nazwa patronimiczna utworzona sufiksem dzierżawczym **-ow** (w XVI wieku występowała znaczna liczba tego typu antroponimów męskich, czasami w zestawieniu z wyrazem "syn", "zięć").

W drugim przypadku do dosyć popularnego nazwiska *Wyrzykowska* został dołączony przydomek męża *Saczuk*.

Kilka antroponimów należy zakwalifikować jako indywidualne przezwiska żeńskie: *Zophia Sztuła*, mąż Sławiński żebrak (35,448), *Marina Jełda* (35,426). Mogły to być nazwiska (przezwiska) ojców.

Formę skostniałego genetivu singularis przypuszczalnie mają trzy nazwy derywowane fleksyjnie od odpowiednich antroponimów męskich: *Mazurka Juchwienia* (< im. *Juchwien* < *cerk. Jewfimij*)²⁹⁷ 35,424; *Ewa Skoczka* (< *Skoczka* - nazwisko poświęcone w rejestrze podatku pogłównego z 1673 r. w Popławach) 35, 510; *Zophia Czernicza* (< *Czernicz*) 35,435.

Rzadkim zjawiskiem są również analityczne nazwy odmiejscowe: *Zophia z Żakowej Woli* (35,510), *Zophia z Krzemoszyc* (35,509), *dziewka Katarzyna z Moszczoniej* (35,520), *komornica Maryna z Turnej* (35,520).

Wśród XVII-wiecznych nazw żeńskich znalazło się kilka antroponimów o niejasnej genezie i budowie: *komornica Sietnianica* (35,507), *Zienobicia wdowa* (35,528). Można je interpretować jako formacje genetywne lub jako formy derywowane sufiksem **-iča** (w wersji ukraińskiej **-yčia**)²⁹⁸. Ponadto do grupy nazw niejasnych można włączyć antroponimy *młynarka wdowa Artwolka* (35,518), *Dorota Stełęka gospodyni* (35,455), *Żezuska wdowa* (35,487). Przy-

czyną trudności interpretacyjnych może być błędny lub niedbały zapis w dokumentach.

Nazewnictwo żeńskie XVII wieku różni się od nazewnictwa XVI-wiecznego m.in. bogatszym zasobem formacji odojcowskich. Oprócz wymienionych wcześniej nazwisk na **-ska** formacje patronimiczne tworzone były przy pomocy dwóch sufiksów: **-anka** i **-owna**. Produktywność obu tych przyrostków była mniej więcej jednakowa z niewielką przewagą na korzyść sufiksu **-anka**.

Formacji żeńskich derywowanych wymienionymi sufiksami używano zarówno wśród ludu, jak i szlachty.

Z XVII-wiecznych dokumentów powiatu mielnickiego wynotowano 72 formacje na **-anka**, np. *Olona Ihnatianka* (35,427), *Hapa Iwanczanka* (35,480), *Maryna Oniszczańka* (35,523), *Prokopianka dziewczka* (35,529), *Grzegorzanka wdowa* (35,463), *panna Ewa Hinczańka* (35,463), *panna Niemierzanka Joanna* (35,434), *Maruszcza Korsunianka* (35,496), *Agnieszka Bahnianka* (35,510), *Pastuszcza Paraszcza* (35, 504), *Maryna Kukawczanka* (35,444), *Wowdia Somianka* (35,530), *Iwanicha Drabianka* (35,501).

Oprócz imion męskich, nazw typu przezwiskowego w podstawie formacji żeńskiej z sufiksem **-anka** wyjątkowo można spotkać imię żeńskie, np. *Maryna Wowdianka* (< ukr. *Wowdia* < *Jewdokija*) lub nazwiska przymiotnikowe na **-ski**, np. *Lipinianki* Dorothea et *Zophia* (35,445), *Hedwige Wyrzykowanica* (35,444) - od nazwisk *Lipiński*, *Wyrzykowski*, a te z kolei od nazw *Lipiny*, *Wyrzyki* - miejscowości w powiecie mielnickim.

Dwa ostatnie patronimika jak gdyby potwierdzają sugestię K.Nitscha²⁹⁹, że w języku ludowym forma na **-ska** nigdy nie oznacza

panny. Tak więc obecność sufiksu -anka w strukturze tych nazwisk jest zupełnie zrozumiała.

Nieco mniej formacji patronimicznych derywowano przyrostkiem -owna (53), np. *vidua Jasiukowna* (35,443), *Hedvigi Maciejowna* (35,446), *Helena Szczepanowna* (35,418), *Chwieda Chwiedorowna* (35,434), *nobili Agneta Kusnierzowna* (35,444), *nobili vidua Anastasia Gredkowna* (35,448), *nobili Catherina Kozielkowna* (35,444), *panna Helżbieta Henkiellowna* (35,478), *panna Feliciana Orzeszkowna* (35,435), *generosa virgo Elena Raczkowna* (35,442), *Uliana Chlebowna* (35,495), *Elżbieta Mazurowna* (35,509), *Regina Kowalowna* (35,510), *Anna Lisowna* (35,519), *Halszka Biskupowna* (35,486).

Przy pomocy przyrostków -anka i -owna tworzone formacje odojcowskie. Nazwy te służyły do identyfikacji panien, kobiet zamężnych i wdów, o czym świadczy odpowiedni kontekst, np. *panna Ewa Hinczanka*, *panna Zophia Orzeszkowna*, *Regina Lipiowna*, *mąż Paweł Lis* (35,510), *Regina Grabowczanka*, *mąż Matysz Piechnik* (35,510), *Grzegorzanka wdowa*, *vidua Jasiukowna*, ponieważ po wyjściu za mąż kobiety dość często przez jakiś czas, czasami dość długi, pozostawały przy swoim nazwisku panieńskim. Tak więc zarówno w przypadku kobiet stanu wolnego, jak i kobiet zamężnych (a także wdów) były to formacje odojcowskie.

Określanie kobiet zamężnych i wdów przy pomocy formacji patronimicznych było dość rozpowszechnione nie tylko w XVII-wiecznym powiecie mielnickim, ale także w innych regionach Polski³⁰⁰. Niewielka liczba nazw z sufiksem -anka i -owna w dokumentach XVI-wiecznych, w których rejestrowano wyłącznie

wdowy, nie pozwala określić na jaką skalę zjawisko to istniało wcześniej.

Koniecznością rejestracji dużej liczby osób można tłumaczyć fakt używania do identyfikacji kobiet w XVII wieku różnorodnych nazw apelatywnych. Szeroko wykorzystywane pospolite nazwy kobiet w roli dodatkowych elementów identyfikacyjnych spełniały czasami dość istotną funkcję.

Konkretne użycia elementów pozaonimicznych oraz ich rola szerzej są omówione w dalszej części prezentującej stosowane w XVII wieku formuły identyfikacyjne. Tu zaś będzie dokonany podział semantyczny tych nazw, a ich użycie zilustrowane tylko kilkoma przykładami.

Przypuszczalnie pewna liczba nazw pospolitych była stosowana jedynie do rejestracji kobiet w dokumentach, w użyciu potocznym odgrywały one marginesową rolę, niemniej jednak warto odnotować bogactwo i różnorodność pospolitych żeńskich nazw osobowych, które łącznie z nazwami własnymi spełniały określone funkcje w systemie antroponimicznym dawnego powiatu mielnickiego.

Wyróżnić wśród nich można następujące semantyczne grupy nazw: nazwy określające relacje rodzinne, nazwy wskazujące na status społeczny danej kobiety, nazwy określające rodzaj zajęcia, zawodu osoby nominowanej, nazwy określające piastowane przez męża godności, funkcje, nazwy określające wyznanie.

Rejestrowano je na ogół w polskiej lub łacińskiej wersji językowej.

1. Nazwy osobowe określające relacje rodzinne: babka, bratowa, concubina, córka (łac. filia, ukr. doczka), macocha, matka (mater), małżonka, młodyca, niewiestka, niewiasta, panna

(virgo), pasierzbica, rodzicołka, siestrzenica, sierota, siostra (soror), synowa, teszcza, wdowa (vidua), wnuczka, żołwica³⁰¹, żona (uxor), np. *Maruszka baba* (35,452), *córka Fedia* (35,522), *Marina siestrzenica* (35,431), *Chwedzia Demkowa teszcza* (35,472), *Anna matka Zanina* (35,473), *Proska żona Hryciowa* (35,453), *pani Katarzyna Poniatowska małżonka* (35,476), *Uxima synowa* (35,431), *Katarzyna niewiasta* (35,477), *Regina niewiestka* (35,474), *Steca Dubelanka sierota* (35, 507), *sestra Uliana* (35,522).

Spośród wymienionych nazw różnorodnym antroponimom żeńskim najczęściej towarzyszyła nazwa "wdowa" (vidua), np. *Marusza wdowa* (35,528), *Marina wdowa Chomina* (35,415), *Anna vidua Kowalowa* (35,532), *vidua Walcowa* (35,446), *Lachowczyna wdowa* (35,518), *Iwanicha wdowa* (35,423), *vidua Maryna Kukawczanka* (35,444), *Klepacka wdowa* (35,512), *Szczepanowa Przychocka wdowa* (35,486).

Było to zupełnie zrozumiałe w odniesieniu do XVI wieku, kiedy w dokumentach rejestrowano niemal wyłącznie wdowy. Natomiast duża liczba nazw wdów w spisie do podatku pogłównego z 1662 r., który miał na celu rejestrację wszystkich osób, może mieć związek z XVII-wiecznymi wojnami, które zdaniem J.Topolskiego³⁰² doprowadziły do znacznych strat ludności.

Oprócz pospolitych nazw kobiet łacińskich i polskich w tej grupie semantycznej są trzy nazwy ukraińskie: doczka, mołodyca, niewiestka³⁰³. Nazwa "niewiasta" posiada tu raczej spolszczoną postać i występuje w znaczeniu ukraińskiego słowa "niewiasta".

2. Nazwy osobowe określające rodzaj zajęcia: baba przy dziecięciu, baba piekarniana, czeladnia, czeladnica, dziewczyna

(puella), służna dziewczyna, dziewczka (ancilla), dziewczka najemnica, dziewczka piekarniana, dziewczka rzedna³⁰⁴, gospodyni, kramarka, kucharka, mamka (nutrix), młynarka, ogrodnia, ogrodnica, piastunka, piekarka, piwowarka, panna służebna, praczka, prządka, rykunia, służebna, służebnica (famula), służebnica kuchenna, szwaczka, np. *Anna baba przy dziecięciu* (35,454), *Katarzyna czeladnica* (35,453), *Jadwiga dziewczyna* (35,428), *ancilla Hapa* (35,418), *Chomianka dziewczka* (35,527), *Nastacha dziewczka rzedna* (35,435), *dziewzka Krystyna Wyczotkowska* (35,408), *Dorotha Lipczyna gospodyn* (35,420), *Jagnieszka Sielecza kucharka* (35,435), *Zophia mamka* (35,434), *nutrix Zophia* (35,415), *Liminicha ogrodnia* (35,420), *Anna praczka* (35,525), *Anna rykunia* (35,443), *Helżbieta służebnica* (35,419), *Anna Goińska służebna* (35,455), *famula Anna* (35,418), *Catherina szwaczka* (35,532).

Wymienione nazwy i ich przykładowe użycia aż nadto wyraźnie dowodzą, że służyły do określania kobiet nisko urodzonych.

3. Nazwy określające piastowane przez męża godności, urzędy: pisarzowa, podsędkowa, podstarościna, sędzina, stolnikowa, woitowa, castelanida (kasztelanowa).

Niezbyt liczne przykłady stosowania wymienionych nazw można znaleźć w dalszej części rozdziału poświęconej prezentacji modeli nazewniczych.

4. Nazwy wskazujące na status społeczny, pozycję społeczną: baba uboga, domina, errabunda, generosa, ieymność, imość, komornica (inquilina), laboriosa, nobilis//nobilis, pani, panna (virgo), poddanka, poddana (parens), plebeia, slachetna, szla-

chcianka, np. *generosae dominae Helenae Vodynska* (35,446), *Sonia komornica Kondratowa* (35,471), *komornica Maryna errabunda* (35,526), *famula laboriosa Hedvigis Bótkunowna* (35,446), *ieymość pani Katarzyna małżonka* (35,476), *imość pani Jadwiga Dadzibogowa* (35,494), *nobilis vidua Anastasia Bolescina* (35,448), *nobili Marina Rozwadowska* (35,445), *Kristina plebeia* (35,521), *Maryna poddanka za gospodynią* (35,514), *Hanna Kobylinska szlachcianka* (35,481).

Określenie "panna" (virgo) mogło oznaczać stan cywilny, ale także wysoką pozycję społeczną.

5. Nazwy określające rodzaj wyznania i (czy) narodowość: chrześcijanka, katoliczka, żydowka, ruska (rutena), moskiewka, np. *dziewka Katarzyna chrześcijanka* (35,410), *Katarzyna Owczarka katoliczka* (35,455), *Uxima russka* (35,510), *Oxima rutena* (35,448), *Marina moskiewka* (35,521), *Slomineia żydowka* (35,454).

Bezpośrednio określają wyznanie tylko nazwy "katoliczka" i "chrześcijanka". W przypadku nazw "ruska", "żydowka" przypuszczalnie nie chodziło o określenie przynależności etnicznej, lecz informację o wyznaniu prawosławnym i mojżeszowym.

6. Nazwy określające wiek kobiet lub inne charakterystyczne ich cechy, np. *Zaca baba stara* (35,427), *Marina baba niedołożna* (35,505), *Jadwiga stara pani* (35,419), *slachetna Kochańska stara pani* (35,441).

Najliczniej wystąpiły nazwy określające rodzaj zajęcia danej kobiety (32 nazwy). Wszystkie dotyczą zajęć i zawodów wykonywanych przez kobiety z gminu. Najróżnorodniejsze relacje rodzinne

określa 29 nazw, 20 nazw wskazujących na status społeczny uwzględnia wszystkie stany, poczynając od wiejskiej biedoty na arystokracji kończąc.

W wersji językowej polskiej wystąpiły łącznie z różnymi wariantami 73 nazwy. Odpowiedniki łacińskie ma 21 nazw. Ponadto użyto 3 nazw ukraińskich.

Potrzeba zarejestrowania dużej liczby kobiet daje w rezultacie znaczną różnorodność sposobów ich identyfikacji. W tym celu oprócz własnych nazw osobowych zastosowano całą gamę pozaonimicznych elementów językowych. I jeśli nawet te ostatnie towarzysząc imieniu lub innej formacji antroponimicznej nie tworzyły wraz z nim (lub nią) zestawienia sensu stricto antroponimicznego, to pełniły dość istotną funkcję identyfikacyjną, co było nie bez znaczenia, bowiem w ówczesnym obrocie prawnym kładziono nacisk nie na stałość indywidualizującego oznaczenia, lecz na zdolność do aktualnej identyfikacji³⁰⁵.

Czynnikiem, który odgrywał dość ważną rolę w kształtowaniu się nazewnictwa żeńskiego i sposobów identyfikacji kobiet, była ich przynależność stanowa. Jego wpływ zostanie omówiony w oparciu o konkretne przykłady formuł identyfikacyjnych stosowanych w XVII wieku na terenie ziemi mielnickiej.

W celu dokonania klasyfikacji modeli nazewniczych posłużono się bardzo prostym kryterium: liczba własnych nazw osobowych w zestawieniu antroponimicznym. Tym sposobem wyodrębniono nazwy jednoczłonowe, dwu- i trzyczłonowe oraz jeden przypadek zestawienia czteroczłonowego. Antroponimy żeńskie funkcjonowały samodzielnie lub też tworzyły wraz z nazwami apelatywnymi

określenia wieloelementowe, mniej lub bardziej rozbudowane w zależności od potrzeb identyfikacyjnych.

Przy podziale ogromnej liczby nazw jednoczłonowych dodatkowe kryterium stanowi rodzaj towarzyszącej antroponimowi nazwy apelatywnej, bowiem każdy element odgrywał istotną rolę w identyfikacji danej osoby, gdy używano w tym celu tylko jednej nazwy własnej, w dodatku nie posiadającej wybitnie wyróżniających cech, tak jak na przykład imiona lub niezwykle często używane andronimy odimienne.

I. Antroponimy jednoczłonowe

A. Imię + nazwa określająca relacje rodzinne, np. *żona Barbara* (35,414), *uxor Anna* (35,418), *Maryna żona dziada ułomnego* (35,458), *Domacha córka* (35,474), *filia Anna* (35,414), *do-czka Kaska* (35,523), *Maruszka siostra* (35,466), *soror Catherina* (35,414), *sestra Uliana* (35,522), *Połaska matka woity* (35,441), *mater uxoris Zophia* (35,414), *Hapa bratanica* (35,456), *Marina siestrzenica* (35,433), *Proska wnuczka* (35,456), *Orynka teszcza* (35,522), *Regina niewiestka* (35,474), *concupina Marianna* (35,415), *Dorotha wdowa* (35,419), *Anna vidua* (35,415), *Anna macocha* (35,431), *Uxima synowa* (35,431), *Anna bratowa* (35,433), *Uliana sierota* (35,469), *Jadwiga zółwica* (35,409).

Przytoczone przykłady stanowią niewielki procent zarejestrowanych w spisach podatkowych tego typu nominacji kobiet.

W odróżnieniu od XVI wieku, kiedy to imiona odgrywały niewielką rolę w identyfikacji kobiet, wiek XVII obfituje w różnorodne ich formy, które stanowią część składową różnego rodzaju zestawień antroponimicznych, ale również występują one w roli samo-

dzielnych określeń identyfikacyjnych, w tym drugim przypadku na ogół towarzyszą imionom nazwy apelatywne.

Podane przykłady odzwierciedlają bogactwo pozaonimicznych środków identyfikacyjnych określających relacje rodzinne. Ten sposób identyfikacji był charakterystyczny przede wszystkim dla stanów niższych, ale spotykamy także kilka przypadków takiej identyfikacji kobiet z warstw uprzywilejowanych. Ich imiona umieszczano w kontekście rodzinnym, zazwyczaj po imieniu i nazwisku męża, np. *pan Mateusz Popławski, żona Katarzyna* (35,416).

B. Imię + nazwa apelatywna wskazująca na status społeczny, np.

Kristina plebeia (35,521), *parens Zophia* (35,415), *Hasia komornica* (35,462), *inquilina Anna* (35,418), *Zofia baba* (35,455), *Zaca baba stara* (35,427), *Maryna baba niedołęzna* (35,505), *Jadwiga stara pani* (35,419), *nobili Apolonia* (35,448).

Identyfikacja przy pomocy samego imienia i apelatywnej nazwy określającej pozycję społeczną (czasami wyjątkowo wiek) występuje w dokumentach bardzo rzadko, o czym świadczy niewielka liczba przykładów ilustrujących omawianą formułę identyfikacyjną. Przytoczone ilustracje dowodzą, że był to sposób używany w warstwach niższych, sporadycznie wśród szlachty, ale w stosownym kontekście rodzinnym.

C. Imię + nazwa apelatywna określająca rodzaj zawodu, zajęcia

osoby nominowanej, np. *Jagnieszka dziewczka* (35,436), *Jowa dziewczka rzedna* (35,436), *Jadwiga dziewczyna* (35,418), *Fruma dziewczyna żydowska* (35,410), *puella Catherina* (35,415), *Uliana służna dziewczyna* (35,436), *Anna służebna* (35,456), *Katarzyna służebnica* (35,470), *Katarzyna służeb-*

nica kuchenna (35,419), *famula Anna* (35,418), *Wowdia czeladnica* (35,455), *Nastia czeladnica żydowska* (35,459), *Warusza gospodyni* (35, 466), *Anna gospodyni folwarkowa* (35,430), *Anna praczka* (35,525), *Katarzyna praczka dworska* (35,436), *Dorotha kucharka* (35,495), *Catherina szwaczka* (35,532), *Anna prządka* (35,532), *Oreszka młynarka* (35,431), *Połaska piastunka* (35,455), *Zuzanna mamka* (35,437), *nutrix Zophia* (35,415), *Maruszka baba przy dziecięciu* (35,459), *Oryszka rykonia* (35,476), *Anna rykunia* (35,443), *Constantia piwowarka* (35,526).

Ten sposób identyfikacji należał do dość popularnych. Stosowany był wyłącznie w najniższej warstwie społecznej. Na podstawie kontekstu zapisu w dokumentach można wyciągnąć wniosek, że dotyczył głównie pańien, kobiet samotnych, które wykonywały pracę służących, praczek, opiekowały się dziećmi, bydłem (rykunia), szyły, przędły na dworach magnackich i szkacheckich, u bogatych chłopów-gospodarzy. Można również wyciągnąć dalej idący wniosek, że tak identyfikowane kobiety nie posiadały jeszcze dodatkowej nazwy własnej, którą można byłoby odnieść do klasy potencjalnych nazwisk.

Wyjątkowo niskim statusem społecznym można tłumaczyć fakt, że najczęściej towarzyszą imieniu nazwy apelatywne "dziewka", "dziewka rzędna". Osoby wynajmowane do najróżniejszych posług stały w hierarchii społecznej tak nisko, że nie było potrzeby wyróżniania ich w danej społeczności przy pomocy jakiegokolwiek własnej nazwy indywidualnej.

D. Imię + etnonim (może być równoznaczny z określeniem wyznania), np. *Steputka rutena* (35,450), *Małacha rutena*

(35,451), *Uxima ruska* (35,510), *Feyda Ruska* (35,510), *Cristina ruska* (35,510), *Hapa ruska* (35,510).

Wymienione osoby zamieszkiwały we wsiach Lipno, Ostrowki, Rzewuski. Były to wsie szlacheckie, a więc katolickie. Towarzyszące imieniu określenie "rutena", "ruska" prawdopodobnie oznaczały nie tylko narodowość lecz również wyznanie prawosławne (lub greckokatolickie). Przy braku nazwiska określenie to było jednoznacznym wyróżnikiem danej osoby wśród całej masy kobiet innego wyznania. Spełniało więc swą nadrzędną funkcję - potrzebę możliwie dokładnej identyfikacji. I w zasadzie nie trzeba przy tym dodawać, że ten sposób identyfikacji kobiet, po pierwsze funkcjonował wśród ludności chłopskiej, po drugie, miał specyficzny i wyjątkowy charakter, co oznacza, że pozostawał w ścisłym związku z określonym środowiskiem etniczno-społecznym.

E. Imię + kilka nazw apelatywnych (nazwy osobowe określające relacje rodzinne, stan i pozycję społeczną, rodzaj wykonywanej pracy, wyznanie, narodowość), np. *Maryna poddanka za gospodynią* (35,514), *laboriosa vidua Anna prządka* (35,532), *laboriosa uxore Zophia* (35,447), *laboriosa famula Helena* (35,445), *laboriosa virgo Maryna rykunia* (35,532), *Katarzyna dziewczka katoliczka u Żyda arendarza* (35,478), *dziewka Katarzyna chrześciana* (35,419), *Katarzyna owczarka katoliczka* (35,445), *Maryna komornica wdowa* (35,460), *Olona wdowa komornica* (35,508), *Łucja wdowa gospodyni* (35,467), *vidua Maryna moskiewka* (35, 451), *Maryna Litewka komornica* (35,478), *uxore nomine Wasia rutena* (35,450), *komornica Maryna errabunda* (35,526).

Potrzebą dokładnej identyfikacji (lub też indywidualnym zwyczajem pisarza sporządzającego dokument) można tłumaczyć fakt umieszczania obok imienia kobiety kilku określeń apelatywnych. Tak rozbudowane formuły identyfikacyjne nie należały do zbyt popularnych i stosowane były w odniesieniu do ubogiej warstwy chłopskiej i mieszczańskiej, kobiet samotnych, wdów, komornic, które nie posiadały jeszcze "nazwisk".

Określenia typu "panna Marianna córka" odnoszące się do kobiet szlachcianek umieszczane były tylko w odpowiednim kontekście zawierającym imię i nazwisko ojca i/lub matki.

2. A. Nazwa utworzona od imienia lub drugiego członu antropimiu męża (ojca), np. *Klimisianka* (35,473), *Tymoszowa* (35,418), *Prokopicha* (35,423), *Marciniucha* (35,441), *Chomicha* (35,502), *Woronicha sama* (35,526), *Zanicha z córkami* (35,524), *Sienszczyzna* (35,524), *Miskowa z synem* (35,423).

Pojedynczych formacji odměżowskich i odojcowskich używano do identyfikacji w dokumentach nader rzadko. Występowały one przeważnie w zestawieniu z różnorodnymi nazwami apelatywnymi, o czym świadczą następująca grupa nazw.

2. B. Nazwa utworzona od imienia lub drugiego członu antropimiu męża (ojca) + nazwa apelatywna wskazująca na relacje rodzinne, status społeczny, rodzaj zajęcia itd., np. *Cudowa żona* (35,513), *Markowa córka* (35,522), *pasierzbicza Wawruchowa* (35,506), *Grzegorzanka wdowa* (35,523), *vidua Jasiukowna* (35,443), *Huczkowa wdowa* (35,503), *vidua Walcowa* (35,446), *Hołodicha wdowa* (35,497), *Klimocha wdowa* (35,500), *Buhreika wdowa* (35,526), *Chomina wdowa*

(35,436), *Tymoszycha mołodyca* (35,463), *Domianka komornica* (35,504), *Pokidczycha komornica* (35,504), *Prokopianka dziewczka* (35,529), *Andrzejowa gospodyni* (35,528), *Łukasicha praczka* (35,436), *Liminicha ogrodnia* (35,421), *Parafianowa wdowa ogrodnia* (35,513), *pani Jerzyna wdowa* (35,407), *panna Pocianka służebna* (35,441), *laboriosa vidua Olexina* (35,451), *nobilis vidua Barthoszowa* (35,448).

Był to sposób identyfikacji charakterystyczny dla wdów z niższych warstw społecznych. Formuły identyfikacyjne składające się z formacji odměżowskich, rzadziej odojcowskich, w połączeniu z elementem apelatywnym "wdowa" odznaczały się niezwykle wysoką częstotliwością użycia, np. połowa spośród 40 wdów zarejestrowanych w Międzyrzczu - Nowym Mieście (35,484) była zapisana w taki właśnie sposób.

W wyjątkowych wypadkach pisarz rejestrował przy pomocy takiego modelu identyfikacyjnego przedstawicielki warstw uprzywilejowanych, o czym świadczą stosowne kwalifikatory: "pani", "nobilis", "panna".

3. Nazwa na **-ska** + nazwa apelatywna określająca relacje rodzinne, stan społeczny, rodzaj zajęcia, np. *Lipińska* (35,512), *Klepacka wdowa* (35,512), *Ważyńska wdowa* (35,483), *nobilis vidua Malewska* (35,511), *pani Suchodolska* (35, 513), *slachetna Kochańska stara pani* (35,441), *gospodyni pani Moczulska* (35,516), *wdowa ieymość pani Drelowska gospodyni* (35,504), *panna Sokólska służebna* (35,441), *komornica Skolimowska* (14,257), *Kordulska baba komornica uboga* (35,410), *Twarowska mamka* (35,419), *pani Lipińska wdowa* (14,261).

Pojedyncze nazwiska na *-ska* lub w połączeniu z nazwami apela-
tywnymi były używane do identyfikacji kobiet w różnych war-
stwach społecznych. Duży rozrzut społeczny oraz niska
częstotliwość występowania w dokumentach przemawiają za niety-
powym i jak gdyby przypadkowym charakterem tego sposobu iden-
tyfikacji.

II. Nazwy dwuczłonowe

1. Imię + własna nazwa osobowa utworzona od imienia lub
drugiego członu antroponimu męża (ojca) + określenia ape-
latywne.

Tak określona formuła identyfikacyjna miała charakter uniwer-
salny, bowiem w zasięgu jej oddziaływania znalazły się przedstawi-
cielki wszystkich warstw społecznych. Fakt ten można stwierdzić
na podstawie kwalifikatorów wskazujących na pochodzenie stano-
we oraz innych pozaonimicznych elementów identyfikacyjnych
określających przede wszystkim rodzaj zajęcia nominowanych ko-
biet. Brak jakichkolwiek określników pozwalających rozszyfrować
przynależność stanową nazywanej kobiety w badanych dokumen-
tach czasami rekompensuje kontekst zapisu.

Omawiany tu sposób identyfikacji należał do dość popularnych
wśród chłopek. Stosowany był głównie w odniesieniu do wdów, np.
Anna Prokopowa wdowa (35,465), *Anna Grabowczykowa wdowa*
(35,509), *Dorota Janowa wdowa* (14,263), *Nastia Bondarka wdowa*
(35,454), *Halszka Biskupowna wdowa* (35,486), *Maruszką Korsu-
nianka wdowa* (35,426), *vidua Maryna Kukawczanka* (35,444),
laboriosa vidua Catherina Andrzeiowa (35,449).

Jeśli antroponim nie był opatrzony określeniem "wdowa", to fakt
wdowieństwa potwierdzał kontekst zapisu: kobieta była rejestrowa-

na z dziećmi albo jako osoba samotna, np. *Maryna Dmitrzycha córek
ma trzy* (35,427), *Hapa Koralczycha y z córką* (35,429), *Marusza
Litwianka z córką samowtor* (35,429), *Jadwiga Dubina żebrze,
córka Agnieszka* (35,510), *Nastacha Szelpaczycha sama jedna*
(35,496), *Golda Berkowa sama jedna* (35,496).

Na podstawie przytoczonych przykładów można stwierdzić, że
wdowy były identyfikowane zarówno przy pomocy formacji odme-
żowskich (z sufiksem *-owa*, *-ina*, *-ka*, *-icha*), jak i odojcowskich (na
-anka, *-owna*).

Stan społeczny rejestrowanych kobiet odzwierciedlał nie tylko
bezpośredni kwalifikator lecz także określenie wskazujące na rodzaj
zajęcia, zawodu, pozycję rodzinną, np. *Katarzyna Łukaszowa ku-
charka* (35,459), *Paraska Klimicha baba piekarniana* (35,472),
Dorotha Lipczyzna gospodyni (35,434), *Anna Doptanka czeladnica*
(35,455), *służebna Jadwiga Zulkowna plebeia* (35,521), *dziewka
Maryna Michalanka* (35,484), *Zofia Szornitowna dziewczyna*
(35,472), *Sonia Wetczanka komornica* (35,465), *Anna Rolicha wdo-
wa komornica* (35,432).

Omawiany model identyfikacyjny objąłby także zestawienia na-
zewnicze, które zawierają w swym składzie określenia utworzone
od zawodu męża lub pełnionej przez niego funkcji, gdyby posiadały
one status własnych nazw osobowych, np. *Elżbieta kucharzowa*
(35,455), *Natałka pastuchowa* (35,453), *Połaska leśnikowa*
(35,441), *Maryna woytowa stara wdowa* (35,470).

Przy rygorystycznym podejściu wymienione przykłady należało-
by odnieść do modelu nazewniczego: imię + nazwa apelatywna
zależnościowa utworzona od zawodu męża. Z drugiej jednak strony
nie należy zbyt pochopnie dyskwalifikować antroponimiczności

wszystkich tego typu zapisów, bowiem pod niektórymi z nich mogą się kryć nazwy własne, np. *Maryna Skrzypkowa komornica* (35,434), *Tacia Krawczycha* (35,476), *Zophia Kowalina* (35,510), *Zofia Tkaczowa* (35,484), *Zophia Miecznikowa* (35,510).

Kobiety zameżne z bogatej warstwy chłopstwa oraz biednej szlachty zagrodowej rejestrowano z imienia i formacji odojcowskiej, mąż nosił własne nazwisko, np. *laboriosus Simon Chalimonik cum uxore Hedvigi Macieiowna* (35,446), *Stas Zbulitowiecz, żona Anna Jędryszczkowna* (35,509), *Woyciech Rodak, żona Marina Bochdanianka* (35,509), *nobilis Paulus Koziulek cum uxore Hedvige Wyrzykowanika* (35,444), *nobilis Thomas Gorka cum uxore Catherina Kozielkowna* (35,444).

Nazwy żon zawierające w swej strukturze sufiks **-owa**, **-ina** mogą świadczyć o niezbyt rygorystycznym różnicowaniu określeń pańien i kobiet zameżnych lub fakcie ponownego wyjścia za mąż, np. *Piotr Kłoczko, żona Barbara Olexina* (35,509), *Maciej Lis, żona Jadwiga Szczerbikowa* (35,510).

Znaczna liczba poświadczeń, w których żona jest notowana przy pomocy nazwy odojcowskiej, zdaje się przemawiać za drugą hipotezą.

Punktem wyjścia lub etapem przejściowym dla omawianej tu szeroko formuły identyfikacyjnej **imię + nazwa odmężowska (odojcowska)** były analityczne określenia zależnościowe, wskazujące, czyją żoną, córką lub wdową po kim dana kobieta była, np. *Katarzyna żona Sawczyzna* (35,454), *Maryna żona Dmitrukowa* (35,458), *Uxima córka Dacowa* (35,465), *Anna vidua Kowalowa* (35,532), *Marina wdowa Chomina* (35,415).

W powiecie mielnickim w połowie XVII wieku często korzystano z tej opisowej formy identyfikacji kobiet, być może był to sposób stosowany tylko przy rejestracji w dokumentach albo odwrotnie - był to zapis z życia wzięty. Spotykamy go przeważnie w "kontekście rodzinnym", np. *Iwan Hutko, Zachariasz syn, Hapa żona Zacharyaszowa, Andrzej syn, Hapa żona Andrzeiowa* (35,472). Pominięcie w zestawieniu analitycznym członu pośredniczącego, a więc nazwy osobowej "żona", "córka", "wdowa" dawało w rezultacie syntetyczną żeńską własną nazwę osobową.

Szansę przeistoczenia się we własną nazwę osobową rzadziej miały formy zależnościowe utworzone od nazwy zajęcia, zawodu męża lub ojca, np. *Teodora żona pastuchowa* (35,423), *Uroszka żona parobkowa* (35,468), *Maryna córka sklarzowa* (35,452).

Omawiany model identyfikacyjny objął swym zasięgiem nie tylko żony i córki, ale także kobiety o innym statusie rodzinnym i społecznym, np. *Anna matka Zanina* (35,473), *Maryna matka Hawrylikowa* (35,438), *Chwedia Demkowa tescza* (35,472), *Sonia komornica Kondratowa* (35,471), *Wowdia czeladnica Nosankowa* (35,452), *Juchimka czeladnia Srolowa* (35,452).

Po opuszczeniu elementów "matka", "czeladnica", "komornica" otrzymujemy zestawienie antroponimiczne **imię + typowa formacja odmężowska**, mimo że w tych konkretnych przypadkach nie została utworzona od antroponimu męża. Tak więc nie wszystkie żeńskie nazwy zależnościowe są u swych źródeł formacjami odmężowskimi lub odojcowskimi. Przynależność jest więc cechą nadrzędną tego typu formuły nazewniczej. Powstaje tylko pytanie, kto i do kogo jest przynależny³⁰⁶. Zdecydowanie najczęściej mamy do czynienia z dwoma rodzajami przynależności: do męża lub do ojca,

stąd też zupełnie uzasadnione jest używanie terminów *formacja odmężowska* i *formacja odojcowska*. Nazwy te jako element analitycznego określenia zależnościowego przeważnie derywowane są sufiksem -owa, dość rzadko sufiksem -ina. Nie bierze w tym udziału przyrostek -icha, który zgodnie z twierdzeniem A. Zaręby nie jest przyrostkiem rodzinnym (Patrz rozdział III).

Przynależność może być wyrażona przy pomocy różnych innych własnych nazw osobowych, ale we wszystkich przypadkach ten ostatni element formuły identyfikacyjnej odpowiada na pytanie czy-ja?, np. *Maryna siostra Tokarskiego* (35,455), *Wowdia czeladnica Słominei żydowki* (35,452), *Lucia komornica żydowki Bieniaszowej* (35,452), *Chwiedia siostra Hrycia Kurianika* (35,467), *Paraska córka Kurela* (35,453), *nobilis Catherina Valentini Terlikowski uxor* (35,448).

Ten typ zestawień opisowych nie zawiera w sobie potencjalnych możliwości przekształcenia się w syntetyczną formę zależnościową, może za wyjątkiem antroponimu *Paraska Kurela*.

Wszystkie analityczne określenia zależnościowe kobiet w zasadzie należy włączyć do grupy antroponimów jednoczłonowych, ponieważ tylko imię kobiety jest jedyną feminatywną nazwą antroponimiczną.

Mechanizm powstawania syntetycznych formacji odmężowskich na -owa, -ina można prześledzić na konkretnych przykładach. Dotyczą one wprawdzie różnych osób, ale odzwierciedlają poszczególne etapy omawianego procesu, np. *Appa żona Sawki* (35,441), *Katarzyna żona Sawczyna, Jaca Sawczyna* (35,427).

Zarówno pierwszy, jak i drugi etap mogły być pominięte, zwłaszcza że swoistym katalizatorem przy tworzeniu własnych nazw osobowych była analogia.

Opisowy sposób identyfikacji kobiet jest bardzo żywy w XVII-wiecznym powieście mielnickim. Nie stanowił on jednak kroku naprzd w procesie formowania się nazwisk żeńskich, bowiem elementem zależnościowym w zestawieniu analitycznym były na ogół formy odimienne (*Andrzejowa, Kondratowa, Demkowa*). Potencjalne możliwości przekształcenia się tych form w nazwiska były raczej skromne, o czym świadczy późniejszy zasób nazwisk.

Kończąc rozważania na temat opisowego sposobu identyfikacji kobiet należy powiedzieć, że stosowanie na dość szeroką skalę analitycznych określeń zależnościowych w XVII-wiecznych dokumentach było podyktowane praktyczną potrzebą zarejestrowania dużej liczby kobiet. Uwidacznia on znaczny stopień podporządkowania kobiety mężczyźnie zwłaszcza w niższych warstwach społecznych. Nawet jeśli kobieta miała nazwisko, to nie widziano potrzeby używania go.

Przy pomocy imion i formacji odmężowskich lub odojcowskich derywowanych sufiksami -owa, -ina// -yna, -owna, -anka identyfikowano także kobiety szlachtetnie urodzone w przypadkach, gdy nazwisko męża (ojca) miało inną niż nazwa odmiejscowa genezę. Zestawieniom antroponimicznym identyfikującym kobiety z warstwy uprzywilejowanej towarzyszyło od jednego do kilku stosownych określeń apelatywnych informujących o przynależności stanowej, piastowanych przez męża urzędach, godnościach, np. *nobili Anna Wroblowa vidua* (35,448), *slach. Elżbieta Tysiewiczowa* (35,436), *imość panna Niemierzanka Joanna* (35,434), *panna Ewa*

Hinczanka (35,477), *panna Jaczynta Orzeszkowna* (35,434), *pani Dorota Irzykowiczowa* (35,521), *pani Anastazja Pawłowiczowa* (35,525), *generosa virgo Elena Raczkowna* (35,442), *nobilis vidua Anastasia Bolescina* (35,448), *imość pani Jadwiga Dadzibogowa* (35,494), *ieyomość pani Jadwiga Włotkowa podstarościna* (35,495), *ieyomość pani Marianna Orzeszkowa stolnikowa* (35,495), *ieyomość pani Agatha Orzeszkowa podsędkowa* (35,441), *ieyomość pani Alexandra Niemierzyna stolnikowa* (35,434), *ieyomość pani Marianna Orzeszkowna sędzina* (35,435), *generosa Eugenia Beydowa pisarzowa Mielnicka vidua* (35,442).

Nie tyle konieczność dokładnej identyfikacji, ile względy prestiżowe i potrzeba wyrażenia należnego szacunku daje w rezultacie bardzo rozbudowane określenia kobiet, w których tylko dwa elementy mają charakter sensu stricto antroponiczny.

Tytułomania szlachecka, jak twierdzi J.Matuszewski³⁰⁷, była zjawiskiem niezwykle rozpowszechnionym i rozciągała się na całe rodziny. Andronimika odurzędnicze były stosowane m.in. po to, aby wyróżnić kobiety z tej warstwy społecznej, zwłaszcza że te same antroponiczne środki identyfikacyjne stosowano w niższych warstwach społecznych.

Te dążenia szlachty trafnie wyraził w swoim czasie I.Krasicki: "To nas różni, iż zdajemy się wstydzic nazwisk własnych i każdy, jakby okrycia zelżywej nagości, przydatkowego tytułu szuka"³⁰⁸.

2. Imię + nazwisko na **-ska** (+ nazwa apelatywna określająca relacje rodzinne, pozycję społeczną, rodzaj zajęcia), np. *Agnes Pietruszewska* (35,437), *Margaretha Szawłowska* (35,415), *Teodora Korczewska* (16,I,37), *Krystyna Pienkowska* (16,II,92), *Sophiam Dębińska* (12,209), *nobilis Hedwige*

Chybowska (35,444), *nobilis Elizabeth Pogonowska* (35,418), *nobilis vidua Hedvigis Sarnacka* (35,445), *generosae dominae Helenae Wodyńska* (35,443), *generosi Anna Siestrzewitowska* (35,442), *slach. Dorotha Wyrzykowska wdowa* (35,436), *pani Dorotha Laskowska* (12,27), *pani Marianna Biernacka* (14,276), *panna Jadwiga Poptawska* (14,281), *ieyomość panna Helena Drewnowska* (35,418), *Hanna Kobylińska szlachcianka* (35,481), *Eufruzyna Jastrzębska pisarzowa* (35,495), *Anna Wyrzykowska gospodyni* (35,436), *dziewka Zophia Terlikowska* (35, 407), *komornica Anna Jakubowska wdowa* (35,407), *Katarzyna Pulikowska służebnica* (35,419), *Jadwiga Michałowska panna służebna*, *Krystyna Naruszkowska dziewczyna* (35,459).

Przedstawiony tu sposób identyfikacji kobiet można uznać za uniwersalny. Określa on żony i panny, wdowy i inne kobiety samotne. Jest charakterystyczny dla szlachcianek, o czym świadczą stosowne kwalifikatory: *generosae*, *nobilis*, *szlachcianka*, *pani*, *panna*, *ieyomość*, ale także korzysta z niego biedota wiejska identyfikowana dodatkowo przy pomocy nazw: *dziewka*, *dziewczyna*, *służebnica*, *komornica*.

Z imienia i nazwiska na **-ska//cka** określano ludność polską katolicką. Potwierdzają ten fakt imiona kobiet w polskiej (ewentualnie łacińskiej) wersji dokumentalnej oraz odpowiedni kontekst: po pierwsze, zapis ludności w rejestrze pogłównego sporządzono według wyznań, po drugie, rejestrowane w ten sposób kobiety na ogół zamieszkiwały wsie szlacheckie, dwory, zamki.

W przypadku kobiet wysoko postawionych w hierarchii społecznej zestawieniom antroponicznym towarzyszą andronimika i pa-

tronimika odurzędnicze, które nie tylko pozwalały odciąć się od innych stanów, ale także wyróżnić się w obrębie własnego stanu. Poza tym, jak sugeruje J. Matuszewski³⁰⁹, po zamążpójściu chodziło również o wskazanie z jak znakomitego domu pochodzi czyjaś żona, np. *Eufruzyna Jastrzębska pisarzowa* (35,495), *Zofia Laskowska miecznikówna mielnicka, żona Adama Raczki sędziego ziemskiego mielnickiego* (41,163), *Teofila Nowosielska sędzianka ziemskiego mielnickiego, żona Adama Raczki miecznika i skarbnika mielnickiego* (41,163).

Do omawianego modelu nazewniczego można dołączyć podtyp zawierający dwa imiona: *generosa virgo Helena Constantia Łubińska* (35,532), *generosae Helenae Teressiae Ciecierska* (35,446).

Posiadanie dwóch imion było ~~zjawiskiem wyjątkowym~~ w XVII-wiecznym powiecie mielnickim. Nie trzeba przy tym dodawać, że miało miejsce w uprzywilejowanych kręgach społeczności podlaskiej.

3. Imię + analityczna nazwa odmiejscowa, np. *dziewka Katarzyna z Moszczoniej* (35,526), *komornica Maryna z Turnej* (35,520), *Zofia z Żakowej Woli* (35,510), *Zophia z Krzemoszyc* (35,509).

Ten rodzaj identyfikacji należy zakwalifikować do reliktywów mianionej epoki. I jeśli kiedyś był powszechnie używany przez stan szlachecki, to w połowie XVII wieku przesunął się na niższe szczeble drabiny społecznej.

Analizując konkretne podane przykłady można wyciągnąć inne wnioski. Otóż jeśli brać pod uwagę elementy sensu stricto antroponimiczne, to należy do nich tylko samo imię, a więc są to w rzeczy samej jednoczłonowe formuły identyfikacyjne. Podobny sąd wyraża

T. Skulina³¹⁰ twierdząc, że **de + nazwa miejscowa** - to w przeważającej większości identyfikatory niezantroponimizowane.

Nie należy jednak zajmować jednoznacznego stanowiska, ponieważ formuła typu: **Katarzyna z Moszczoniej** bez trudu mogła się przekształcić w zestawienie antroponimiczne **Katarzyna Moszczeńska** itd.

4. Nazwa utworzona od imienia męża + nazwisko na **-ska** (+ wdowa), np. *Jakubowa Kryńska wdowa* (35,486), *pani Macieiowa Wilska wdowa* (35,517), *Iwanowa Mościcka* (35,482), *Andrzejowa Olecka wdowa* (35,486), *pani Krzysztophowa Hornowska wdowa* (35,514), *pani Walendowa Jakubowska wdowa* (35,518), *pani Woyciechowa Nowosielska wdowa* (35,419), *pani Woyciechowa Poptawska wdowa* (35,409), *Janowa wdowa Tołwńska* (35,513), *Samuelowa Chorkowska* (35,455), *pani Adamowa wdowa Poptawska* (14,262).

Zestawienie antroponimiczne składające się z formy odimiennej na **-owa** i nazwy odmiejscowej na **-ska** stosowano niemal wyłącznie w odniesieniu do wdów szlachcianek, rzadziej mieszczek.

5. Nazwa utworzona od imienia męża + nazwa utworzona od drugiego członu antroponimu męża (ojca).

Z kolei ten model identyfikacyjny był jak gdyby zarezerwowany dla wdów z niższych warstw społecznych. Konkretną jego realizację stanowią nazwy derywowane typowymi sufiksami służącymi do tworzenia żeńskich formacji antroponimicznych (**-owa**, **-icha//ycha**, **-ina//-yna**, **-ka**), np. *laboriosa vidua Janowa Strzelczukowa wdowa* (35,449), *Hrycowa Babczykowa wdowa* (35,452), *Woyciechowa Stankowiczowa* (35,486), *Jachnikowa Nazarka* (35,423), *Pa-*

szkowa Kuczerycha 935,482), Miskowa Zaskucha (35,483), Piotrowa Plewczyna (35, 486), Stepanicha Czabanowa (35,423), Hrycicha Kowalicha (35,498), Stefanicha Jednooczycha (35,426), Stepanicha Piwowarka (35,515).

Drugi człon szeregu zestawień antroponimicznych stanowi formacja odojcowska utworzona przy pomocy sufiksu **-anka**. Tak więc do identyfikacji wdów używano formuł identyfikacyjnych, które składały się z andronimu i patronimu, np. *Pawłowa Tiakrianka wdowa* 935,452), *Parafinicha Kruczanka komornica* (35,476), *Iwanicha Drabianka* (35,501), *Uximicha Patryszanka* (35,528).

Określanie wdów przy pomocy formacji odojcowskich nie było zjawiskiem przypadkowym w owym czasie, np. *Maryna Wakulanka wdowa po Hawrylu Usowiczu* (15,21).

Na pograniczu antroponimów i zależnościowych nazw apelatywnych stoi szereg określeń kobiet utworzonych od zawodu męża, np. *Marcinowa Puszkarzowa* (15,25), *Macieiowa puszkarka* (35,483), *Iwanowa Owczarzowa* (35,424), *Woiciechowa Młynarzowa wdowa* (35,488), *Jaskowa młynarzowa wdowa* (35,424), *Pawłowa kucharczowa* (35,455), *Woiciechowa myśliwcowa* (35,535).

6. Nazwa utworzona od imienia męża + nazwa patronimiczna na **-owicz**, np. *Kuzmicha Kotkowicz* (35,531), *Demianowa Kudelicz* (35,531), *Pawłowa Usowicz* (35,531), *Marcinowa Stankowicz* (35,531), *Kopryanowa Antonowicz* (15,21), *Hawryłowa Usowicz* (15,21).

7. Imię + nazwa patronimiczna na **-owicz**, np. *Maryna Matysowicz* (15,16), *Hanna Chwedkowicz* (35,528).

Wymienione wyżej dwa typy zestawień antroponimicznych omówiono w rozdziale III niniejszej pracy.

Zjawiskiem raczej przypadkowym jest zapis typu **Opalinska Mleczkowa** (37,I,58), w którego skład wchodzi nazwa na **-ska** (de domo) oraz nazwa utworzona od nazwiska męża, pochodzącego z możnego rodu Mleczków.

III. Nazwy trzyczłonowe

Udział trzelementowych zestawień antroponimicznych w identyfikacji kobiet XVII-wiecznego powiatu mielnickiego był stosunkowo niewielki. Niemniej jednak na podstawie analizowanego materiału antroponimicznego można wyróżnić kilka rodzajów trzelementowych formuł identyfikacyjnych.

1. Imię + nazwa utworzona od imienia męża + nazwa utworzona od drugiego członu antroponimu męża: *laboriosa vidua Margaretha Miskowa Szczęśniukowa* (35,447).

Nieliczne przykłady odzwierciedlają wieloelementowy sposób identyfikowania kobiet nieszlacheckiego pochodzenia.

2. Imię + nazwa na **-ska** + nazwa utworzona od imienia lub innego antroponimu męża.

W przypadku wielokrotnego powtarzania się nazwiska szlacheckiego na **-ski** pojawiał się obok niego przydomek lub przezwisko (szereg przykładów podano w rozdziale I), które także przechodziło na żony, córki stanowiąc trzeci człon zestawienia antroponimicznego, np. *Zophia Szankowska Polisikowa* (35,418), *nobilis Catherina Wyrzykowska Polisikowa* (35,418), *Maryna Wyrzykowska Drążykowa* (35,436), *slach. Elżbieta Wyrzykowska Koysina* 935,437), *slach. Barbara Wyrzykowska Saczuk*, *Anna Szawłowska Ciryakowa* (35,415), *nobilis Agnes Szawłowska Frącowna* (35,416).

Przydomki w żeńskich zestawieniach antroponimicznych są opatrzone sufiksami **-owa**, **-owna**, chociaż nie stanowi to reguły, niektóre z nich pozostają w postaci wyjściowej, np. *Saczuk*.

Innym sposobem odróżnienia wdów szlachcianek w przypadku powtarzania się tych samych nazwisk było dodawanie do imienia i nazwiska odmiejscowego formacji utworzonej od imienia męża, np. *pani Biernacka Maryna Janowa* (35,407), *slach. Anna Bartoszowa Wyrzykowska* (35,432), *Raina Czaplinska Chomina* (35,433), *Stachowa Raina Nowosielska* (35,438), *Marina Florianowa Przesmycka* (35,445), *pani Zofia Dębińska Jakubowa* (12,210) lub formę utworzoną od nazwiska męża, które brzmiało inaczej niż nazwisko żony (patrz rozdział V), np. *pani Zofia Poniatowska Woinowa wdowa* (35,477).

Kolejnym elementem decydującym o dokładnej identyfikacji danej osoby mogła być zachowana obok imienia i nazwiska odmiejscowego formacja odojcowska, np. *nobilis Anna Grabarzowna Wienciatowska* (35,443), *nobilis Marina Dreianka Terlikowska* (35,443).

3. Nazwa utworzona od imienia męża + nazwa utworzona od nazwiska męża na **-ski** + nazwa utworzona od przezwiska lub przydomka męża, np. *pani Janowa Jakubowska Lachowczyzna* (35,518), *pani Janowa Jakubowska Marcinkiewiczowa wdowa* (35,517), *Marcinowa Biernacka wdowa Kozłowa* (35,408), *pani Nasitowska Janowa Hinczyna wdowa* (35,477).

W zestawieniu *Janowa Kłaszewicz Jakubowska wdowa* (35,517) przypuszczalnie mamy do czynienia z nazwiskiem męża *Kłaszewicz*

i nazwą *de domo Jakubowska*. Można również interpretować inaczej ten typ zestawienia.

Podany materiał ilustracyjny pozwala stwierdzić, że trzyczłonowe formuły identyfikacyjne zawierające w swym składzie nazwisko na **-ska** używane były do określania wdów szlachetnie urodzonych. Konieczność dodawania dodatkowego elementu identyfikacyjnego była spowodowana nagminnym występowaniem w wielu wsiach szlacheckich tych samych nazwisk odmiejscowych, np. *Biernacka, Jakubowska, Nowosielska, Poptawska, Szankowska, Szawłowska, Terlikowska, Wyrzykowska*. Rozbudowane zestawienia antroponimiczne zawierały informację wdową po kim dana kobieta była.

4. Imię + nazwa odojcowska + analityczna nazwa odmiejscowa, np. *Katarzyna Cieślanka z Międzyrzeca* (35,509), *Anna Kociołkowna z Turowa* (35,509), *Marina Tereszczanka z Wolki* (35,510), *generosae Euphemiae Beydowa in Zaborze* (35,442).

Jeśli rygorystycznie przestrzegać stopnia antroponimiczności poszczególnych elementów identyfikacyjnych, to przytoczone formuły należałoby zakwalifikować jako dwuczłonowe, ponieważ odmiejscowe przydawki analityczne nie mają charakteru antroponimicznego.

Jako indywidualny przypadek należy potraktować zestawienie *nobilis Zofia Buratyńska de Sarnaki* (35,532). Zawiera ono informację, w jakich miejscowościach kobieta mieszkała lub była ich właścicielką (Buratyniec, Sarnaki) do chwili osiedlenia się w Klimczycach. O użyciu szczególnej formuły identyfikacyjnej może zdecydował fakt poślubienia przez szlachciankę chłopca.

IV. Nazwy czteroelementowe

W badanym materiale antroponimicznym znalazło się jedno poświadczenie czteroelementowej formuły nazewniczej składającej z imienia, nazwiska de domo, formacji na -owa utworzonej od imienia męża oraz nazwiska męża : *Zofia Gnoińska Jakubowa Dębińska* (1647; 12,210). Nie trzeba dodawać, że tak identyfikowana osoba była szlachcianką.

Oprócz wymienionych dotąd modeli nazewniczych w różny sposób sygnalizujących zależność kobiet od mężczyzn (żon od mężów, córek od ojców) należy wspomnieć o jeszcze jednej formie rejestracji, która oddaje ściśle powiązanie kobiety z mężem nawet po jego śmierci, np. *Felicianna relictă olim Mathiae Bolesta Gnińska* (35,417), *Anna Wyczotkowska relictă olim Pauli Zagrobik* (35,417), *nobilis Adamowa vidua olim Adami Korzeniewski* (35,418), *pani Małgorzata wdowa olim Aleksandri Twardowski* (35,511).

Na podstawie przedstawionego materiału antroponimicznego można stwierdzić, że wiek XVII stanowi etap zaawansowany w procesie kształtowania się żeńskiego systemu antroponimicznego. Jednakże proces ten przebiegał nierównomiernie w poszczególnych warstwach społecznych, a nawet w obrębie określonego stanu dają się zaobserwować różnice, które wynikały z nierównego uposażenia majątkowego, prestiżu społecznego. Spostrzeżenie to potwierdzają przytoczone wcześniej rozważania na temat podziałów stanowych i wewnątrzstanowych (patrz rozdział I).

W tym stuleciu dominują syntetyczne formy nazw, do których zaliczymy derywaty paradygmataczne na -ska, np. *Jakubowska*, *Szawłowska*, *Wyrzykowska*; zależnościowe sufiksalne formacje od-mężowskie i odojcowskie, np. *Strzelczukowa*, *Hinczyna*, *Szymaniu-*

czka, *Korsunianka*, *Chlebowna* oraz marytonimika na -icha//-ycha. Ponadto wystąpiły formacje dopełniaczowe, np. *Zofia Czernicza*, formacje patronimiczne równe nazwiskom męskim, np. *Kozicz*, *Wicherkowicz*.

W XVII wieku zmieniły się nieco proporcje w zakresie produktywności poszczególnych formantów. Na pierwszym miejscu okazały się marytonimika na -owa, które występowały we wszystkich warstwach społecznych, na kolejnych - derywaty fleksyjne na -ska, które dominowały wśród szlachcianek oraz marytonimika na -icha//-ycha identyfikujące przede wszystkim chłopki, rzadziej mieszczki. Przyrostki -ina//-yna nie odegrały istotnej roli, niemniej jednak wyraźniej zaznaczyły swą obecność, niż miało to miejsce w XVI wieku.

W XVII wieku mamy do czynienia z wyraźnym wzrostem liczby rejestrowanych w dokumentach formacji patronimicznych derywowanych sufiksami -anka, -owna.

Do reliktyw przeszłości zaliczymy analityczne nazwy odmiejscowe, np. *Maryna z Turnej*, *dziewka Katarzyna z Moszczoniej*, a także, mimo znacznej popularności, analityczne określenia zależnościowe wskazujące na to czyją córką, żoną (matką, teściową) lub wdową po kim dana kobieta była, np. *Nastia córka Kuryanowa*, *Uliana żona Iwanowa*, *Chwieda wdowa Łaczkowa*.

Antroponimy analityczne reprezentowały sobą niższy przejściowy etap rozwoju własnych nazw osobowych kobiet. Skrócenie przez elizję wyrazu pospolitego oraz językowe sformalizowanie prowadziło do przekształcenia nazw analitycznych w syntetyczne.

Tak więc w jednym przedziale czasowym występowały zarówno typy nazw bardziej jak i mniej wykształcone nie tylko pod względem

formy, ale także funkcji nazwiskowej: nie wszystkie przedstawione i poświadczane dość obficie w tym rozdziale nazwy kobiet zawierały w sobie potencjalną możliwość uzyskania z biegiem czasu statusu nazwiska.

Charakterystyczna dla procesu kształtowania się systemu antroponimicznego różnorodność i niestabilność nazewnictwa dała w rezultacie bogactwo zestawień antroponimicznych służących do identyfikacji kobiet. Ogólnie rzecz biorąc żeński system antroponimiczny pozostaje jednak nadal systemem otwartym, tzn. takim, w którym możliwe są zmiany i przekształcenia, w którym w zasadzie brak wyraźnej tendencji (szczególnie w warstwie chłopskiej, ale także mieszczańskiej) do stabilizacji modelu nazewniczego, który z biegiem czasu został uznany za prawnie obowiązujący.

O dodawaniu do imienia nazw dodatkowych, np. w postaci formacji marytonimicznych, patronimicznych, nazwisk na -ska, w dużym stopniu decydowała konieczność możliwie dokładnej identyfikacji osoby, a nie jakaś koncepcja nazwiska (taką samą sytuację obserwujemy w procesie kształtowania się męskich form nazwisk). W rezultacie powstaje znaczna liczba różnorodnych modeli identyfikacyjnych. Ze względu na liczbę elementów składowych są to modele jednoczłonowe, dwu- i wieloczłonowe. Bardziej rozbudowane zestawienia antroponimiczne przede wszystkim służą do identyfikacji szlachcianek, chociaż w tej warstwie społecznej dominuje już w zasadzie dwustopniowy model identyfikacyjny: imię + nazwisko, które ma postać przymiotnikową na -ska lub formacji marytonimicznej na -owa, -ina//-yna.

Z drugiej jednak strony XVII wiek w nazewnictwie kobiet powiatu mielnickiego to okres istniejącej jeszcze jednoimienności. Samym

tylko imieniem oraz nazwą apelatywną określającą rodzaj zajęcia kobiety nominowanej, jej stan społeczny określano biedotą wiejską, plebs i pospólstwo. Imion w połączeniu z nazwami apelatywnymi wskazującymi na relacje rodzinne, używanych na ogół w kontekście antroponimu męża (ojca), nie należy traktować jako samodzielnych jednostek nazewniczych.

Występowanie jednostopniowego nomen proprium personale innego typu, np. andronim, patronim, nazwisko na -ska, nie było ściśle związane z przynależnością stanową, niemniej jednak w odniesieniu do kobiet z warstw uprzywilejowanych stosowano je niezwykle rzadko. Nazwy takie prawdopodobnie trafiały do dokumentów, ponieważ w określonym środowisku były dobrze znane i w wystarczającym stopniu wyróżniały w nim nominowane w ten sposób osoby.

O specyficznym charakterze procesu kształtowania się nazwisk żeńskich w dużym stopniu zadecydowało także ściśle uzależnienie własnych żeńskich nazw osobowych od antroponimów męskich, a te z kolei od przynależności stanowej.

XVII-wieczne nazwy kobiet odzwierciedlają wszystkie rodzaje antroponimów męskich omówionych w I rozdziale pracy. Z określonych powodów najmniej uwagi poświęcono tam imionom męskim. Należy więc w tym miejscu dodatkowo podkreślić, że w warstwie chłopskiej dużą popularnością cieszyły się formacje od-mężowskie i odojcowskie tworzone właśnie od imion, mimo że dany chłop mógł posiadać swoje indywidualne nazwisko. Różnorodne hipokorystyczne formy imion chłopów były na tyle charakterystyczne, że posiadały wystarczające możliwości identyfikacyjne, aby służyć za podstawę do tworzenia nazw żeńskich. Z pewnością decydował o tym także określony zwyczaj. Kobiety określane przy

pomocy takich form izolowanych lub w połączeniu z imieniem praktycznie nazwisk nie posiadały. Odimienne formacje odmęzowskie i odojcowskie stosowane często do identyfikacji wdów przyszczalnie pozostały w potocznej sferze użycia.

Konieczność zarejestrowania znacznej liczby kobiet była także przyczyną stosowania znacznej liczby pozaonimicznych środków identyfikacyjnych, które w przypadku występowania tylko jednej nazwy własnej, w dodatku nie posiadającej wybitnie wyróżniających cech, tak jak imiona lub często używane w warstwach niższych pojedyncze andronimy odimienne (np. *Jakubowa*, *Hawrylicza*, *Chomina*), pełniły bardzo istotną rolę, stanowiąc faktyczny wyróżnik danej osoby.

Stosowanie nazw apelatywnych też nie zawsze rozwiązywało problem indywidualizacji nazewniczej osób. Nazwy **komornica**, **dziewka**, **dziewka rzedna** występują dość często w zapisach, przy czym niejednokrotnie mamy do czynienia z tym samym imieniem, np. we wsi Kornica 21 kobiet zarejestrowano tylko z imienia w połączeniu z określeniem **komornica**, w tym 7 kobiet o imieniu *Maryna*.

Znaczna różnorodność formuł nazewniczych stosowanych do identyfikacji kobiet w XVII-wiecznym powiecie mielnickim przyszczalnie mogła wynikać ze stosowania w dokumentach zapisów, które łączyły zarówno oficjalny, jak i potoczny sposób określania kobiet. Jest to jednak stwierdzenie ryzykowne, bowiem na podstawie posiadanych materiałów źródłowych nie można zdecydować o istnieniu takiego rozgraniczenia w sposób jednoznaczny, nie mówiąc o dokładnym określeniu cech charakterystycznych tych dwóch systemów oraz różnic, które je dzielą. Wszakże w tym okresie nie

obowiązywały żadne przepisy prawne, które w sposób mniej lub bardziej precyzyjny ustalałyby zasady używania własnych nazw osobowych. Można jedynie mówić o prawie zwyczajowym, jakie w tym okresie obowiązywało i określało granice, w których obrębie funkcjonował określony zasób antroponimów³¹¹.

Proces kształtowania się systemu nazewniczego w pewnym sensie przebiegał samoistnie, pozostawał jednak w ścisłym związku z uwarstwieniem stanowym, a na terytorium pogranicznym, jakie stanowił powiat mielnicki, także w pewnym stopniu z przynależnością etniczną i kultową.

Podstawowym zadaniem pojedynczych antroponimów żeńskich, jak również oznaczeń wieloelementowych, była zdolność do aktualnej identyfikacji. W przypadku zmiany okoliczności życiowych danej kobiety, a właściwie jej męża lub ojca, jako że nazwy żeńskie były tworzone od podstaw antroponimów męskich, mogła również nastąpić zmiana określeń identyfikacyjnych.

O istnieniu "nazwisk" i ich stabilizacji można mówić jedynie w odniesieniu do arystokracji i szlachty. W niższych warstwach społecznych ta sama osoba mogła być identyfikowana w różny sposób, np. *Maryna Zinkiewiczówna* albo *Maryna Hinczyna* (15, 16).

Tak więc na przykładzie antroponimii dawnego powiatu mielnickiego dadzą się zaobserwować różne etapy rozwoju żeńskiego systemu antroponimicznego: od identyfikacji przez imię i tekst (np. *Anna praczka*, *Jagnieszka dziewczka*) poczynając, a na nazwie będącej prototypem dzisiejszego nazwiska (np. *Anna Jakubowska*, *Hanna Chwedkowicz*), czyli na modelu nazewniczym, który obowiązuje do dnia dzisiejszego, kończąc.

V. NAZEWNICTWO MĘŻÓW I ŻON W XVII WIEKU NA TERENIE POWIATU MIELNICKIEGO

W XVII-wiecznym powiecie mielnickim nazwisko częstokroć nadal ma charakter dodatkowego indywidualnego określenia człowieka. Fakt zawarcia związku małżeńskiego nie decydował o przyjęciu przez żonę "nazwiska" męża. Z drugiej jednak strony córki (a także synowie) są nazywane formami patronimicznymi nazwisk lub odpowiednią formą nazwiska na -ski, co wskazywałoby na tworzenie się już pewnych form określeń rodzinnych, czy też rodowych.

Zasygnalizowany w tytule problem niewątpliwie sięga wcześniejszego okresu, niemniej jednak w przypadku imiennictwa kobiecego dokumentacja historyczna jest o wiele uboższa i nie tak wczesna, jak w wypadku mężczyzn, co nie pozwala na dokładne prześledzenie procesu kształtowania się i wzajemnej relacji nazwisk mężów i żon od samego początku.

Z XV-wiecznych dokumentów mielnickich mamy przykłady nazw żeńskich w postaci samych imion.

Na podstawie badań W. Szulowskiej³¹² nad XV-wiecznym nazewnictwem ziemi halickiej i lwowskiej można stwierdzić, że fakt

przyjmowania przez żonę nazwiska męża i używanie go jako stałego elementu identyfikacyjnego praktycznie nie istniał ze względu na zmienność i różnorodność elementów nazewniczych, które służyły do aktualnej identyfikacji osoby.

Badając staropolskie formacje marytonimiczne (na materiale antroponimicznym z Wielkopolski, zaczerpniętym z SSNO) T. Skulina³¹³ sygnalizuje, że kilkadziesiąt nazw żeńskich posiada inną podstawę słowotwórczą niż zapisana w dokumencie nazwa męża.

W XVI-wiecznych dokumentach mielnickich mamy głównie do czynienia z nazwami wdów. Większość z nich jest identyfikowana przy pomocy różnego rodzaju formacji odmężowskich (patrz rozdział III). Zdarzały się jednak przypadki jednoczesnego identyfikowania przy pomocy nazwiska panieńskiego, np. *pani Katarzyna Niemierzanka Hrehorowa Baczyzna* (21,I,63).

Licznie zarejestrowane w źródłach XVII-wiecznych antroponimiczne formacje żeńskie cechuje znaczna różnorodność, przy czym sposób identyfikacji jest częstokroć narzucony przez typ źródła oraz osobę sporządzającą dokument, co nie jest bez znaczenia dla ostatecznych wyników badań, zwłaszcza że w wielu miejscowościach kobiety były identyfikowane tylko przy pomocy imienia. Niemniej jednak zebrany materiał antroponimiczny okazał się wystarczający dla poczynienia pewnych spostrzeżeń na temat nazwisk noszonych przez mężów i żony.

Szereg czynników, o których była mowa wcześniej, miało wpływ na procesy nazwiskotwórcze, na przewagę takiego a nie innego typu nazwiska, ale sam fakt funkcjonowania w XVII w. mniej lub bardziej wykształconych form antroponimicznych był uzależniony w dużym stopniu od przynależności do określonej warstwy społecznej. Czyn-

nik ten prawdopodobnie w dużym stopniu decydował o wcześniejszym lub późniejszym rozpowszechnieniu się zwyczaju przyjmowania przez żonę nazwiska męża, a ściślej identyfikacji nazewniczej żony przy pomocy własnej nazwy męża w poszczególnych warstwach społecznych.

W połowie XVII w. warstwach uprzywilejowanych dość często cała rodzina, a więc również i żona, używała tego samego nazwiska, np. *pan Władisław Czosnowski, pani Zofia Czosnowska* (35,418); *iegomość pan Stephan Nowosielski, ieymość pani Maryanna Nowosielska* (35,418); *generosi Nicolai Siestrzewitowski, pani Agata Siestrzewitowska małżonka* (35,442); *pan Jan Włodek podstarości mielnicki, ieymość pani Jadwiga Włódkowa podstarościna* (35,495); *iegomość pan Mikołaj Dadzibog, imość pani Jadwiga Dadzibogowa* (35,494); *iegomość pan Mikołaj Orzeszko stolnik mielnicki, pani Maryanna Orzeszkowa stolnikowa Mielnicka, pan Theofil Orzeszko syn, pan Jan Orzeszko syn, panna Zophia Orzeszkowna córka, panna Anna Orzeszkowna córka* (35,435); *pan Jan Niemiera stolnik Podlaski, ieymość pani Alexandra Niemierzyna, iegomość pan Jerzy Niemiera syn, imość panna Niemierzanka Joanna* (35,434).

Czasami nazwiska żon właścicieli dworów nie były uwzględniane w spisach ludności, np. *iegomość pan Woyciech Emerik Mleczo starosta Mielnicki i Łosicki, ieymość pani starościna* (35,525); *iegomość pan Stanisław Orchowski, ieymość pani Katarzyna małżonka* (35,470); *pan Mateusz Popławski, żona Katarzyna* (35,410); *pan Paweł Lipiński z małżonką* (35,512). Nie oznacza to ich braku w ogóle. Przypuszczalnie pisarz sporządzający rejestr do podatku po głównego nie zadał sobie trudu umieszczenia nazwisk żon w spisie, zwłaszcza że w tego typu dokumencie przede wszystkim istotna była

liczba "głów", a nie nazwisk. W takich przypadkach można przypuszczać, że żona nosiła nazwisko męża. Za posiadaniem nazwiska rodzowego, czy też rodzinnego przemawiała wysoka pozycja społeczna i racja stanu, np. w innym dokumencie jest wymienione nazwisko żony W.E.Mleczki starosty mielnickiego i łosickiego łącznie z nazwiskiem panieńskim: *Opalińska Mleczkowa* (16,1,58).

Wśród szlachty (przypuszczalnie biedniejszej) nie należały jednak do wyjątków przypadki, kiedy żonę rejestrowano w dokumentach przy pomocy nazwiska panieńskiego, np. na dworach w okolicy wsi Droblin: *pan Jakub Biliński, pani Feliciana Radzikowska małżonka; pan Iendrzei Bilinski, pani Zofia Poptawska małżonka; pan Piotr Chrzczonowski, pani Zofia Hinczanka małżonka; pan Woiciech Turski, pani Jadwiga Laskowska małżonka; pan Stanisław Smolenski, pani Anna Hinczanka małżonka; pan Iendrzei Rzymowski, pani Constantia Hinczanka małżonka* (35,477-478); na dworach należących do kościoła Borziłowskiego: *pan Ian Poptawski, pani Ewa Kozminska małżonka; pan Ian Poniatowski, pani Barbara Lipnicka małżonka; pan Adam Wyrozembski, pani Katarzyna Poniatowska małżonka* ((35,470); *pan Matheusz Kalicki, pani Teresa Napierska małżonka* (35,476); *generosus Stephanus Kuczewski, uxor Zophia Sosnowska* (35,418); *pan Jan Trifoni, pani Teresa Napierska małżonka* (35,462); *Adam Raczek sędzia ziemski mielnicki, żona Zofia Laskowska miecznikówna mielnicka* (1632; 41,163); *Adam Raczek miecznik mielnicki, żona Teofila Nowosielska sędzianka mielnicka* (1678; 41,163).

Warto podkreślić, że w tej warstwie społecznej dzieci noszą nazwisko ojca, np. dwór we wsi Droblin: *pan Stanisław Czapski, pani Katarzyna Trzemeska małżonka, pan Piotr Czapski syn, panna*

Anna Czapska i Katarzyna Czapska córki (35,478); dwór we wsi Borziłowka: *pan Woiciech Iwanowski, żona Anna Turska, Wawrzyniec Iwanowski syn, Krystyna Iwanowska córka* (35,478); dwór we wsi Kielbaski: *iegomość pan Marcin Michał Henkiel, pani Katarzyna Milewska małżonka, pan Michał Henkiel syn, panna Helżbieta Henkiellowna* 935,478).

Przytoczone ilustracje mimo wszystko nie stanowią wystarczającego dowodu na to, że żony (szlachcianki) nie nosiły nazwisk mężów. Być może wymieniano je czasami z nazwiska panieńskiego w celu dokładniejszej identyfikacji.

Najliczniejszą wśród szlachty podlaskiej grupę tworzyła szlachta zagrodowa³¹⁴. W tej warstwie społecznej mężowie i żony noszą indywidualne nazwiska (przynajmniej tak zostali zarejestrowani w dokumentach): we wsi Chybowo 28 par małżeńskich, np. *nobilis Paulus Białowąsik cum uxore Hedvigi Sarnaczka, nobilis Mathias Florczuk cum uxore nobili Margaretha Kuklińska, nobilis Andreas Seroszynski cum uxore nobili Agneta Kusnierzowna, nobilis Albertus Borkulak - Anna Szankowska* (35,444); we wsi Terlikowo 18 par, np. *Valentinus Augustynowicz cum uxore nobili Dorota Dziadkowska, nobilis Nicolaus Czubet - Agneta Baliczka, nobilis Joannes Buhay cum uxore nobili Marianna Głuchowska* (35,448); we wsi Rozwadowo 11 par, np. *nobilis Albertus Kryński cum uxore nobili Catharina Biernacka, nobilis Valerianus Milkowski cum uxore Zophia Wróblewska* (35,445).

Przy okazji można dodać, że hierarchia feudalna w łonie formalnie równego stanu szlacheckiego znalazła swój skromny wyraz także w nazewnictwie osobowym. Przedstawiciele szlachty zagrodowej częściej niż szlachty majątniej, posiadającej duże dwory,

noszą nazwiska o charakterze patronimicznym lub przezwiskowym, np. *Głowienczuk, Nadobnik, Kukawczyk, Krupa, Buhay* (35;444,448), podczas gdy dla polskiego stanu szlacheckiego charakterystyczne były formacje na -ski.

Niski stan posiadania zapewne tylko pośrednio wpłynął na taki a nie inny charakter nazwisk w tej warstwie szlachty. Być może czynnikiem decydującym była znaczna liczba szlachciców w jednej wsi, to samo nazwisko odmiejscowe nie ułatwiałoby ich identyfikacji. Wśród nazwisk żon występuje znaczna liczba formacji na -ska, np. w Terlikowie zarejestrowano 18 kobiet zamężnych o nazwisku *Terlikowska* (było to z pewnością nazwisko odojcowskie). Wynikało to z tego prostego względu, że kobiety nie odgrywały jeszcze istotnej roli w stosunkach prawnospołecznych, stąd też fakt nagminnej powtarzalności jednakowo brzmiącego nazwiska nie miał większego znaczenia. Identyfikacja kobiet zamężnych przy pomocy nazwisk odojcowskich (panieńskich) miała zresztą charakter tymczasowy. Z biegiem czasu żona przyjmowała nazwisko męża.

Czynnik ekonomiczny był decydujący, jeśli chodzi o sposób identyfikacji i rejestracji chłopów. Biedotę wiejską zarówno pochodzenia polskiego, jak i ruskiego zapisywano w "kontekście rodzinnym": *Mikołaj Szuszczyk, Małgorzata żona, Maryna córka* (35,439); *laboriosus Albertus Strzelczuk cum uxore Theodora* (35,449); *laboriosus Paulus Rak cum uxore Marina; Iwan Luszyk, Iwan syn tegosz, Uliana żona Iwanowa* (35,453); *Stefan Skorczyk, Wasia żona, Dmitruk brat, Maryna żona Dmitrukowa* (35,458).

W spisach mieszkańców wielu wsi brak jest nawet imion kobiet, np. *Paweł Wotos, żona, dziewczka, córka* (35,521); *Laurentius Adamik cum uxore* (35,449) albo w ogóle się ich nie wymienia stosując zapis,

który stwierdza tylko liczbę osób: *Wasko Czeszko samoczwart* (35,529), *Klim Andreiow samoszost* (35,529). Taki zapis stosowano również w odniesieniu do Żydów, np. *Mosko Ichowicz samoczwart, Samson Aronowicz samowtor, ale wdowa Golda Berkowa* (35,495).

Do rzadkości w biednej warstwie chłopstwa należą zapisy, w których wymieniona jest odojcowska nazwa żony, np. dwa przypadki we wsi Hlebczin: *laboriosus Gregorius Chwiedczuk cum uxore Marina Osipowna, laboriosus Simon Chalimonik cum uxore Hedvigi Maciejowna* (35,446); w Płoskowie: *laboriosus Mathias Howien cum uxore Marina Welacowna* (35,446).

Te nieliczne przykłady nie stanowią dostatecznego dowodu na to, że w tej warstwie społecznej w II połowie XVII wieku indywidualne nazwiska żon w postaci formacji odojcowskich, antroponimów na -ska oraz określeń innego typu nie były powszechnie używane. Jedno jest tylko pewne, że rzadko umieszczano je w dokumentach, o czym decydował niski status społeczny.

Zgoła odmiennie rzecz się ma w wypadku bogatych chłopów - gospodarzy. Spisy podatkowe zawierają zarówno nazwiska mężów jak i żon, nazwy te mają charakter indywidualny. Rejestr mieszkańców wsi Ostrowki zawiera nazwy osobowe 53 "gospodarzy z żonami", np. *Maciey Dziewulski, żona Dorotha Kiewielanka; Woiciech Sakulik, żona Marina Ładzianka; Tomasz Titulik, żona Marina Saruniowna; Grzegorz Mikucik, żona Jadwiga Maksimowa; Jan Bocianik, żona Anna Piechnikowa; Piotr Kłoczko, żona Barbara Olexina; Marcin Kiewielik, żona Jadwiga Dąbrowska; Kazimierz Gleszczyk, żona Zofia z Żakowey Woli; Paweł Sakulik, Anna Kociotkowna z Turowa żona; Michał Bujak, żona Zophia z Krzemoszyc* (35, 509-510).

Podane przykłady dowodzą, że wśród indywidualnych nazwisk żon wyróżniamy formacje patronimiczne na -owna, -anka, marytonimika na -owa, -ina, odojcowskie nazwy odmiejscowe na -ska oraz analityczne nazwy odmiejscowe.

Występowanie charakterystycznych dla kobiet zamężnych i wdów formacji na -owa, -ina w roli nazwisk "panieńskich" może świadczyć o powtórnym zamążpójściu danej kobiety.

Dotychczas poddano analizie nawiska mężów i żon w różnych grupach szlachty, w różnych warstwach chłopów. Jak się rzecz ma z mieszczaństwem. W XVII-wiecznym powiecie mielnickim znajdowało się przecież kilka miasteczek: Mielnik, Łosice, Rososz, Międzyrzec, Horodyszczce i Niemirów.

Jak twierdzą historycy, mieszczaństwo Podlasia było wyjątkowo słabe ekonomicznie i niewiele znaczące politycznie³¹⁵. Przypuszczalnie ten stan rzeczy nie pozostał bez wpływu na kształtowanie się nazewnictwa osobowego, a mianowicie opóźnienie pewnych procesów (np. utrwalania się określonych struktur, dziedziczności nazwisk) w porównaniu do innych regionów ówczesnej Polski³¹⁶. Potwierdza to m.in. praca J.Bubaka³¹⁷ na temat formowania się nazwisk chłopskich i mieszczańskich na Sądecczyźnie, gdzie zwyczaj dziedziczenia już istnieje i systematycznie utrwała się w ciągu XVI-XVII wieku.

Wracając do rozważań na temat procesu ustalania się "mieszczańskiego nazwiska małżeńskiego" można stwierdzić, że w XVII w. ma już miejsce zwyczaj przyjmowania przez żonę nazwiska męża. W badanych źródłach spotykamy różne sposoby identyfikacji żon, od pojedynczego imienia, poprzez formacje odojcowskie, do nazw odmężowskich, np. *Kulina żona Kondratowa* (35, 456); *Iwan Kalin-*

nik żona tegosz (35,451); *Marusia Matesowna żona Krzysztofa Dłuski* (1637; 15,8); *Anna Chrolikowna żona Mikołaja Szelwy* (1643; 15,10); *Marcin Zubko, żona Anna Puchalska* (1654; 15,17); *Apolonia Szczerbakowna żona Piotra Żynkowicza* (1656; 15,18); *Proska żona sławetnego Jakima Pikiłowicza albo Proska Pikiłowa* (1646; 15,12); *Stephan Hınca, żona jego Maryna Żinkowiczowna albo uczciwa Maryna Hinczyna* (1655; 15,16); *Woyciech Kosciesza, Hanna Kosciaszyna* (1674; 15,19).

Przedstawione przykłady nazwisk żon świadczą o dużym zróżnicowaniu i braku jednolitego oficjalnie przyjętego sposobu nazywania kobiet w XVII wieku, w tej liczbie również kobiet zamężnych. Spotykamy wśród nich formacje odmężowskie, odojcowskie, odmiejscowe (tworzone od odmiejscowych nazwisk na -ski).

Wśród nazwisk żon utworzonych od nazwisk mężów spotykamy na ogół charakterystyczne dla stanu szlacheckiego formacje odmiejscowe, np. *Nowosielska, Czosnowska, Poptawska*. Ze względu na stosunkowo niewielką liczbę nazwisk szlacheckich innego typu (o charakterze patronimicznym; przezwiskowym, odimiennym) rzadziej występują określenia utworzone przy pomocy typowych żeńskich formantów dzierzawczych, np. -yna (*Niemierzyna*), -owa (*Orzeszkowa, Dadzibogowa*), a nawet -owna (*pani Marianna Orzeszkowna sędzina*).

Formy odmężowskie w owym czasie były bardziej typowe dla wdów, niż kobiet, których mężowie żyli, np. *pani Nasitowska Janowa Hinczyna wdowa* (35,477), *pani Lenartowa Wychotowska wdowa* (35,410), *pani Jakubowa Dębinska* (1647; 12,210).

Już XVI-wieczne dokumenty obfitują w znaczną liczbę nazw wdów utworzonych formantami -owa, -ina, -icha, -ka. Niemniej

jednak w II połowie XVII wieku zdarzają się jeszcze przypadki identyfikowania wdów przy pomocy formacji odojcowskich, np. *Maryna Wakulanka wdowa po Hawrylu Usowiczu* albo *Hawryłowa Usowicz*, *Darka Kierkowna wdowa po Andrzeju Ostrowskim* (15, 12-13).

Zapisy tego typu odzwierciedlają normy zwyczajowe albo wynikają z konieczności dokładnej identyfikacji dla potrzeb jurysdykcji (przemawia za tym typ dokumentu - księgi sądowe).

Pojedyncze przykłady zbieżności nazwisk mężów i żon wśród szlachty zagrodowej wynikają raczej z faktu pochodzenia i zamieszkiwania w tej samej miejscowości, a nie przyjęcia przez żonę nazwiska męża, np. w Rozwadowie: *nobilis Thomas Rozwadowski cum uxore nobili Marina Rozwadowska* (35,445); *slach. Adam Wyrzykowski, Anna Wyrzykowska żona* (35,436).

Spotykamy także nazwy żon w postaci przydawki zawierającej nazwę miejscową, np. ...żona *Zofia z Żakowej Woli*, ...żona *Zophia z Krzemoszyc* lub w połączeniu z formą odojcowską, np. ...żona *Anna Kociołkowna z Turowa*, ...żona *Marina Tereszczanka z Wolki*, czy też nazwą odmiejscową syntetyczną w połączeniu z analityczną, np. *laboriosus Andreas Barthoszyk cum uxore nobili Zofia Buratyńska de Sarnaki*.

Obok syntetycznych i analitycznych formacji odmiejscowych w XVII wieku żony często są identyfikowane przy pomocy nazw odojcowskich, utworzonych przy pomocy formantów -owna, -anka od imion chrzestnych, np. *Marusia Matesowna (mąż Krzysztof Dłuski)*, *Darka Sakowna (mąż Iwan Pszeniczny)*, *Maryna Bochdanianka (mąż Woiciech Rodak)*, *Maryna Tereszczanka (mąż Paweł Wieniczuk)* lub innych nazw ojców (przezvisk, formacji patronimicz-

nych, etnonimów, nazw zawodów), np. *Dorota Brewnowna (mąż Daniel Ciszuk)*, *Agnieszka Bahnianka (mąż Jan Nestorzyk)*, *Anna Kluczykowna (mąż Piotr Kaczenik)*, *Regina Lipiowna (Paweł Lis)*, *Marina Ładzianka (Woitek Sakulik)*, *Jadwiga Żakowna (Jakub Adamczuk)*, *Agnieszka Kiewielanka (Woitek Skorulik)*, *Elżbieta Mazurowna (Maciej Jędryszczuk)*, *Regina Kowalowna (Grzegorz Beydziczak Adamczuk)*.

Nazwy z sufiksami -owa, -ina, np. *Szczesna Wieczkowa (mąż Piotr Kaczaczuk)*, *Elżbieta Woroszowa (Bartosz Beczuk)*, *Jadwiga Maximowa (Grzegorz Mikucik)*, *Barbara Olexina (Piotr Kłoczko)* mogły być formacjami odojcowskimi, jako że nazwy odojcowskie tego typu odnotowano w innych regionach³¹⁸, ale bliższa prawdy jest hipoteza, że są to marytonimika zachowane po pierwszym mężu.

W niektórych wsiach żony są identyfikowane przy pomocy etnonimów, np. *Misko Nestorzyk, żona Uxima russka*; *Bartosz Śliwczuk, żona Feyda Russka*; *Kassian Siemieniuk, żona Hapa russka* (6 przypadków we wsi Ostrowki). Chodziło tu zapewne nie tylko o to, że tak identyfikowane kobiety były ruskiego pochodzenia, ale także innego niż rzymskokatolickie wyznania.

Przedstawione dane odnośnie kształtowania się nazwiska "małżeńskiego", czy też zwyczaju przyjmowania przez żonę nazwiska męża, nie są marodajne dla całego powiatu, ponieważ nie we wszystkich miejscowościach stosowano pełny zapis nazw mężów i żon (w rejestrach podatkowych oraz księgach prawno-sądowych kobiety z gminu częstokroć identyfikowano przy pomocy imienia, które występowało samodzielnie lub stanowiło składnik określenia wieloelementowego, np. *Theodora żona pastuchowa*). Niemniej jednak bogaty zasób antroponimów z kilku parafii (Sarnackiej, Łosickiej,

Rososkiej) pozwala sądzić, że w XVII wieku indywidualna identyfikacja mężów i żon była powszechna na terytorium całego powiatu.

Tezę tę potwierdzają wyniki badań stwierdzające występowanie tego zjawiska w XVII lub na początku XVIII wieku na innych terenach Polski oraz poza jej granicami, np. w powiecie gostyńskim (Wielkopolska)³¹⁹, na Łemkowszczyźnie³²⁰, na Litwie³²¹. Identyfikacja kobiet zamężnych przy pomocy form patronimicznych miała miejsce również na Białorusi³²² i Ukrainie³²³. Dla porównania weźmy przykłady z terenu Litwy: *Łukasz Jurgajtis z żoną Marią Matuciówną, Woyciulis Delbys z żoną Jadwygą Danetajciówną, Tomasz Budajtis z żoną Dosiulu Kiszkielacyiówną*³²⁴ lub też z Wielkopolski: *Joanis Kubera sculteti et Anna Kocianka, Alberti villici et Hedvigis Wyrębkowna*³²⁵.

Z obserwacji B.Mikołajczakowej³²⁶ wynika, że stan taki, czyli identyfikacja kobiety zamężnej przy pomocy formacji odojcowskiej mógł trwać kilka, a czasem kilkanaście lat po ślubie, później żona przyjmuje nazwisko męża.

Z kolei na podstawie badań V.Blanara³²⁷ można powiedzieć, że we wsiach z dawną kolonizacją wołoską nazwy kobiet kształtowały się w oparciu o własną tradycję rodową.

Na Litwie, Białorusi i Ukrainie kobiety szlachetnie urodzone identyfikowano przy pomocy rozbudowanych zestawień antropomicznych zawierających zarówno nazwy odojcowskie, jak i odmężowskie, np. *Stanisław Macieiewicz Możejko i Magdalena Jakubowna Ragińska Stanisławowa Możejkowa, Iwan Walentynowicz Raczek i żona Gendruta Januszewska Ianowa Raczkowa*³²⁸; *pani Marija Gulewiczowna Adamowaja Bałabanowaja*³²⁹; *żona pana Bogusza Fiedorowicza Garasy pani Anna Boguszowna Masal-*

*ska, pani Borkułowaja Korskaja starostina Disnienskaja Połonieja Wasilewna Krosninskaja*³³⁰.

W powiecie mielnickim przy pomocy wielocłonowych zestawień antropomicznych identyfikowano raczej wdowy w warstwie uprzywilejowanej, np. *pani Janowa Jakubowska Marcinkiewiczowa wdowa* (35,517), *Zofia Gnoińska Jakubowa Dębińska* (12,210), zaś kobiety zamężne w tej warstwie społecznej nosiły zazwyczaj nazwisko męża, czasem w połączeniu z nazwiskiem rodzimym.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że na terenie powiatu mielnickiego w pierwszej kolejności zwyczaj przyjmowania przez żonę nazwiska męża został wprowadzony i kultywowany przez rody magnackie, arystokrację głównie ze względu na ich status społeczny oraz rolę w życiu publicznym kraju. W innych warstwach społecznych w II połowie XVII wieku panowała w tym względzie swoista dowolność bez wyraźnych tendencji do ukierunkowanej stabilizacji. Zjawisko to występuje nawet wśród szlachty, zwłaszcza zagrodowej, pomimo że nazwisko szlacheckie w tym okresie można już uznać za ustabilizowane³³¹. Fakt ten stoi w wyraźnej sprzeczności z twierdzeniem K.Rymuta³³², że wśród szlachty już w XV wieku wypadki zapisywania w aktach tylko rodowych nazwisk mężatek należały do rzadkości. Z kolei J.Matuszewski³³³ omawiając ewolucję nazwisk polskich pisze, że collectivum na oznaczenie pary małżeńskiej utworzone od nazwiska męża należy do rzadkości.

Przypuszczalnie okres ustalenia się zwyczaju identyfikacji nazwicznej żony przy pomocy nazwy własnej męża kształtował się odmiennie nie tylko w różnych warstwach społecznych, ale również w różnych regionach dawnej Polski.

VI. NAZEWNICTWO ŻEŃSKIE DAWNEGO POWIATU MIELNICKIEGO NA TLE ANTROPONIMII POLSKIEJ, UKRAIŃSKIEJ, BIAŁORUSKIEJ I LITEWSKIEJ

Przegląd opracowań z zakresu polskiej historycznej antroponimii kobiecej ma na celu wyodrębnienie typów słowotwórczych żeńskich postaci nazwisk, określenie geograficznego rozmieszczenia poszczególnych typów nazw, określenie produktywności i łączliwości z podstawami poszczególnych formantów marytonimicznych i patronimicznych, przedstawienie czynników wpływających na produktywność poszczególnych typów nazw, a także uchwycenie podobieństw i różnic w zakresie tworzenia nazw kobiet w powiecie mielnickim i innych regionach dawnej Polski.

Ze względu na pograniczne położenie powiatu mielnickiego, jego specyfikę osadniczą i językową wskazane jest również porównanie badanego materiału antroponimicznego z historycznym nazewnictwem ukraińskim, białoruskim i litewskim.

W artykule S.Warchoła "Nazwiska żon i córek w księdze miejskiej Lublina z początku XVII wieku"³³⁴ znalazło się słuszne stwierdzenie, że w przeciwstawieniu do stosunkowo licznych opracowań gwarowych, obejmujących problematykę nazw rodzinnych z obszaru całej Polski³³⁵, dość skromnie przedstawiają się badania w tym zakresie o charakterze historyczno-źródłowym, bowiem oprócz ogólnych uwag na ten temat zamieszczonych w gramatyce historycznej języka polskiego³³⁶ oraz w artykule K.Nitscha³³⁷ ograniczają się do niewielkiej liczby artykułów dotyczących terenu Śląska, Łodzi oraz Pomorza Gdańskiego³³⁸.

Od czasu oddania wymienionego wyżej artykułu S.Warchoła do druku zasięg chronologiczny i geograficzny badań z zakresu nazewnictwa żeńskiego znacznie się poszerzył. Konkretnym tego wyrazem są opracowania z zakresu antroponimii historycznej A.Berlińskiej³³⁹, E.Brezy³⁴⁰, H.Kamińskiej³⁴¹, M.Kamińskiej³⁴², E.Klisiewicz³⁴³, D.Kopertowskiej³⁴⁴, B.Mikołajczakowej³⁴⁵, E.Piotrowicz³⁴⁶, J.Riegiera³⁴⁷, T.Skuliny³⁴⁸, G.Surny³⁴⁹, W.Szulowskiej³⁵⁰, E.Wolnicz-Pawłowskiej³⁵¹, A.Wróbla³⁵², B.Żabskiej³⁵³, L. Dacewicz³⁵⁴.

Ale nawet na obecnym etapie badań nie jest jeszcze możliwe przeprowadzenie pełnego porównania historycznych systemów antroponimii żeńskiej funkcjonujących w różnych regionach dawnej Polski. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy jest niejednorodny charakter istniejących opracowań. O takiej a nie innej ich zawartości częstokroć decyduje liczba i jakość zachowanych materiałów źródłowych. Stąd też w różnych pracach mamy do czynienia z różnym zakresem chronologicznym badanej antroponimii. Rzeczą

pocieszającą jest fakt, że dość często jest uwzględniany wiek XVI i XVII, czyli okres najistotniejszy dla mego porównania.

W przypadku uwzględnienia w danym opracowaniu dość dużej rozpiętości chronologicznej, np. od XVI do XIX wieku, pojawia się trudność innego rodzaju. Dość często autorzy nie zadają sobie trudu, żeby przedstawić materiał antroponimiczny z rozbiciem na mniejsze odcinki czasowe, chociażby stulecia, a przecież obraz historycznego systemu antroponimicznego będącego w ciągłym rozwoju przedstawiał się różnie na poszczególnych etapach ewolucji. Podawanie całościowych danych na temat typów i frekwencji własnych żeńskich nazw osobowych, jakości i liczby formantów je tworzących itd. zacierza prawdziwy obraz procesu kształtowania się nazewnictwa żeńskiego (np. w pracy A.Berlińskiej "Antroponimia Tykocina...", J.Maczyńskiego "Nazwiska łodzian...").

Dzieje się tak dlatego, że analiza nazw żeńskich na ogół stanowi skromny dodatek do opracowywanego szczegółowo nazewnictwa męskiego. Marginesowe traktowanie nazw żeńskich daje w rezultacie szereg luk: niektórzy badacze nie podają danych na temat rozpowszechnienia poszczególnych typów nazw i formantów je tworzących; w większości prac nie uwzględnia się rodzajów zestawień antroponimicznych służących do identyfikacji kobiet nie mówiąc już o środkach pozaonimicznych, które w okresie historycznym odgrywały dość istotną rolę w identyfikacji kobiet; w znakomitej większości prac nie jest brany pod uwagę wpływ czynnika społeczno-obyczajowego na taki a nie inny przebieg procesów kształtowania się żeńskiego systemu antroponimicznego. Wbrew pozorom jest to rzecz ważna, bowiem z istoty nazw osobowych, szczególnie ich jednostkowości, intencji powoływa-

nia, jak trafnie stwierdził S.Gala³⁵⁵, wynika większy niż w wyrazach pospolitych udział czynnika pozajęzykowego.

Inna rzecz, że jest sprawą indywidualną każdego badacza, co chce w swej pracy uwzględnić; nikt nie ma obowiązku naświetlania określonego problemu w jego całokształcie, tym bardziej że w przypadku antroponimii historycznej, a historycznej antroponimii kobiecej w szczególności, o zakresie badań często decyduje charakter źródła.

Niemniej jednak obecny stan badań w zakresie historycznego nazewnictwa żeńskiego pozwala na przeprowadzenie szeregu porównań i wyciągnięcie pewnych wniosków, może jeszcze nie ostatecznych lecz dość wymownych.

Nazewnictwo kobiet w powiecie mielnickim w porównaniu z historyczną żeńską antroponimią polską.

Historyczna antroponimia polska dysponuje znaczną liczbą wykładników formalnych dla derywacji nazw kobiet. Niektóre formanty służące do tworzenia formacji marytonimicznych i patronimicznych mają charakter uniwersalny, ponieważ występują na terenie całej Polski, inne zaś mają charakter regionalny, bowiem są przypisane tylko do określonych terytoriów. Do pierwszych należą sufiksy **-owa**, **-ka**, **-ina//yna**, **-anka**, **-ówna**.

Za najbardziej popularny w większości regionów dawnej Polski należy uznać przyrostek **-owa**. I tak ze względu na liczebność formacje z sufiksem **-owa** znalazły się na pierwszym miejscu w antroponimii Kielc i okolic³⁵⁶, Łodzi³⁵⁷, Piotrkowa³⁵⁸, Łasku³⁵⁹, Chełmna³⁶⁰, Gostynia i okolic³⁶¹, Kościerzyny³⁶², Lublina³⁶³, Ru-

dawy (koło Krakowa)³⁶⁴; w powiecie kaliskim z przyrostkiem **-owa** skutecznie konkuruje sufiks **-ska**³⁶⁵.

Wymienione miejscowości są rozrzucone po całym terytorium dawnej Polski.

W XVI-wiecznej antroponimii powiatu mielnickiego formacje na **-owa** zostały zdominowane przez nazwy utworzone lokalnym formantem **-icha//ycha**. Obraz antroponimii XVII-wiecznej jest bardziej skomplikowany, niemniej jednak na pierwsze miejsce wysunęły się marytonimika na **-owa**. Dominacja formacji żeńskich derywowanych sufiksem **-owa** (**-ewa**) z pewnością wynikała stąd, że za podstawę do ich tworzenia służyły nie tylko nazwiska i przezwiska lecz także imiona mężów. Formy odimienne (i nie tylko) często stanowiły część składową opisowej formuły identyfikacyjnej typu *Maryna żona Melianowa* (35,458), *Uliana żona Iwanowa* (35,452). Marytonimika na **-icha** nie posiadały charakteru zależniowego i nie tworzyły tego typu struktur.

Na obszarze XVI-wiecznego województwa podlaskiego, m.in. w powiecie mielnickim, wystąpiły formacje żeńskie derywowane rozszerzonym wariantem sufiksu **-owa** - formantem **-owaja**³⁶⁶. Zjawisko to ma wyraźnie ograniczony zasięg geograficzny i chronologiczny. Można je łączyć z wpływem antroponimii wschodniosłowiańskiej, gdzie marytonimika na **-ewaja//owaja** są licznie poświadczane w dokumentach na przestrzeni kilku wieków (szczegółowe uwagi na temat tych formantów znajdziemy w dalszej części rozdziału)³⁶⁷.

Kolejnym powszechnie występującym przyrostkiem, który w wielu regionach Polski pod względem produktywności został zlokalizowany na drugim miejscu jest formant **-ka**. Taką pozycję

zajmuje on w większości wymienionych wcześniej miejscowości i regionów. Jako słabo produktywny jest notowany w Piotrkowie, co jest zjawiskiem nietypowym wobec mocnej pozycji tego formantu na terytoriach sąsiadujących (Łódź, powiat kaliski, Łask). E.Piotrowicz³⁶⁸ wysuwa przypuszczenie, że przyczyna niskiej popularności form na **-ka** mogła wynikać stąd, że na terenie Piotrkowa w postaci rozszerzonej przez **-ow-** (-ówka) sufiks ten przez długie lata był przyrostkiem patronimicznym, a więc jego żywotność jako przyrostka marytonimicznego musiała być ograniczona.

Na Śląsku³⁶⁹ formacje urobione przyrostkiem **-ka** przewyższają liczebnością nawet marytonimika na **-owa**.

Popularność tego sufiksu, zdaniem niektórych badaczy, m.in. E.Brezy³⁷⁰, D.Kopertowskiej³⁷¹, wynikała stąd, że łączył się on najczęściej z dość powszechnymi nazwami zawodów, a ponadto z wszelkimi podstawami słowotwórczymi zakończonymi na spółgłoskę.

Na tle antroponii ogólnopolskiej w nazewnictwie powiatu mielnickiego sufiks **-ka** zarówno w XVI, jak i w XVII wieku zajmuje skromną pozycję (patrz rozdz. III i IV).

Produktywność przyrostka **-ina//-yna** jest terytorialnie zróżnicowana, np. w XVI i XVII wieku na Śląsku formy na **-ina** obok nazw na **-ka** występują najczęściej³⁷². Na ogół jednak formacje derywowane przyrostkiem **-ina** znajdują się na trzecim (w powiecie kaliskim, Łodzi, Łasku, ziemi gostyńskiej, na Kielecczyźnie) lub czwartym miejscu.

Na niektórych terytoriach przyrostek **-ina** niewiele ustępuje pod względem produktywności przyrostkowi **-ka**. Tego typu zjawisko notuje D.Kopertowska (Kielce i okolice), S.Warchoł (Lublin), J.Maczyński (Łódź).

Ogólnie rzecz biorąc formacje tworzone przyrostkiem **-ina//-yna** spotykamy rzadziej niż derywaty z sufiksem **-owa** i **-ka**. Fakt ten wynika przypuszczalnie stąd, że jego występowanie jest uwarunkowane czynnikami fonetycznymi - tworzy on na ogół nazwiska żeńskie od podstaw antroponimów męskich zakończonych na samogłoskę, które występują rzadziej niż te z wygósem spółgłoskowym (odstępstwa od tej reguły są notowane).

W dawnym powiecie mielnickim sufiks **-ina** wykazuje minimalnie większą produktywność niż przyrostek **-ka**. Podobnie jak i w niektórych regionach Polski zajmuje czwartą pozycję pod względem liczebności formacji tworzonych z jego udziałem. Niemniej jednak jego rola jest bardzo skromna wobec ogromnej produktywności przyrostków **-owa** i **-icha//-ycha**.

Oddzielnego omówienia wymagają formacje przymiotnikowe na **-ska** określane przez jednych badaczy jako nieciekawe, przez drugich zaś zaliczane do interesujących³⁷³. Bez względu na taką czy inną kwalifikację warto zwrócić na nie nieco więcej uwagi.

Frekwencja formacji na **-ska** kształtowała się różnie nie tylko w różnych regionach dawnej Polski lecz również na przestrzeni czasu. W XVI, XVII, a nawet XVIII wieku nazwiska na **-ska** na ogół zajmują trzecią lub dalsze pozycje. Proces wzrostu liczby tych formacji obserwujemy począwszy od wieku XVII. W XVII-wiecznej antroponii powiatu kaliskiego³⁷⁴ jest to najczęściej spotykany typ nazwiska żeńskiego. W antroponii Tykocina na Podlasiu jest to również dominujący sposób określania kobiet³⁷⁵. Jednakże przewaga tych formacji nad innymi bierze się stąd, że np. w antroponii Tykocina poddane analizie nazewnictwo odnosi się do kilku stuleci.

Wiodącą pozycję formacji na -ska zgodnie z wcześniejszą sugestią można łączyć z okresem późniejszym (poczynając od XVII wieku).

Zwiększanie się z biegiem czasu liczby nazwisk żeńskich na -ska ma ścisły związek ze wzrostem liczby formacji męskich na -ski. Zdaniem S.Gali³⁷⁶ nazwiska na -ski dość wcześnie (początki tego procesu należy odnieść do wieku XIV-XV) zaczęły występować w roli stereotypów formalnych o funkcji modeli strukturalnych, co pociągnęło za sobą wzrost popularności tego typu formacji.

Ponadto oprócz względów czysto formalnych nie bez znaczenia były czynniki natury społecznej (patrz rozdział I).

Powszechnie wiadomo, że formacje żeńskie na -ska powstają od stosownych nazwisk męskich drogą zmiany paradygmatu. W odniesieniu do współczesnych nazwisk jest to sprawa nie podlegająca żadnej dyskusji. W przypadku historycznego materiału antroponimicznego wydaje się być możliwa ostrożna hipoteza, że istniały pewne odstępstwa od wyżej wymienionej reguły.

Istnienie żeńskich nazw odmiejscowych sugeruje W.Szulowska. W XV-wiecznym nazewnictwie szlachty z ziemi halickiej i lwowskiej wyróżnia formy syntetyczne odmężowskie lub odmiejscowe na -ska³⁷⁷. W istocie syntetyczne żeńskie formacje odmiejscowe na -ska mogły powstać w wyniku przekształcenia się dość licznie występujących odmiejscowych struktur analitycznych, zwłaszcza gdy właścicielką określonej wsi lub posiadłości zostawała kobieta wdowa.

Z kolei A.Wróbel³⁷⁸ w historycznym materiale antroponimicznym z Chełmna sugeruje istnienie nazwisk żeńskich na -ska o charakterze dzierżawczym. Jego zdaniem niektóre przykłady zdają się wskazywać, że możemy mieć do czynienia z faktem wyprzedza-

nia przez żeńskie formacje na -sk(a) takichże uogólnionych formacji męskich na -ski, co wydaje się wielce prawdopodobne w świetle znacznej liczby zapisów, gdzie formacje dzierżawcze zostały utworzone za pomocą -ska. W XVII-wiecznym chełmińskim materiale antroponimicznym A.Wróbel³⁷⁹ odnotował szereg poświadczeń nazwisk żeńskich na -owska, np. *Łokiertowska, Wilczkowska, Woźnicowska* i nazwisk męskich wyłącznie w postaci *Łokiert, Wilczek, Woźnica*.

Na podstawie żeńskiego materiału antroponimicznego z powiatu mielnickiego trudno znaleźć potwierdzenie dla wyżej wysuniętych hipotez, nie można również całkowicie ich wykluczyć, zwłaszcza że spotykamy zapisy typu *dziewczyna Katarzyna z Moszczoniej* (35,520), *Zophia z Krzemoszyc* (35,510), *Maryna z Turnej* (35,520), które mogły się przekształcić w odpowiednie syntetyczne formy odmiejscowe: *Moszczeńska, Krzemoszycka, Tureńska*.

W tym przypadku ten hipotetycznie zakładany proces mógł mieć miejsce w przypadku przedstawicielek stanów niższych, szczególnie kobiet samotnych, dziewczek zajmujących się do posług, które zmieniały miejsce zamieszkania. Pojawienie się nowej osoby w określonej społeczności wiejskiej (a także w małych miasteczkach) było zjawiskiem na tyle charakterystycznym, że na ogół identyfikowano daną osobę przy pomocy określeń związanych z poprzednim miejscem pobytu, czego dowodem są nazwiska chłopskie (patrz rozdział I).

Podsumowując rozważania na temat formacji żeńskich na -ska należy stwierdzić, że w XVI-wiecznych dokumentach z różnych względów nazwiska te występowały dość rzadko.

Istotny udział formacji na -ska w procesie kształtowania się XVII-wiecznego mielnickiego systemu antroponimicznego (pod względem liczby poświadczeń w dokumentach znajdowały się na trzecim miejscu) wynikał ze wzrostu liczby nazwisk na -ski wśród przedstawicieli stanów niższych. Dodać przy tym należy, że nazwiska na -ska dominowały we wsiach szlacheckich, wyraźnie skromniejszy był ich stan w dobrach królewskich.

Formacje odojcowskie derywowane sufiksami **-anka, -ówna (-owna)** występują w zasadzie na wszystkich uwzględnionych tu dotąd terytoriach. Jedynie S.Reczek³⁸⁰ nie notuje form z sufiksem -anka w XVI- i XVII-wiecznej antroponimii Michalic (na Śląsku).

Liczba tych dwóch omawianych typów nazw kształtuje się na ogół w podobnych proporcjach z niewielkimi wahaniami na korzyść sufiksu -anka, np. w Kielcach i okolicy, Piotrkowie, ziemi gostyńskiej lub sufiksu -ówna, np. w Łodzi, Tykocinie.

Większa produktywność przyrostka -owna//ówna (w Łodzi dwukrotnie większa) jest sygnalizowana w pracach, które omawiają antroponimie określonego obszaru do XIX wieku włącznie, a więc A.Berlińskiej, J.Mączyńskiego³⁸¹. Wynikała ona z faktu stopniowego wypierania formacji z sufiksem -anka przez derywaty z -ówna, czego przyczyną było zakłócenie ogólnego systemu regulującego łączliwość tych formantów z określonymi podstawami. Do końca XVI wieku od podstaw zakończonych na samogłoski powstawały patronimika z przyrostkiem -anka, od podstaw ze spółgłoskami w wygłosie - derywaty z przyrostkiem -ówna. Przewaga form z -ówna jest także tłumaczona faktem, że większość nazwisk męskich, które stanowią podstawy form patronimicznych, kończyła się na spółgłoskę.

Mniejsza produktywność sufiksu -ówna w niektórych regionach Polski była spowodowana obecnością innego sufiksu patronimicznego, a mianowicie sufiksu **-ówka**, m.in. w Piotrkowie³⁸².

W odróżnieniu od sufiksów -anka, -ówna przyrostek -ówka należy zaliczyć do formantów o ograniczonym zasięgu geograficznym. Oprócz Piotrkowa, gdzie cieszył się znaczną popularnością do XVII w. (od tego czasu był stopniowo wypierany przez sufiks -ówna) używany był w Kielcach i okolicy na określenie żon i córek³⁸³, na Śląsku w XVIII w. jako formant patronimiczny³⁸⁴. Ponadto 11 przykładów formacji derywowanych sufiksem -ówka znajduje M. Kamińska³⁸⁵ w księgach sieradzkich.

W przypadku tego formantu można chyba mówić o "wyspowym" jego występowaniu, czego najlepszym dowodem jest znaczna popularność w Piotrkowie i tylko jedno poświadczenie w powiecie kaliskim³⁸⁶.

Ogólnie rzecz biorąc sufiks -ówka występował w Polsce centralnej i na Śląsku.

Także w wyniku kontaminacji, ale tym razem formantu -ina (może dzierzawczego -in) z formantem -ka powstał sufiks **-inka//ynka**. Nazwy żeńskie derywowane tym sufiksem notuje B. Mikołajczakowa³⁸⁷ w ziemi gostyńskiej. Sugestia, że jest to prawdopodobnie rzadki formant tworzący nazwy żon, wydaje się być słuszna.

Formant patronimiczny -ula zlokalizowano m.in. na Podhalu, na Śląsku. W konkretnym przypadku miejscowości Chrzęszczyce służył do określania panien³⁸⁸.

Zdaniem A.Zaręby³⁸⁹ dzisiejszy zasięg tego przyrostka oznaczającego kobiety zamężne, rzadziej córki, jest pozostałością stanu dawnego.

W antroponimii ziemi mielnickiej nie odnotowano żadnego z wyżej omówionych trzech sufiksów (-ówka, -inka, -ula).

W XVI-wiecznych dokumentach mielnickich spotykamy głównie nazwy wdów, stąd też wystąpiło tylko kilka poświadczeń derywatów na -anka, -owna. Dokumenty XVII-wieczne zawierają zdecydowanie więcej poświadczeń, niemniej jednak w porównaniu z liczbą formacji marytonimicznych patronimika zajmowały skromną pozycję.

Dominacja formacji odměżowskich nie jest jednak regułą. Na przykład w XVI- i XVII-wiecznej antroponimii Kielc³⁹⁰ najliczniejsze wśród nazwisk żeńskich są właśnie struktury z formantem -anka (162). Określenia panien tworzone za pomocą sufiksu -owna też wystąpiły dość licznie: 108 wobec 145 nazw z przyrostkiem -owa i właściwie minimalnej liczby poświadczeń na -ka i -ina.

Można przypuszczać, że proporcje liczbowe nazw odměżowskich i odojcowskich układały się w zależności od rodzaju badanych dokumentów. Na ogół w dokumentach dotyczących większości badanych terytoriów częściej rejestrowano kobiety zamężne i wdowy, niż panny, chociaż nie należała do rzadkości identyfikacja kobiet jednocześnie przy pomocy formacji marytonimicznych i patronimicznych.

Oprócz wymienionych już sufiksów -ówka, -inka, -ula do formantów geograficznie związanych z określonym terytorium zaliczymy formant **-icha//-ycha**. W XVI i XVII wieku w powiecie mielnickim jest on wyjątkowo produktywny. W XVI wieku przewyższa popu-

larnością przyrostek -owa, w XVII wieku z pewnych względów schodzi na drugi plan.

Skromny stan badań historycznych nie pozwala dokładnie określić zasięgu oddziaływania omawianego formantu w XVI i XVII wieku. Niewątpliwie jego geograficzna lokalizacja ograniczała się do przygranicznego pasa wschodniego, określanego dzisiaj jako kresy wschodnie. Jednakże nie znajduje go S.Warchoł³⁹¹ w archiwalnym materiale lubelskim z początku XVII wieku. Jeden przykład występujący na Lubelszczyźnie pod datą 1590 r. podaje P.Smoczyński³⁹² za L.Kaczmarkiem i B. Lindert.

Na terenie dawnego województwa podlaskiego najdalej wysuniętym punktem, gdzie zanotowano trzy przypadki nazw żeńskich z sufiksem -icha jest miasteczko Suraż. Tak więc formacje te raczej nieznanne były w północnej części XVI-wiecznego województwa podlaskiego³⁹³. Nie notuje tego przyrostka A.Berlińska w antroponimii Tykocina na przestrzeni XVI-XIX wieku³⁹⁴.

Kwestii produktywności, geograficznego rozmieszczenia oraz genezie nazwisk żon (względnie córek) na -icha P.Smoczyński poświęcił trochę miejsca w pracy "Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym -ch- w części sufiksальной"³⁹⁵. Głównym przedmiotem rozważań jest stan współczesny tych formacji. Z materiałów historycznych P.Smoczyński podaje kilka niejasnych przykładów (nie wiadomo czy oznaczały kobiety) oraz wspomniany jeden przykład z Lubelszczyzny. Nie wymienia obszaru dawnego województwa podlaskiego, zwraca zaś uwagę na brak określeń na -icha w XIV- i XV-wiecznej antroponimii Ukrainy oraz na znaczną ich liczbę w wiekach następnych.

Interesujące rozważania zawiera omawiana pozycja na temat pochodzenia formacji żeńskich na -icha. P.Smoczyński nie podziela zdania innych badaczy, m.in. A.Zaręby³⁹⁶, że jest to przyrostek ruskiego pochodzenia.

Obecność przyrostka -icha w nazewnictwie polskim na ogół tłumaczy się wpływem ukraińskim. P.Smoczyński twierdzi, że stan w języku ukraińskim raczej należy uznać za wtórny. Przemawia za tym fakt, że w XIV i XV wieku brak zarówno jakichkolwiek śladów nazwisk na -icha, jak i dowodów na produktywność hipokorystyków z -ch-, które stanowiły podstawę do wyodrębnienia określeń żon według nazwisk mężów. Hipokorystyka z -ch- sięgają chronologicznie czasów prasłowiańskich. Silniejsze ogniska produktywności występowały tylko w języku polskim i rosyjskim.

W czasie późniejszym nastąpił z kolei wpływ języka ukraińskiego na język polski jeśli chodzi o kształtowanie się nazwisk żon od nazwisk mężów, nazw zawodów kobiet itd.³⁹⁷

Rozmieszczenie geograficzne formacji żeńskich na -icha wydaje się w pełni tę myśl potwierdzać.

Określenie historycznego stanu formacji żeńskich derywowanych omawianym przyrostkiem, a mianowicie zasięgu geograficznego, jego produktywności w poszczególnych stuleciach, zasięgu społecznego wymaga dalszych badań. Dodać przy tym należy, że stan współczesny jest opisany dosyć wyczerpująco. Najdalej wysuniętym punktem współczesnego zasięgu określeń kobiet tworzonych przyrostkiem -icha jest wieś Rudy w powiecie puławskim³⁹⁸.

Jeśli w tym miejscu zawężymy rozważania na temat formantów marytonimicznych i patronimicznych oraz częstotliwości ich występowania do obszaru dawnego województwa podlaskiego, to ze

względu na dominację określonych struktur można podzielić terytorium tego województwa na dwie części: północną i południową. Na podstawie szeregu inwentarzy i rejestrów pomiary włócznej z XVI wieku oraz innych dokumentów (Patrz: źródła, poz. 1-11, 21, 25, 34-40) w północnej części województwa obserwujemy zdecydowaną dominację nazw żeńskich derywowanych sufiksem -owa przy jednoczesnym całkowitym braku formacji z sufiksem -icha// -ycha. W części południowej panuje nieco inna sytuacja: dużą produktywność wykazują oba przyrostki, przewagę wykazują formacje na -icha. W XVII wieku dominuje przyrostek -owa, poza tym rośnie rola formantu -ska. Pozostałe przyrostki (-ina// -yna, -ka, -a) na całym terytorium województwa podlaskiego odgrywały niewielką rolę.

Słabo poświadczone formacje odojcowskie z sufiksem -anka, -owna (na północy obserwujemy większą liczbę tworów na -owna) w źródłach XVI-wiecznych znacznie obficie wystąpiły w wiekach późniejszych (por. XVII-wieczną antroponimie powiatu mielnickiego opracowaną w rozdziale IV, antroponimie Tykocina z XV-XIX wieku na podstawie pracy A.Berlińskiej)³⁹⁹.

Znacznie mniej uwagi w opracowaniach z zakresu polskiej antroponimii kobiecej poświęcono formułom identyfikacyjnym stosowanym w nazewnictwie kobiet.

Dość szczegółowo przedstawia ten problem W.Szulowska⁴⁰⁰ omawiając polskie i ukraińskie nazewnictwo osobowe XV-wiecznej ziemi halickiej i lwowskiej. Ze zrozumiałych względów (niska frekwencja nazw kobiet w badanych źródłach) badaczka ogranicza się tylko do warstwy szlacheckiej.

Omówienie sygnalizowanego problemu znajdziemy także w opracowaniu XVII- i XVIII-wiecznej antroponimii Chełmna.

W porównaniu z niezwykle bogatym zasobem formuł identyfikacyjnych występujących w powiecie mielnickim (patrz rozdział III i IV) materiał antroponimiczny z Chełmna przedstawia znacznie skromniejsze możliwości. Zwrócić przy tym należy uwagę na odmienną kwalifikację elementów wchodzących w skład formuły nazewnicznej, np. jako nazwy dwuskładnikowe A.Wróbel podaje następujące zestawienia: *Rydłowa wdowa*, *Czechowiczka wdowa*, *Pankowa stara*, *Stara Kolaszyna*, *Ramzina Młoda*; do trzyskładnikowych zalicza następujące struktury: *Franciszkowa Pieklikowa wdowa*, *Jerzyna Cielicka wdowa*⁴⁰¹. Z przytoczonych przykładów wynika, że określenia "wdowa", czy też przydawki "stara", "młoda" są traktowane na równi z antroponimami.

Podobną interpretację zawiera także artykuł A.Berlińskiej⁴⁰² poświęcony XVI-wiecznej antroponimii Tykocina.

W materiale antroponimicznym z terytorium powiatu mielnickiego przy podziale na zestawienia antroponimiczne ze względu na liczbę składników brane są pod uwagę tylko elementy sensu stricto antroponimiczne, zaś wyrazy typu "wdowa", "komornica" i szereg innych traktowane są jako pozaonimiczne elementy identyfikacyjne (patrz rozdział III i IV).

W XVII-wiecznym Chełmnie, jak twierdzi A.Wróbel⁴⁰³, przeważają twory (najczęściej odpowiednie określenia odmězowskie) jednoskładnikowe. Być może zadecydował o tym charakter badanych dokumentów, co nie jest bez znaczenia, niemniej jednak w XVII-wiecznym powiecie mielnickim w zasadzie dominują dwuczłonowe zestawienia antroponimiczne, jednoczłonowe były chara-

kteryistyczne dla wieku XVI. Ich przewaga będzie wyraźna nawet jeśli pominąć analityczne określenia zależnościowe określające czyją żoną, córką lub wdową po kim dana kobieta była.

Kobiety w aktach metrykalnych parafii Łask (ziemia sieradzka) określane są połączeniem: imię + określenie odmězowskie lub odojcowskie derywowane typowymi sufiksami o zasięgu ogólnopolskim. Oprócz tego M.Kamińska⁴⁰⁴ notuje rzadko pojawiające się określenia całych rodzin czy małżeństw, ale już pod koniec XVII wieku, a głównie w wieku XVIII.

Też dopiero w XVIII wieku "rodzinny" sposób identyfikacji rodziców pojawił się w ziemi gostyńskiej⁴⁰⁵. Osiemnastowieczne metryki parafii mielnickich także notują znaczną liczbę takich przypadków⁴⁰⁶.

Dotychczasowe rozważania pozwalają stwierdzić, że w opracowaniach z zakresu polskiej antroponimii historycznej niewiele miejsca poświęcono omówieniu modeli nazewnicznych używanych do identyfikacji kobiet.

Nazewnictwo żeńskie powiatu mielnickiego na tle żeńskiej antroponimii ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej.

Na początku tego rozdziału padło stwierdzenie, że pograniczne położenie dawnego powiatu mielnickiego, a co za tym idzie, złożone pod względem etnicznym osadnictwo wywołują niejako naturalną potrzebę porównania antroponimii tego obszaru z antroponimią ukraińską, białoruską i litewską.

Tło porównawcze dla XVI- i XVII-wiecznej antroponimii powiatu mielnickiego w zasadzie stanowi nazewnictwo z tego samego

okresu, niemniej jednak warto zwrócić uwagę na pracę W. Szulowskiej⁴⁰⁷, która prezentuje wcześniejszy etap rozwoju systemu antroponimicznego na terenach etnicznie i językowo mieszanych. Dotyczy ona ruskiego (ukraińskiego) imiennictwa chłopów oraz polskiego i ukraińskiego imiennictwa osobowego szlachty.

Zbliżona charakterystyka etniczno-językowa dawnej ziemi mielnickiej oraz ziemi halickiej i lwowskiej pozwoli na znalezienie analogii i podobieństw, mimo to że materiał antroponimiczny z obu terytoriów nie jest w pełni porównywalny ze względu na badany okres i zasięg społeczny.

W wykorzystanych przez W. Szulowską źródłach przeważały zapisy dotyczące szlachcianek, stąd w XV-wiecznym nazewnictwie kobiet ziemi halickiej i lwowskiej dominowały formy o charakterystyce przymiotnikowej na -sk(a)⁴⁰⁸. Towarzyszy im znaczna liczba specyficznych dla okresu wcześniejszego nazw odmiejscowych w postaci analitycznej: de + własna nazwa miejscowa. W XVI i XVII wieku w powiecie mielnickim analityczne nazwy odmiejscowe są zjawiskiem reliktowym, ponieważ jest to już etap bardziej zaawansowany w rozwoju żeńskiego systemu antroponimicznego.

Oprócz formacji na -ska w dawnej ziemi halickiej i lwowskiej wystąpiły typowe formy odmeżowskie z sufiksem -ewa//-owa i -ina. Zjawiskiem wyjątkowym (z pewnością ze względu na omawiany okres) są zapisy formacji patronimicznych na -owna, -anka.

Najczęściej spotykany sposób identyfikacji szlachcianek i kobiet nieszlachcianek stanowi określenie czyją żoną, matką, córką lub wdową po kim jest nazywana kobieta. Ten sposób określania kobiet z dużym powodzeniem był stosowany w dawnym powiecie mielnickim, ale najczęściej w odniesieniu do kobiet z gminu.

Imiennictwo żeńskie ziemi halickiej i lwowskiej odróżnia od nazewnictwa ziemi mielnickiej obecność nazw z łacińskim sufiksem -issa (zapewne jest to cecha okresu wcześniejszego) oraz brak formacji derywowanych formantem -icha// -ycha. Jak wiadomo pojawiły się one na terytorium ukraińskim dopiero w wieku XVI (patrz P. Czuczka, P. Smoczyński, M. Seniów)⁴⁰⁹.

Wśród nazw kobiet pochodzenia chłopskiego, nielicznych zresztą, W. Szulowska nie odnotowała ani jednego nazwiska odmiejscowego na -ska. Jest to zupełnie zrozumiałe, bowiem w tej warstwie społecznej pojawiają się one później, w wieku XVI, a na większą skalę, w zależności od regionu, w wieku XVII, o czym świadczy nie tylko mielnicki materiał antroponimiczny lecz także nazewnictwo osobowe z innych obszarów Polski, przy czym w niektórych regionach te formacje przymiotnikowe dominują nad formacjami marytonimicznymi, np. w XVII-wiecznym powiecie kaliskim⁴¹⁰.

Natomiast w XV-wiecznych formułach identyfikacyjnych dotyczących chłopek W. Szulowska stwierdza obecność odmiejscowych wyrażeń przyimkowych wraz z towarzyszącymi im wyrazami polyspolitymi typu *mulier, kmethonissa*.

Porównując formuły identyfikacyjne odnotowane w materiale antroponimicznym z XV-wiecznej ziemi halickiej i lwowskiej z XVI- i XVII-wiecznymi zestawieniami antroponimicznymi z ziemi mielnickiej obserwujemy trzy sytuacje: 1) obecność identycznych modeli nazewniczych, jak np. imię + nazwa na -ska, imię + formacja marytonimiczna na -owa, -ina lub patronimiczna na -owna, -anka; 2) obecność pewnych formuł w ziemi halickiej i lwowskiej i ich brak w antroponimii ziemi mielnickiej, np. imię + "alias" + to samo imię w formie hipokorystycznej + (ewentualnie nazwisko na -ska), dwa

różne imiona połączone wyrazem "alias" (przy pomocy dwóch różnych imion w powiecie mielnickim identyfikowano czasami mężczyzn); 3) brak określonych formuł w ziemi halickiej i lwowskiej i ich obecność w ziemi mielnickiej, np. dwie formy marytonimiczne utworzone od imienia i nazwiska męża, forma marytonimiczna w połączeniu z patronimiczną, szereg formuł trzyelementowych itd.

W materiale antroponimicznym z ziemi halickiej i lwowskiej obserwujemy znacznie uboższy zasób formuł identyfikacyjnych. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest fakt, że ze względu na skąpe poświadczenia źródłowe w zakresie nazewnictwa kobiet autorka ogranicza się do dokładniejszego omówienia tylko tych sposobów identyfikacji, które odnoszą się do szlachcianek. Poza tym obfitość modeli nazewniczych w antroponimii ziemi mielnickiej wynika z bardziej zaawansowanego etapu rozwoju nieustabilizowanego jeszcze systemu antroponimicznego, jaki można zaobserwować w kolejnych stuleciach. Zmienność, brak stabilizacji, konieczność możliwie dokładnej identyfikacji w zależności od aktualnych potrzeb, o czym świadczy obecność określeń wieloelementowych, oraz duża liczba określeń pozaonimicznych daje w rezultacie bogaty i interesujący zasób żeńskich modeli nazewniczych.

Nazewnictwo żeńskie dawnego powiatu mielnickiego łączy wiele cech wspólnych z historycznym *ukraińskim systemem antroponimicznym* zarówno jeśli chodzi o stronę formalną, jak i znaczeniową badanych antroponimów żeńskich.

Na podstawie badań M.Seniw⁴¹¹ możemy stwierdzić, że na terytorium Ukrainy największą produktywność w zakresie tworzenia

nazw kobiet wykazywały formanty marytonimiczne -icha, -owa, -owaja oraz patronimiczne -anka (-'anka), -owna (-ewna, -ówna, -iwna). Mniejszą rolę odegrały sufiksy -ka (-aczka, -uczka, -yczka), -ina, -inaja, -ska, -skaja, -owska, -cka, -ckaja.

A więc jest to obraz podobny do tego, jaki mamy w powiecie mielnickim, z tą tylko różnicą, że począwszy od wieku XVII w powiecie mielnickim znacznie wzrosła rola przyrostka -ska, ponieważ nazwisko na -ski zyskało znaczną popularność wśród niższych warstw społecznych - mieszczaństwa i chłopstwa. Na Ukrainie sufiks -ska rzadko wykraczał poza granice nazewnictwa funkcjonującego w warstwach uprzywilejowanych.

Ponadto inaczej potoczyły się losy formacji żeńskich derywowanych sufiksem -ewaja// -owaja, które pozostawiły nikły ślad bytności w I połowie XVI wieku w powiecie mielnickim, nieco wyraźniejszy w innych punktach województwa podlaskiego, a szczególnie w ziemi bielskiej, gdzie znajdujemy kilkanaście poświadczeń formacji na -owaja, np. *Mikołajewaja Borodinaia* (21,I,192), *Petrowaia Baykowaia wdowa* (21,I,193), *Hryhorewaia Jewka* (21,I,201), *Martynowaia Mitaricz* (21,I,197). Ich pojawienie się na terytorium dawnego województwa podlaskiego należy chyba tłumaczyć faktem przejścia, rzecz jasna przejściowego, zwyczajów nazewniczych, które przysły wraz z szeroką falą osadnictwa ruskiego. Dodatkowo potwierdzają to przypuszczenie wyniki dotychczasowych badań w zakresie historycznej antroponimii kobiecej w innych regionach dawnej Polski, gdzie nie stwierdzono obecności określeń żeńskich derywowanych rozszerzonym wariantem sufiksu -ewa// -owa.

Tak więc formant -ewa// -owa w rozszerzonej postaci -ewaja// -owaja, obficie poświadczony w ukraińskim (a także białoruskim)

nazewnictwie osobowym na przestrzeni kilku wieków, nie przyjęła się na sąsiadujących terenach polskich.

Zarówno w antroponimii ukraińskiej, jak i w nazewnictwie powiatu mielnickiego w XVI i XVII wieku funkcjonowały określenia kobiet równe nazwiskom męskim (patrz rozdział III i IV). M.Seniw w zasadzie nie wyjaśnia faktu istnienia tego typu nazwisk żeńskich.

Duże podobieństwo obserwujemy także w zakresie występowania określonych modeli nazewniczych, jakie wystąpiły w żeńskiej antroponimii ukraińskiej oraz żeńskim nazewnictwie powiatu mielnickiego. Po pierwsze, należy odnotować znaczną różnorodność zestawień antroponimicznych o identycznym lub zbliżonym rodzaju nazw stanowiących ich elementy składowe.; po drugie w antroponimii obu porównywanych terytoriów wystąpiły na szeroką skalę formuły wieloelementowe, z tą różnicą, że w antroponimii powiatu mielnickiego modele dwuczłonowe, rzadziej trzyelementowe, a tylko dwa razy - czteroelementowe, podczas gdy w antroponimii ukraińskiej (wprawdzie dość rzadko) odnotowano charakterystyczne dla przedstawicielek warstw uprzywilejowanych formuły cztero- i pięcioelementowe (zaznaczyć przy tym trzeba, że mam na uwadze tylko elementy sensu stricto antroponimiczne). Gdyby uwzględnić stosowane wówczas dość szeroko pozaonimiczne środki identyfikacyjne, to okazałoby się, że najbardziej rozbudowany model nazewniczy w powiecie mielnickim zawiera pięć członów, np. *ieymość pani Marianna Orzeszkowa stolnikowa Mielnicka* (35,435), *laboriosa vidua Margaretha Miskowa Szczęśniukowa* (35,447), zaś w antroponimii ukraińskiej - sześć członów, np. *Michajłowa Swiniuskaja Fedora Fedorowna kniaźna Czartoryskaja, kniaginia*

*Aleksandrowaja Wiszniewieckaja kniaźna Aleksandra Andrejewna*⁴¹².

W antroponimii ukraińskiej M.Seniw wyróżnia trzy podstawowe kategorie nazw kobiet:

- 1) nazwy własne antroponimiczne, do których zaliczane są różne formy imion chrzestnych (np. *Anna, Oryszka*), formacje odcowskie (np. *Kuzmianka, Petrykowna*), formacje odmęzowskie (np. *Woronicha, Trochimowa, Makarowiczka, Petrykowaja, Mikulskaja*), własne przezwiska lub nazwy zajęć (np. *Dołha, Sierenka, Proskurnica*)⁴¹³;
- 2) nazwy apelatywne, (np. *Malarka, Piwowarka, Chomina wdowa, Dubska wdowa, Iwanicha Ilkowa, Fiedorowaja Leszkowa, Jacycha Kuzmiczka, Hrycicha Zareckaja*)⁴¹⁴;
- 3) nazwy antroponimiczno-apelatywne, czyli nazwy składające się z antroponimu i elementu opisowego (np. *Oryna andrejewa žena, szynkarka Hanka, Nasta z Łupkowa*)⁴¹⁵.

Podział ten jest niezupełnie zrozumiały. Wątpliwości budzi wyodrębnienie drugiej grupy nazw, w której pojedyncze nazwy odmęzowskie w połączeniu z wyrazami "wdowa", "wdowycia", "żona" (np. *Wołczycha wdowa, Panasowa wdowa, Paszkowaja wdowa*) oraz zestawienia antroponimiczne składające się z dwóch andronimów lub andronimu i patronimu (np. *Iwanicha Ilkowa, Tomasowa Steckowna*) traktowane są jak nazwy apelatywne wskazujące na zależność od męża lub ojca. Zdziwienie może budzić fakt włączenia nazwy *Mikiłina wdowa* do grupy nazw apelatywnych, zaś *Oleksinaja wdowa* do nazw antroponimicznych⁴¹⁶.

Być może jest to pomyłka, bowiem do grupy jednoczłonowych nazw antroponimicznych M.Seniw włącza wszelkie pojedyncze an-

dronimy na -owa, -icha, -ka, -ina itd., które występują bez określenia "wdowa" (np. *Wakulicha, Maksimowa, Petryczka, Sawczyzna*). Wydaje mi się, że zdecydowanie inna kwalifikacja określeń *Chomina* (jako antroponimu) i *Chomina wdowa* (jako nazwy apelatywnej) nie jest konieczna. Nawiasem mówiąc w mielnickim materiale antroponimicznym oba typy nazw są zdecydowanie traktowane jako jednoczłonowe określenia antroponimiczne.

Podsumowując rozważania na temat ukraińskiej antroponimii kobiecej M. Seniw stwierdza, że w przypadku identyfikacji kobiet w dokumentach panował chaos. Stosowano różnego rodzaju określenia: od lakonicznych do bardzo rozbudowanych. Rodzaj używanych nazw był zdeterminowany zależną pozycją kobiety w domu i życiu publicznym. Dowolność, różnorodność i chaos, jaki panował w nazewnictwie kobiet, oznaczał praktycznie brak ściśle określonego modelu nazewniczego oraz ściśle określonego systemu antroponimicznego. Sytuacja taka trwała do wieku XIX⁴¹⁷.

Historyczną antroponimię karpacko-ukraińską (łemkowską) XVI i XVIII wieku omawia E. Wolnicz-Pawłowska⁴¹⁸. Z jej badań wynika, że największą frekwencję wykazywały określenia kobiet derywowane sufiksem -owa, dość znaczną - nazwy z sufiksami -ka, -ycha, -cka, zaś niewielki był udział określeń z sufiksami -anka, -ania, znikomym - z sufiksami -yna, -owna, -owka, -a. Kwalifikowany powszechnie jako patronimiczny sufiks -anka w antroponimii łemkowskiej służył do tworzenia formacji marytonimicznych, zaś w antroponimii sąsiadującej z terytorium łemkowskim Sądecczyzny spotykany jest w nazwach odmeżowskich i odojcowskich⁴¹⁹.

Antroponimia łemkowska dysponowała znaczną liczbą wykładników formalnych służących do tworzenia nazw kobiet. Bogaty

zasób formantów był rezultatem sąsiedztwa gwar ukraińskich z gwarami polskimi i słowackimi.

Większość wymienionych wyżej formantów występuje we współczesnych ukraińskich gwarach łemkowskich, zmieniły się nieco proporcje częstotliwości występowania poszczególnych sufiksów⁴²⁰.

W historycznej antroponimii łemkowskiej wystąpiły formuły nazewnicze identyczne do tych, które obserwujemy w ziemi mielnickiej, ponieważ tereny te znajdowały się w zasięgu oddziaływania języka ukraińskiego. Poddany analizie bogatszy zasób antroponimów mielnickich pozwala w rezultacie wychwycić większą różnorodność zestawień antroponimicznych.

Historyczna żeńska antroponimia białoruska (XIV-XVIII w.) na terytorium badanym przez A. Uścińowicz⁴²¹ różni się od nazewnictwa żeńskiego funkcjonującego w dawnym powiecie mielnickim, a także na terytorium ukraińskim, brakiem przyrostka -ka oraz znikomym udziałem określeń z sufiksem -icha. A. Uścińowicz podaje tylko dwa przykłady form derywowanych tym przyrostkiem (występują w połączeniu z apelatywnym określeniem "wdowa") mimo to, że badany okres obejmuje pięć stuleci.

Z kolei M. Biryła⁴²² notuje niewielką liczbę poświadczeń nazw kobiet tworzonych formantami -owka i -icha, ale tylko na Mohylowszczyźnie, przy tym dopiero w wieku XVIII.

Ponadto w analizowanym przez A. Uścińowicz i M. Biryłę materiale antroponimicznym rzadziej niż w antroponimii powiatu mielnickiego spotykane są nazwiska na -ska(ja)//-cka(ja), zaś marytonimiczny przyrostek -ina przeważnie występuje z końcówką rodzajową -aja.

Bogatszy natomiast w antroponimii białoruskiej jest zasób żeńskich formantów patronimicznych, bowiem oprócz powszechnie występujących -ewna//-owna i -anka, do których ograniczają się żeńskie patronimika w województwie podlaskim, A.Uścińowicz notuje także sufiksy -inna, -enna, a M.Biryła - -iczna⁴²³.

Do najpopularniejszych białoruskich marytonimików należy zaliczyć formacje derywowane sufiksami -owa, -ewaja//-owaja, -ina, -inaja⁴²⁴.

Sygnalizowana wcześniej nieobecność formacji derywowanych sufiksem -icha//-ycha na terenie północnej części dawnego województwa podlaskiego łączy pod tym względem antroponimie tego obszaru z antroponimią białoruską (Grodzieńszczyzna, Brześć i okolice), w której ten przyrostek nie wykazywał szczególnej aktywności. Z kolei obfitość formacji z przyrostkiem -icha w części południowej województwa podlaskiego, na której obszarze znajdowała się ziemia mielnicka, potwierdza ścisły związek antroponimii tego terenu z żeńskim osobowym nazewnictwem ukraińskim.

W antroponimii białoruskiej bogaty jest zasób modeli nazwicznych używanych do identyfikacji kobiet. A. Uścińowicz odnotowała zestawienia antroponimiczne zawierające od jednego do pięciu elementów składowych, zaś M.Biryła stwierdził obecność sześciu a nawet siedmioelementowych żeńskich modeli nazwicznych⁴²⁵. Ten ostatni przypadek, poświadczony tylko jeden raz, stanowi raczej kwestię sporną, ponieważ nazwa apelatywna "starostina" wchodząca w skład siedmioelementowego zestawienia antroponimicznego jest traktowana na równi z nazwami sensu stricto antroponimicznymi.

Z porównania historycznej antroponimii Ukrainy, Białorusi i województwa podlaskiego wynika, że łączy je szereg cech wspólnych, które jednocześnie odróżniają antroponimie tych obszarów od antroponimii rdzennie polskiej. Zaliczyć do nich należy: obecność formacji derywowanych formantem -icha//-ycha (na Białorusi głównie na Mohylowszczyźnie), -ewaja//-owaja (w województwie podlaskim zaczęły zanikać w XVI wieku), obecność wieloelementowych zestawień antroponimicznych, które służyły głównie do identyfikacji przedstawicielek uprzywilejowanych warstw społecznych. Brak stosownych opracowań w zakresie antroponimii polskiej nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, czy identyfikacja kobiet przy pomocy wieloelementowych modeli nazwicznych miała miejsce i na jaką skalę oraz jakie uwarunkowania społeczne stanowiły podłoże tego zjawiska.

Ponadto antroponimie żeńską dawnego powiatu mielnickiego łączy z antroponimią białoruską, ale przede wszystkim z ukraińską semantyka podstaw słowotwórczych antroponimów (dane na ten temat zawiera rozdział I poświęcony antroponimom męskim, od których powstały nazwy żeńskie).

Z antroponimią ukraińską i białoruską można chyba łączyć zasygnalizowane w III i IV rozdziale pracy zjawisko identyfikowania kobiet przy pomocy formacji patronimicznych na -ewicz//-owicz.

Otóż w XVI-wiecznym (w XVII wieku na znacznie mniejszą skalę) powiecie mielnickim i innych rejonach województwa podlaskiego używano do identyfikacji kobiet nazw równych nazwiskom męskim na -icz//-ycz, -ewicz//-owicz, które zazwyczaj występowały w połączeniu z imieniem lub nazwą derywowaną sufiksami -owa,

-icha od imienia męża, np. *Kulina Kliszewicz* (5,142), *Iwanowa Kozicz* (5,132), *Iwanicha Kudzinowicz* (5,128).

Wzmianki na temat nazwisk żeńskich równych nazwiskom męskim można znaleźć w niewielu opracowaniach dotyczących antroponimii żeńskiej z innych obszarów dawnej Polski.

Z podobnym zjawiskiem zetknęła się B. Mikołajczakowa⁴²⁶, która pisze, że na terenie ziemi gostyńskiej nazwiska kobiet równego nazwiskom męskim (przy tym chodzi o różnego rodzaju formacje) występowały z rzadka od początku XVII wieku. Wyjaśnia także, że ten sposób określania kobiet jest jeszcze jedną cechą antroponimii polskiej zróżnicowanej regionalnie.

Na początku XVII wieku obecność kilku nazwisk żeńskich w postaci męskiej sygnalizuje E. Breza w parafii Smogulec, np. *Anna Goiacz*, *Helena Michalik*⁴²⁷.

Z kolei E. Wolnicz-Pawłowska⁴²⁸ znaczny odsetek nazw kobiet identycznych z nazwami męskimi notuje wśród antroponimii łemkowskiej (ukraińskiej), ale dopiero w XVIII wieku.

W XVI-wiecznej antroponimii białoruskiej i ukraińskiej przy pomocy patronimicznego sufiksu -owicz(a), -ewicz(a) tworzone jeden z komponentów wieloelementowego zestawienia antroponimicznego identyfikującego kobietę. Za podstawę do utworzenia takiego określenia służyło imię lub nazwisko męża, a także imię ojca męża, np. (u A. Uścińowicz): *Hriszkowaja Pilipowicz Marjucha*, *Horodenskaja Paszkowaja Hrebienicza Lucia*; (u M. Biryły): *Iwanowaja Artemowicza*, *Hanna Stanisławowaja Dmiszewicz*; (u M. Seniów): *Masia Waskowna Wachnowicza*⁴²⁹.

W antroponimii ukraińskiej i białoruskiej mamy do czynienia niemal wyłącznie z formami posesywnymi na -icza, zaś w antroponimii

powiatu mielnickiego jest odwrotnie: oprócz dwóch poświadczeń antroponimów w formie posesywnej (*Wasiłowa Klimowicza*, *Zofia Czernicza*) resztę stanowią nazwy równe patronimikom męskim na -ewicz//-owicz (patrz rozdział III i IV).

Jeszcze jedną różnicę obserwujemy w tym bardzo podobnym, a jednak nieco odmiennym sposobie identyfikacji kobiet. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można powiedzieć, że w powiecie mielnickim formacje patronimiczne na -owicz, które stanowiły część składową dwuczłonowych zestawień antroponimicznych i określały kobietę - to nazwiska dziedziczone po mężu. Przemawia za tym fakt, że te patronimiki przeważnie mają w podstawie nazwy o charakterze apelatywnym, przezwiskowym, czyli nie są tworzone bezpośrednio od imienia ojca męża. Można również zaryzykować stwierdzenie, że w ten sposób identyfikowano kobiety, które po śmierci męża zachowały silną pozycję społeczną (por. rozdział IV).

W antroponimii ukraińskiej i białoruskiej nazwa patronimiczna na -owicz(a) wchodzi przeważnie w skład co najmniej trzelementowego zestawienia antroponimicznego i jest tworzona nie tylko od imienia lub nazwiska męża, ale również od imienia ojca męża.

Ostatecznie można stwierdzić, że mimo pewnych różnic stosowany w dawnym powiecie mielnickim sposób identyfikacji kobiet przy pomocy nazw równych męskim nazwiskom patronimicznym na -owicz być może jest wynikiem przemieszania polskich i wschodniosłowiańskich zwyczajów nazewniczych.

Potrzebę porównania nazewnictwa kobiet powiatu mielnickiego z antroponimią litewską w wystarczającym stopniu uzasadnia fakt, że na terytorium dawnego województwa podlaskiego najdalsze zasięgi osadnictwa litewskiego stwierdzono właśnie w tym powiecie.

Mimo to, że w antroponimii ziemi mielnickiej osadnictwo to znalazło odzwierciedlenie zaledwie w postaci kilku nazwisk męskich pochodzenia litewskiego (patrz rozdział I), warto zwrócić uwagę na tendencje (różnice i podobieństwa) panujące w zakresie kształtowania się żeńskiego systemu antroponimicznego na obu porównywanych terytoriach.

Za podstawę porównania posłużył materiał antroponimiczny z XVI-XVII wieku zawarty w monografii V.Maciejauskiene⁴³⁰.

Nazewnictwo żeńskie litewskie łączy z antroponimią powiatu mielnickiego oraz całego województwa podlaskiego obecność słowiańskich marytonimicznych i patronimicznych przyrostków. Szczególną produktywnością odznaczał się sufiks -ewa// -owa. Znacznie mniej poświadczeń, bo tylko w jednej z czterech badanych parafii w XVII wieku, posiada sufiks -ina// -yna oraz patronimika derywowane sufiksem -owna. Ponadto dość często używano określeń o charakterze odmiejscowym na -ska, -cka (w XVII w.), a także stwierdzono wyraźną obecność charakterystycznych dla antroponimii białoruskiej i ukraińskiej zapisów w postaci formacji genetywnych na -(ow)icza.

Wszystkie te dane nasuwają oczywisty wniosek, że mamy do czynienia z wyraźną slawizacją żeńskiej antroponimii litewskiej w XVI i XVII wieku. Zaznaczyć przy tym trzeba, że formacje derywowane sufiksami -owa, -owna zdecydowanie dominują w dokumentach prawno-administracyjnych. Nazwiska kobiet tworzone typowymi litewskimi sufiksami występują głównie w kościelnych rejestrach chrztu⁴³¹.

Z antroponimią powiatu mielnickiego, a także z żeńskim nazewnictwem osobowym białoruskim i ukraińskim łączy antroponimie

litewską uderzające bogactwo i identyczny skład formuł nazewniczych używanych do identyfikacji kobiet.

We wszystkich tu dotychczas wymienionych i porównywanych żeńskich systemach antroponimicznych, a mianowicie polskim, ukraińskim, białoruskim i litewskim obserwujemy te same zjawiska: sposób identyfikacji kobiet jest uzależniony od rodzaju badanego źródła (pośrednio od osoby sporządzającej zapis), a także pozycji społecznej rejestrowanej kobiety. Rozbudowane wieloelementowe zestawienia antroponimiczne występują na ogół w dokumentach prawno-administracyjnych (ten rodzaj rejestracji w pewnym stopniu stopniu był podyktowany potrzebą dokładnej identyfikacji) i odnoszą się do przedstawicielek warstw uprzywilejowanych (względy prestiżowe).

Obok stosunkowo niedużej liczby trzejelementowych formuł nazewniczych i kilku czteroelementowych w XVII-wiecznym powiecie mielnickim przeważa dwuczłonowy zapis składający się z imienia i nazwiska kobiety, które posiadało postać typowej formacji marytonimicznej lub patronimicznej, czy też przymiotnikowej na -ska, -a oraz patronimików na -ewicz// -owicz.

W powiecie mielnickim zamieszkiwała niezbyt duża liczba kobiet wysoko urodzonych, które rejestrowano właśnie przy pomocy dość rozbudowanych lub bardzo rozbudowanych, jeśli wziąć pod uwagę jeszcze wszelkie tytuły i godności mężów, formuł nazewniczych.

Dwuczłonowy sposób identyfikacji kobiet jest także dość powszechny w antroponimii ukraińskiej i białoruskiej i litewskiej, jednakże skład zestawień antroponimicznych w XVI i XVII wieku jest jeszcze bardzo niestabilny. Dopiero w XVIII wieku można mówić o pojawieniu się imienia i nazwiska jako zwyczajowo obo-

wiążącym sposobie rejestracji kobiet, chociaż różnego rodzaju odstępstwa od normy są notowane, co szczególnie podkreśla M. Senniów w omówieniu antroponimii ukraińskiej⁴³².

Od strony formalnej antroponimie wszystkich porównywanych terytoriów łączy obecność uniwersalnych, częściej lub rzadziej używanych formantów: -ewa//-owa, -ina//-yna, -ska//-cka, -owna. Poza te formanty mają ograniczony zasięg terytorialny, co oznacza, że nie stwierdzono ich obecności przynajmniej w jednym z porównywanych systemów antroponimicznych.

Porównanie XVI- i XVII-wiecznego nazewnictwa żeńskiego powiatu mielnickiego z nazewnictwem ukraińskim i białoruskim zarówno od strony formalnej, jak i znaczeniowej daje podstawę do twierdzenia, że antroponimia powiatu mielnickiego (i przypuszczalnie całego pogranicznego pasa wschodniego) stanowiła jak gdyby obszar przejściowy łączący zarówno cechy antroponimii polskiej, jak i wschodniosłowiańskiej.

Zakończenie

Analiza materiału historycznego z terytorium XVI- i XVII-wiecznej ziemi mielnickiej stanowi próbę ukazania procesu kształtowania się nazwiska żeńskiego na tym obszarze. Poprzedza ją omówienie nazewnictwa męskiego, które stanowi bazę dla analizy antroponimów żeńskich tworzonych w oparciu o stosowne formacje męskie.

W interpretacji materiału nazewniczego dominuje podejście socjolingwistyczne, bowiem uwarunkowania społeczne towarzyszące procesowi kształtowania się systemu antroponimicznego odgrywały istotną rolę zarówno w odniesieniu do nazewnictwa męskiego, jak i żeńskiego.

Przedstawiona w sześciu rozdziałach pracy analiza antroponimii z terenu dawnego powiatu mielnickiego pozwoliła na wyciągnięcie szeregu wniosków. Niektóre z nich pokrywają się z wynikami dotychczasowych badań w zakresie antroponimii polskiej i słowiańskiej, inne wnoszą fakty nowe odzwierciedlające cechy charakterystyczne antroponimii omawianego terytorium.

Ze względu na genezę wyróżniono trzy główne typy nazwisk, które stanowiły zasadniczy trzon nazewnictwa męskiego, a miano-

wicie nazwy odapelatywne (nazwy przezwiskowe i miana zawodowe), nazwy zależnościowe (głównie patronimika) i odmiejscowe oraz dwa typy zajmujące marginesową pozycję czyli nazwy równe imionom i etnonimom.

W antroponimii dawnego powiatu mielnickiego zdecydowanie dominowały formacje patronimiczne.

W badanym okresie nazwiska męskie są tworzone przez znaczną liczbę formantów, niemniej jednak zwraca uwagę dominacja tylko kilku z nich: -ewicz//owicz, -ik//-yk, -ski//-cki. Pozostałe przyrostki (np. -ka, -ko, -ek, -ak, -uk, -enia, -ec, -acz, -ało, -an, -un) tworzą od kilku do kilkunastu lub kilkudziesięciu nazwisk.

Rozkłady typów strukturalnych nazwisk są zmienne w czasie. W XVI-wiecznym powiecie mielnickim przeważają formacje na -ic(z)//-yc(z), -ewic(z)//-owic(z), drugie miejsce pod względem częstotliwości występowania zajmują struktury na -ski; w XVII wieku zwraca uwagę ekspansja patronimików tworzonych przyrostkiem -ik//-yk, znaczna liczba nazwisk odmiejscowych na -ski oraz nazw zawodów. Ponadto obok nadal dość popularnych patronimików na -owicz wyraźniej zaznaczają swą obecność struktury derywowane patronimicznymi sufiksami -uk, -ko, -ka, -enia.

Analiza socjologiczna badanego nazewnictwa potwierdza wstępne założenia o socjalnym zróżnicowaniu nazwisk i o odmiennym przebiegu procesów przybierania, kształtowania i utrwalania się nazwisk w różnych warstwach społecznych.

Ze względu na rolniczy charakter podlaskich miasteczek różnice w nazewnictwie miast i wsi są ledwie uchwytnie, stąd też można mówić o tendencjach dominujących w kształtowaniu się dwóch typów nazwisk: szlacheckich i chłopsko-mieszczańskich.

W XVI, a tym bardziej w XVII wieku zestawienie antroponimiczne **imię + nazwisko** stanowi wśród szlachty już zwyczajowo ustalony środek identyfikacji. W nazewnictwie chłopów i mieszczan także przeważa ten sam schemat nazewniczy, inne tylko były proporcje w zakresie występowania poszczególnych typów antroponimów stanowiących konkretną realizację tego schematu, a mianowicie różnych form imion (w pełnej dokumentalnej formie lub potocznej, hipokorystycznej i zdrobniałej) oraz nazwisk o genezie odmiejscowej, przezwiskowej, patronimików i nazw zawodów.

Zestawienia antroponimiczne identyfikujące szlachcica są zazwyczaj mniej lub bardziej rozbudowane. W ich skład obok imienia (w pełnej dokumentalnej formie) wchodzi najczęściej struktury odmiejscowe na -ski, oprócz nich notujemy pewną liczbę formacji patronimicznych charakterystycznych dla tzw. szlachty kresowej oraz przedstawicieli możliwych rodów litewsko-ruskiego pochodzenia, wyjątkowo nazwy przezwiskowe i nazwiska równe imionom i etnonimom. Imieniu i nazwisku na -ski dość często towarzyszy przydomek używany w celu dokładniejszej identyfikacji. Oprócz nazw sensu stricto antroponimicznych formuła identyfikacyjna często zawiera kwalifikatory bezpośrednio wskazujące na pochodzenie stanowe lub pośrednio - poprzez wskazanie na pełnioną funkcję, sprawowany urząd czy godność.

Nazwiska chłopskie i mieszczańskie to przede wszystkim patronimika tworzone w równym stopniu na bazie podstaw apelatywnych i różnych form imion; widoczną grupę wśród nazw występujących w charakterze nazwisk chłopskich i mieszczańskich tworzą także formacje przezwiskowe i miana zawodowe, których w wielu przypadkach nie należy traktować jako nazw własnych osobowych.

Nazwiska równe imionom i etnonimom stanowią marginalny sposób identyfikacji chłopów i mieszczan.

Struktury beznazwiskowe, a więc pojedyncze imiona, imiona z określeniami apelatywnym wskazującymi na rodzaj wykonywanego zajęcia, stan i status społeczny, relacje rodzinne, w połowie XVII wieku należą jeszcze do dość często stosowanych sposobów identyfikacji miejskiej i wiejskiej biedoty.

Wśród imion używanych przez chłopów i mieszczan dominują wschodniosłowiańskie formy hipokorystyczne i zdrobniałe.

Model identyfikacyjny **imię + odmiejscowa** lub **zależnościowa formacja analityczna** wyraźnie widoczny w antroponimii XVI wieku, w XVII spełnia marginesową rolę w identyfikacji jednostki.

W podsumowaniu można stwierdzić, że w II połowie XVII wieku na terytorium powiatu mielnickiego nazwisko męskie jest właściwie zjawiskiem dość powszechnym, niemniej jednak w niższych warstwach społecznych nie spełnia ono jeszcze wszystkich wymogów nazwiska dzisiejszego, czyli nazwy stałej i dziedzicznej.

Formacje słowotwórcze i konstrukcje składniowe służące do określania kobiet w porównaniu z antroponimami męskimi spotykamy w źródłach historycznych znacznie rzadziej. Powodem tego stanu rzeczy była zależna pozycja kobiety zarówno w życiu rodzinnym, jak i publicznym.

Na podstawie wyekscerpowanych z różnego rodzaju źródeł antroponimów żeńskich można stwierdzić, że w dawnym powiecie mielnickim kobiety identyfikowano przy pomocy formacji odmęzowskich derywowanych sufiksami -ewa//-owa (-owaja), -icha//-ycha, -ina//-yna (-ynaja), -ka, -ucha, -ocha; formacji odojcowskich utworzonych sufiksami -ewna//-owna, -anka; określeń przymiotniko-

wych na -sk(a), własnych przezwisk i nazw zawodu, zajęcia oraz nazw równych patronimicznym nazwiskom męskim na -ewicz//-owicz.

W antroponimii XVI-wiecznej największą produktywność wykazywały sufiksy -icha//-ycha, -owa, -ska. Z dokumentów XVII-wiecznych wynotowano najwięcej marytonimików na -owa, przy których pomocy identyfikowano kobiety we wszystkich warstwach społecznych, derywatów fleksyjnych na -ska, które dominowały wśród szlachcianek oraz formacji odmęzowskich na -icha//-ycha służących do identyfikacji chłopek i mieszczek. Inne sufiksy marytonimiczne, a także sufiksy patronimiczne, odegrały znacznie mniejszą rolę w kształtowaniu się żeńskich nazw osobowych na obszarze powiatu mielnickiego.

Na oddzielną uwagę zasługują nazwiska kobiet równe męskim formacjom patronimicznym na -ewicz//-owicz.

Analiza sposobów i środków służących do identyfikacji kobiet w XVI- i XVII-wiecznych źródłach mielnickich pozwala wyróżnić kilka typów formuł nazewniczych. Ze względu na liczbę elementów sensu stricto antroponimicznych formuły te dzielą się na jednoczłonowe, dwu-, trzy- i czteroczłonowe.

Jednoczłonową formułą nazewniczą stanowiło samo imię chrześciane identyfikowanej kobiety, andronim, patronim, określenie przymiotnikowe na -ska. Pojedynczym antroponimom towarzyszą zazwyczaj pospolite nazwy kobiet określające relacje rodzinne, rodzaj zajęcia, zawodu, piastowane przez męża godności, urzędy, określenia wskazujące na stan społeczny. W dokumentach XVI-wiecznych dominowały pojedyncze formacje odmęzowskie na -icha//-ycha i -owa, którym na ogół towarzyszyło określenie apelatywne

"wdowa"; w XVII-wiecznym materiale antroponimicznym obserwujemy większą różnorodność formuł nazewniczych stosowanych do identyfikacji kobiet.

Najczęściej spotykamy dwuczłonowe zestawienia antroponimiczne. Ze względu na szeroki zasięg społeczny i relacje rodzinne dominowały wśród nich następujące modele nazewnicze: imię + zależnościowa formacja odmeżowska (lub odojcowska), imię + nazwisko na -ska. Obok powszechnie stosowanych modeli nazewniczych funkcjonowały zestawienia antroponimiczne o zasięgu społecznie ograniczonym, np. imię w połączeniu z pospolitym określeniem feminatywnym, pojedyncze formacje marytonimiczne lub patronimiczne wraz z jedną (lub więcej) nazwą apelatywną, dwa andronimy, andronim w połączeniu z patronimem. Służyły one na ogół do identyfikacji chłopek i mieszczek.

Wieloelementowe formuły nazewnicze (trzy- i czteroczłonowe) były używane do określania wdów szlachtetnie urodzonych.

W II połowie XVII wieku o istnieniu "nazwisk" żeńskich i ich stabilizacji można mówić jedynie w odniesieniu do arystokracji i bogatej szlachty. W niższych warstwach społecznych nadal panuje dowolność i różnorodność sposobów identyfikacji kobiet. Różnorodny zasób formuł nazewniczych używanych do rejestracji kobiet w dokumentach zamykał się w granicach dwóch skrajnych rozwiązań: obok formy antroponimicznie niewykształconej, jaką stanowiło imię i tekst, funkcjonowały nazwy stanowiące prototypy współczesnych nazwisk żeńskich.

Na pewną uwagę zasługuje bogactwo pospolitych nazw kobiet, które towarzyszyły wszystkim rodzajom zestawień antroponimicznych poczynając od jednoczłonowych, a na wieloelementowych

kończąc. Dodawano je do nazw sensu stricto antroponimicznych w celu dokładniejszej identyfikacji lub ze względów prestiżowych (w przypadku kobiet z warstw uprzywilejowanych).

Bez względu na przynależność stanową ważnym elementem identyfikacyjnym było imię chrzestne. W badanych dokumentach z XVI wieku w przypadku przedstawicielek niższych warstw społecznych występuje ono rzadko, w XVII wieku jest powszechnie używanym, czasami jedynym (właśnie wśród chłopek i mieszczek) środkiem identyfikacji.

Na terenie powiatu mielnickiego funkcjonował specyficzny zasób imion (męskich i żeńskich) chrześcijańskich: katolicki i prawosławny (lub unicki). Imiona polskie katolickie były rejestrowane w dokumentach w pełnej oficjalnej formie, znacznie rzadziej w postaci zdrobnień i spieszceń, imiona prawosławne (później unickie) w postaci wschodniosłowiańskich form potocznych i hipokorystycznych.

W badanym okresie imię w pewnym stopniu stanowiło środek wyrażenia socjalnej hierarchii. Ogromna liczba hipokorystyków wschodniosłowiańskich i znacznie mniejsza polskich była używana do rejestracji chłopek i mieszczek. Imiona szlachcianek w dokumentach występowały w pełnej oficjalnej formie (w polskiej lub łacińskiej wersji językowej).

Zasób imion żeńskich odnotowanych w dokumentach dotyczących dawnego powiatu mielnickiego liczył 65 form pełnych (z wariantami 78) i 162 hipokorystyczne (i zdrobniałe). Część imion posiada poświadczenia tylko w postaci hipokorystycznej (lub deminutywnej).

W badanych dokumentach najczęściej występują imiona *Maryna*, *Anna*, *Katarzyna*, *Zofia*, *Anastazja*. Wyjątkową popularnością nie

notowaną na żadnym innym terenie odznaczało się imię *Maryna*. Spośród imion wschodniosłowiańskich jako często używane należy wymienić: *Hapa* (< *Ahapija*), *Chwedzia* (< *Chwedora* < *Feodora*), *Wowdia* (< *Jewdokija*), *Paraska* (< *Paraskowija*/*Praskowija*, *Oryszka* (< *Oryna* < *Iryna*).

W formach hipokorystycznych i deminutywnych wyodrębniono 15 formantów, spośród których największą produktywność wykazywał przyrostek *-ka* (w powiecie mielnickim z jego udziałem powstały 53 imiona).

Zasób najczęściej używanych w antroponimii powiatu mielnickiego imion polskich nie odbiega w sposób istotny od zasobów imion wykazujących największą frekwencję w historycznej antroponimii polskiej (Patrz: rozdział II). Zróznicowana jest jedynie ich kolejność ze względu na liczbę poświadczeń w dokumentach.

Z antroponimią wschodniosłowiańską nazewnictwo powiatu mielnickiego łączy ogromna różnorodność pełnych potocznych, hipokorystycznych i deminutywnych form imion przede wszystkim pochodzenia ukraińskiego.

Osobny lecz interesujący problem w antroponimii dawnego powiatu mielnickiego stanowią nazwiska mężów i żon. W II połowie XVII wieku zwyczaj przyjmowania przez żonę nazwiska męża funkcjonował jedynie wśród arystokracji i bogatej szlachty (ze względu na status społeczny i rolę w życiu publicznym kraju). W innych warstwach społecznych, w tej liczbie nawet wśród szlachty, szczególnie tzw. szlachty zagrodowej, panowała swoista dowolność: żona na ogół nosi inne (odojcowskie) nazwisko niż mąż, np. nobilis Valerianus Milkowski cum uxore Zophia Wróblewska.

Ze względu na pograniczne położenie powiatu mielnickiego antroponimie (męską i żeńską) tego obszaru łączy szereg cech wspólnych z nazewnictwem osobowym wschodniosłowiańskim, w szczególności ukraińskim. Wskazuje na to zarówno semantyka podstaw słowotwórczych, jak i struktura wielu nazwisk.

Porównanie XVI- i XVII-wiecznego imiennictwa kobiet funkcjonującego w powiecie mielnickim z żeńską antroponimią polską, ukraińską, białoruską i litewską pozwoliło stwierdzić, że od strony formalnej nazewnictwo wszystkich porównywanych terytoriów wykazuje obecność tych samych części lub rzadziej używanych formantów: *-ewa// -owa*, *-ina// -yna*, *-ska*, *-owna*. Pozostałe sufiksy, które omówiono w niniejszej pracy, mają ograniczony zasięg terytorialny, co oznacza, że nie występują przynajmniej na jednym z porównywanych obszarów.

Sposoby rejestracji kobiet w pewnym stopniu były uzależnione od rodzaju badanego źródła, a także od pozycji społecznej rejestrowanej kobiety. W badanym okresie we wszystkich porównywanych systemach antroponimicznych obserwujemy bogaty zasób formuł nazwicznych używanych do identyfikacji kobiet.

Uwagi na temat socjologicznego zróznicowania nazewnictwa żeńskiego funkcjonującego w dawnym powiecie mielnickim z pewnością nie wyczerpują całokształtu zagadnienia. Istnieje potrzeba dalszych szczegółowych a jednocześnie szerszych studiów nad tą problematyką.

Wykaz źródeł

Źródła rękopiśmienne

1. Inwentarz starostwa mielnickiego z 1545 r., AGAD, ASK, dz.LVI, M.2.
2. Inwentarz starostwa łosickiego z 1545 r., AGAD, ASK, dz. LVI, M.2.
3. Inwentarz starostwa mielnickiego z 1551 r., AGAD, ASK, dz.LVI.
4. Inwentarz starostwa łosickiego z 1551 r., AGAD, ASK, dz.LVI.
5. Rejestr pomiaru włócznej starostwa mielnickiego z 1560 r., AGAD, ASK, dz.LVI.
6. Rejestr pomiaru włócznej starostwa łosickiego z 1560 r., AGAD, ASK, dz.LVI.
7. Rejestr popisu starostwa mielnickiego, niedatowany, powstał po 1560 r., AGAD, ASK, dz. LVI.
8. Rejestr popisu starostwa łosickiego, niedatowany, powstał po 1560 r., AGAD, ASK, dz.LVI.
9. Rejestry poborowe woj. podlaskiego z l. 1563-1594, AGAD, ASK, dz. I, nr 47.

10. Rejestr pomiaru włóczęj miasta Kleszczele z 1560 r., WAP, Białystok.
11. Inwentarz włości augustowskiej z 1565 r., AGAD, Archiwum Potockich z Radzyna 213.
12. Akta Konsystorza Janowskiego, Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, syg. 148 D (od r. 1477 do k. XVII w.).
13. Akta Chełmskiego Konsystorza Greckokatolickiego, 695, (1785-1815), WAP w Lublinie.
14. Rejestr podatku pogłównego powiatu mielnickiego z 1673 r., AGAD, ASK, I, 70.
15. Księgi wójtowskie, burmistrzowskie królewskiego miasta Mielnik z 1631-1698 r., WAP w Białymstoku.
16. Archiwum Woronieckich z Huszlewa, dz. I, k. 9 (1682-1696), 19 (1654-1723), 47 (1662-1733), 48 (1684-1698), 54 (1609-1670), 58 (1648-1686), 71 (1655-1776), 85 (1684-1687), 99 (1693-1696), 106 (1685-1709), 145 (1650-1691), 162 (1571), 163 (1679); dz. II 92 (1649-1692), 252 (1540), WAP w Lublinie.
17. Laudum Mielnickie, Archiwum Woronieckich z Huszlewa, WAP w Lublinie, syg. 84; l. 1647-1722, wykorzystano materiały do r. 1700.
18. Akta urodzin mielnickiej parafii katolickiej z 1786-1819 r., WAP w Białymstoku, M. 3/322.
19. Akta Stanu Cywilnego Unickiej Parafii w Mielniku p.w. ZP: Metryki urodzin z 1793-1802 r., WAP w Białymstoku.

Źródła drukowane

20. Akta Unii Polski z Litwą 1385-1791, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków 1932 (Spis urzędników ziemi mielnickiej z 1569 r., s. 216, 233, 425, 446, 481, 488).
21. A. Jabłonowski, Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VI Podlasie. ródła dziejowe t. XVII, cz. I-III, Warszawa 1908-1910; cz. I Powiat Mielnicki w 1580 r., s. 58-68; Popis wojenny ziemian woj. podlaskiego z 1528 r., s. 186; cz. III Spis urzędników woj. podlaskiego XVI w., s. 242-256.
22. Aktowaja kniga Mielnickogo grodskogo suda za 1562-1578 r., w: Akty izdawajemyje Wilenskoju Archeograficeskoju Komissijeju, t. 33, Wilno 1908, s. 61.
23. Aktowaja kniga... za 1567-1571, w: Akty..., s. 69.
24. Aktowaja kniga... za 1583-1586, w: Akty..., s. 92.
25. Aktowaja kniga... za 1599-1600, w: Akty..., s. 153-156.
26. Aktowaja kniga... za 1600, w: Akty..., s. 156-157.
27. Aktowaja kniga... za 1604-1605, w: Akty..., s. 161-162.
28. Aktowaja kniga... za 1605-1607, w: Akty..., s. 170-171.
29. Aktowaja kniga... za 1607-1612, w: Akty..., s. 172-174, 184-185.
30. Aktowaja kniga... za 1633-1641, w: Akty..., s. 284.
31. Aktowaja kniga... za 1646-1652, w: Akty..., s. 358-362.
32. Aktowaja kniga... za 1652-1657, w: Akty..., s. 383.
33. Aktowaja kniga... za 1657-1660, w: Akty..., s. 401-402.
34. Piscowaja Kniga Grodnenskoj ekonomii, cz. I 1558 r., cz. II 150-1563 r., Wilno 1881-1882, s. 317-504.

35. Perepis' naselenia Melnickogo poweta po prichodam i weroispowedianiam dla wzyskanija podati "subsidiu reipublica" z 1662 r., w: Akty izdawajemyje... op. cit., s.497-436.
36. Inwentarz wsi Kozierady w woj. brzeskim z 1585 r., w: Akty izdawajemyje..., op. cit., t.XIV, Wilno 1887, s. 336-337.
37. Inwentarz miasta Brańska z 1558 r., w: Akty izdawajemyje..., t. XIV, s.24-45.
38. Inwentarz miasta Suraza z 1558 r., w: Akty izdawajemyje..., t. XIV, s. 46-60.
39. Inwentarz miasta Narwi z 1560 r. , w: Akty izdawajemyje..., t. XIV, s. 61-76.
40. Inwentarz wsi Supraśl z 1567 r., w: Akty izdawajemyje..., t. XIV, s.181.
41. S.Mleczek, Mleczek, Raczko, Saczko i Łyczko. Przyczynek do kwestii ustalania się nazwisk szlacheckich w XV w., Miesięcznik Heraldyczny V, 1912, s.155-163.

Wykaz skrótów

AGZ - Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie, t. 1-25, Lwów 1869-1935.

bibl. - biblijny

brus. - białoruski

bułg. - bułgarski

cerk. - cerkiewny

FS - H.Fros, F.Sowa, Twoje imię, Kraków 1982.

grec. - grecki

hebr. - hebrajski

im.m. - imię męskie

im.ż. - imię żeńskie

łac. - łaciński

niem. - niemiecki

pol. - polski

pot. - potoczny

ros. - rosyjski

SI - Słownik imion, opr. W.Janowowa, op. cit.

SLI - Sprawocznik licznych imen narodow RSFSR, op. cit.

słow. - słowiański

SSNO - Słownik staropolskich nazw osobowych, op. cit.

st.żyd. - starożydowski

ukr. - ukraiński

WIL - Ł.H.Skrypyk, N.P.Dziatkiwska, Własni imena ludej, op.
cit.

wschł. - wschodniosłowiański

żyd. - żydowski

Przypisy

1. B. Tichoniuk, Antroponimia południowej Białostoczczyzny w XVI wieku, Opole 1988.
2. B. Mikołajczakowa, Kształtowanie się nazwisk na Ziemi Gośtyńskiej w XVII-XIX wieku, Studia Polonistyczne VI (1978), Poznań 1979, s.88.
3. M. Kamińska, Dzieje nazwisk chłopskich i mieszczańskich regionu Bełchatowa, (w:) Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. XVIII, s.39.
4. B. Tichoniuk, Antroponimia południowej..., op. cit.
5. W. O. Hassal, History through Surnames, Pergamon Press, Oxford 1967, s.13.
6. J. Wiśniewski, Osadnictwo Wschodniej Białostoczczyzny, geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne, Acta Baltico-Slavica, t. XI, 1977, s.74.
7. A. Jabłonowski, Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VI Podlasie. Źródła dziejowe, t. XVII, cz. II, Warszawa 1909, s.13, 58.
8. Patrz mapa: Dobra królewskie województwa podlaskiego w 1570-1576 r., opr. J. Humnicki.

9. Spis ludności powiatu mielnickiego według parafii i wyznań celem wyegzekwowania podatku "subsidiu reipublicae", (w:) Akty wydawane przez Komisję Archeograficzną Komisji Wilenskiej, t.33, Wilno 1908, s.407-536.
10. J. Wiśniewski, Osadnictwo..., op. cit., s.9.
11. A. Jabłonowski, op. cit., cz. II, s.58; J. Wiśniewski, op. cit., s.10.
12. J. Wiśniewski, op. cit., s. 16.
13. Ibidem, s. 17-18.
14. Ibidem, s. 74.
15. Ibidem, s. 51, 62.
16. A. Wyrobisz, Podlasie w Polsce przedrozbiorowej, (w:) Studia nad społeczeństwem i gospodarką Podlasia w XVI-XVIII w., Warszawa 1981, s.182.
17. A. Mironowicz, Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku, Białystok 1991, s.256.
18. A. Wyrobisz, op. cit., s. 183.
19. J. Wiśniewski, op. cit., s. 24.
20. J. Wiśniewski, Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII wieku, Acta Baltico-Slavica, t. I, Białystok 1964, s. 132.
21. A. Wyrobisz, op. cit., s. 193.
22. S. Alexandrowicz, Powstanie i rozwój miast województwa podlaskiego (XV - I poł. XVII w.), Acta Baltico-Slavica, t. I, Białystok 1964, s. 153-156.
23. A. Wyrobisz, op. cit., s. 193.
24. Ibidem, s. 194.
25. A. Jabłonowski, op. cit., s. 249.

26. Ibidem
27. A. Wyrobisz, op. cit., s. 195.
28. J. Bubak, Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczkańskiego i chłopskiego, Kraków 1986, s. 7-14, 19-29.
29. Bibliografia onomastyki polskiej do roku 1958 włącznie pod red. W. Taszyckiego, Kraków 1960; Bibliografia onomastyki polskiej od roku 1959 do roku 1970 włącznie pod red. W. Taszyckiego, Kraków 1970; Bibliografia onomastyki polskiej od roku 1971 do roku 1980 włącznie pod red. K. Rymuta, Kraków 1983; Bibliografia onomastyki polskiej od roku 1981 do roku 1990 włącznie, opr. R. Przybytek i K. Rymut, Kraków 1992.
30. L. Dacewicz, Problematyka i stan badań antroponimii regionu białostockiego, Białostoczczyzna, 1992, nr. 2, s. 32-34.
31. M. Kondratiuk, Badania onomastyczne w regionie białostockim (stan i perspektywy), Rocznik Białostocki, t. XIV, Warszawa 1981, s. 305-323; Problematyka badań onomastycznych w regionie białostockim, Białostoczczyzna, 1986, nr. 2, s. 7-12.
32. M. Kondratiuk, Problematyka badań onomastycznych..., op. cit., s.7.
33. A. Berlińska, Z dziejów kształtowania się nazwisk mieszczan na Podlasiu, Białostoczczyzna, 1991, nr. 1, s. 10.
34. E. Wolnicz-Pawłowska, Rec.: B. Tichoniuk, Antroponimia południowej..., op. cit., (w:) Onomastica, 1991, s.277-287.
35. L. Dacewicz, Nazwiska w osiemnastowiecznych księgach metrykalnych parafii mielnickich, Białostoczczyzna, 1989, nr. 2, s. 8-11; Nazwy osobowe w Księdze pogrzebowej parafii

- mielnickiej z II poł. XVIII wieku, *Slavia Orientalis*, 1990, nr. 3-4, s. 295-302; Imiona żeńskie w dawnym powiecie mielnickim (XVI-XVII w.), *Białostoczczyzna*, 1992, nr. 3, s.7-9; Elementy obcojęzyczne w antroponimii dawnego starostwa mielnickiego i łosickiego, (w:) *Wpływy obce w nazewnictwie Polski*, Wyd. UŁ, *Folia Linguistica* 27, Łódź 1993, s. 41-49; Antroponimia Mielnika i okolic w okresie zaborów, *Białostoczczyzna*, 1993, nr. 1, s. 27-33; Sposoby identyfikacji kobiet w dawnym powiecie mielnickim (XVI-XVII w.), *Białostoczczyzna* 1993, nr. 2, s.17-25; Kształtowanie się osobowych nazw odzawodowych w dawnym województwie podlaskim (XVI-XVII w.), (w:) *Studia Podlaskie IV*, Białystok 1993; Nazewnictwo mężów i żon w XVII wieku na terenie powiatu mielnickiego, (w:) *Rozprawy Sławistyczne 7*, UMCS, Lublin 1993, s.137-145; Nieoficjalne formy własnych nazw osobowych (na przykładzie miejscowości Mielnik w woj. białostockim), *Białostocki Przegląd Kresowy II*, Białystok 1994.
36. A. Berlińska, *Antroponimia Tykocina od XVI do XIX wieku*, Białystok 1988 (maszynopis).
37. A. Berlińska, *Nazwiska dawnych mieszkańców Jeżewa na Podlasiu*, *Poradnik Językowy* 1983, z. 9, s. 297-306; *Z dziejów kształtowania się...*, op. cit.; *Nazwiska utworzone przyrostkiem -ski wśród nazwisk dawnych mieszkańców Tykocina*, *Białostoczczyzna*, 1992, nr. 2, s. 27-29.
38. L. Kruk, *Z zagadnień XVI-wiecznej antroponimii północnej Białostoczczyzny*, *Białostoczczyzna*, 1988, nr. 2, s.1-3; *Elementy bałtyckie w XVI-wiecznej antroponimii północnej Białostoczczyzny*, (w:) *Bałto-słowiańskie związki językowe*, Wrocław 1990, s. 229-236.
39. *Bałto-słowiańskie związki językowe*, Wrocław 1990.
40. M. Kondratiuk, *Bałtyckie nazwy włościan w inwentarzu starostwa tykocińskiego z 1573 r.*, (w:) *Bałto-słowiańskie...*, op. cit., s. 199-214.
41. L. Kruk, *Elementy bałtyckie...*, op. cit.
42. B. Tichoniuk, *Elementy bałtyckie w szesnastowiecznej antroponimii południowej Białostoczczyzny*, (w:) *Bałto-słowiańskie...*, op. cit., s.355-363.
43. M. Kondratiuk, *O litowskom wlijanii na sławianskuju toponimiju i antroponimiju centralnego Podlaszija w XV-XVII ww.*, (w:) *Bałto-sławiańskie etnojazykowe otnoszenija w istoričeskom i arealnom planie*. Tezisy dokładow Wtoroj bałto-sławiańskoj konferencii, Moskwa 1983, s. 28-30; *Bałto-sławiańskie jazykowe kontakty w XVI stoletii na territorii Bełostockogo wojewodstwa po dannym antroponimii*, (w:) *Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists*, Berlin 1990, s. 1716-1719; *Issledowanije baltijskoj antroponimii na territorii bełostockogo regiona w diachroničeskom aspekte*, (w:) *VI Tarpatautinis baltistu Kogresas*, Vilnius 1991, s.109.
44. M. Kondratiuk, L. Kruk, *Polsko-białoruskie i słowiańsko-bałtyckie kontakty językowe w XVI wieku na obszarze północnej Białostoczczyzny w świetle nazw osobowych*, (w:) *Między Wschodem a Zachodem. Część IV Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim. Dzieje Lubelszczyzny*, t. VI, Lublin 1992, s.239-247.

45. Z. Abramowicz, Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885-1985), Białystok 1993.
46. Z. Abramowicz, Imiona ludności wyznania rzymskokatolickiego i prawosławnego na Białostocczyźnie w l. 1915-1921, (w:) Studia i materiały XII, FR, z. 4, Zielona Góra 1985; Imiona wyznania rzymskokatolickiego w Białymstoku w l. 1889-1905, (w:) Nazwy własne a wyrazy pospolite w języku i tekście, Opole 1985; Imiona ludności wyznań ewangelickich w Białymstoku w l. 1919-1939, (w:) Historia i współczesność w języku rosyjskim i literaturze, Olsztyn 1989; Imiennictwo Żydów białostockich w l. 1886-1939, (w:) Zeszyty Naukowe Filii UW w Białymstoku, 1990; Imiennictwo białostoczan w latach 1960-1965, Białostocczyzna, 1992, nr 4; Transformacja imion białoruskich na język polski (na podstawie metryk chrztu białostoczan z l. 1919-1985), (w:) Na pograniczu. Studia i szkice, Białystok 1992.
47. J. Jaroszuk, Imiona chrzestne w parafii Białystok (XVIII w.), (w:) Warsztat współczesnego onomasty, Kielce 1983, s. 22-75; Imiona żeńskie w parafii katolickiej w Białymstoku w połowie XVIII wieku, Poradnik Językowy, 1984, z. 1, s. 20-30.
48. T. Wasilewski, Powstanie miasta Białegostoku, (w:) Studia nad społeczeństwem i gospodarką Podlasia, op. cit., s.9-30.
49. Bibliografia regionu białostockiego, m.in. uwzględniająca znaczną liczbę prac z zakresu antroponimii jest opracowana i systematycznie uzupełniana przez ks. G. Sosnę (Bibliografia parafii prawosławnych na Białostocczyźnie, Białystok 1985; Suplement I, Ryboły 1991; Suplement II, Ryboły 1993).
50. O. Halecki, Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w 1569, Kraków 1915.
51. S. Rospond, Słownik nazwisk śląskich (problematyka i dotychczasowy etap badawczy), Onomastica I, 1955, s.200.
52. J. Matuszewski, Polskie nazwisko szlacheckie, Łódź 1975, s. 200.
53. M. Malec, Dwuczłonowe przezwiska i przydomki staropolskie, Onomastica XIX, 1974, s.191-227.
54. W. Taszycki, Polskie nazwy osobowe, Kraków 1924, s.4, 9.
55. S. Bystroń, Nazwiska polskie, Warszawa 1993, s.16.
56. E. Wolnicz-Pawłowska, Osiemnastowieczne imiennictwo ukraińskie w dawnym województwie ruskim, Wrocław 1988, s.9.
57. W. Szulowska, Imiennictwo dawnej ziemi halickiej i lwowskiej, Warszawa 1992, s.9.
58. J. Bubak, Proces kształtowania się... op.cit., s. 19-29.
59. Bibliografia onomastyki polskiej (1981-1990), op. cit.
60. J. Bubak, op. cit., s.28.
61. J. Mączyński, Nazwiska łodzian (XV-XIX w.), Łódź 1970.
62. T. Skulina, O pewnym marginalnym sposobie tworzenia nazwisk, Studia Polonistyczne VII, Poznań (1979) 1980, s.152.
63. D. Kopertowska, Kieleckie antroponimy XVI i XVII wieku, Kielce 1980, s.8.
64. J. Bubak, op.cit., s.28.
65. M. Malec: Rec. J. Bubak, Proces kształtowania się...op. cit., Onomastica XXXIV, 1989, s.272.
66. J. Mączyński, op. cit., s.8.

67. T.Skulina, O ustalaniu się nazwisk mieszczańskich i chłopskich w Wielkopolsce XVII wieku, *Onomastica XXXIII*, 1989, s.184.
68. T.Skulina, O pewnym marginalnym sposobie... op. cit., s.152.
69. T.Skulina, O przezwiskach w języku staropolskim i staroruskim, (w:) *Z polskich studiów slawistycznych*, Seria 4, Językoznawstwo, Warszawa 1972, s.11.
Zainteresowanych dwoma podstawowymi cechami nazwiska w ujęciu historycznym odsyłam także do innej pracy T.Skuliny (O ustalaniu się nazwisk..., op.cit., s.186).
70. B.Tichoniuk, *Antroponimia południowej Białostoczczyzny...* op. cit., s.55.
71. B.Tichoniuk, op. cit., s.56.
72. Zjawisko to notuje także B.Tichoniuk w XVI-wiecznej antroponimii południowej Białostoczczyzny (*Antroponimia...* op.cit.). Występuje ono na mniejszą skalę.
73. Faktem jest, że niektóre formacje analityczne przetrwały do dnia dzisiejszego, np. Maciej de Korczak Leszczyński (redaktor głównego wydania dziennika telewizyjnego).
74. Por. S. Rospond, *Mówią nazwy*, Warszawa 1976, s.113.
75. Terminu przewiska w odniesieniu do nazw apelatywnych używa m.in. B.Tichoniuk. Termin ten byłby odpowiedni, gdyby badacz nie włączył do "przezwisk" nazw zawodów, które w owym czasie w większości przypadków zapewne określały rodzaj zajęcia osoby nominowanej, i które nie zawsze były traktowane jako nazwy własne.
76. Nie omawiam tu szczegółowo propozycji klasyfikacyjnych, bowiem czyniono to wielokrotnie w literaturze onomastycz-

nej, m.in. w wymienionej już pracy J.Bubaka, J. Mączyńskiego, w artykule D.Kopertowskiej, która podaje najważniejsze prace na ten temat (*Problem klasyfikacji nazwisk*, w: *Warsztat współczesnego onomasty*, Kielce 1983, s.35-61) nie mówiąc już o często cytowanych pracach z zakresu antroponimii klasyfikacjach W.Taszyckiego (*Polskie nazwy osobowe*, op.cit.) i S.Rosponda (*Struktura i klasyfikacja nazwiska słowiańskiego*, w: *Rozprawy Komisji Językowej WTN*, t.V, Wrocław 1965, s.9-63; *Mówią nazwy*, op. cit.), a także klasyfikacji K.Rymuta (*Nazwiska Polaków*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991).

Do dotychczasowych podziałów ustosunkował się, a zarazem zaproponował własne rozwiązania H.Borek w artykule "Diachroniczne i synchroniczne klasyfikacje nazwisk polskich", (w:) *Z polskich studiów slawistycznych*, Seria V, Warszawa 1978, s.447-455.

Klasyfikacja, z której korzystam, też może budzić pewne wątpliwości, np. grupę nazwisk odapelatywnych może warto byłoby rozdzielić na dwie: nazwy o charakterze przewiskowym i nazwy zawodów, grupę nazwisk równych etnonimom można włączyć do grupy nazwisk odmiejskowych lub odapelatywnych.

77. Do grupy przewisk nazwy zawodów włącza B.Tichoniuk (*Antroponimia południowej Białostoczczyzny...*, op.cit., s.71-75), jako oddzielną grupę nazw miana zawodowe traktuje m.in. W.Taszycki (*Polskie nazwy...*, op. cit., s.13), J.Bubak (*Proces kształtowania się...*, op. cit., s.156).

78. J.Bubak, op. cit., s.156.

79. Słownik staropolskich nazw osobowych, pod red. W. Taszyckiego, t.I-VI, Wrocław 1965-1983.
80. Por. J.Bubak, op. cit., s.182.
81. D.Kopertowska, Nazwy osobowe mieszkańców podkieleckich wsi (1565-1694), Wrocław-Warszawa-Kraków 1988, s.34.
82. L.Dacewicz, Kształtowanie się nazw osobowych odzawodowych na terenie dawnego województwa podlaskiego w XVI-XVII w., op. cit.
83. A.Wyrobisz, Podlasie w Polsce przedrozbiorowej, op. cit., s.138-191.
84. Na temat rzemiosła w miastach podlaskich patrz: J.Maroszek, Rzemiosło w miastach podlaskich w XVI-XVIII wieku, Wrocław 1976.
85. Nazwa "kożemiaka" ma w zasadzie charakter przezwiskowy, na co zwraca uwagę M.L.Chudasz (Z historii ukraińskiej antroponimii, Kyjów 1977, s.24).
86. J.Bubak, Pochodzenie polskiego nazwiska Uryga, Onomastica XXXIII, 1989, s.209-212.
87. T.Breza, Wybrane nazwiska parafii Smogulec pod Wągrowcem na przełomie XVI i XVII wieku, Slavia Occidentalis, t.45, (1988) 1989, s.13.
88. B.O.Unbegaun, Russkije familii, Moskwa 1989, s.235; (Russian Surnames, London 1972).
89. A.Cieślakowa, Sposoby przenoszenia apelatywów do kategorii nazw osobowych, (w:) V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 1988, s.87.
90. T.Breza, Z antroponimii Pomorza Gdańskiego (na podstawie ksiąg sądowych kościarskich z XVI-XVII w.), Slavia Occidentalis, t.34, 1977, s.25; Wybrane nazwiska parafii Smogulec..., op. cit.
91. T.Skulina, O ustalaniu się nazwisk..., op. cit., s.194.
92. Pominięto przy tym pewną część nazw zawodów, które nie stanowiły części składowej zestawienia antroponimicznego, lecz występowały samodzielnie.
93. A.Wyrobisz, op. cit., s.192.
94. W.Taszycki, op. cit., s.13.
95. Dominację formacji odapelatywnych potwierdzają wyniki badań, m.in. J.Bubaka (Proces kształtowania się..., op. cit., s.58), J.Mączyńskiego (Nazwiska Łódzian ..., op. cit., s.268), H.Borka i U.Szumskiej (Nazwiska mieszkańców Bytomia od k. XVI wieku do roku 1740, Warszawa 1976).
96. P.Smoczyński, Polskie nazwy patronimiczne (na tle innych typów i języków, (w:) Z polskich studiów slawistycznych, Językoznawstwo, Seria 3, Warszawa 1968, s.246.
97. Z.Kowalik-Kaleta, Typologia historycznych nazwisk słowiańskich w ujęciu stratygraficznym, (w:) Z polskich studiów slawistycznych, Seria VII, Warszawa 1988, s.209.
98. B.Tichoniuk, op. cit., s.86.
99. J.Bubak, Proces kształtowania się... op. cit., s. 71.
100. B.Tichoniuk, op. cit., s.79-81.
101. K.Rymut, O potrzebie rekonstrukcji prasłowiańskiego systemu antroponimicznego, Onomastica XXXV, 1990, s.8.
102. Por. J.Bubak, Proces kształtowania się..., op.cit., s.71; W.Szułowska, op. cit., s.58.

103. T.Skulina, Staroruskie imiennictwo osobowe, cz. I, Wrocław 1973, s.271.
104. Por. J.Bubak, Proces kształtowania się..., op. cit., s.81-82.
105. M.V.Biryła, Bełaruskaja antrapanimija, t. III, Mińsk 1982.
106. J.Bubak, Proces kształtowania się..., op. cit., s.76-98; Nazwiska ludności dawnego starostwa nowotarskiego, cz. I, Wrocław 1970, s.163.
107. B.Lindert, Formanty -(i)uk, -czuk w językach wschodniosłowiańskich, (w:) Z polskich studiów slawistycznych, Seria 4, Językoznawstwo, Warszawa 1972, s.81-87; Kilka uwag o przyrostkach patronimicznych używanych w średniowieczu na terenie województwa lubelskiego, (w:) Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, t.28, Warszawa 1991, s.23-25.
108. P.Smoczyński, op. cit., s. 245-256.
109. S.Rospond, Struktura i klasyfikacja..., op. cit., s.9-63.
110. Słownik prasłowiański, t. I, Warszawa 1974, (Wstęp).
111. L.Dacewicz, Nazwiska w osiemnastowiecznych księgach metrykalnych parafii mielnickich, op. cit.
112. M.L.Chudasz, op. cit., s.122.
113. B.Tichoniuk, op. cit., s.89.
114. M.V.Biryła, op. cit., t.III, Mińsk 1982, s.231-132.
115. M.L.Chudasz, op. cit., s. 120; J.K.Red'ko, Suczasnii ukrajinśki prizwyszczza, Kyjiw 1966, s. 14.
116. A.Zaręba, Polskie imiona ludowe. Problematyka zagadnienia, cz.I, Onomastica III, 1957, z. 1, s.152.
117. Inwentarz miasta Brańska z 1558 r., (w:) Akty wydawajemyje Wilenskoju Archeograficzskoju Komissijeju..., t.XIV, Wilno 1888, s.34, 36; Inwentarz miasta Narwi z 1560 r., (w:) Akty wydawajemyje..., op. cit., s. 65.
118. Inwentarz miasta Suraża z 1558 r., (w:) Akty wydawajemyje..., op.cit., s. 51.
- ✓ 119. A.Berlińska, Antroponimia Tykocina..., op. cit.
120. J.Rieger, Imiennictwo ludności wiejskiej w ziemi sanockiej i przemyskiej w XV w., Wrocław-Warszawa 1977, s.18.
- ✓ 121. B.Lindert, Kilka uwag o przyrostkach..., op. cit., s.26. Ponadto B.Lindert określa zasięg terytorialny przyrostka -ęta biorąc pod uwagę obszar całej Polski (W sprawie zasięgu terytorialnego patronimików typu -ę, nom. pl. -ęta, w: Studia linguistica in honorem T.Lehr-Splawiński, Kraków 1963, s.105-108.
- ✓ 122. W.Źaszycki, Nazwiska - nazwy przymiotniki typu -ski//-owski//-ewski, (w:) Symbolae polonicae in honorem S.Jodłowski, Kraków 1972, s.182-186.
123. S.Bystroń, op. cit., s.39-49.
124. S.Rospond, Struktura i klasyfikacja..., op. cit.; O nazwiskach na -ski, Poradnik Językowy, 1966, z.1, s.1-12.
125. Z. Kowalik-Kaletka, Staropolskie nazwy osobowe motywowane przez nazwy miejscowe, Wrocław-Warszawa-Kraków 1981.
126. J.Matuszewski, op. cit.
127. J.Bubak, Proces kształtowania się..., op. cit., s. 115-156.
128. E.Klisiewicz, Nazwiska z sufiksem -ski w Księgach metrykalnych parafii rudawskiej z lat 1570-1897, (w:) Dialektologia, onomastyka, stylistyka, Kraków 1984, s.75-83.
129. B.Tichoniuk, op. cit., s.92.
130. S.Bystroń, Nazwiska polskie, op. cit., s.75.

131. W.Szulowska, op. cit., s.30-33.
132. B.Tichoniuk, op. cit., s. 91.
133. Ibidem, s.92.
134. Mam na względzie dokument "Szlachta powiatu drohickiego składa przysięgę Koronie polskiej w grodzie drohickim" (Akta Unii Polski z Litwą 1385-1791, wyd. S.Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków 1932, s.266-296).
135. A.Jabłonowski, Polska XVI wieku..., op. cit., cz. III, Warszawa 1910, s.248, 251, 253.
136. Ciekawe uwagi na temat funkcji sufiksu -ec w antroponimii znajdziemy u T.Skuliny (Ekspresywna funkcja formantu -ec w staroruskiej antroponimii, w: Studia Rossica Posnaniensia, Poznań 1975, s.199-205).
Ponadto warto zwrócić uwagę na artykuł M.Kondratiuka "Tendencje słowotwórcze w nazwach mieszkańców na pograniczu polsko-białorusko-ukraińskim", Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, t. VIII, 1969, s.193-195.
137. Onazwiskach przymiotnikowych typu Podgajny, Błotny pisze m.in. P.Smoczyński (Nomina appellativa i propria we wzajemnym oddziaływaniu, w: Biuletyn PTJ, Warszawa-Kraków 1962, s.64-65), J.Bubak (Nazwiska polskie typu Konieczny, Zawodny, w: In memoriam Casimiri Nitsch. Księga w stulecie urodzin, Wrocław 1975, s.107-125).
138. J.Mączyński, op. cit., s.232.
139. Por. Z.Kowalik-Kaleta, Staropolskie nazwy osobowe..., op.cit., s.60.
140. A.Berlińska, Antroponimia Tykocina..., op.cit., s.53.
Popularność sufiksu -ski w XVIII i XIX w. wynikająca m.in.

stąd, że przybrał on znaczenie ogólnostrukturalne, nazwisko-twórcze została odnotowana również w innych regionach Polski, por. M.Kamińska, Dzieje nazwisk chłopskich i mieszczkańskich regionu Bełchatowa, op. cit., s.55; J.Mączyński, Nazwiska w księdze chrztów parafii Iwanowice pow. kaliskiego z lat 1636-1716, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t.X, 1964, s. 105; tenże, Nazwiska łodzian..., op. cit., s. 245; M.Szymczak, nazwiska i formacje pokrewne w gwarze Domaniewka, pow. Łęczyca, Onomastica VIII, 1963, s.295. Ustalanie się strukturalnej funkcji sufiksu -ski na Warmii jest obserwowane na przełomie XVI i XVII wieku (B.Mossakowska, Z badań nad antroponimią Warmii w XVI i XVII wieku /nazwiska z sufiksem -ski/, Slavia Occidentalis, t.45, /1988/1989, s.45).

W północnej Wielkopolsce i na Mazowszu nazwisko na -ski jako stereotyp formalny o funkcji modelu strukturalnego zaczyna funkcjonować już od XIV-XV wieku (S.Gała, Produktywne typy antroponimiczne, w: Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. XXXIV, 1978, s.44-45).

141. S.Rospond, Mówią nazwy, op. cit., s. 99; Struktura i klasyfikacja..., op. cit., s.55.
142. T.Skulina, O pewnym marginalnym..., op. cit.; O ustalaniu się nazwisk..., op. cit., s. 200-201.
143. J.Bubak, Geneza nazwisk polskich równych imionom, (w:) Warsztat współczesnego onomasty, Kielce 1983, s.19-29.
144. T.Skulina, O pewnym marginalnym..., op. cit., s. 152.
145. Ze względu na potencjalne trudności interpretacyjne podaje formy pełne imion dla niektórych form hipokorystycznych i

- potocznych: Koc < ukr. im. Mykoc//Mykoc' < Mykoła (Taka interpretacja jest bardziej prawdopodobna, niż ta, którą prezentuje w swej pracy B.Tichoniuk, patrz: Antroponimia południowej Białostoczczyzny..., op. cit., s.24); Chwiedko < wschł. Chwedor < Feodor; Michnio < wschł. Michiej; Oleszko < Aleksandr//Aleksander; Parafin < cerk. Parfienij; Niczypor//Nicypor < cerk. Nikifor; Curilo < cerk. Kiril; Tymosz < cerk. Timofiej; ukr. Hnat = pol. Ignacy.
146. Por. M. Malec, Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych, Wrocław-Warszawa-Kraków 1982, s.23, 50, 65, 67, 78; Staropolskie bezsufiksalne nazwy osobowe z prepozycją i negacją, cz. II, Onomastica XXIII, 1978, s.195; M.O.Demczuk, Słowiański awtochtonni osobowi własni imena w pobuti ukrajinciw XIV-XVII st., Kyjiw 1988, s.57.
147. J.Bubak, Proces kształtowania się..., op. cit., s. 117, 133.
148. W. Taszycki, Polskie nazwy osobowe, op. cit.
149. J.K.Red'ko, Suczasi ukrajński prizwyszcz, op. cit., s. 24, 150. D.Kopertowska, problem klasyfikacji..., op. cit., s.37-38.
151. T.Skulina, O ustalaniu się nazwisk..., op. cit., s.197.
152. B.Tichoniuk, op. cit., s.26.
153. Z.Klisiewicz, Czy istnieją różnice pomiędzy tzw. nazwiskiem szlacheckim, chłopskim i mieszczańskim?, Język Polski LXIII, 1983, z.4-5, s.316-371.
154. J.Bubak, Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego, op. cit.; M.Górny, Przewiska i nazwiska chłopów pałuckich w XVII wieku, Wrocław 1990; M.Kamińska, Dzieje nazwisk chłopskich i mieszczańskich

regionu Bełchatowa, op. cit.; J.Matuszewski, Polskie nazwisko szlacheckie, op. cit.; B.Mikołajczakowa, Nazwy osobowe w XVII-XIX wieku na terenie dawnej ziemi gostyńskiej (nazwiska mieszczańskie i chłopskie), (w:) Studia językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich VII, Wrocław 1981, s. 7-57; S. Reczek, Ze studiów na onomastyczną przeszłością Rzeszowszczyzny. Nazwiska mieszczan rzeszowskich i najbliższej okolicy na przeł. XVIII i XIX wieku, (w:) Z tradycji kulturalnych Rzeszowa i Rzeszowszczyzny, Rzeszów 1966; U.Kęsikowa, Nazwiska chłopskie w księgach parafialnych Kościelnej Jani z XVII w., (w:) Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XXXII, (1986) 1987, s.125-129; T.Skulina, O ustalaniu się nazwisk mieszczańskich i chłopskich w Wielkopolsce XVII wieku, op. cit.

Nie sposób wymieni tu wszystkie prace, które zawierają w tytułach określenia "nazwiska szlacheckie, mieszczańskie, chłopskie". Podałam tylko szereg przykładów.

Uwzględnienie podziału na nazwiska chłopskie, mieszczańskie i szlacheckie postuluje P.Smoczyński (Polskie nazwiska patronimiczne..., op. cit., s.246), Z.Kowalik-Kaleta (Ewolucja nazwisk słowiańskich, Kraków 1991, s. 99 i inne).

155. A.Wyczański, Społeczeństwo, (w:) Polska w epoce odrodzenia. Państwo, społeczeństwo, kultura, Warszawa 1986, s.272.
156. O braku charakterystycznego polskiego nazwiska mieszczańskiego pisze W.Taszycki (Polskie nazwy osobowe, op. cit., s.14).
157. A.Wyczański, op. cit., s.268.

158. S.Mleczek, Mleczek, Raczek, Saczek i Łyczko. Przyczynek do ustalania się kwestii nazwisk szlacheckich w XV w., *Miesięcznik Heraldyczny*, V, s. 155-163.

159. W.Taszycki, op. cit., s.11.

160. Na temat popularności patronimików szlacheckich na -owicz patrz: W.Szulowska, op. cit., s. 58; S.Dubisz, O "nobilitacji" nazwisk mieszczańskich na Mazowszu w XVII i XVIII wieku, *Prace filologiczne*, t. XXXII, Warszawa 1985, s.97-107. S.Dubisz na podstawie prac S. Bystronia, W. Kuraskiewicza, E.Słuszkiewicza twierdzi, że na kresach wschodnich typ nazwisk patronimicznych z sufiksami -ewicz, -owicz dominował tak w odniesieniu do nazwisk szlacheckich, jak i mieszczańskich (s. 101-102).

W powiecie mielnickim, którego obszar również można odnieść do tzw. kresów wschodnich, patronimiczne nazwiska szlacheckie nie były zbyt popularne. Częściej spotykamy przydomki na -owicz, -ewicz niż nazwiska. Znaczną liczbę tych nazwisk obserwujemy zaś w powiecie bielskim.

161. Termin wzięty z pracy S.Dubisza, op. cit., s.97.

162. A.Wyrobisz, op. cit., s.183.

163. Formy hipokorystyczne i deminutywne imion były charakterystyczne dla całej antroponimii wschodniosłowiańskiej, a więc nie tylko białoruskiej i ukraińskiej (miały one bezpośredni wpływ na nazewnictwo powiatu mielnickiego), ale również rosyjskiej, o czym pisze J. Rieger podając wykaz XVI-wiecznych imion chłopów z okolic Niżniego Nowgorodu (Funkcjonowanie imion zdrobniałych w systemie antroponimicznym /do problemu charakterystyki systemu antroponimicznego/,

w: VI Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 1988, s.217).

164. Nie poświęcam zbyt wiele uwagi omówieniu semantycznych, fonetycznych i morfologicznych cech językowych nazwisk pochodzenia wschodniosłowiańskiego, ponieważ, po pierwsze, nie jest to moim celem, po drugie, ta tematyka znajduje się w centrum uwagi szeregu opublikowanych już prac, m. in. E.Wolnicz-Pawłowskiej (*Osiemnastowieczne imiennictwo ukraińskie...*, op. cit.), J.Riegera (*Elementy polskie i ukraińskie w antroponimii Ziemi Sanockiej i Przemyskiej w XV w.*, *Slovenska onomasticka konferencia VII*, 1980, s.255-259), S.Warchoła (*Elementy wschodniosłowiańskie w nazwiskach mieszkańców Przemyśla*, w: *Slavica Lubliniensia et Olomuncensia II*, 1977, s.177-191), a także w moim artykule, którego tematyka dotyczy XVI- i XVII-wiecznej antroponimii starostwa mielnickiego i łosickiego (L.Dacewicz, *Elementy obcojęzyczne w antroponimii dawnego starostwa mielnickiego i łosickiego*, op. cit.).

165. M.Łesiów, *Polsko-ukraińskie hybrydy antroponimiczne*, (w:) *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*, Lublin 1986, s.209-213.

166. S.Warchoł, O derywacji hybrydalnej, (w:) *Formacje hybrydalne...*, op. cit., s. 117-118.

167. M.Buczyński, *Nazwiska hybrydalne na mieszanym obszarze polsko-ukraińskim*, (w:) *Formacje hybrydalne...*, op. cit., s. 133-136.

168. Por. współczesne nazwiska litewskie Skrabys, Skrabulis, Żwirblis, Toszka, Tosznickis, (w:) *Letuviu pavardziu žody-*

nas, t.II, Vilnius 1989; nazwę osobową Punia notuje L.Bednarczyk w omówieniu zapożyczeń litewskich w języku polskim (The oldest lithuanian borrowings in Polish, w: *Lingua Posnaniensia XXIII*, Warszawa-Poznań 1980, s.62).

169. B.Tichoniuk, Elementy bałtyckie w szesnastowiecznej antroponimii południowej Białostoczczyzny, op. cit., s.355-363.
170. M.Kondratiuk, Bałto-sławiańskie językowe kontakty w XVI stuleciu..., op. cit.; Bałtyckie nazwy osobowe włościan..., op. cit.
171. L.Kruk, Elementy bałtyckie w szesnastowiecznej antroponimii północnej Białostoczczyzny, op. cit.
172. B.O.Unbegaun, op. cit., s. 255.
173. T.Skulina, O ustalaniu się nazwisk..., op. cit., s.190-204.
174. Ibidem, s. 183-208.
175. Nie widzę szczególnej potrzeby podawania szczegółowych danych liczbowych i procentowych badanego nazewnictwa męskiego, ponieważ, po pierwsze, antroponimia męska nie stanowi głównego przedmiotu moich rozważań, po drugie, drobiazgowo wyliczenia, moim zdaniem, nie zawsze mają sens, bowiem zarejestrowany w źródłach historycznych materiał antroponimiczny częstokroć nie oddaje w pełni stanu nazewnictwa funkcjonującego na danym obszarze w określonym okresie historycznym.
W tym miejscu chcę również dodać, że nie jestem w stanie uwzględnić całej bogatej literatury z zakresu męskiej antroponimii historycznej, ponieważ przypisy zrównałyby się objętościowo z rozdziałem, który ma stanowić tło do omówienia nazewnictwa żeńskiego.

176. B.Tichoniuk, Antroponimia południowej..., op. cit.
227. E.Wolnicz-Pawłowska: Rec. B.Tichoniuk, Antroponimia południowej..., op. cit., (w:) *Onomastica XXXVI*, 1991, s.277-288.
178. J.Wiśniewski, Zarys dziejów osadnictwa na Białostoczczyźnie, (w:) *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t.I, Wrocław-Warszawa 1986, s.15.
179. V.Maciejauskienė, op. cit.
180. Imię *Chociemir* patrz: M.Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław 1982.
181. S.Rospond, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1971, s.208.
182. A.Cieślikowa, *Derywacja paradygmatyczna w staropolskiej antroponimii*, Kraków 1991, s.33.
183. M.Karpluk, o staropolskich imionach kobiecych, *Język Polski XLII*, 1962, s.253.
184. B.Lindert, M.Stankowa, *Imiona kobiece używane na terenie ziemi lubelskiej w w. XV.*, (w:) *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej XV*, Warszawa 1976, s.50.
185. W.Szulowska, op. cit., s.27.
186. Podczas opracowywania słownika imion żeńskich korzystałam z następujących opracowań i słowników: Z.Abramowicz, *Imiona chrześciane białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885-1985)*, Białystok 1993; J.Bubak, *Księga naszych imion*, Wrocław 1993; D.Chruściński, *Skarbczyk imion*, Warszawa 1983; J.S.Bystrzeński, *Księga imion w Polsce używanych*, Warszawa 1938; H.Fros, F.Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1982;

- B.Hrinczenko, Słownik ukraińskiej mowy, t. I-IV, Kyjów 1907-1909; W.Kupiszewski, Dlaczego Agnieszka a nie Ines? Wybierz imię dla swego dziecka, Warszawa 1991; N.A.Petrowskij, Słownik russkich licznych imen, Moskwa 1984; J.Rothwald, Imiona przez Żydów polskich używane, Warszawa 1866; Słownik staroukraińskiej mowy, t.I-II, Kyjów 1977-1978; Sprawocznik licznych imen narodow RSFSR, Moskwa 1987; Ł.H.Skrypnyk, N.P.Dziatkiwska, Własni imena ludej, Kyjów 1986; Słownik staropolskich nazw osobowych, op. cit.; Słownik imion, opr. W.Janowowa..., Wrocław 1975; M.R.Sudnik, Słownik asabowych własnych imion, Minsk 1965.
187. A.K.Uścińowicz, op. cit.
188. N.A.Petrowskij, op. cit.
189. Ł.H.Skrypnyk, N.P.Dziatkiwska, op. cit.
190. J.Domin, Słowotwórstwo hipokorystyków od imion własnych osobowych w języku polskim i rosyjskim, (w:) Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego, Rozprawy i monografie, nr. 34, s.113.
191. W SLI *Agafija* i *Agapija* są podane jako dwa różne imiona, w SL brak formy *Agafia*, FS podaje *Agapa* i *Agata*, którego wariant *Agafia* wywodzący się z Rusi był rozpowszechniony w średniowieczu.
192. *Agneta* - średniowieczna postać polonizowanego doraźnie łac. im. *Agnes* (dop. *Agnētis*) - FS, s.76.
193. W języku ukraińskim i białoruskim częstsze *Hanna*, np. u M.Biryły imię *Anna* jest poświadczane trzy razy, *Hanna* - 42 razy.
194. H.Fros i F.Sowa imię *Halina* wywodzą od *Helena* (Twoje imię, op. cit.).
195. Imię *Janina* w czasach nowszych wytworzyło się od *Joanna*. Imiona *Janina* i *Joanna* w Polsce uważa się za dwa odrębne - patrz H.Fros, F.Sowa, op. cit.; J.Bubak Księga naszych imion, op. cit., s. 158.
196. W SLI i WIL występują dwa imiona: *Jewdoksija* i *Jewdokija*, w SI tylko polska forma *Eudoksja*, która nie odpowiada oryginalnej formie źródłowej *Eudokia*, stąd hasłowa forma wschodniosłowiańska.
197. Imię *Justyna* występuje w XVI- i XVII-wiecznej antroponimii białoruskiej. M.Biryła kwalifikuje je jako polskie katolickie (Belaruskaja antrapanimija, Minsk 1966, s.180).
198. W.Taszycki imię *Kalina* określa jako słowiańskie jednotematowe (O tzw. kalendarzu imion słowiańskich, Język Polski XII, 1927, s.35); u W.Kupiszewskiego - rosyjskie (od nazwy krzewu *kalina*); w SLI - bułgarskie.
199. W języku polskim imię *Pryska* - to imię pełne dokumentalne, rzadko spotykane (Patrz; S. Bystron, Księga imion..., op. cit., s. 300; J. Bubak, Księga naszych imion..., op. cit., s. 258). Na terenie pogranicznego powiatu mielnickiego nie można wykluczyć ukraińskiego pochodzenia tego imienia (Patrz; WIL, s.123).
200. Imię *Chocimka* jest wyprowadzane od członu **Chot* + im-ka albo od skróconego i.m. *Chotim* < *Chotimierz* lub *Chotimirz*, a także od im.ż. * *Chotimera*, *Chotimira* (M.Karpluk, Słowiańskie imiona kobiece, Wrocław-Warszawa 1961, s.42). Notuje je B.Lindert na terenie ziemi hrubieszowskiej (Imiona

- kobiece używane w XV w. na terenie ziemi hrubieszowskiej, *Onomastica XXIV*, 1979, s.170).
201. Imię *Domacha* można interpretować jako formę pełną; spotykamy je m.in. u S.Bystronia (Księga imion..., op. cit., s. 156), w Słowniku prasłowiańskim, t.I, Warszawa 1974, s.70.
202. E. Breza, J.Bubak, S.Reczek imię *Halszka* wywodzą od *Elzbieta* (E.Breza, Z antropimii Pomorza Gdańskiego /na podstawie ksiąg sądowych kościerskich z XVI-XVIII w./, *Slavia Occidentalis*, t. 34, 1977, s.23; J.Bubak, Księga naszych imion, op.cit., s.93; S.Reczek, Polskie nazwy osobowe i miejscowe z XVI-XVII wieku w księgach parafialnych wsi Michalice powiatu namysłowskiego na Śląsku, *Onomastica XI*, 1966, s.186). Z kolei A.Uścińowicz (Antrapanimija Hrodnieszczyny..., op.cit., s.81) i M.Biryła (Bełaruskaja antrapanimija, t.I, op. cit., s. 81) za podstawę tej formy biorą imię *Halina*.
203. Na temat ukraińskiego pochodzenia im. *Hasia* patrz: M.Łeśków, Własni imena ludej w ukraińskich zahadkach, (w:) *Harvard Ukrainian Studies*, vol. III/IV, 1979-80. 253
204. M.Karpluk, Słowiańskie imiona kobiece, op. cit., s.77.
205. M.W.Biryła, op.cit., s.178.
206. Sprawocznik licznych imen ..., op. cit., s.495; W.Łastouski, Padručni rasijska-kryuski (bełaruski) słownik, Kouna 1924, s.49.
207. M.Karpluk, Imiona i nazwiska Żydów polskich przykładem językowej interferencji, *Onomastica XXIX*, 1984, s.198.
208. SSNO imię *Monka* notuje z AGZ i poświadcza pochodność tej formy od ukr. im. *Motrona* (Patrz: Cz.Kosyl, Nazwy osobowe w sielankach staropolskich, *Onomastica XXXVI*, 1991, s.192).
209. Wł.Kuraszkiewicz, Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej, Warszawa 1963, s.25.
210. Słownik prasłowiański, t. I, op. cit., s.89.
211. Formy imion podane w nawiasach nie zostały poświadczone w badanych dokumentach.
212. Słownik prasłowiański, op. cit., s.70.
213. K.Rymut, O potrzebie rekonstrukcji..., op.cit., s.13.
214. J. Kuryłowicz, O niektórych właściwościach imion skróconych, (w:) *Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, Warszawa-Wrocław-Kraków 1968, s. 176.
215. B.Kreja, O pewnych typach derywacji słowotwórczej, *Biuletyn PTJ*, z. XXXIV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1976, s.49.
216. Termin z: E.Umińska-Tytoń, Sposoby tworzenia form pochodnych od imion chrzestnych, *Onomastica XXXI*, 1986, s.111.
217. W. Taszycki, Najdawniejsze polskie imiona osobowe, Kraków 1925, s. 47.
218. Przyczynę tych trudności może stanowić fakt, że słowniki imion prezentują na ogół współczesny ich zasób i nie zawsze są pomocne przy opracowywaniu materiału historycznego.
219. A.Cieślikowa, op. cit., s.37.
220. M.Karpluk, Słowiańskie imiona kobiece, op.cit., s. 94.
221. E.Rzetelska-Feleszko, Derywacja fleksyjna w nazewnictwie, *Zprawodaj Mistopisne Komise CSAV XXI/2*, 1980, s.602-619.
222. M.Karpluk, Słowiańskie..., op.cit., s.108.

223. M.Seniw, Osobowi własni imena cerkownochryścijańskoho pochodzennia (ukrajinskij žinoczyj immenyk XIV - poczatku XIX st.), (w:) Ukrajinska istoryczna ta dialektna leksyka, Kyjiv 1985, s. 141.
224. Termin pochodzi z pracy A.Cieślikowej, op.cit., s.38.
225. M.Seniw, Ukrajinska antroponimija XIV-XVIII st. (žinoczy imenuвання), Užgorod 1986, s.10.
226. Ibidem
227. R.J.Kersta, op.cit.
228. S.Urbańczyk, Staropolskie *h* i *ch*, (w:) Prace z dziejow języka polskiego, Wrocław 1979, s.280.
229. M.O.Demczuk, Słowjański awtochtonni osobowi własni imena w pobuti ukrainciw XVI-XVII st., Kyjiv 1988, s.32.
230. A.K.Ustinowicz, Emacjanal'na acenacznija formy žanocznych asabowych imion Hrodnienszczyny XV-XVIII st.st. (w druku).
231. Akta Chełmskiego Konsystorza Greckokatolickiego, sygn. 695, WAP w Lublinie.
232. Przykłady wzięte z: Ispow'ednaja Raspis' Prichożan Mielnickej Roźdestwo Bogorodicznoj cerkwi (1852-1862). znajduje się w archiwum cerkiewnym w Mielniku, woj. białostockie.
233. A.W.Superanskaja, Licznyje imena w oficial'nom i nieofficial'nom upotreblenii, (w:) Antroponimika, Moskwa 1970, s.182.
234. M.Górny, W sprawie analizy nazw osobowych mieszkańców wsi podkieleckich z lat 1593-1698, Przegląd Historyczny LXXXI/1-2, 1990, s.226.
235. H.Fros, F.Sowa, op. cit., s. 101.
236. M.W.Biryła, op. cit.
237. A.K.Uscinowicz, Antrapanimija Hrodnienszczyny..., op. cit.
238. M.Seniw, Osobowi własni imena..., op. cit.,
239. M.Malec, Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce jako odbicie uniwersalistycznych cech ówczesnej kultury, (w:) V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 1988, s.199.
240. T.Skulina, Imiona kobiet w Wielkopolsce XVII i XVIII wieku, Slavia Occidentalis, t. 45 (1988), Warszawa-Poznań 1989, s. 52. 241. B.Hrinczenko, op. cit., t. II.
242. Cz.Kosyl, op. cit., s.192.
243. M.Górny, W sprawie analizy..., op.cit., s.224.
244. D.Bondaletow, Onomastika i sociolingwistika, (w:) Antroponimika, Moskwa 1970, s.18.
245. W.Szulowska, op. cit.
246. B.Lindert, M.Stankowa, op. cit.
247. D.Kopertowska, Nazwy osobowe mieszkańców podkieleckich wsi, op. cit., s.11.
248. H.Borek, U.Szumskaja, op. cit., s.76-78.
249. S.Bystroń, Księga imion..., op.cit., s.73-77.
250. M.Kamińska, Nazwy osobowe w najstarszych księgach..., op. cit., s. 174.
251. T.Skulina, Imiona kobiet w Wielkopolsce..., op. cit., s. 51.
252. Z.Sułkowski, Imiona chrzestne w parafii Piotrawin w XVII-XIX wieku, Roczniki Humanistyczne 20, 1972, z. 2, s.99-116.
253. T.Skulina, Najczęstsze chrzestne imiona kobiet w XIV i XV wieku, (w:) Studia Polonistyczne XIV/XV, 1986-1987, s.256.

254. Sygnalizuje ten fakt M.Karpluk (O staropolskich imionach..., op. cit., s.259).
255. Hipokorystyka zakwalifikowane w ogólnym zestawieniu jako pochodne od imienia *Maryna* (imię w tej postaci występuje 636 razy), np. *Marusia, Maruszka, Maszka* mogły powstać od nieużywanego w powiecie mielnickim imienia *Maria*, bardzo popularnego w antroponimii ukraińskiej.
256. Rejestr pogłównego powiatu mielnickiego z 1673 r., AGAD, ASK I, 70, k. 264.
257. Atlas gwar wschodniosłowiańskich..., op. cit.
258. Typowe cechy fonetyczne języka ukraińskiego omawia Wł. Kuraszkiwicz (Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej, op. cit., s. 35-39; Ukraińska dyspalatalizacja w gwarach podlaskich w: *Ruthenica*, Warszawa 1985, s. 151-165; Najważniejsze zjawiska językowe ruskie w gwarach między Bugiem i Narwią, w: *Ruthenica*, s. 21-35).
259. M.Seniw, Osobowi własni imena..., op. cit., s.141.
260. A.Uscinowicz, Antrapanimija Hrodnienszczyzny..., op. cit.
261. M.W.Biryła, op. cit.
262. Porównania z imionami litewskimi dokonano na podstawie pracy V.Maciejauskiene, *Letuviu pavardziu...*, op. cit.
263. Prawo prywatne, (w:) *Historia państwa i prawa*, pod red. J.Bardacha, t. II, Warszawa 1971, s.274.
264. A.Wyczański, *Społeczeństwo*, op. cit., s.235.
265. A.Wyczański, *Kobiety - kierowniczkki folwarków w starostwie sieradzkim*, *Zapiski Historyczne*, t.41, 1976, z. 3, s.47.
266. M.Bogucka, *Rodzina w polskim mieście XVI-XVII wieku: wprowadzenie w problematykę*, *Przegląd Historyczny* LXXIV, 23, 1983, s. 495-505; *Życie codzienne w Gdańsku w XVI-XVII wieku*, Warszawa 1967, s.114.
267. C.Kuklo, *Kobieta samotna w miastach Europy przedprzemysłowej jako podmiot badań historycznych*, (w:) *Miasto - Region - Społeczeństwo*, Białystok 1992, s.292.
268. C.Kuklo, op. cit.
269. M.Seniw, która zastosowała podział nazw kobiet na cztery grupy, nazwiska na -ska(ja)//-cka(ja) włącza do grupy andronimów, bowiem w badanym przez nią ukraińskim materiale antroponimicznym (XIV-XVIII w.) nie ma poświadczeń tego typu nazw panien (Osnowni sposoby i zasoby identyfikacji żinky w pysemnych pamjatkach ukrajinskoji mowy XIV-XVIII st., w: *Z istoriji ukrajinskoji leksykołohiji*, Kyjw 1980, s.160-200.
270. Wydaje mi się, że w odniesieniu do nazw na -ska można używać terminu "nazwisko", bowiem tego typu formacje uzyskały ostatecznie status nazwisk w odróżnieniu od wielu odmiennych formacji odměżowskich i odojcowskich.
271. Szlachta powiatu drohickiego składa przysięgę Koronie polskiej w grodzie drogickim w 1569 r., op. cit., s.266, 283, 272. Por. A.Zaręba, *Formy nazwisk żon i dzieci w dialektach języka polskiego, cz.II*, *Onomastica XII*, 1967, s.324; M.Górny, *Przezviska i nazwiska chłopów pałuckich...*, op. cit.
273. B.Tichoniuk imię Zań wywodzi od cerk. Zinon//pol. Zenon, co nie wydaje się całkowicie zasadne. Jest to hipokorystyk ukraiński derywowany sufiksem -ń (por. Hryń).
274. W.A.Nikonow, *Do familij*, (w:) *Antroponimika*, Moskwa 1970, s.83-93; M.L.Chudasz, *Z istoriji ukrajinskoji antroponi-*

- miji, Kyjiw 1977, s.15; A.K. Uscinowicz, Antrapanimija Hrodnieszczyny i Brestczyny XIV-XVIII ww., Minsk 1975, s.161-167; M.Seniw, op. cit.
275. V.Maciejauskienes, Letuviu pavardziu susidarymas, Vinius 1991, s.250-256.
276. M.L.Chudasz, op. cit., s. 15.
277. M.Seniw, op. cit., s.174.
278. W.A. Nikonow, op. cit.
279. M.L.Chudasz, op. cit.
280. M.Seniw, op. cit.
281. Zjawisko to potwierdzają wyniki badań innych onomastów, m.in. J.Mączyńskiego (Nazwiska kobiet parafii Iwanowice pow. kaliskiego w XVII w., w: Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XI, 1967, s.92), B.Mikołajczakowej (Nazwiska żeńskie na terenie ziemi gostyńskiej w XVII-XIX wieku, w: Warsztat współczesnego onomasty, Kielce 1983, s.54).
282. M.Seniw, op. cit., s.170.
283. Szerzej na ten temat patrz rozdział VI, artykuł A.Wróbla (Antroponimiczne formacje feminatywne w XVII- i XVIII-wiecznym Chełmnie, w: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Toruńskiego, Językoznawstwo 31, Toruń 1990, s. 285-311) i A.Berlińskiej (Przednazwiskowe oznaczenia osobowe w Inwentarzu Tykocina z 1571 r., Poradnik Językowy, 1983, z.9, s. 605).
284. Termin wzięty z pracy T.Skuliny (Staroruskie imiennictwo osobowe, op. cit., s.27).
285. A.K.Uscinowicz, op. cit., W.Nikonow, op. cit.; M.L.Chudasz, op. cit.
286. Por. M.Kamińska, Nazwy osobowe w najstarszych księgach metrykalnych parafii Łask, Onomastica XXX, 1986, s. 166; J.Mączyński, Nazwiska kobiet..., op. cit., s.90.
287. A.Zaręba, op. cit., s.324.
288. K.Rymut, O potrzebie rekonstrukcji..., op. cit., s.8.
289. T.Skulina, O staropolskich formacjach marytonimicznych, (w:) V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 1988, s.248.
290. J.Wiśniewski, Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny..., op.cit., s. 9.
291. Wprowadzenie rozróżnienia: rodzaje własnych nazw osobowych i sposoby identyfikacji kobiet jest konieczne, ponieważ obok nazw sensu stricto antroponimicznych do identyfikacji używano bogatego zasobu określeń feminatywnych pospolitych.
292. Tego typu przypadki omawia J.S.Bystróż (Nazwiska polskie, op. cit., s.48).
293. A.Wróbel, Antroponimiczne formacje feminatywne..., op.cit., s. 90.
294. Zbiór imion słowiańskich, które później pełniły funkcję drugiej po imieniu nazwy osobowej podaje M.Malec (Staropolskie bezsufiksalne nazwy osobowe z prepozycją i negacją, cz.II, Onomastica XXIII, 1978. Wśród 27 imion z tzw. Kresów wschodnich znajduje się imię Niemir (s. 195).
295. Patrz: Lustracje dóbr królewskich województwa podlaskiego 1570 i 1576, wyd. J.Topolski i J.Wiśniewski, Wrocław-Warszawa 1959, s.88.

296. Potwierdzenie tego faktu znajdziemy u A.Wyczańskiego (Polska w epoce odrodzenia..., op.cit., s.272).
297. Por. u R.Kersty, Ukraińska antroponimija XVI st. - czołowiczi imenuwanna, Kyjiw 1984, s.111.
298. Sufiks -(n)ica w formacjach marytonimicznych wyodrębnia T.Skulina na bazie materiału antroponimicznego wyekserpowanego z SSNO (O staropolskich formacjach marytonimicznych..., op. cit., s.274).
299. K. Nitsch, Uwagi o nazwiskach kobiet zamężnych i panien, Język Polski XXXI, s. 67.
300. Por. B. Mikołajczakowa, Nazwy osobowe w XVII wieku na terenie dawnej ziemi gostyńskiej..., op. cit., s. 34.
301. *Zotwica* - siostra męża (J.Karłowicz, A.Kryński, W.Niedźwiedzki, Słownik języka polskiego, t. VIII, Poznań 1953, s.579).
302. J.Topolski, Wpływ wojen poł. XVII wieku na sytuację ekonomiczną: Przykład Podlasia, (w:) Gospodarka polska a europejska w XVI-XVII wieku, Poznań 1977.
303. Słownik staroukraińskoj mowy XIV-XV st., t.II, Kyjiw 1978, s.32.
304. *Dziewka rzędna*, a właściwie *rzędna* = płatna, najemna (S.B.Linde, Słownik języka polskiego, t. V, Warszawa 1951, s.90).
305. Por. S.Grzybowski, Nazwisko i jego stałość jako elementy identyfikacji osoby w dawnym prawie polskim, Onomastica III, 1957, z.II. s.494.
306. Por. roważania J.Stankiewicza na temat form przynależnościowych (Malen'ki maskouska-belaruski /krywicki/ słouniczak, Minsk 1992, s.25).
307. J.Matuszewski, Tytułomania szlachecka w świetle patronimików odurzędniczych, cz.II, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. XVI, 1970, s.165.
308. Cyt. za: J.Matuszewski, Tytułomania..., op. cit., s.162.
309. Ibidem, s. 174.
310. T. Skulina, O ustalaniu się nazwisk..., op. cit., s.192.
311. O prawie zwyczajowym w zakresie używania nazwisk w dawnej Polsce patrz: S.Grzybowski, op. cit., s. 485-514.
312. W.Szulowska, op. cit.
313. T.Skulina, O staropolskich formacjach marytonimicznych, op. cit., s.245.
314. A.Wyrobisz, op. cit., s.188.
315. S.Alexandrowicz, op. cit., s.144; A.Wyrobisz, op. cit., 193.
316. Twierdzenie to opiera się na dość powierzchownych obserwacjach. Problem porównania procesów kształtowania się żeńskiego systemu antroponimicznego w poszczególnych regionach Polski wymaga bardziej szczegółowych badań.
317. J.Bubak, Proces kształtowania się..., op. cit., s.324.
318. A.Zaręba, Formy nazwisk żon i dzieci..., op. cit., s.324.
319. B.Mikołajczakowa, Nazwy osobowe w XVII-XIX wieku..., op. cit., s. 7-57.
320. E.Wolnicz-Pawłowska, Dawne łemkowskie nazwy kobiece na tle antroponimii sąsiednich gwar, Onomastica XXXI, 1986, s. 133-141.
321. V.Maciejuskiene, op. cit.

322. A.Ustinowicz, Antranimija Hrodnieszczyny..., op. cit.
323. M.Seniw, Osnowni sposoby i zasoby..., op. cit.
324. Przykładowe antroponimy pochodzą z pracy V.Maciejauskienė, op. cit., s. 260.
325. B.Mikołajczakowa, Nazwiska żeńskie na terenie ziemi gostyńskiej, op. cit., s. 52.
326. Ibidem
327. V.Blanar, J.Matejčič, Žive osobne mena na srednom Slovenku, Banska Bystrica 1983.
328. Przykłady z antroponimii litewskiej patrz: V.Maciejauskienė, op. cit., s. 261.
329. Przykłady z antroponimii ukraińskiej patrz: M.Seniw, Osnowni sposoby i zasoby..., op. cit., s. 176.
330. Przykłady z antroponimii białoruskiej patrz: A.Ustinowicz, Antranimija Hrodnieszczyny..., op. cit., s. 164; M.Biryła, Bełaruskaja antranimija, op. cit., s. 321.
331. Z.Kaleta, Ewolucja nazwisk słowiańskich, Kraków 1991, s. 147.
332. K.Rymut, Nazwiska Polaków, Wrocław-Warszawa 1991, s. 24.
333. J.Matuszewski, Ewolucja nazwisk polskich, (w:) Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. XVI, Łódź 1970, s. 241.
334. S.Warchoł, Nazwiska żon i córek w ksiedze miejskiej Lublina z początku XVII wieku, (w:) Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG, Prace Językoznawcze nr 8, 1982, s. 77-82.
335. Przeglądu współczesnych formacji słowotwórczych i konstrukcji składniowych służących do określania żon i dzieci w gwarach polskich dokonał A.Zaręba (Formy nazwisk żon i dzieci..., op. cit.). To i szereg innych opracowań na temat współczesnych nazw rodzinnych wymienia S.Warchoł w przypisach do artykułu "Nazwiska żon i córek...", op. cit., s. 77. Ponadto najnowsze prace znajdziemy w Bibliografii onomastyki polskiej z l. 1981-1990, op. cit.
336. Z.Klemesiewicz, T.Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, Gramatyka historyczna języka polskiego, Warszawa 1955, s.204 i n.
337. K.Nitsch, Z historii tytułury kobiet zamężnych, Język Polski XXXII, 1952, s.140-144.
338. Por. S.Rospond, Z badań nad przeszłością dialektu śląskiego. Księga chrztów z Łącznika (1684-1715), w: Czeskopolsky sbornik vedeckych prací, t. 2, Praha 1955, s. 87-89; F.Pluta, Nazwiska żon i panien na Śląsku na podstawie księgi byczyńskiej (1679-1747), w: Zeszyty Naukowe WSP w Opolu, Językoznawstwo 1, 1957, s. 198-201; tenże, Nazwiska żeńskie w księgach chrztów z Chrząszczyc (1715-1766), (w:) Studia językoznawcze poświęcone Profesorowi Doktorowi Stanisławowi Rospondowi, Wrocław 1966, s. 409-417; S.Reczek, Polskie nazwy osobowe i miejscowe z XVI-XVII wieku w księgach parafialnych wsi Michalice pow. namysłowskiego na Śląsku, cz. I, Onomastica XI, 1966, s. 182-251; H.Borek, U.Szumską, op. cit., s.73-75; J.Maczyński, Nazwiska łodzian..., op. cit., s.254-262; tenże, Nazwiska kobiet w parafii Iwanowice..., op. cit.; E.Breza, Z antroponimii Pomorza Gdańskiego..., op. cit., s.9-25.

339. A.Berlińska, Antroponimia Tykocina..., op. cit., s.43-73; Przednazwiskowe oznaczenia osobowe w Inwentarzu Tykocina z 1571 r., s. 605.
340. E.Breza, Wybrane nazwiska parafii Smogulec pod Wągrowcem na przełomie XVI i XVII wieku, op. cit.
341. H.Kamińska, Żeńskie nazwy osobowe z końca XVI wieku w metrykach przemyskich, (w:) Z dziejów kultury i literatury ziemi przemyskiej, Przemyśl 1973, s. 135-147.
342. M.Kamińska, Nazwy osobowe w najstarszych księgach metrykalnych..., op. cit.
343. E.Klisiewicz, Nazwiska mieszkańców parafii Rudawa k. Krakowa w rozwoju historycznym (na podstawie ksiąg metrykalnych z lat 1570-1897), (w:) Studia językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich, X, Wrocław-Warszawa 1985, s. 7-41.
344. D. Kopertowska, Kieleckie antroponimy..., op. cit.; Nazwy osobowe mieszkańców podkieleckich wsi..., op. cit.
345. B.Mikołajczakowa, Nazwiska żeńskie na terenie ziemi gostyńskiej..., op. cit.; Nazwiska w księdze chrztów parafii margonińskiej (pow. Chodzież) z l. 1697-1761, Slavia Occidentalis XXVIII/XXIX, 1971, s.167-171.
346. E.Piotrowicz, Struktura słowotwórcza nazwisk piotrkowian w XVI-XVIII wieku, Onomastica XXV, 1980, s.123-139.
347. J.Rieger, Określenia żon w gwarach łemkowskich i pogranicza łemkowsko-bojkowskiego, (w:) Sławistyczne studia językoznawcze poświęcone Profesorowi Doktorowi F.Sławskiemu w 70 rocznicę urodzin i 50-lecie pracy naukowej, Wrocław 1987, s.299-307.
348. T.Skulina, O staropolskich formacjach marytonimicznych, op. cit.
349. G.Surma, Formacje zależnościowe: marytonimiczne i patronimiczne w ujęciu historycznym (na przykładzie Opoczyńskiego), (w:) VI Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, 1988, s.265-274.
350. W.Szulowska, op. cit.
351. E.Wolnicz-Pawłowska, Dawne łemkowskie nazwy kobiece..., op. cit.; Z dawnej antroponimii łemkowskiej. Nazwy kobiet z sufiksem -'anka, (w:) Nazwy własne a wyrazy pospolite w języku i tekście, Opole 1986, s.251-258.
352. A.Wróbel, op. cit.
353. B.Żabska, Nazwiska żon i dzieci w mowie mieszkańców dawnego powiatu zbaraskiego, (w:) Studia językoznawcze poświęcone Profesorowi S.Rospondowi, Wrocław 1966, s.459-464.
354. L.Dacewicz, Sposoby identyfikacji kobiet w dawnym powiecie mielnickim (XVI-XVII w.), op. cit.
355. S.Gała, Produktywne typy słowotwórcze..., op. cit., s.41.
356. D.Kopertowska, Kieleckie antroponimy..., op. cit.
357. J.Mączyński, Nazwiska łodzian..., op. cit.
358. E.Piotrowicz, op. cit.
359. M.Kamińska, Nazwy osobowe..., op. cit.
360. A.Wróbel, op. cit.
361. B.Mikołajczakowa, Nazwiska żeńskie..., op. cit.
362. E.Breza, Z antroponimii Pomorza Gdańskiego..., op. cit.
363. S.Warchoł, Nazwiska żon i córek..., op. cit.

364. E.Klisiewicz, Nazwiska mieszkańców parafii Rudawa...,
op. cit.
365. J.Mączyński, Nazwiska kobiet w parafii Iwanowice..., op. cit.
366. Szereg poświadczeń znajdziemy w źródle nr 21, s. 185-207.
367. Por. M.Biryła, Białoruskaja antrapanimija, op. cit.; A.Uscinowicz, Antrapanimija Hrodnienszczyzny..., op. cit.; M.Seniw, Osnowni sposoby i zasoby..., op. cit.
368. E.Piotrowicz, op. cit., s. 134.
369. Por. F.Pluta, op. cit.; S.Reczek, op. cit.
370. E.Breza, Z antropimii Pomorza Gdańskiego..., op. cit.
371. D.Kopertowska, Kieleckie antropimie..., op. cit.
372. F.Pluta, op. cit.
373. Do pierwszych zaliczymy E.Wolnicz-Pawłowską (Dawne łemkowskie nazwy kobiece..., op. cit., s. 135), do drugich A.Wróbla (Antropimiczne formacje feminatywne..., op. cit., s. 310).
374. J.Mączyński, Nazwiska kobiet w parafii Iwanowice..., op. cit., s. 496.
375. A.Berlińska, Antropimie Tykocina..., op. cit., s. 73.
376. S.Gala, Produktywne typy słowotwórcze, op. cit., s. 44.
377. W.Szulowska, op. cit., s. 59.
378. A.Wróbel, op. cit., s. 310.
379. Ibidem, s. 311.
380. S.Reczek, Polskie nazwy osobowe..., op. cit.
381. A.Berlińska, Antropimie Tykocina..., op. cit.; J.Mączyński, Nazwiska łodzian..., op. cit.
382. E.Piotrowicz, op. cit., s. 137.
383. D.Kopertowska, Kieleckie antropimie..., op. cit., s. 132.
384. F.Pluta, op. cit., s. 412.
385. M.Kamińska, Gwary Polski Centralnej, Wrocław 1968, s. 11.
386. J.Mączyński, Nazwiska kobiet..., op. cit., s. 496.
387. B.Mikołajczakowa, Nazwy żeńskie..., op. cit., s. 57.
388. F.Pluta, op. cit., s. 411-412.
389. A.Zaręba, Ze związków językowych polsko-czesko-słowackich (Rodzinny przyrostek -ula), Studia z filologii polskiej i słowiańskiej V, 1965, s. 461-462.
Sporo uwagi przyrostkowi -ula, jego genezie, zasięgowi geograficznemu poświęcił S.Warchoł (Słowiańskie nazwy osobowe z sufiksem -ula, -ul (na tle formacji apelatywnych), cz. I, Onomastica XV, 1970, s. 201-233; cz. II, Onomastica XVI, 1971, s. 186-210).
390. D.Kopertowska, Kieleckie antropimie..., op. cit., s. 129.
391. S.Warchoł, Nazwiska żon i córek..., op. cit., s. 78.
392. P. Smoczyński, Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym -ch- w części sufiksальной, Łódź 1963, s. 324.
393. Przypuszczenie to potwierdza przegląd szeregu XVI-wiecznych inwentarzy z północnej części woj. podlaskiego (Patrz: ródła, poz. 10, 11, 34, 38-40).
394. A.Berlińska, Antropimie Tykocina..., op. cit.
395. P.Smoczyński, Słowiańskie imiona pospolite i własne..., op. cit.
396. A.Zaręba, Formy nazwisk żon i dzieci..., op. cit., s. 324.
397. P.Smoczyński, op. cit., s. 81, 84.
Brak określeń żeńskich z sufiksem -icha w XIV- i XV-wiecznej antropimii ukraińskiej notuje m.in. L.L.Humečka (Narys słowotwórczoji systemy ukraińskoj aktowoj mowy

- XIV-XV st., Kyjiv 1958, s. 14-15) oraz M.Seniw (Osnowni sposoby i zasoby identyfikacji żinky..., op. cit., s. 163).
398. L.Moszyński, Szkic monograficzny gwary wsi Rudy powiat Puławy, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej III*, 1958, s.7.
399. A.Berlińska, *Antroponimia Tykocina...*, op. cit.
400. W.Szulowska, op. cit.
401. A.Wróbel, op. cit., s. 297-298, 302.
402. A.Berlińska, op. cit.
403. A.Wróbel, op. cit., s. 309.
404. M.Kamińska, *Nazwy osobowe...*, op. cit., s. 166.
405. B.Mikołajczakowa, *Nazwiska żeńskie...*, op. cit., s. 51.
406. Zapisy zawierające wspólne nazwisko małżeńskie szczególnie często były stosowane w metrykach parafii katolickiej (Patrz: źródła, poz. 18), rzadziej unickiej (Patrz: źródła, poz. 19).
407. W.Szulowska, op. cit.
408. Ibidem, s. 59-62.
409. P.Czuczka, *Ukraińskie andronimy na sławiańskim fonie, (w:) Perspektywy rozwoju sławjanskiej onomastiki*, Moskwa 1980, s. 157-162; P.Smoczyński, *Słowiańskie imiona...*, op. cit., s. 81; M.Seniw, op. cit., s. 164.
410. J.Maczyński, *Nazwiska kobiet...*, op. cit.
411. M.Seniw, op. cit., s. 200.
412. Ibidem, s. 178.
413. Przykłady wzięto z omawianej pracy M.Seniw, s. 166 i 180.
414. M.Seniw, op. cit., s. 199.
415. Ibidem, s. 161-178.
416. Ibidem, s. 179-183.
417. Ibidem, s. 187-198.
418. E.Wolnicz-Pawłowska, *Dawne łemkowskie nazwy kobiece...*, op. cit.
419. E.Wolnicz-Pawłowska, *Z dawnej antroponimii łemkowskiej...*, op. cit., s. 34.
420. J.Rieger, *Określenia żon w gwarach łemkowskich...*, op. cit.
421. A.Uscinowicz, *Antrapanimija Hrodnienščyny...*, op. cit., s. 163.
422. M.Biryła, *Bełaruskaja antrapanimija*, op. cit., s. 308.
423. A.Uscinowicz, op. cit., s.160-167; M.Biryła, op. cit., s. 307.
424. M.Biryła, op. cit., s. 162.
425. A.Uscinowicz, op. cit., s. 160-167; M.Biryła, op. cit., s. 320.
426. B.Mikołajczakowa, *Nazwiska żeńskie...*, op. cit.
427. E.Breza, *Wybrane nazwiska parafii Smogulec...*, op. cit., s. 15.
428. E.Wolnicz-Pawłowska, *Dawne łemkowskie nazwy kobiece...*, op. cit., s.135.
429. M.Seniw, op. cit., s. 173-174; A.Ustinowicz, op. cit., s. 164-165; M.Biryła, op. cit., s. 308.
430. V.Maciejauskienė, *Letuviu pavardzi...*, op. cit.
431. Ibidem, s. 297-300.
432. M.Seniw, op. cit., s. 200.

93991/W

DZIAŁ WYDAWNICTW FILII UW W BIAŁYMSTOKU

Książki Działu Wydawnictw można nabyć składając zamówienia pod adresem: 15-301 Białystok, ul. Mazowiecka 33, tel. 246-03, bądź bezpośrednio w Dziale Wydawnictw, a także w księgarniach ORPAN w Białymstoku i Warszawie.